

086574691

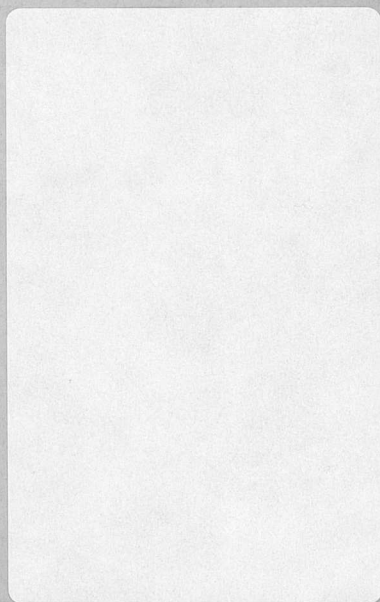
101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

Mag 09.46.3 Ra

RHB

may
09.4 Ra 41 k

ex. 3

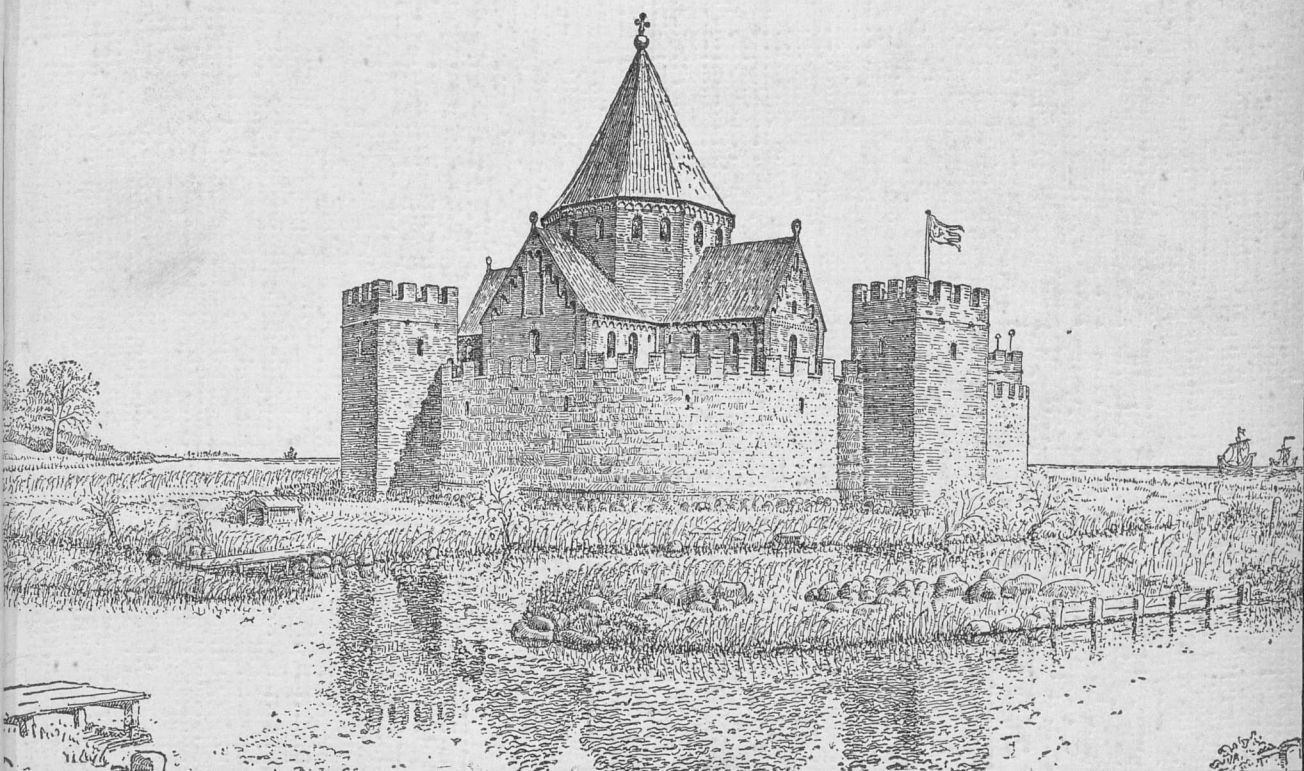

H. U. Ramsing

Københavns Historie og Topografi

i Middelalderen

2. BIND

KØBENHAVNS HISTORIE OG TOPOGRAFI
I MIDDELALDEREN

H. U. RAMSING

KØBENHAVNS HISTORIE
OG TOPOGRAFI

I MIDDELALDEREN

ANDET BIND

EJNAR MUNKSGAARDS FORLAG

KØBENHAVN 1940

09.4

Ra 41

k

Bd. 2

ex. 3

COPYRIGHT
BY
EJNAR MUNKSGAARD

12281

Printed in Denmark

—
VALD. PEDERSENS BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

INDHOLD

	Side
Københavns Hus	1
1. Absalons Borg	3
2. Det genopførte Københavns Hus	14
3. Københavns Slot under Kongemagten	20
✕ Byens Kirker og Klostre	27
St. Clemens Kirke	29
St. Clemens Kirkes Gods	34
← Vor Frue Kirke	37
1. Præsteskabet	43
2. Vor Frue Kirkes Byggefond eller Fabrica	48
3. Kannikebordets Gods	65
4. Kapitlets Præbender	75
5. Vor Frue Kirkes Altre og deres Gods	78
6. Vikarenes Kapitels Gods	102
← Universitetet	104
Vor Frue Skole	107
✕ St. Nicolaj Kirke	109
1. St. Nicolaj Kirkes Fabrica	113
2. St. Nicolaj Kirkes Altergods	118
✕ St. Peders Kirke	124
1. St. Peders Kirkes Fabrica	127
2. St. Peders Kirkes Altergods	132
✕ Graabrødre Kloster	133
Graabrødre Klosters Gods	138
✕ Helligaands Kloster	140
1. Helligaands Klosterkirke	154
2. Helligaands Hus' Gods	154
3. Helligaands Klosters Gods	155
✕ St. Jørgens Hospital	164
St. Gertruds Kapel	168
✕ St. Anne Hospital	169
✕ St. Clare Kloster	175
✕ Udenbys Biskoppers og kirkelige Stiftelsers Gods	179
1. Ærkebiskoppen af Lund	179
✕ 2. Biskoppen af Roskilde	179

3. Biskoppen af Odense	185
4. Biskoppen af Ribe	185
5. Biskoppen af Viborg	185
6. St. Laurentii Domkirke i Lund	185
7. St. Lucii Domkirke i Roskilde	186
8. Vor Frue Klosters Kirke i Roskilde	187
9. St. Peders Kirke i Malmø	187
10. Vallensbæk Kirke	188
11. Herstedvester Kirke	188
12. Brøndbyvester Kirke	188
13. Antvorskov Johanniterkloster	188
14. Esrum Cistercienserkloster	189
15. Helsingør Karmeliterkloster St. Maria de monte Carmeli	190
16. Knardrup Cistercienserkloster	193
17. Maribo Birgittinerkloster	194
18. Næstved St. Peders Benediktinerkloster kaldet Skovkloster	194
19. Præstø Antoniterkloster	194
20. Ringsted Benediktinerkloster	195
21. Roskilde St. Agnete Dominikanerkloster	195
22. Roskilde Dominikanerkloster	195
23. Roskilde St. Clare Franciskanerkloster	196
24. Roskilde Duebrødre Hospital	196
25. Sorø Cistercienserkloster	196
26. Æbelholt Augustinerkloster	196
27. Ubekendt Kloster	197
Den middelalderlige Sogneinddeling	198
Byens Styre og Forvaltning	205
Byens Styre og Forvaltning i Bispetiden	207
1. Stadsretten af 13. Marts 1254	207
2. Stadsretten af 29. Marts 1294	216
Byens Styre og Forvaltning i Kongetiden	237
1. Erik af Pommerns Forordninger	237
2. Christoffer af Bayerns Stadsret	240
3. Christiern II's Købstadlovgivning	243
4. Frederik I's Forordning om Magistratens Sammensætning	248
De københavnske Gilder og Lav i Middelalderen	249
Tidsbilleder	273
1. Kirkelige Stridigheder	275
2. Kongehusets Forhold til Fru Birgitte Thott af Hammarstad og til Fru Birgitte Thott af Vallø	283

BILLEDER OG KORT

	Side
Fig. 1. Grundplan af de udgravede Murrester	4
„ 2. Rest af Absalons Borgmur	5
„ 3. Mønt med Kong Knud V Magnussøns og Biskop Assers Billeder	6
„ 4. Grundplan af Absalons Borg	7
„ 5. Borgens Bagerovn	8
„ 6. Absalonsborgens Brønd	8
„ 7. Rekonstruktion af Palatiet	9
„ 8. Søjlestamme og Buekvadre fra Absalons Brønd	10
„ 9. Søjlestamme og Kapitæl fra Absalons Brønd	11
„ 10. Rekonstruktion af Absalons Borg, set fra Ladbroen	12
„ 11. Bagerste Taarn. Kun Granitsoklen er fra Absalons Borg	13
„ 12. Rekonstruktion af Tindemuren udfør Riddersalen	14
„ 13. Snit gennem Slottets Vold. Skraaningens ses som en sort Stribe over Leret	15
„ 14. Grundplan af Slottet efter 1369	16
„ 15. Riddersalens Gavl	17
„ 16. Fundament for Slottets Ydermur mellem Riddersalen og Bagerste Taarn	17
„ 17. Fundament for Slottets Ydermur syd for Bagerste Taarn	19
„ 18. Ruin af Blaa Taarn, det indre Taarnrum	19
„ 19. Grundplan af Slottet i Slutningen af Middelalderen	21
„ 20. Bislagssten med Kong Hans' Billede	23
„ 21. Bislagssten med Dronning Elisabeths Billede	23
„ 22. Altertavle i Slotskapellet	25
„ 23. Muret Grav paa St. Clemens Kirkegaard	31
„ 24. Grundplan af St. Clemens Kirke	33
„ 25. Rekonstruktion af St. Clemens Kirke	34
„ 26. Tympanonrelief fra Vor Frue Kirke	38
„ 27. De tre midterste Korkapellers bevarede Grundmur	39
„ 28. Formstenspille i Koromgangen	40
„ 29. Rekonstruktion af Vor Frue Kirkes Grundplan ved Slutningen af Middelalderen	41
„ 30. Rekonstruktion af Vor Frue Kirke ved Slutningen af Middelalderen	42
„ 31. Kapitlets Segl	44

KØBENHAVNS HUS

1. ABSALONS BORG

SLOTSHOLMEN har faaet sin nuværende Form og Højde gennem metodiske Opfyldninger i Tidernes Løb. Det var først gennem Udgravningerne ved Genopførelsen af *Christiansborg* i 1906—07 og 1918—19, at det lykkedes at genfinde det højeste Parti af Holmen, paa hvilken *Absalon* byggede sin *Borg*. Ved supplerende Udgravninger for Slotsholmens Kedelhus i Staldmestergaarden og ved Boringer paa Slottets Ridebane er der i det væsentlige skabt Klarhed over Holmens trapezoidale Form og over dens Højde over Daglig Vande.

Holmens Lerlag er dækket af et knap 10 cm tykt Lag af Litorinasandet og derover godt 10 cm sandet Muld. Dens højeste Punkter er maalt til 0,68 m i den indre Slotsgaard nær op til Slottets Hovedfaçade. Over imod Bremerholmen og ind imod Byen var Holmen paa Absalons Tid dækket af en tæt Rørskov af Tagrør.

Det var i det tidlige Foraar 1167, at *Absalon* begyndte sit Arbejde paa *Strandholmen*. Da Borggaardens sorte Muldfyld blev tilført over den nylig byggede *Højbro*, stod Tagrørene endnu i deres Vinterdragt, og de haarde, skarpe Skud havde endnu ikke begyndt at folde sig ud. De visne Rør og Blade fra forrige Aar blev af Fylden trængt ned mellem Skuddene og Stubbene og laa velbevarede, pressede som i et Herbarium, da Udgravningen af Borgens Rester fandt Sted.

De Dele af Borgen, som er bevarede, ligger dels i den indre Slotsgaard, dels paa Slotsgaarden mellem Frederik VII's Statue og Slottet. Det mellemfaldende Parti, hvorpaa den vigtigste Del af Borgen, *Palatiet* med Taarnet, stod, blev desværre fjernet i *Christian VI's* Dage, da der blev gravet ud til Pilotering og til Kældre under det første *Christiansborg*.

Selve *Borgmuren* bestod af en Kridtstensmur paa en Grundvold af store Søsten. Paa denne stod først en Kridtstens Sokkel med Skraakant og derover en omtrent 1,5 m tyk Mur af firhugne Kridtstenskvadre i regelmæssige Skifter paa begge Ydersider og med mellemfaldende Fyldmuring af Sankesten. Paa de højeste Steder er *Borgmuren* nu bevaret i 3 m Højde, men oprindeligt har den vel været 6—8 m høj og foroven afsluttet med Tinder, som det fremgaar

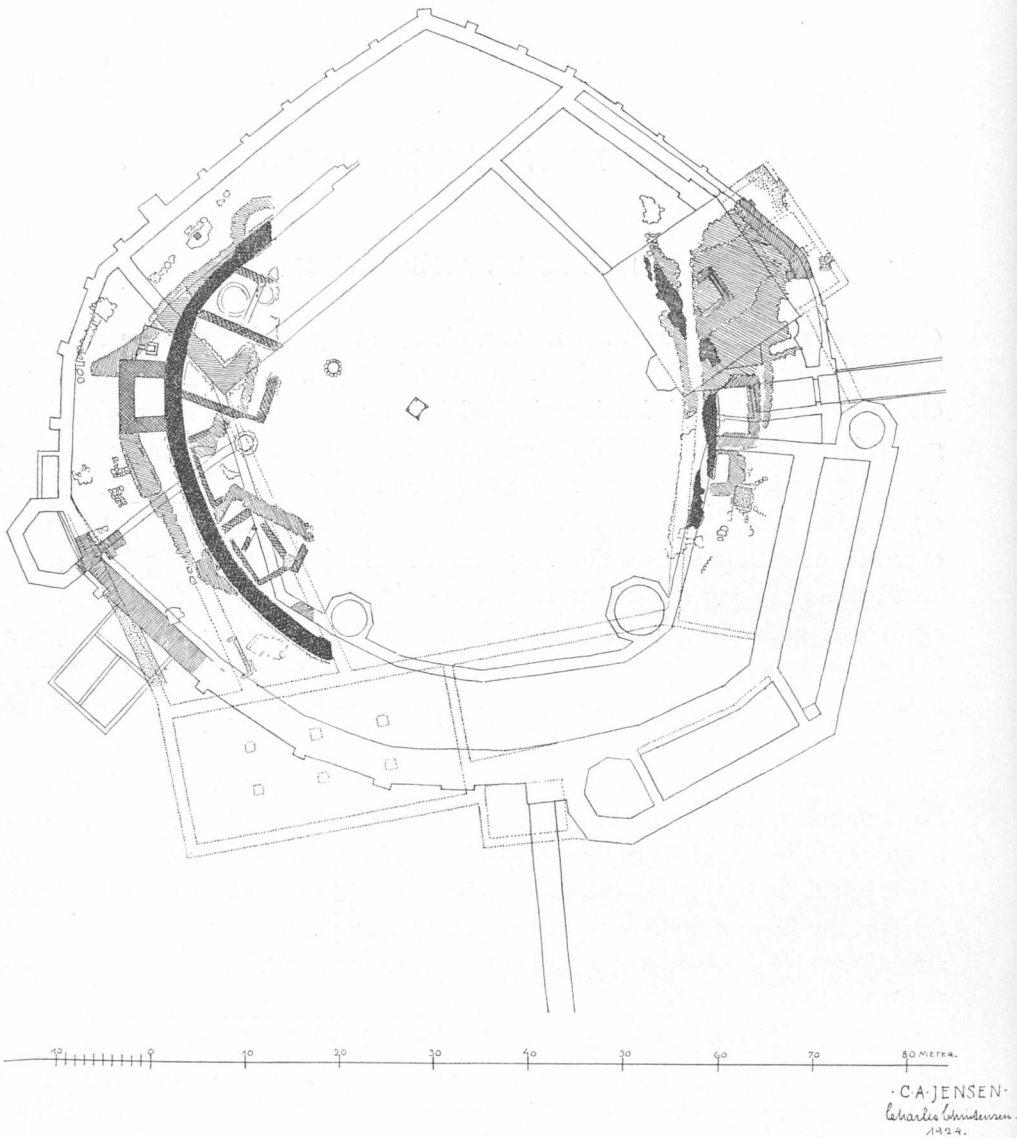

Fig. 1. Grundplan af de udgravede Murrester, indtegnede i Konturerne af Københavns Slot. Jo ældre Murresterne er, des mørkere er deres Tone.

af Byens ældste Segl. Tinderne har været afdækkede med flade Kalkstensplader, hvoraf der fandtes adskillige, spredte i Nedbrydningslagene. Borgmuren dannede paa det nærmeste en Cirkel med 56 m ydre Diameter, og den indesluttede altsaa et Areal paa over 0,25 ha.

Borgporten maa vel søges i den mod Højbro vendende Side af Muren, men

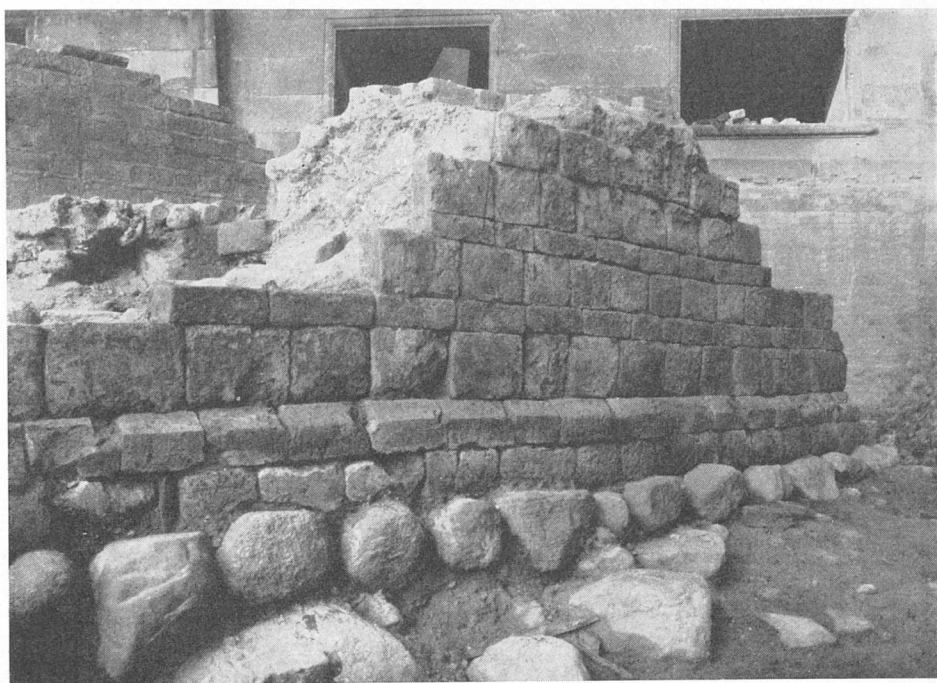

Fig. 2. Rest af Absalons Borgmur.

den har ikke efterladt sig noget Spor, idet den maa have ligget indenfor Christiansborgs Hovedfløj.

Borgmurens Sokkel var udadtil skærmet mod Bølgeslaget ved en Paafyldning til 1,00 m over Daglig Vande, og derved dannedes en jævn og fast Vægtergang langs Muren. Jorden hertil var taget af en ydre *Grøft*, noget uregelmæssig i sit Forløb, hvis rundede Bund gaar ned til Kote ÷ 1,40. I Tidens Løb er den bleven fyldt med en brun Tørvemasse, hvorfra der er optaget Skaar af *Lertøj* fra det 12. Aarhundredes Slutning og en Mønt med Kong *Knud V. Magnussons* og Biskop *Assers* Billeder, den ældste Mønt, som er fundet paa Københavns Grund. Disse Fund bidrager til at tidfæste Grøften og Vægtergangen.

En *Borggrav* hørte ikke til det ældste Anlæg.

Borggaarden indenfor Muren var dannet ved en Opfyldning med et tykt Lag af sort Engtørvs Muld, som ikke kan være gravet paa Holmen og derfor maa antages at være tilført fra Byens Side. Borggaardens Overflade laa i Kote 1,60, altsaa hævet saa højt, at selv et betydeligt Højvande ikke kunde sætte den under Vand. Den synes ikke at have haft nogen Stenbelægning eller anden Befæstelse.

Indenfor Borgmuren laa Borgens *Bygninger*. Desværre er der kun bevaret

sparsomme Rester af dem, thi de største og vigtigste laa paa Christiansborgs Hovedfløjs Plads.

I Borggaardens nordvestlige Side findes en Rest af en *Murstensbygning* paa Kampestens Fundament. Den maaler 15 m i Længden og omtrent 10 m i Bredden og er delt i to Rum. I det nordlige er der en lille muret Kridtstens *Brønd*, hvis Bund ikke naar Grundvandet, og den har altsaa ført Brakvand. Den var ved Udgravningen fyldt med spinkle Ris. Ved Siden af den ligger nederst ved Murstensgulvet Resten af en lille *Bagerovn*, udforet med Ler, og ovenpaa den er bygget en anden, større Ovn, som fylder hele Rummets bagerste Del, og hvis Lerforing har været fornyet mangfoldige Gange ved Lægning

Fig. 3. Mønt med Kong Knud V
Magnussons og Biskop Assers
Billeder.

af et nyt Lag ovenpaa det foregaaende. Vi har her øjensynlig Borgens *Bagers* fra den ældste Tid til Lübeckernes Ødelæggelse af den i 1369. Naborummet med det slidte og daarlige Murstensgulv har vel været *Bryggerset*. Huset har sikkert haft Halvtag, hældende fra Borgmuren ind i Gaarden.

Frit i Borggaarden, omtrent 4,5 m fra denne Bygning ligger Borgens *ældste Brønd*, dannet af flere udhulede *Egetræsholke*, omtrent 1,5 m lange og omtrent 1,0 m i indre Diameter, der som Rør er sat ovenpaa hverandre.

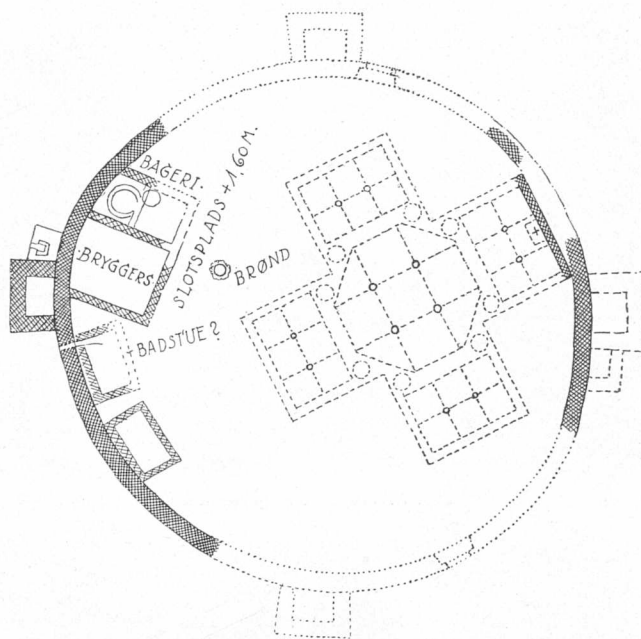
Det er en ældgammel Brøndtype, som her er benyttet. Den kendes endogsaa fra et Bronzealderfund paa Møen. I København kendes kun to Brønde af denne Form, nemlig fra *Vestergade* Nr. 30 (Matr. Nr. 21 N. Kv.) og fra *Snaregade* Nr. 12, 14 (Matr. Nr. 8, 9 Sn. Kv.).

Ud mod Slotspladsen, paa det Sted, hvor Blaataarn siden blev bygget har der staaet en anselig *Murstensbygning*, hvis østlige Façademur har staaet frit, tæt indenfor Borgmuren. Dens Rester fandtes ved Udgravningen i omtrent 13 m Bredde væltede ind under Blaataarns Fundamenter. Den nordvestlige Ende af Muren var opløst i enkelte Sten, og den er nu fjernet i omtrent 3,5 m af dens Længde, Murens Tykkelse er 0,80 m. Den er væltet umiddelbart ved Siden af sit eget Fundament, som har ligget op til den faldne Murs Vestside, og Murens sydøstlige Hjørne kan endnu ses i Murværket, men den opløste Nordvestende havde ingen klar Afslutning; dog maa den staaende Mur have været lidt kortere end den opløste, og dens Længde kan antagelig sættes til 12,8 m. Væltningen er øjensynlig foretaget af Lübeckerne i 1369.

Muren maa have tilhørt Borgens anseligste Bygning, den egentlige Beboelsesbygning, *Palatiet*. Denne Bygnings Udseende kan vi gøre os en Forestilling om ved at betragte Byens ældste *Segl* fra 1296, idet vi tør formode, at Absalons

Borg den Gang, trods gentagne Ødelæggelser, dog i det væsentlige er bleven genrejst paa de gamle Mure og i den gamle Form.

Seglet viser os en stiliseret Gengivelse af en korsformet Bygning, hvis to ret korte Korsarme vises i Façade; den tredie og midterste ses fra Gavlen, og den

H. U. R.
1940

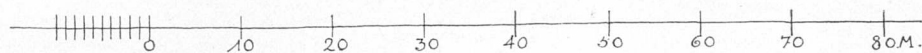

Fig. 4. Grundplan af Absalons Borg.

tilsvarende fjerde er skjult. Selv om Byseglets Billede ikke kan have nogen stor Nøjagtighed i Maalene, synes det dog at kunne fastslaaes, at Korsarmenes Længde er mindre end deres Bredde.

Den væltede Mur kan næppe, trods dens ret betydelige Bredde være andet end den østre Korsarms Gavl mur.

I den mindste Bygning, der kan dannes efter de foreliggende Data, med Korsarmsbredde 12,8 m, maa Korsarmene mødes ved Ydermuren af den ottekantede Korsskæring, og man føres derved til at konstruere dennes Yderfaçade over en indskreven Cirkel 18,1 m i Diameter. Murtykkelsen har vel været mindst 1,3 m og Overhvelvingen af det underste Taarnrum, Borgens store Midthal, maa have krævet fritstaaende Piller. De tilsluttende Korsarme, hvis Længde

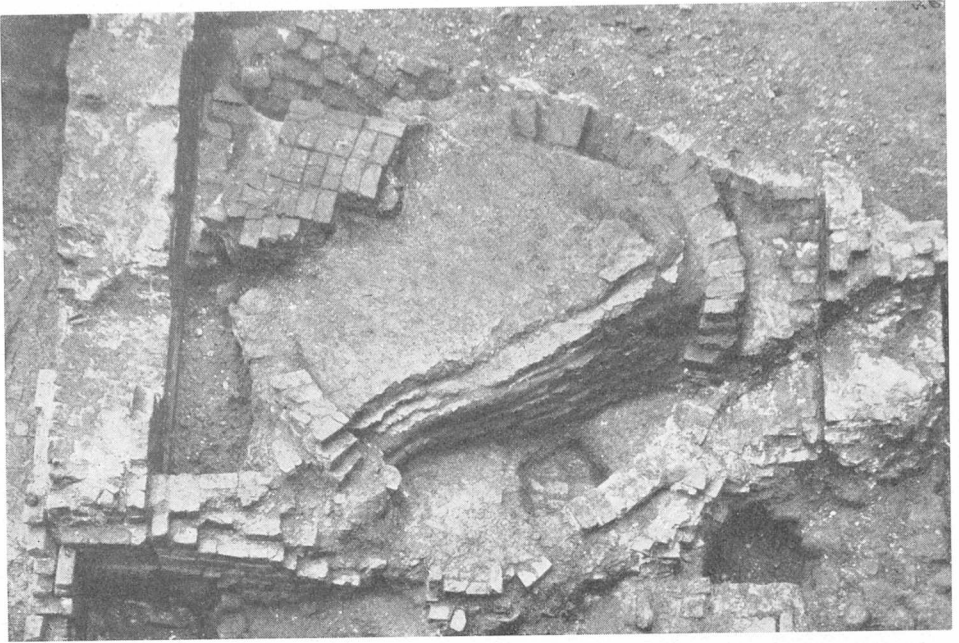

Fig. 5. Borgens Bagerovn.

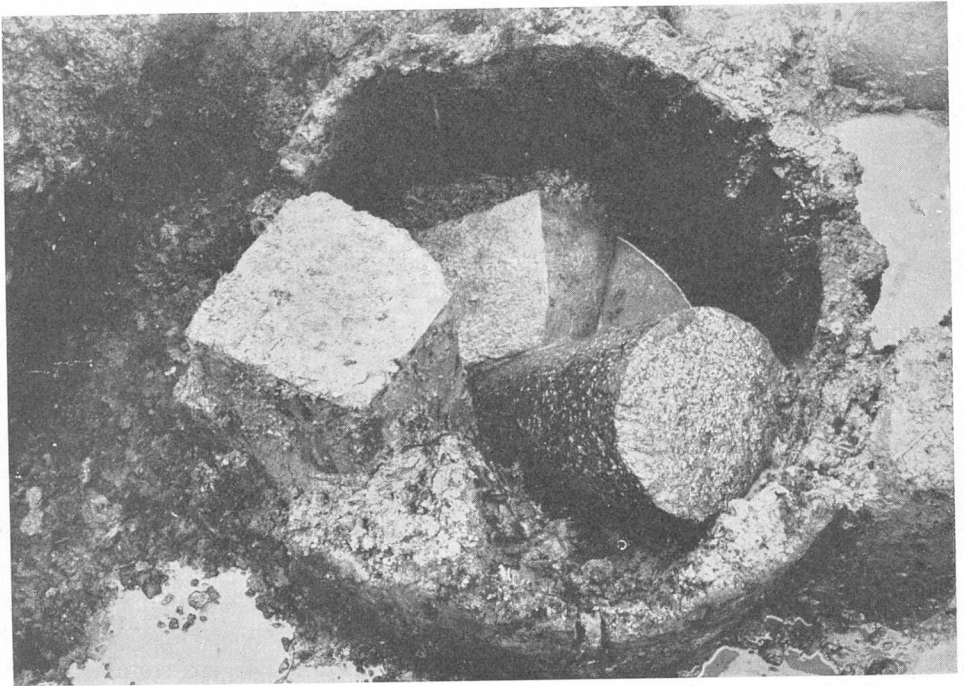

Fig. 6. Absalonsborgens Brønd, fyldt med Søjlestammer og Kvadre.

skønsviis kan sættes til 10,8 m har sikkert ogsaa haft Midtpiller til Understøttelse af deres Hvælvinger. Herved bliver altsaa Bygningens samlede Længde da omtrent 34,6 m, dens Bredde ligesaa stor.

Det kan ikke overraske, at man ved Udgravningen af Borgens ældste *Brønd* mellem Palatiet og Bagerset fandt, at den var tilstoppet med to 1,15 m lange og 0,35 m tykke cylindriske *Søjlestammer* af sleben Granit, samt med romanske *Søjlekapitæler* og med tilhugne *Buekvadre* til Halvdelen af en halvcirkelformet Rundbue, hvis indre Diameter er 2,0 m, som ganske utvivlsomt maa henføres til Absalons Tid. De er vel de værdifuldeste arkitektoniske Relikvier, vi ejer fra Borgen i den ældste Skikkelse.

Det er ganske vist et meget ejendommeligt formet Palatium, som fremgaar af det gamle Bysegl, men det stemmer i Grunden godt med Tidens Tankegang og med dens Bygningskunst. Det var en naturlig Symbolik for det middelalderlige Sind, at Biskop *Absalon*, som skulde værne Landet mod de ugudelige Vender, byggede sin Borg i *Korsets Tegn*.

Borgens Grundrids og Anbringelsen af dens Taarn minder paafaldende om den *Korskirke* som hans Broder *Esbern* omtrent samtidig lod bygge i *Kalundborg*. Denne Kirke er bygget som et ligearmet Kors, der er kronet med 5 Taarne, et over Korsskæringen og fire som Afslutning af de fire Korsarme. Inde i Kirkerummet hviler Midtetaarnet paa fire Granitsøjler. Korsskæringen danner et Kvadrat med omtrent 13,8 m Side i ydre Maal og Korsarmene er 6,8 m brede, ved Yderenden i de ottekantede Taarne stiger Bredden til 7,3 m. Korsets samlede Længde og Bredde er omtrent 30 m.

Endnu større er Ligheden med *Gjorslev*, som en af Absalons Efterfølgere, Biskop *Peder Jensen Lodehat* lod bygge kort før 1400, maaske netop som et Minde om Absalons gamle Borg, der var bleven ødelagt af Lübeckerne.

Gjorslevs Grundrids er som et latinsk Kors, og det har ligesom Borgen i København et Midtetaarn over Korsskæringen. Korsskæringens Ydermaal er 11,65 m i Kvadrat, dens Murtykkelse omtrent 2,3 m. De tre Korsarmes Bredde er 10,5 m, deres Længde henholdsvis 15,8 m, Langarmen mod Syd 10,7 m, i

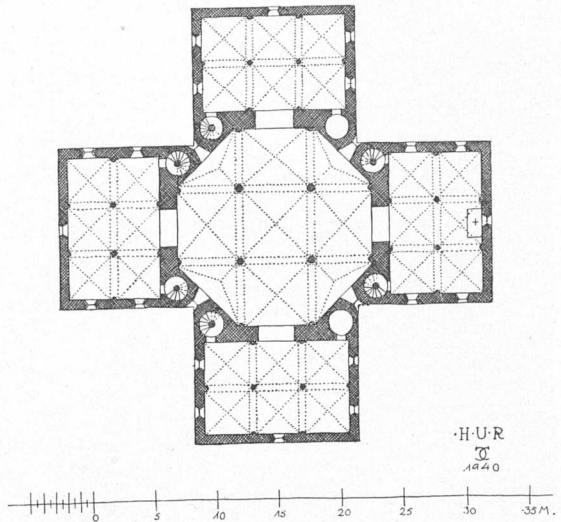

Fig. 7. Rekonstruktion af Palatiet.

Armen mod Nord, og 11,7 i Armen mod Vest, medens Østarmen kun er 8,7 m bred og 6,7 m lang. Murtykkelsen er her 1,1 m, Gjorslev har en hvælvet Kælder og hvælvet første Stokværk, medens øverste Stokværk er overdækket med et Træloft. I de korte Korsarme og i Korsskæringen støttes Overhvælvingsens fire Krydshvælvinger af en Granitstøje i Rummets Midte, medens den lange Korsarm har seks Krydshvælvinger og to fritstaaende Piller.

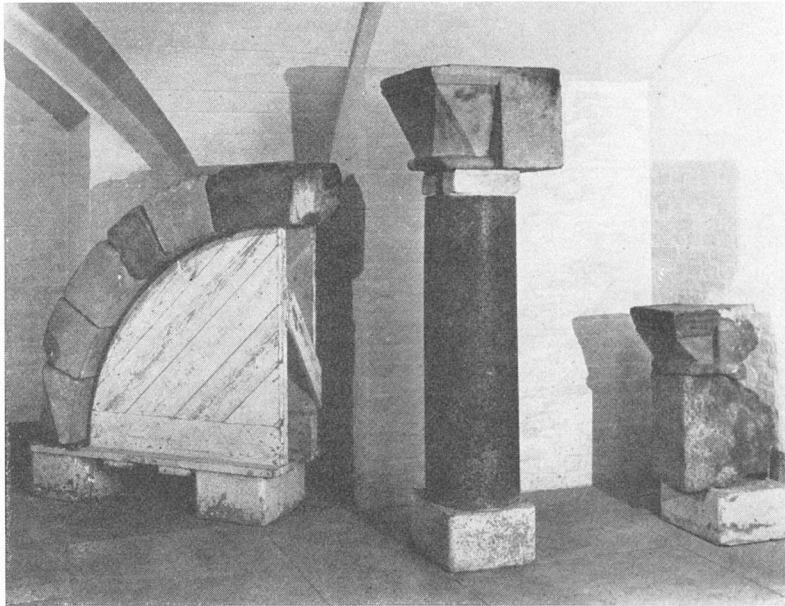

Fig. 8. Støjestamme og Buekvadre fra Absalons Brønd.

Der er gjort visse Fund, som tyder paa, at *Adgangen* til Absalonsborgen allerede fra den tidligste Tid skete over *Højbro*. Ved Kloakudgravning paa Slots-*holmen* er der udført det nordligste Vindue i Slottets Hovedfløj og videre næsten til Slotskirkens Hovedindgang en *Risbelægning* af flere Lag Ris, lagt paa den naturlige Engoverflade, i hvilken der ikke fandtes Murbrokker. Omtrent fra Hjørnet af Slotskirken og ned mod Kanalen stod nogle meget svære *Egepæle* i to Rækker, ret nøje i Risvejens Flugt. Endvidere fandtes, foruden Murværk af den senere *Portbygning*, en Række meget store *Grundsten* i samme Retning som Risvejen, hvilket kan tyde paa at der har staaet en *ældre Portbygning*, endnu medens Risvejen var i Brug.

Ved Grundudgravning i Grunden under Kgl. Octroierede Alm. Brandassurance Compagnis Hus paa Hjørnet af *Gammel Strand* fandt man paa den modsatte Kyst en Række af 30×30 cm *Egepæle* i Flugt med den før omtalte vest-

lige Række. En Gruppe af 3 Pæle stod i Hjørnet af Grunden, lige i den gamle Strandkant, og derpaa gik Pælerækken skraat ind i Grunden.¹⁾

En *Risbelægning* paa vist første Gang af *Rosenkjær* i Grunden *Læderstræde* Nr. 12 (Matr. Nr. 45 Str. Kv.)²⁾ har ved en senere Udvidelse af Undersøgelsen til *Læderstræde* Nr. 22, 24, Matr. Nr. 27, 28 Str. Kv. vist sig at være en almindelig Belægning af Ris for at lette Færdslen paa den oprindelige, ikke opfyldte fugtige Eng og ikke en Risvej;³⁾ paa lignende Vis har mulig ogsaa Risbelægningen paa Slotsholmen ikke været bundet til Vejen, men udbredt over en større Arbejdsplads. Men *Pælerækkerne* kan næppe tydes anderledes end som *Tilkørsler* fra den lave Eng til den ældste *Højbro*. Denne nævnes tidligst 26. Juni 1342 som *Blithebro*⁴⁾ og først 12. December 1433 under det nuværende Navn *Højbro* (*Høwbro*).⁵⁾ Af Christoffer af Bayerns Stadsret af 1443 ser vi, at Broen var en *Vindebro*.⁶⁾

Der er endnu forskellige *Bygningsrester* paa *Borgen*, som har en noget senere Opførelsestid end det oprindelige Anlæg, men deres nøjagtige Datering er uklar.

Ved Siden af Bryggerset findes Rester af 2 smaa *Murstensbygninger* med Kalkstenssokler paa Kampestensfundamenter, som svarer til Borgens sædvanlige Gaardniveau. Bygningerne er omtrent 8 m lange. Den sydligste er omtrent 5 m bred og har Murstengulv.

I den nordligste, som maaske har været *Badstue*, er der gennembrudt en *Udløbsrende* gennem Borgmuren.

De to Bygninger er senere nedbrudt og afløst af en større paa samme Gaardniveau; dennes svære Kampestensfundament har delvis forstyrret de ældre.

Vigtigere end disse Smaahuse indenfor Ringmuren er Tilbygningen af ydre *Murstenstaarne*. Den høje Kampestenssokkel for det *vestlige* eller *bagerste Taarn*

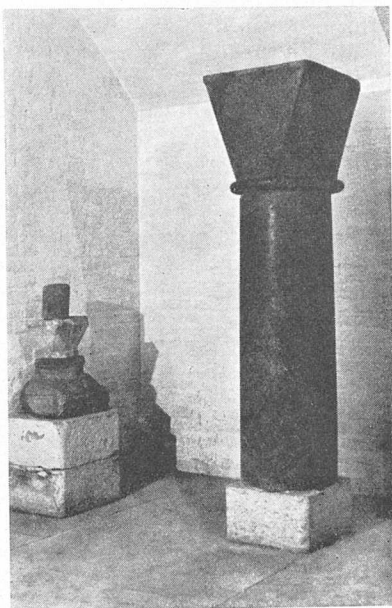

Fig. 9. Søjlestamme og Kapital fra Absalons Brønd.

1) Rosenkjær. Fra d. u. Kbh. p. 7.

2) Rosenkjær. Fra d. u. Kbh. p. 7.

3) Hist. Medd. 2 R IV p. 393.

4) K.D. II Nr. 1.

5) K.D. I Nr. 122.

6) K.D. I Nr. 127.

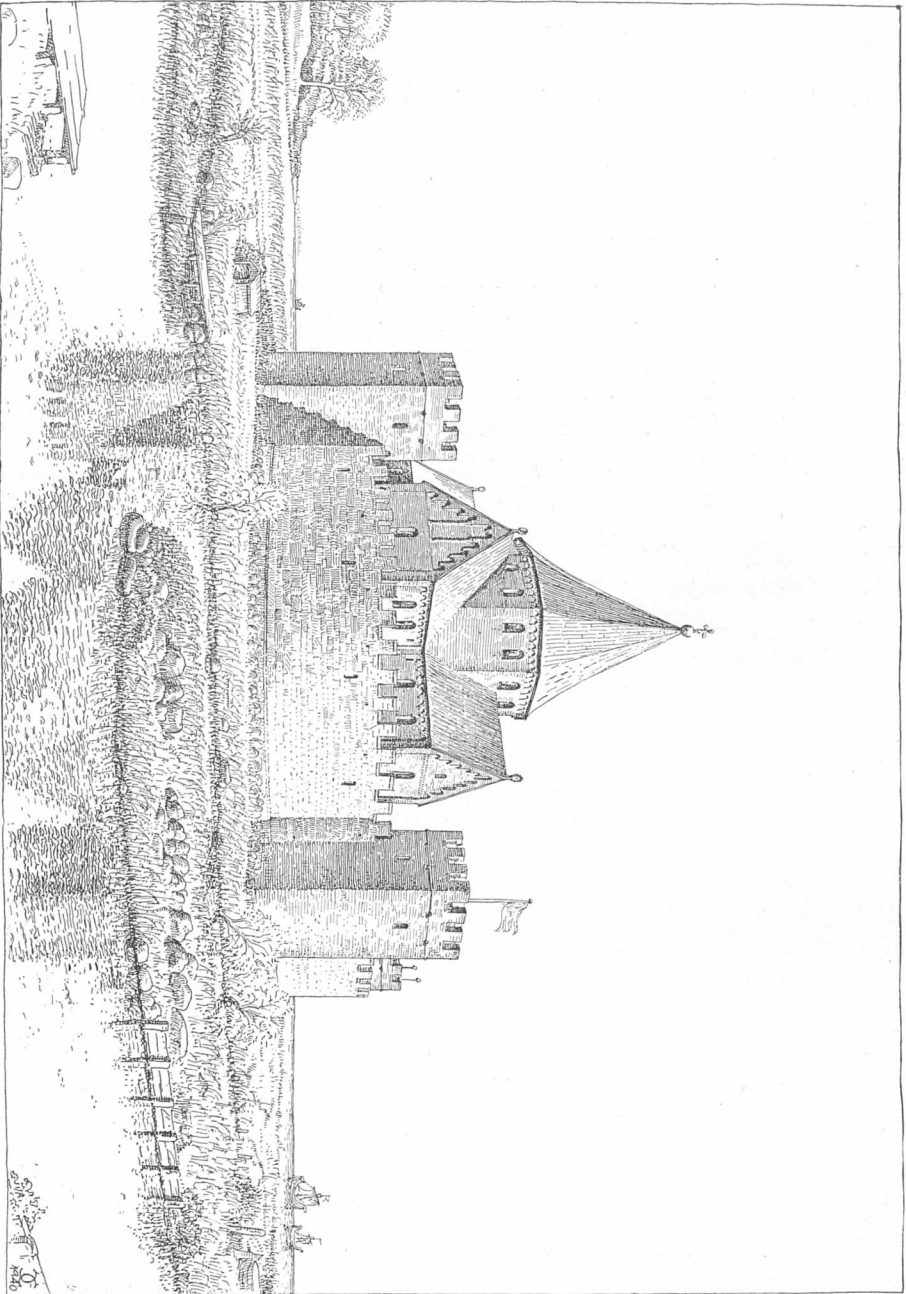

Fig. 10. Rekonstruktion af Absalons Borg, set fra Ladbreen.

Fig. 11. Bagerste Taarn. Kun Granitsoklen er fra Absalons Borg.

er ført ned igennem Vægtergangens Opfyldning. Over Sökkelen er der Murstensmurværk, men dette er for største Delen atter nedrevet undtagen i de Dele, som er Ringmuren nærmest, og derefter er Taarnet genopbygget med yngre middelalderligt Murværk. Taarnet maaler omtrent $5,4 \times 7,7$ m i ydre Maal og dets Murtykkelse er 1,6 m. Ved Siden af Taarnet ligger Bunden af en murstensmuret „Hemmelighed“ med Udløb over Vægtergangen.

Paa Østsiden af Borgmuren, tæt sønden for Blaataarn, er der et lignende firkantet *Fundament* af mindre Kampesten, $4,5 \times 7,5$ m i ydre Maal, skaaret ned gennem Vægtergangen. Det er kun slet bevaret og uden paastaaende Murværk, men det ligger diametralt overfor Vesttaarnet, og det er udenfor al Tvivl, at dette *Fundament* ogsaa har baaret et *Taarn*.

En Betragtning af de senere Borgfløjes Grundrids tyder paa, at deres Ydermure har sluttet sig til et *nordre* og et *søndre* Taarn, som var bygget i en Diameter for Borganlægget vinkelret paa Øst- og Vesttaarnenes.

Disse Taarne maa i alt Fald være ældre end den stiliserede Gengivelse i Byens ældste Segl. Det ældste og eneste kendte Aftryk af dette er fra 1296, men selve Signetet er utvivlsomt ældre og maa vel være det samme, som nævnes i Stadsretten af 1254.

Taarnenes Opførelsestid føres derved i alt Fald tilbage til Absalons Eftertid, maaske endogsaa til Aarene omkring 1200.

2. DET GENOPFØRTE KØBENHAVNS HUS

Borgens Genopførelse, efter at Hansestæderne havde nedbrudt den i 1369, er sikkert begyndt, saa snart som *Biskoppen* har følt sig i tryk Besiddelse af København, altsaa i 1376 eller 1377. Senest ved Udgangen af 1387 har den været beboelig, thi 12. December i dette Aar var *Nicolaus Johannis* fra *Strø* dens Hovedsmand,⁷⁾ og i 1398 overværede Biskop *Peder Lodehat* jo fra *Borgmuren Kampen* mod Hertug *Barnim* fra *Barth*.⁸⁾

Den genopførte Borg blev sædvanlig kaldt *Københavns Hus* eller *Københavns Slot*.

Selv om Bygningshistorien ikke kan tidfæstes paa Dag og Aar, er Gangen i den dog tydelig klarlagt ved de foretagne Udgravningsarbejder.

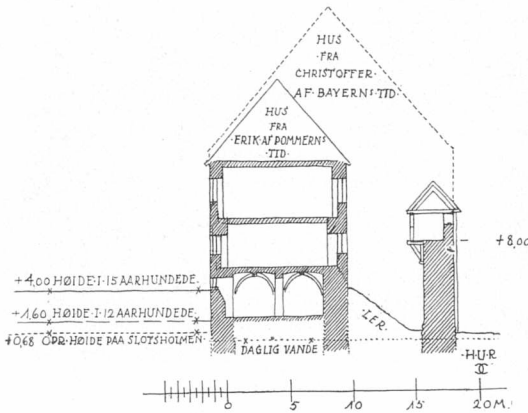

Fig. 12. Rekonstruktion af Tindemuren udfor Riddersalen.

Efter at der var foretaget en Udjævning af de faa tilbagestaaende Murrester af den gamle Borg og af Murgrusets Dynger, blev der paaført Borgpladsen et tykt Lag af rent, gult Bakkeler, som i stejl Skraaning, omtrent med 45° Hældning hævede sig op mod *Slotsgaardens* Flade, der laa omtrent 4,0 m over Daglig Vande. Lervolden gik overalt ud over den med Nedbrydningsgrus delvis fyldte Borggravs Inderkant, og saavel dette Grus som den ovenover liggende Lerfyldt er overalt gennemskåret af et svært *Kampestensfundament*, som svarer nøje til det senere Københavns Slots Ydermur undtagen i dette Slots af Christian III opførte Drabantfløj og Kongefløj, hvor Fundamentet indgik i disse Fløjes Midteskillerum. Øst for *Blaataarn* findes der *Murstensmurværk* paa Kampestenene. Ydermuren er her bygget for Taarnet, men dette er opført umiddelbart op til Muren og som et Led i det samme Slot som denne. I det efter 1369 genopførte Slot har Fundamentet ikke Ydermuren, men derimod en *Tindemur*, som stod ved *Voldfoden*, og undersøger man de i 1707 foretagne Opmaalinger af Slottet,

7) Rep. Nr. 2194.

8) H.R. VIII Nr. 982.

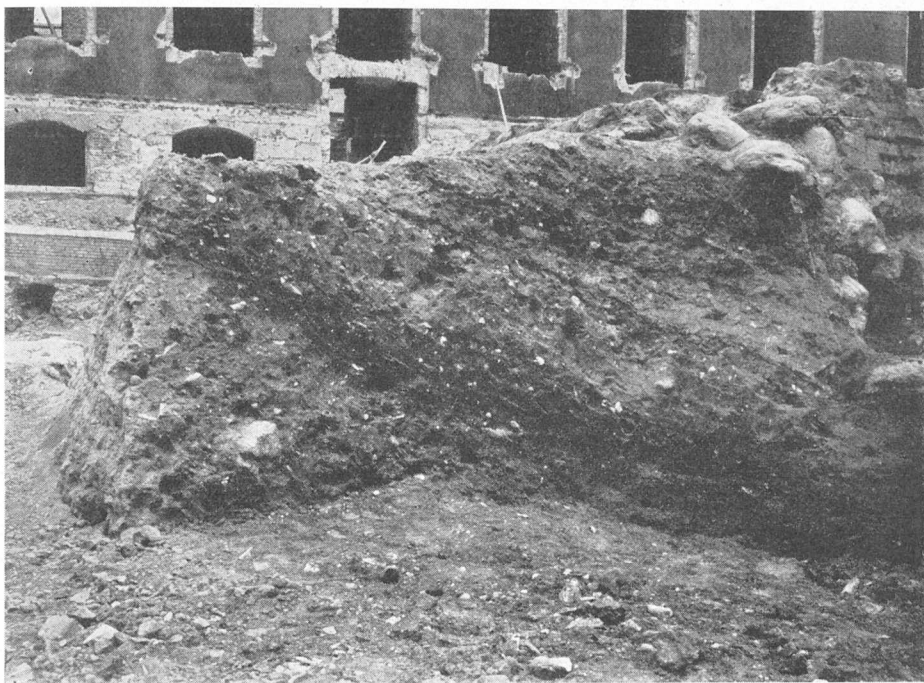

Fig. 13. Snit gennem Slottets Vold. Skraeningen ses som en sort Stribe over Leret.

viser det sig, at Ydermuren endnu paa den Tid havde bevaret Tindemurens *Vægtergang* i *Riddersalen* og i *Raadstueflojen* mod Øst og i *Drabantsals-*, *Kirke-* og *Køkkenflojen* mod Sydvest og Vest. *Vægtergangens* Gulv ligger omtrent 8,0 m over Daglig Vande, og dersom den ikke er forhøjet i Tidens Løb, har Slottets Tindemur altsaa haft en Højde paa omtr. 10,0 m.

Paa Lerbakkens øverste Flade laa *Slottet*. Det var ikke som Absalons Borg et fritliggende Palatium med tilhørende halvtags Udhusbygninger spredt langs Ringmuren, men bestod af et *sammenbygget Komplex*, omsluttende *Slotsgaarden*. Bygningernes *Hovedmure* var funderede paa den *faste Bund* og ført op igennem Lerfylden paa svære Fundamenter af raa Kampesten, lagt i Lermørtel, og der var kun meget lidt af Absalonsborgen, som blev benyttet i det nye Anlæg. Dette kan nu kun paavises ved det gamle *vestre Taarns* Vestside og ved en kort Strækning af Ringmuren, som blev sammenbygget med Slotsbygningernes Ydermure.

Vestre eller *bagerste Taarn*, som i 1369 blev nedrevet omtrent til Kampestensfundamentet, blev nu genopført, men *Sidemurene* fik *Fortandinger*, saaledes at de kunde sammenbygges med Slottets Ydermure.

Paa Slottets *Nordvestside* ligger Resterne af en større *Bygning*; dens Gavl

strækker sig henover Absalons Bagersbygning, og dens Inderside er den senere *Riddersalsfløjs Gaardfaçade*. Ikke alene Bygningens svære Kampestensfundamenter er bevarede, men derover staar et ikke ubetydeligt Stykke Teglstensmurværk med en Murtykkelse paa omtr. 2,2 m. I Gavlen er der en ejendomme-

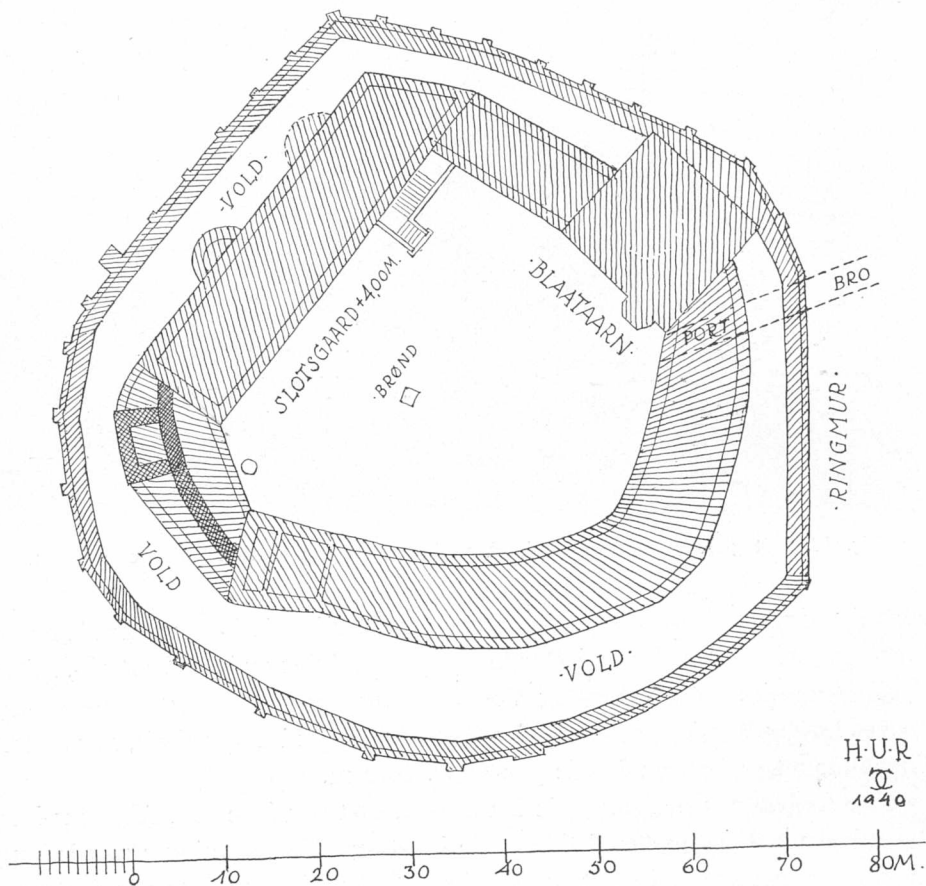

Fig. 14. Grundplan af Slottet efter 1369.

lig spidsbuet Aflastningsbue. Ydermurens Fundament er afbrudt mod Nordøst i et ovalt, næsten halvcirkelformet Fundament for et *Forsvarstaarn*. Denne Ydermur ligger næsten som en Tangent til den gamle Ringmur; mod Sydvest er den forlænget til *vestre Taarns* Hjørne, og den afbrudte Fortsættelse mod Nordøst maa paa tilsvarende Maade have søgt sin Støtte til et *nordre Taarn* i Absalons Borg.

Bygningen, som har haft en ydre Bredde paa 10,8 m og en Længde, maalt efter Midteskillerummet i Bygningen i det senere Slot, paa omtrent 40,0 m,

Fig. 15. Riddersalens Gavl.

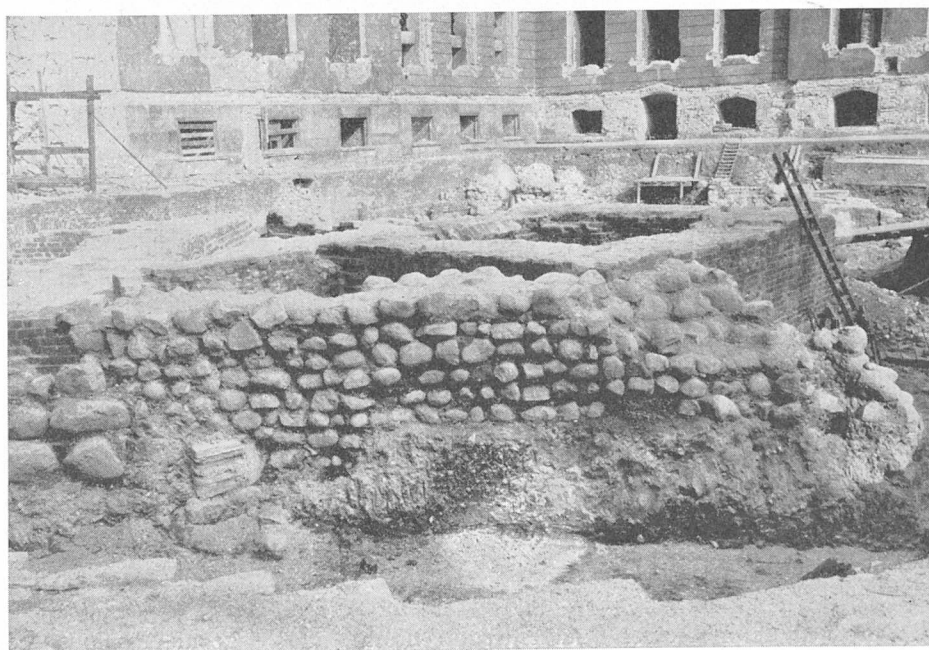

Fig. 16. Fundament for Slottets Ydermur mellem Riddersalen og Bagerste Taarn.

har sikkert stedse rummet Slottets *Riddersal*. Tegningerne fra 1707 viser, at den har haft en *hvælvet Kælder* og *to Etager*.

Syd for vestre eller bagerste Taarn ligger der et til Riddersalsfløjen svarende Fundament af en omtr. 10,0 m bred *Bygning* med Façade mod Sydvest; dens Mure og Fundamenter er for største Delen fjærnedede ned til Kote 1,6, Niveaueet af Absalonsborgens Gaardsplads. Dens Ydermure har som ved Riddersalen dannet en Tangent til den gamle Ringmur, hvis Murværk længst mod Øst er bevaret som Del af den. Paa dette Sted staar der indenfor den en *Blok* af en 1,4 m tyk *Teglstensmur*, fuget paa Ydersiden. Dens Anvendelse er ligesom Brugen af det 0,7—0,9 m brede Mellemrum mellem de to Mure endnu uklar. Indenfor Bygningen findes iøvrigt Rester af to 0,50 m tykke Teglstens Skillerumsmure, Bygningen har utvivlsomt bl. a. rummet *Slotskapellet*.

Mellem Riddersalen og Kapellet laa en uregelmæssigt formet Bygning, hvis Yderfaçade strakte sig over Vestsiden af vestre Taarn. Paa begge Sider af Taarnet stod Ydermurens Kampestensfundamenter i Lerfylden helt op til Kote 3,6 og ovenpaa dem de nederste Skifter af Murstensmurværket. Syd for Taarnet laa denne *Ydermur* paa en Strækning *væltet* ned ad Voldskraaningen, hvilket formentlig er sket, da denne Fløj blev ombygget i den første Halvdel af det 16. Aarhundrede. Gaardfaçaden har strakt sig mellem Riddersalsfløjens og Kapelfløjens Gaardhjørner, men af dens Kampestensfundament er der ikke meget bevaret. Det meste synes at være styrtet ned, da Slottets *ynge Brønd*, den som hidtil almindelig kaldtes Absalons, blev gravet. Denne Nedstyrtning viser, at *denne Brønd er yngre end det efter 1369 genopførte Slot*, og den er rimeligvis fra den sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede.

Denne Fløj, hvis eneste Kælderrum var det lille Rum indeni vestre Taarn, var sikkert fra første Færd, ligesom senere, Slottets *Køkkenfløj*.

Absalonsborgens gamle Brønd blev, som Udgravningen har vist, ikke taget i Brug efter 1369. Derimod fandt man i Slotsgaardens Midte en stor *Træbrønd* omtrent 1,8 m i Kvadrat, som utvivlsomt har været Slottets Brønd, indtil den førnævnte ynge Brønd blev gravet og sat med Kampesten. Træbrønden kunde ikke bevares paa sin Plads, idet den laa i det *nuværende Slotstaarns* Fundament.

Paa Slottets Østside laa dets store Hovedtaarn, *Blaa Taarn*. Dets Udstrækning, 15,0 m \times 14,7 m, kendes fra Opmaalingen i 1707. Det viste sig ved Udgravningen, at en stor Del af Fundamentet er bevaret, men dog ikke saa meget, at man overalt kunde følge Taarnets ydre Kontur.

Her er Nedbrydningslagene bleven fjærnedede, inden Taarnets Grundsten blev lagt, og derefter er en Murrest, som endnu stod tilbage af Absalons Palatium, bleven væltet. Den ligger nu, som den faldt, underst i Blaa Taarns

Fig. 17. Fundament for Slottets Ydermur syd for Bagerste Taarn.

Fig. 18. Ruin af Blaa Taarn, det indre Taarnrum.

Fundament. Mod Nord har der været en blød Plet i Grunden, thi i Fundamentets nordøstlige Hjørne er der hen over Jordoverfladen lagt et Lag af spinkle *Bøgestammer under Grundstenene*, som ligger Lag paa Lag til Kote 2,0, hvor Taarnets Murstensmurværk begynder. Murværket er aftrappet indefter i et nederste Kælderrum, men selve dette Rum har næppe nogensinde været brugt; over det hele har Kælderfængslets Trægulv ligget.

Mod Øst støder Blaa Taarns Murværk, som før nævnt, op til en endnu staaende Del af *Tindemuren* langs Gravkanten. Men Tindemuren er nu ikke bevaret i saa stor Højde som Taarnet, og man kan tydelig se, at Taarnets Murværk er bleven udstøbt mod Muren.

I denne østlige Del af Slottet finder man i *Christian III.s Kongefløj* Spor af Fundamentet for Ydermuren i den Fløj, som vel oprindeligt rummede *Slots-hovedsmandens Bolig*; den har ligesom Kirkefløjen og Riddersalsfløjen omtrent været bygget som en Tangent til Absalons Ringmur; denne Fløjs *Indermur* har, ligesom de andre Bygningers, staaet inde i Slotsgaarden. Ogsaa af den lille, siden saakaldte *Raadstuefløj* nord for Blaa Taarn var der svage Fundamentrester af *Ydermuren*.

Mellem Kongefløj og Kirkefløj laa i det senere Slot *Drabantfløjen*. En saadan Fløj maa ogsaa have været føjet ind i Slottet efter 1369, men dens Fundamenter er forsvundne ved Christiansborgs Anlæg. Det samme gælder om den lille Portfløj med Porten mellem Kongefløjen og Blaa Taarn.

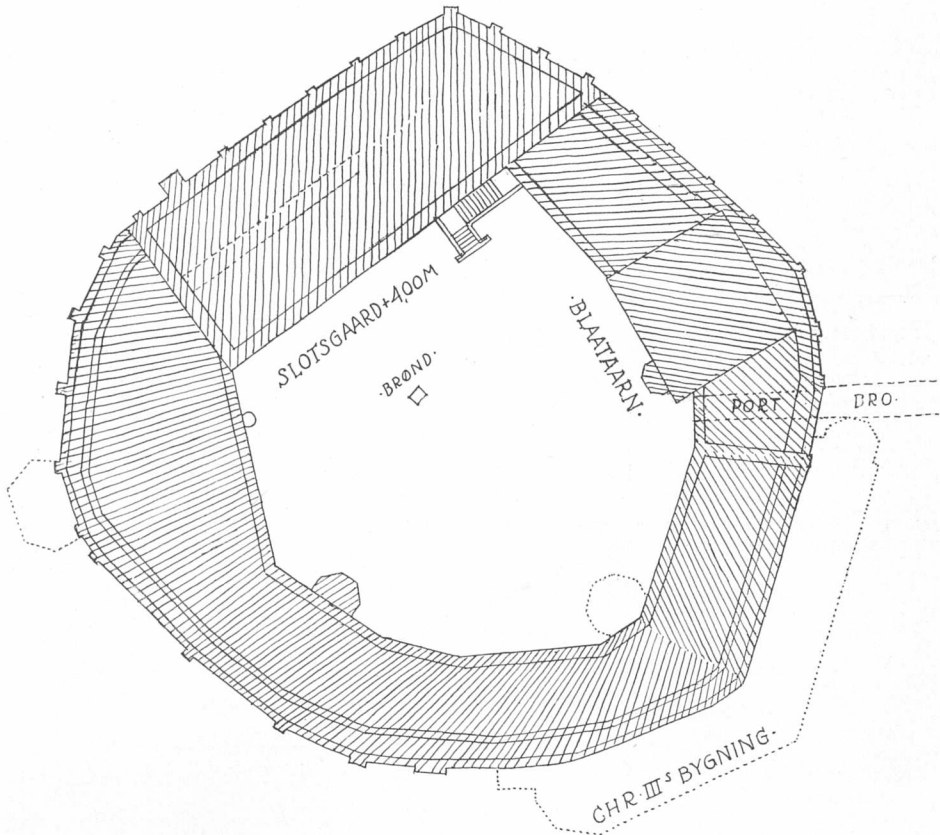
Alle Slottets Fløje har staaet med *Voldskraaning* *hældende* fra dens Ydermure ned mod Tindemuren langs Slotsgraven. Alene Blaa Taarn sprang frem paa Skraaning foran de øvrige Bygninger og var, som nævnt, sammenbygget med Tindemuren. En stiliseret Fremstilling af dette Slot findes paa *Byens Segl* fra 1417.

I denne Skikkelse har Slottet næppe staaet synderlig længe, thi Muld- og Affaldslaget paa Skraaning er ikke meget kraftigt og rummer kun Stentøjskaar fra Tiden omkring 1400.

3. KØBENHAVNS SLOT UNDER KONGEMAGTEN

Det fremgik tydeligt ved Udgravningerne paa Christiansborg, at *Riddersalsfløjen* er bleven underkastet en *Ombygning*, idet den nordlige Langmur er bleven nedrevet og erstattet med en ny ved at forhøje den lave ydre Tindemur, som stod langs Voldfoden. Derved blev det muligt at udvide Bygningen til den dobbelte Bredde. Der blev Plads til *Køkkenanlæg* og *Forraadsrum* i Stueetagen, og paa Salen blev der dannet et stort trapezformet

Rum, som strakte sig til alle Ydervæggene. Efter Afskildring af en *Trompeterstol* med tresidet Grundrids mod Øst, blev det øvrige Rum, omtrent 16 m bredt og 40 m langt, indrettet til *Riddersal*.

H·U·R·
 1940

Fig. 19. Grundplan af Slottet i Slutningen af Middelalderen.

Adgangen til Salen skete fra Slotsgaarden ad en aaben *udvendig Trappe*, der var muret i to Løb, henholdsvis vinkelret paa Façaden og langs denne op til Indgangsdøren.

Denne Udvidelse er sikkert foretaget i *Christoffer af Bayerns* første Regeringsaar og fuldført før hans Bryllup i 1445.

I Kongerne *Christiern I* og *Hans'* Regeringstid vides det ikke, at der er

foretaget store Nybygningsarbejder, og af mindre Istandsættelsesarbejder kendes kun Bislagsstenene ved Foden af Riddersalstrappen, som stod her til Slottets sidste Tid, og som endnu findes i Nationalmuseet. Det ene af disse, som bærer Aarstallet 1503, viser indenfor en gothisk Ramme et siddende Billede af Kong *Hans* med Krone, Scepter og Rigsæble ovenover et Skjold med Unionsvaabnet. Dets Stil peger paa *Adam von Düren* som dets Mester.²⁾ Man skulde tænke sig, at dets Pendant havde fremstillet Dronning *Christine*, men dersom et saadant Billede har eksisteret, maa det af ukendte Aarsager være bleven ødelagt og erstattet med et andet, som viser en kronet Dronningeskikkelse med Scepter, utvivlsomt fremstillende *Christiern II's* Dronning *Elisabet*, men hendes Vaabenskjold staar ufuldendt; det maa i Følge Sagens Natur være yngre end Brylluppet, altsaa været opsat efter 1515, rimeligvis under de af *Christiern II* foretagne Ombygningsarbejder paa Slottet.

Der findes forskellige Dokumenter og et Par Kunstværker, som vidner om, at *Christiern II* har ladet udføre Arbejder paa Københavns Slot. Nøjagtig tidfæstes kan de ikke. Arbejder af blivende Art kan bl. a. være udført ved *Kroningen* i 1514 og ved *Prins Hans' Daab* i 1518, men forskellige Dokumenter tyder paa, at de navnlig samler sig om Tiden efter Kongens Udenlandsrejse i 1521.

Der er fra denne Tid Oplysninger i Regnskaberne om, at Kongen antog Haandværkere af snart sagt alle Fag i Nederlandene og sendte dem hjem. Der foreligger endvidere et Brev fra en Bygmester *Michiel Heynrich van Haerlem* til Kongen, som er dateret 10. Juni 1521. *Michiel van Haerlem* tilbyder at sætte et treetages ottekantet *Spir* paa det firkantede *Bagertaarn* paa Københavns Slot. Han mener, at det vil pryde Gaarden, idet det er Hovedudsigten, naar man kommer ind i denne. Det ligger paa den gamle Side af Gaarden, hvor Køkkenet, Bryggerset og Bagerset findes, og det er sagt ham, at Taarnet er stærkt nok funderet til, at det kan bære Spiret. Det er, med andre Ord, det firkantede Taarn, hvis Underdel endnu er bevaret i Borgruinerne, og som stammer fra Borgens absaloniske Anlæg.

Michiel van Haerlem foreslaar ogsaa forskellige Arbejder, der kan udføres i *Slotskapellet*, nemlig først et Pulpitur med tilhørende Dør ved Sydsiden for Tjenerskabet, som skulde opsættes paa Kapellet under Dronningens Pulpitur, hvorved man skulde faa bedre Resonansforhold og endvidere et 6 Fods eller et 8 Fods *Orgel* ved Koret og Prædikestolen. Om disse Forslag er bleven taget til Følge, vides dog ikke.

I de samme Aar er ogsaa *Altertavlen* i Kapellet bleven fornyet, idet der blev opsat en gothisk Altertavle af Snitværk med sammenklappelige Fløje. Tavlen

²⁾ Dansk biogr. Lex. VI p. 157.

Fig. 20. Bislagssten med Kong Hans' Billede.

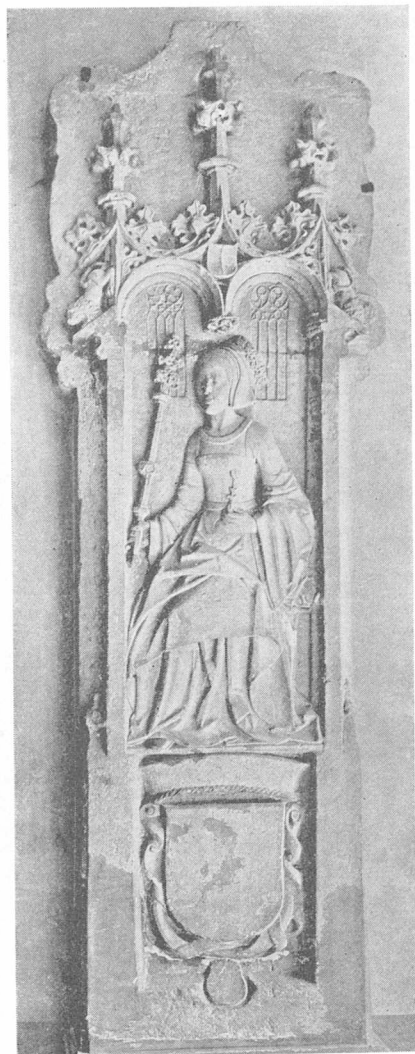

Fig. 21. Bislagssten med Dronning Elisabets Billede.

er mærket med en indbrændt afhugget Haand, som er kendt som Mærke for et Værksted i Antwerpen i Aarene omkring 1520.

Midtskabet og de to Fløje viser, naar de er aabnede, en Fremstilling af Kristi Liv og Lidelser og hans Afstamning.

I den aabne Tavle viser Midtpunktet nederst et Felt, hvori ses den sovende Isai, Kristi Stamfader, af hvis Bryst det tvegrenede Stamtræ vokser frem, snoende sine rankede Grene op i Feltet ovenover. Ved Siden af Isai staar 4

Profeter, varslende om Herrens Komme. Feltet ovenover viser den korsfæstede Kristus mellem de to Røvere paa Golgatha, og ved Korsets Fod Maria og Apostlen Johannes, omgivet af romerske Soldater. I Stamtræets Rankeslyng langs Feltets Sider ses Kristi Stamfædre, og øverst paa en gotisk Trone sidder Jomfru Maria med Kristus Barnet paa sit Skød. De andre Felter viser Billeder af den hellige Historie i tilsvarende Udstyr. Den lukkede Tavles Ydersider bærer tre Malerier, det midterste fremstillende Pave Gregors Messemirakel, medens Fløjbilleder viser Brylluppet i Kana og Nadverens Indstiftelse.

Snitværkstavlens hele Ornamentik er strengt og fast gennemført, og dens Komposition er afvekslende og ypperligt behersket. Skønt mange af Figurerne er haandværksmæssigt udført, viser de bedste dog en beundringsværdig plastisk Sikkerhed i dens Karakteristik. Tavlens malede Yderside er maaske mere jævn Kunst, men Billederne gør klart Rede for Perspektiverne i de fremstillede Landskaber og er dog i alt Fald en smuk Genklang af det samtidige nederlandske Landskabsmaleri.¹⁰⁾

I 1728 skænkede Kong *Frederik IV* *Altertavlen* til *Viborg Søndre Sogns Kirke*, hvor den endnu findes.

Det omfangsrige Arbejde i Slotskapellet og Forslaget til Ombygningen af det bagerste Taarn gør det sandsynligt, at andre Arbejder paa disse Steder, som kun kendes fra Udgravningerne af Ruinerne og fra de Opmaalingstegninger, som Kong *Frederik IV* lod udføre i 1707, maa henføres til *Christiern II's Tid*.

Da Slottet blev genopbygget efter *Ødelæggelsen* i 1369, havde det *to Forsvars-Ringmure*, en *langs Slotsgraven* ved Foden af den ved Kunst opfyldte Slotsbanke og en paa *Bankens øverste Rand*, som tillige dannede Yderfaçaden for Slottets Bygninger. Efterhaanden som Bygningerne blev for snævre, blev Skraaningerne mellem de to Mure opfyldt med Jord, som blev lagt op mod den yderste Ringmur indtil Slotsgaardens Niveau, og den indre Ringmur blev nedrevet, saaledes at *Slotsbygningernes Yderfaçade kunde opbygges* paa den *ydre Ringmur*. Først skete dette i *Christoffer af Bayerns Dage* med den nordlige Del af Slottet fra *Blaataarn* over *Raadstuefløjen* og *Riddersalsfløjen* til det *bagerste Taarn*. Men ogsaa den sydlige Halvdel af Slottet, *Køkkenfløjen*, *Kirkefløjen*, *Drabantfløjen* og *Kongefløjen* blev udvidet paa samme Maade, og det er dette Arbejde, som senest maa være gjort paa den Tid, da *Christiern II* beskæftigede sig med det bagerste Taarn og Slotskapellet.

Ved Udgravningen af Ruinerne blev det paavist, at den gamle indre Ringmur tæt syd for bagerste Taarn laa omstyrtet ned ad *Voldskraaningen*, og

¹⁰⁾ F. Beckett. *Altertavler i Danm. fra den senere Middelalder* Pl. for XIII—XIX. F. Beckett. *Danm. Kunst II* p. 239. P. Linde. *Vor gamle Hovedstad* p. 82.

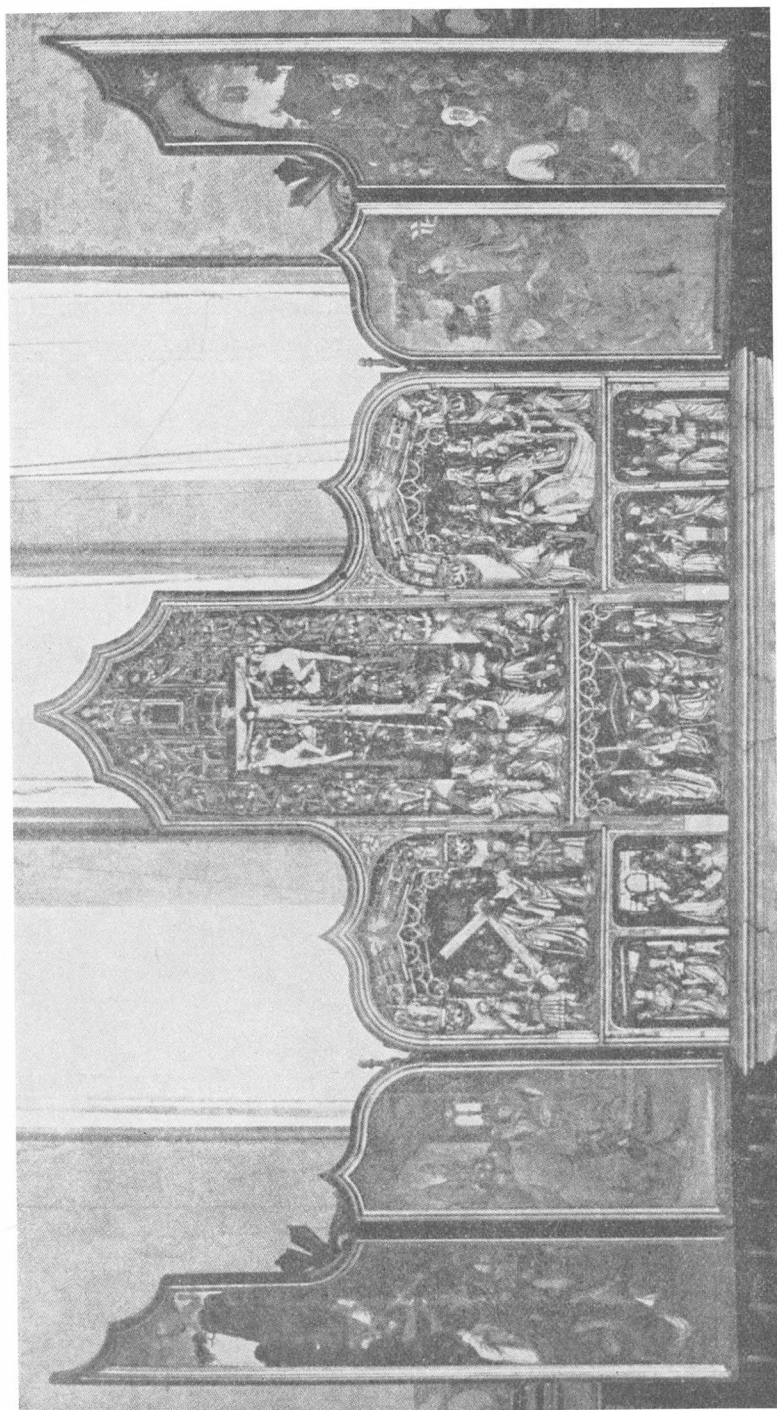

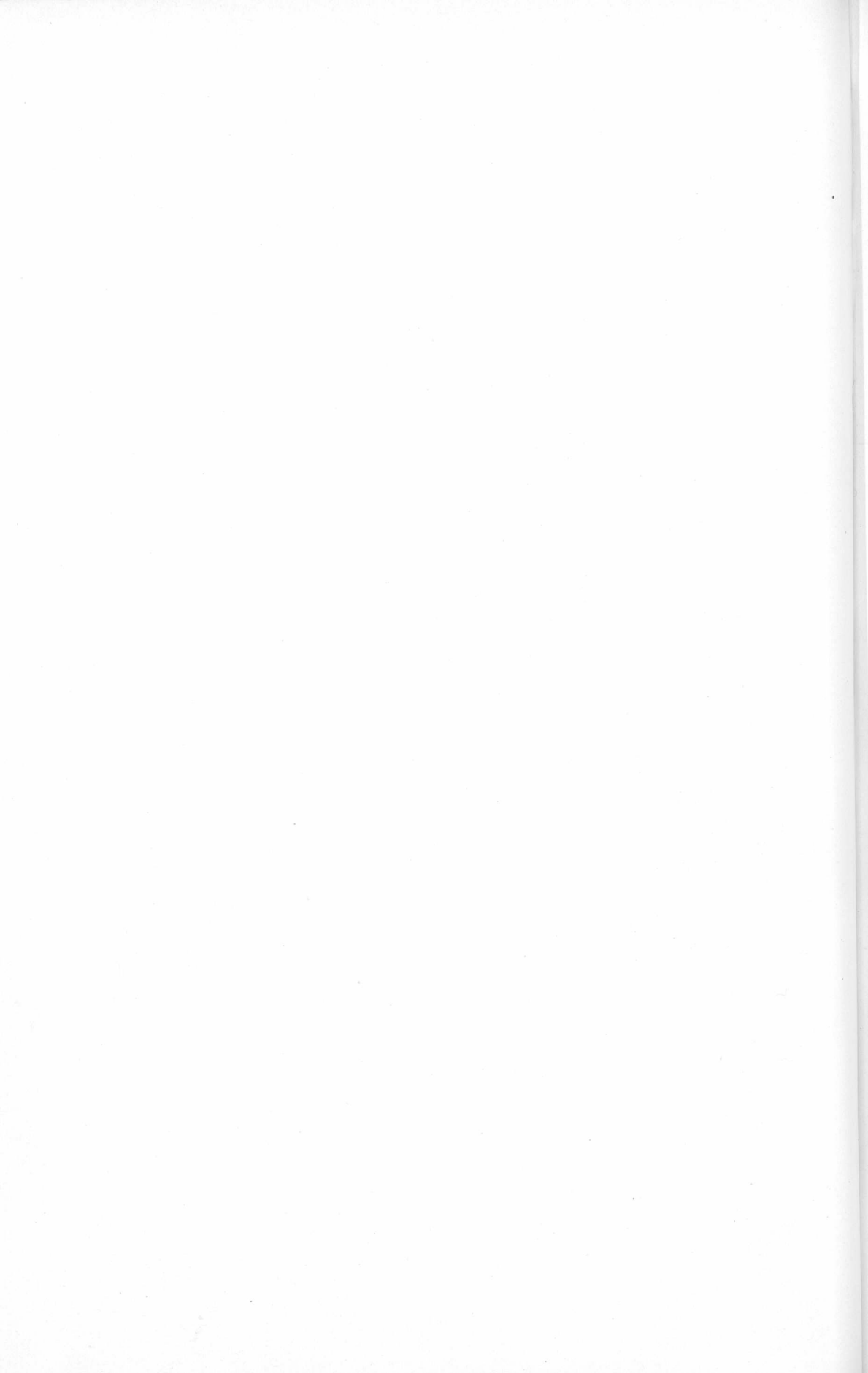
Fig. 22. Altertavle i Slotskapellet.

at der var lagt Lerfyld over den væltede Mur, og paa denne Fyld har *Gulvlaget* i det *sent middelalderlige Slot* ligget. Ved denne Udvidelse og Ombygning af Slottet kom den ydre Ringmurs Vægtergang, saa vidt den bevarede, til at ligge som Ydermur i Bygningernes øverste Etage og kan genfindes paa de Profiler, som blev opmaalt i 1707.

At Udvidelsen ikke hidrører fra Middelalderens allersidste Aartier, kan ogsaa fremgaa deraf, at da *Christian III* i 1554—55 lod foretage en *Ombygning* af *Drabant- og Kirkefløjene*, var disse *gamle Bygninger*, som havde Façade direkte til Slotsgraven med forraadnede Bjælker, som maatte udskiftes. Kongen forhøjede de gamle Bygninger med en Bindingsværksetage og en Kvistetage, som begge var bevarede endnu i 1707.¹¹⁾

¹¹⁾ K.D. IV Nr. 554. 559. 560. 561. C. C. Andersen. Københavns Slot Plan XIX.

BYENS KIRKER OG KLOSTRE

ST. CLEMENS KIRKE

SKØNT *St. Clemens Kirke* er den ældste af de københavnske Kirker, er den alligevel den Sognekirke, hvis Forhold er daarligst oplyst. Dens Bygning er forlængst nedrevet, dens Arkiv spredt, da Sognet blev nedlagt kort efter Reformationen, og de Dele deraf, som gik over til dens Arvtager, Helligaandskirken, er brændt, senest i 1807, uden at være bleven afskrevne som de andre Kirkers Skøder og Lejebreve.

Det er rimeligt, at den gamle *Trækirke* i Tiden mellem 1150 og 1209 og vel nærmest det sidste Aar, er bleven afløst af en Murstensbygning, og maaske samtidig forlænget mod Vest. Denne Kirke er uden Tvivl bleven afbrændt ved Lübeckernes Angreb i 1249, thi som tidligere meddelt, gav *Asser Uddebrudson* og hans Hustru *Abild* i 1256 Jord til Kirkegaarden, og han byggede den *vestlige Del* af Kirken. Derved har Kirkens Hovedskib sandsynligvis opnaaet sin fulde Længde. Det er ikke rimeligt, at disse store Ombygningsarbejder var sluttede ved Fyrst *Farmers* Angreb i 1259, men er der da indtruffet nye Ødelæggelser, maa de være afhjulpne i denne samme Byggeperiode.

Hvorledes *St. Clemens* er kommen igennem Kampene i *Valdemar Atterdags* første Regeringsaar eller gennem den næste store Hærgning, som *Hansestæderne* foretog i 1368, vides ikke. Skønt hele det omliggende Kvarter i *Jordebogen* af 1377 betegnes som *villa desolata, den ødelagte By*, synes det dog at den paa sin vidtstrakte Kirkegaard frit liggende Kirke er undgaet Branden, thi da *Ærkebiskop Peder Lykke* og 11 Biskopper 29. Juni 1419 skænker hver 40 Dages Aflad til Fordel for Kirken, som paa Grund af sin altfor trykkende Fattigdom var elendig forfalden,¹⁾ kan den næppe være nyopført efter 1377, men man kan derimod antage, at 1419 er Indledningen til et større Istandsættelses- og Nybygningsarbejde.

Det er ved Grundundersøgelser i vore Dage, at man har faaet nogen Klarhed over Kirkebygningens Beliggenhed og Udviklingshistorie.

Ved den første af disse Undersøgelser i 1873 eller 1874 paaviste *Dr. Oluf Nielsen* under en Kloakgravning midt i *Frederiksberggade* udfor Nr. 27 (*Matr.*

¹⁾ K.D. IV Nr. 33.

Nr. 16 og 62 B, V. Kv.) et svært Kampestensfundament, som siden har vist sig at tilhøre Hovedskibets søndre Langmur.²⁾

Den næste Undersøgelse er foretaget af *N. Rosenkjær* paa Grunden *Frederiksberggade* Nr. 25 (Matr. Nr. 15, V. Kv.).³⁾ Her fremdroges, som tidligere omtalt, Dele af *Egestolperne* fra den ældste *Trækirke*, og disse *Stolper* var indkapslede i et ret svært *Kampestens Fundament*, som har baaret den næste Kirkebygning af middelalderlige *Mursten*.

Grundstenene var lidt nedgravede i det naturlige Muldrag, hvis Overflade i Kote 5,18 pletvis var borttaget, da Stenene blev lagt. *Murstensmurværket* begyndte omtrent 30 cm over Mulden, men fandtes nedbrudt, saaledes at alle brugelige *Mursten* var fjernede og der var kun *Brokker* tilbage paa og ved *Kampestenene* og særlig inde i det *Rum*, som de omslutede. *Brokkerne* var kun tarvelig forarbejdede, omtrent 13 cm brede og 9,5 cm tykke. Der optoges flere *Stykker* af *Figursten* i *Kløverbladsform*, som ikke var formede men tilskaarne. De *Tagstensstykker*, som fandtes, var af *Munketeglst*. *Rummet* indenfor *Fundamentet* var udgravet til Kote 3,77, saa at dets *Bund* laa omtrent 1,40 m under det naturlige *Jordsmon* udenfor *Bygningen*, men *Spor* af *Gulvbelægningen* fandtes ikke.

Nærmest ved *Kirkefundamentet* i omtrent 4,70 m bredt *Bælte* var der nogle *Rækker Grave*, sænkede omtrent 40 cm ned i *Leret*, som laa urørte siden deres *Anlæg*, men alle fjernere *Grave* var benyttede gentagne *Gange*, og *Skeletdelene* laa her oftest i forvirret *Blanding*. En enkelt *Grav* var dækket med en 28 cm høj *Ramme* af *Fyrrebrædder* uden *Bund* eller *Laag*. En anden *Grav* var sat med *Mursten* med en særlig *Indsnævring* ved *Hovedet* og tildækket med tre flade *Sten*; den var 1,76 m lang, 0,43 m bred og 0,26 m dyb og havde en *Indsnævring* til *Hovedet*, som var 0,22 m lang og 0,16 cm bred. Der fandtes iøvrigt hverken *Ligkister* eller *Gravgods*.

Vest for Matr. Nr. 15 V. Kv. var der *Begravelser* paa *Grundene* Matr. Nr. 16 og 62 B og paa Matr. Nr. 61 og 62 A V. Kv., men kun den østlige *Halvdel* af Matr. Nr. 17 og Matr. Nr. 60 V. Kv. hørte med til *Kirkegaarden*.

Ved *Udgravningen* for *Paladshotellet* viste det sig, at *Kirkegaardens Terrain* faldt fra Kote 3,77 mod *Nord* til 2,83 ved dens *Sydgrænse*, som laa omtrent 40 m. syd for *Frederiksberggade*. Alle *Lig* var ligesom paa Matr. Nr. 15 nedlagt uden *Kiste* eller *Gravgods*; kun en eneste *Grav* var dannet af en *Murstensramme*, overdækket med tagformet sammenstillede *Mursten*, spidst afhugne i *Tagryggen* for at afstive *Taget* bedre. Denne *Grav*, der ligesom *Murstensgraven* paa Matr. Nr. 15 tilhører det 13. Aarhundrede, laa i den tredie *Række* fra

²⁾ O. Nielsen. Kbh. H. o. B. I p. 160.

³⁾ Hist. Medd. I p. 419 ffg. Hist. Medd. II p. 48 ffg.

Fig. 23. Muret Grav paa St. Clemens Kirkegaard.

Voldgaden, og Kirkegaarden har altsaa paa dette tidlige Tidspunkt strakt sig lige til sin Vestgrænse. Mod Øst strakte Kirkegaarden sig til *St. Clemens Kirkes Grav*. Den havde her tre Adgange, ad *Lille St. Clemensstræde*, *Smekkenborg* og ad en Gyde paa Matr. Nr. 100 V. Kv. i *Mikkelbryggersgade*.

Paa Grunden *Frederiksberggade* Nr. 36 (Matr. Nr. 21, V. Kv.) er der fundet Dele af *Kampestensfundamentet* for Hovedskibets *Nordmur*. Det strakte sig ind under Grundens Vestgrænse og kunde følges mod Øst udover *Frederiksbergades* Façadelinie over en Strækning paa 9,5 m. De fleste af Fundamentstenene var ret smaa, omtrent 30 cm i Diameter og laa 2—3 jævnsides i knap 1,0 m Bredde, men der fandtes ogsaa enkelte meget større Sten. Fundamentet var nedgravet gennem Mulden lige til det faste Ler i Kote 5,08, og dets Overkant laa i Kote 5,70. Leret under Fundamentet var urørt, uden Begravelser.

Bredden af Kirkens Hovedskib fra Ydermur til Ydermur var 6,6 m. Denne ringe Bredde skyldes det murede Kirkeskibs Udvikling fra den ældste Trækirke. Beliggenheden af Kirkens Vestfaçade kendes ikke, men Skibets samlede Længde fra Korbuen til Vestfaçaden maa i det mindste være 25,5 m.

Det indre Kirkerums Bredde bliver da 5,2 m og dets Længde omtrent 24 m.

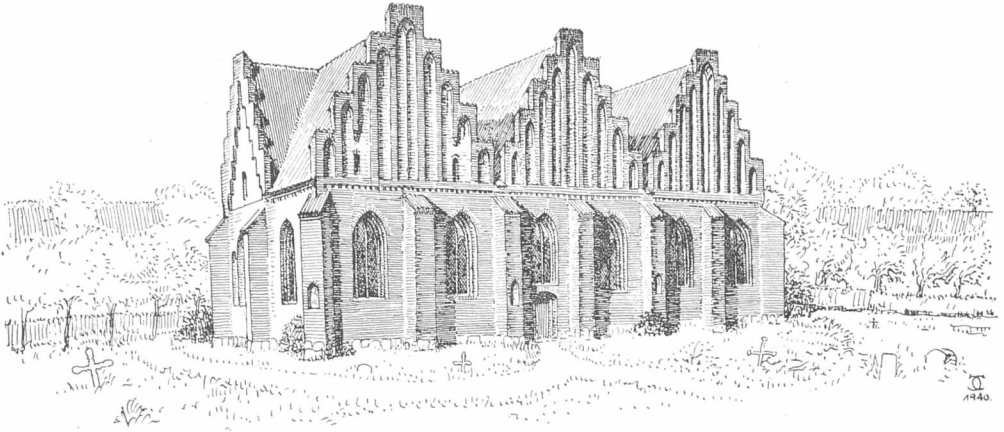

Fig. 25. Rekonstruktion af St. Clemens Kirke.

for Kirken tre Grave med stærkt forraadnede Plankerammer uden Laag og Bund. Mellem de talrige Begravelser paa Matr. Nr. 21 var der ogsaa i selve dens Grænselinier hist og her Rester af Rammefjæle.

Raadmand *Peder Syffuenssøns* Grund stødte mod Vest op til Kirkegaardens Grænsehegn, hvilket forklarer, at der ikke fandtes Begravelser under den vestlige Del af Matr. Nr. 17 & 60 V. Kv. Videre mod Nord har Kirkegaardens Grænse trukket sig noget mere mod Øst, thi kun under det sydøstlige Hjørne af „Absalons Gaard“ er der fundet Begravelser. Kirkegaardens Nordgrænse er mindre godt konstateret. Muligvis har den i alt Fald paa visse Steder naaet Vestergades Sydside, men i 1377 var dog Grundene her allerede bebyggede.

Ved Indsnævringen omtrent midt i Matr. Nr. 21 laa tre paa hinanden følgende Sandstriber af *Lille St. Clemensstrædes Vejbaner* henover Begravelserne. Den nederste laa i Kote 5,89 og den øverste i Kote 6,34. Der var talrige røde Murstensbrokker, antagelig fra Kirkens Nedrivning, i Fylden tæt under den underste Vejbane. *Lille St. Clemensstræde*, der passerer tæt nord om Kirkens nordre Kapel, er altsaa anlagt *efter Kirkens og Kirkegaardens Nedlæggelse* omtrent samtidig med Kirkens Nedrivning i 1550 Aarene.

ST. CLEMENS KIRKES GODS

St. Clemens Kirkes nordlige Kapel kan mulig have rummet Kirkens Sakristi, og de 3 Kapeller i søndre Sideskib har sikkert været Kapeller for Sidealtre, men fra Dokumenterne vides intet herom.

Kirken fik først sent tillagt *Købstadgods*. I Jordebogen af 1377 nævnes

kun en enkelt Gaard. Da *St. Clemens Kirkegaard* blev bortsolgt efter Reformationen, blev der ikke paalagt den *Jordskyld* til Helligaands Kirke, som iøvrigt var St. Clemens Kirkes Arvtager, men til *Københavns By*.

De Byeendomme, som St. Clemens Kirke havde, kendes i Hovedsagen kun fra Helligaandskirkens *Jordskyld*, og det kan ikke ses, om de oprindelig har tilhørt St. Clemens Kirken eller et af dens *Altre*.⁷⁾

Kirkens Gods var følgende:

Vestergade. Matr. Nr. 233/1689 V. Kv., Matr. Nr. 234/1689 V. Kv. var i 1377 en enkelt Ejendom, tilhørende *Nicolaus Andersson*, men var i 1581 delt efter Matrikelnumre og beboedes henholdsvis af Niels Muremester, Peder Brask og Peder Fynbo, Brygger. Matr. Nr. 236/1689 V. Kv. var allerede i 1377 St. Clemens Kirkes Gaard og rimeligvis *Kirkens Præstegaard*, i 1581 vistnok i Anne Hans Kydts Værge. Matr. Nr. 237—238/1689 V. Kv. var i 1377 i Margareta Bendicts Eje, i 1581 beboet af Rasmus Søffrenssøn Brygger. Matr. Nr. 239—243/1689 V. Kv. var i 1377 i Gertrudh, Petrus Astradi Hustrus Eje; i 1581 havde Niels Tromslar Matr. Nr. 239, Christoffer Valkendorff Matr. Nr. 240—241—243 og Rasmus Knudssøn Vognmand Matr. Nr. 242. Matr. Nr. 19/1689 Nr. Kv. var i 1377 en *Vor Frue Kirkes* Gaard sammen med Matr. Nr. 20—21/1689 Nr. Kv., i 1581 var den beboet af Jens Mortenssøn.⁸⁾

Kattesund. Matr. Nr. 93/1689 V. Kv. var 21. April 1463 i Borgereje som Lene Korts Kaalhave, men er siden kommen til St. Clemens Kirke. I 1581 var den beboet af Jens Keldersvend, kaldet Ruderknect.⁹⁾ Matr. Nr. 97/1689 V. Kv. var 2. Februar 1545 lejet til Mattes Dynessøn „i Helliggesthus Bod“ (fejlagtig for Helliggestes Kirke). I 1581 betalte Mats Areboe og Peder Slagters Hustruer Husleje af Gaarden.¹⁰⁾

Mikkel Bryggersgade. Matr. Nr. 134—135/1689 V. Kv. i *Hestemøllestræde* var i 1377 en Grund, ejet af Nicolaus Torkilsson. I 1581 havde Michel Areboe og Jens Brun Matr. Nr. 134 og Michel Thomassøn Brygger Matr. Nr. 135. Matr. Nr. 136—137/1689 V. Kv. var i 1377 Kathrine Lawes Møllegaard. I 1581 havde M. Hans Thomessøn Guldsmed Gaarden, som var beboet af Oluff Hestemøller.¹¹⁾ Matr. Nr. 167—171/1689 V. Kv. var i 1377 tre smaa Grunde, tilhørende Johannes Herlugsson, Magister Ingwarus og Petrus Skegge, liggende mellem St. Clemens Kirkegaards Riste. Den samlede Grund tilhørte i 1581 Borgmester Hans Olufssøns Enke Dorothea.¹²⁾

7) K.D. I Nr. 75. Nr. 362.

8) K.D. I Nr. 75. Nr. 362.

9) K.D. IV Nr. 90. K.D. I Nr. 362.

10) K.D. II Nr. 316. K.D. I Nr. 362.

11) K.D. I Nr. 75. Nr. 232—355—362.

12) K.D. I Nr. 75. Nr. 362.

Lavendelstræde. Matr. Nr. 79—81/1689 V. Kv. var oprindelig delt i Matr. Nr. 79—80 A—81/1689 V. Kv., som var Havejord, og Matr. Nr. 80 B/1689 V. Kv., der omfattede St. Clemens Kirkegaard syd for Kirken. I Borgmester Hans Olufssøns Skøde af 8. Juli 1571 fra Byen paa Kirkegaardsjorden, „St. Clemitz Haue“, skelnes skarpt mellem denne Jord, som skulde betale Jordskyld til Byen og hans egen „tilgivne“ Jord, „som laa til den Helligaands Kirke“. ¹³⁾

Vester Voldgade. Matr. Nr. 146/1689 V. Kv. tilhørte i 1581 Christen Jenssøn, Vognmand og Oldemand for Lavet. Matr. Nr. 147—148/1689 V. Kv. var 28. September 1536 beboet af Hans Brendher Vognmand og i 1581 af Thomas Lauridsøn Vognmand. Matr. Nr. 149—150/1689 V. Kv. er den eneste af Kirkens Gaarde, for hvilken der foreligger Lejebrev fra St. Clemens Kirkeværger forinden Kirkens Nedlæggelse, da Anders Peerssøn Koch Vognmand og Hustruen Boild Josephsdatter lejede Gaarden, som hun 16. December 1549 skænkede til Sjæleboder for de Fattige. Matr. Nr. 151—157/1689 V. Kv. beboedes 1536 af Søfren Snedker og i 1581 Anders Krogemager. ¹⁴⁾

Hellig Korsstræde. Matr. Nr. 172—174/1689 V. Kv. paa Hjørnet af Mikkil Bryggers Gade var i 1377 Gildehus for St. Peders Gilde. I 1581 havde Peder Mortenssøns Arvinger Matr. Nr. 172 og Axel Jenssøn i Skelskør Matr. Nr. 173—174 i Mikkil Bryggers Gade. Matr. Nr. 194—196/1689 V. Kv. var i 1377 Gildehus for Helligaands Gildet. I 1581 var det Helligaands Kirkens tre Boder. ¹⁵⁾ Det er tvivlsomt, om denne Grund har tilhørt St. Clemens Kirke.

Store St. Clemensstræde. Matr. Nr. 201—202/1689 V. Kv. ejedes i 1581 af Laurids Knudssøn Skipper. Matr. Nr. 118/1689 V. Kv. paa Hjørnet af Gammel Torv ejedes i 1581 af Anders Ibssøn. Matr. Nr. 214/1689 V. Kv. var i 1478 St. Jørgens Hospitals Boder, men er siden kommen til St. Clemens Kirke; 1. Juli 1581 udstedte Helligaands Kirke Lejebrev til Tømmermand Carsten Hanssøn. Matr. Nr. 215—216/1689 V. Kv. var vistnok i 1478 ogsaa i St. Jørgens Hospitals Eje. I 1581 havde Thomas Anderssøn paa Hjørnet Boderne fra Helligaandskirke. ¹⁶⁾

Vombadstuestræde. Matr. Nr. 123—124/1689 V. Kv. var i 1581 Jørgen Sværdfeigers Gaard.

St. Pedersstræde. Matr. Nr. 136—137/1689 V. Kv., der siges at ligge i *Teigelgaardsstræde*, vel Navnet paa den vestligste Del af *St. Pedersstræde*, som løb til den gamle *Teglgaard*, var i 1581 i Michel Ibssøns, Anders Judes Svogers Eje. Det var St. Clemens Kirkes eneste Ejendom uden for Sognegrænsen.

¹³⁾ A. M. Dipl. Dan. Fasc. 12. 22. D.K. I Nr. 362.

¹⁴⁾ K.D. I Nr. 362. Konventh. Bog p. 324 ffg. S.A.

¹⁵⁾ K.D. I Nr. 75. Nr. 362.

¹⁶⁾ K.D. I Nr. 362. Nr. 164. Stadsarkivets Skøder Nr. 13. S.A.

VOR FRUE KIRKE

Paa et Tympanonrelief, som indtil den store Ildebrand i 1728 sad over den nordre Indgangsdør paa *Vor Frue Kirke*, stod der paa Latin: „I det Herrens Aar 1316 genopbyggedes denne Kirke, der forud fire Gange var hærget af Brand“. Den nærmeste *Brand*, vi kender, er den, som opstod St. Cathrine Nat, 24. Juli 1314,¹⁾ hvorom Kirkens Gavebog bringer os Meddelelse, og Genopførelsen af Kirken efter denne Ulykke har i alt Fald strakt sig over en Aarrække, maaske før og i alt Fald efter det Aar, da Relieffet blev dannet over Kirkedøren.

Den Kirke, som blev erstattet og vistnok helt fornyet i 1316, kender vi overmaade lidt til. Den var formodentlig den ældste Kirke, som blev opført omkring Aar 1200 eller indeholdt i alt Fald i sine Mure betydelige Rester af den. Af Detailler i den kender vi foruden Hovedaltret kun *St. Cecilie Alter*, som blev oprettet 14. Januar 1283 af *Jon Jonsson Little*.²⁾ Der har dog sikkert ogsaa været andre Altre i Kirken.

I Tiden mellem 1316 og den store Ildebrand i 1728 kendes der kun en *Ildebrand*, som maaske har berørt Kirkebygningen, nemlig den, som 10. Juli 1386 ødelagde 4 af Kirkens bedste Klokker.³⁾ Disse har dog sikkert hængt paa Kirkegaarden i en *Klokkestabel* af Tømmer, thi Kirken fik først sit Taarn i 1483.⁴⁾ Vi kan derfor formode, at Kirken selv ved denne Lejlighed i alt Fald i det væsentlige forblev uskadt. Den Kirke, som byggedes i 1316, maa derfor i sine Hovedtræk være den samme, som blev ødelagt i 1728, og den var i sit Grundrids paa mange Punkter bevaret til Genopførelsen efter Ødelæggelsen i 1807.

I Modsætning til den *ældre Kirke*, der vel endnu havde været præget af det oprindelige Anlægs *romanske Arkitektur*, blev Kirken af 1316 et *højgotisk Anlæg*, bygget som en *treskibet Kirke*, hvis Midtskib var knap dobbelt saa bredt

1) K.D. II Nr. 1. 22. Juli.

2) Ny Kgl. Saml. 683. 4°.

3) K.D. II Nr. 1. 10. Juli.

4) K.D. IV Nr. 184.

og mere end dobbelt saa højt som de lave Sideskibe. Højkirkevinduerne var længere end Sideskibenes og gav Kirken et stærkt og rigeligt Lys. Kirken havde seks hvælvede Fag i hvert af de tre Skibe, rektangulære i Hovedskibet, men kvadratiske i Sideskibene. Mellem Skib og Kor var der indskudt to *Korsarme* paa to Fags Bredde med Hovedskibets Højde, men de traadte ikke frem foran Sideskibsmurene. I *Koret* var Hvælvingsfagene lidt smallere end i Hovedskibet og i Korsarmene, men Højkorets Mure havde samme Højde som Hovedskibets.

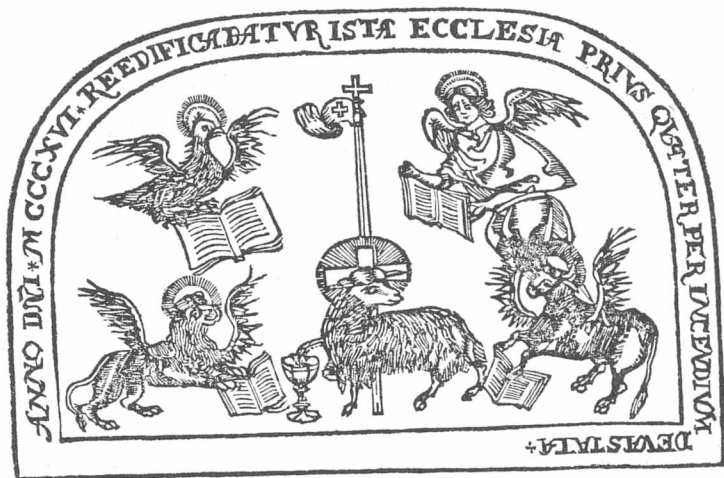

Fig. 26. Tympanonrelief fra Vor Frue Kirke.

Den tresidede Afslutning af Højkoret var omgivet af en lavere *Koromgang*, udformet som en Krans af fem tresidet afsluttede *Kapeller*.

Kirkens højgotiske Stil røber *nordfransk* Paavirkning, og Koromgangen med dens fem Kapeller, som gav rummelig Plads saavel til Processioner som til Sidealtre, har sine Forbilleder i franske Kathedrales som Chartres, Rheims, Amiens, Noyon og Soissons. Vor Frue Kirkes nærmeste Slægtning er dog *St. Peders Kirke i Malmø*, hvis gotiske Ombygning synes at være paabegyndt i 1319.

Vor Frue Kirke var ved sin Genopførelse en *taarnløs Kirke*, hvis ydre Længde, 71 m, svarer ret nøje til den nuværende Kirkebygning, Taarnet fra-regnet, medens Bredden var omtrent 23,5 m.

Ved Udgravninger i den nuværende Kirkes Koromgang er der fremdraget Rester af Ydermuren i de tre midterste Kapeller i den middelalderlige Koromgang. De Formsten, som fandtes ved Udgravningen, og som maa stamme fra Koret, viser forholdsvis enkle og usammensatte, kraftige Profiler og maa rimeligvis henføres til Aarene nærmest omkring 1300. Man kan da formode, at

Kirken var under Ombygning, da den blev udsat for Branden i 1314, og at *Korpartiet* var den *ældste Del* af den gotiske Kirke.⁵⁾

Til Korets Sydside var utvivlsomt allerede i den ældste Kirkes Tid *Kapitelhuset* knyttet; det var en Bygning i to Stokværk. I dets underste Stokværk var vistnok *Vor Frue Kapel*, som tidligst nævnes 26. Januar 1340, da der indstiftedes en Messe her.⁶⁾

I den *søndre Korsfløj*, østen for Kirkens Syddør, havde Dekanen *Boecius* allerede i 1354 rejst *St. Laurentii Alter* og *Kapel*,⁷⁾ der efter Reformationen blev Kirkens *Daabskapel*, og ved Siden af dette, kun skilt fra det ved Gangen fra Syddøren, byggede Kantoren *Anders Friis* i 1500 i Kirkens søndre Sideskib *St. Rochi Alter* i *St. Rochi Kapel*; indvendig i Kirken laa det ved den middelalderlige *Prædikestol*.⁸⁾

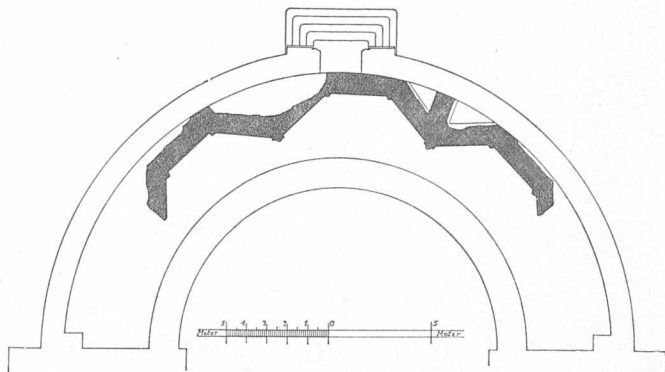

Fig. 27. De tre midterste Korkapellers bevarede Grundmur.

Længere mod Vest var Kirkens søndre Sideskib udvidet ved Tilbygning af 4 *Kapeller*, blandt hvilke vi kender Navnene paa de tre, men ikke dens Rækkefølge. Det er *St. Catharine Alter og Kapel*, der er stiftet før 1377 af Hr. *Johannes Suensson*. Selve Kapellet nævnes tidligst i *Bagersvendenes Skraa* af 1403.⁹⁾ Endvidere *Hellig tre Kongers Alter og Kapel*, opført 1438,¹⁰⁾ og *Trinitatis Alter og Kapel*, stiftet 1463 af *Jep Klausson* af Vaaben.¹¹⁾

Samtidig med *Taarnets* Opførelse ved Aar 1483 oprettede Kanniken Hr. *Hans Haniin* de 24 *Seniorers Alter* i et *Kapel* ved *Taarnets Nordside*,¹²⁾ og en ukendt Stifter før 24. Marts 1491 *de hellige fem Vunders Alter*¹³⁾ i et *Kapel* ved *Taarnets Sydside*.

5) B. Kornerup. Vor Frue Kirke og Menigheds Hist. Chr. Ax. Jensen. Vor Frue Kirkes Bygningshist. p. 11 ffg.

6) Rørdam. Kbh. Kirker og Klostre Tillæg Nr. 6.

7) K.D. II Nr. 1. 11. Juni. Ny Kgl. Saml. 683. 4°. Pers. T. 8 R VI p. 131 ffg.

8) Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 162. Ny kgl. Saml. 683. 4°. Pers. T. 8 R VI p. 129 ffg.

9) K.D. I Nr. 21. K.D. II Nr. 1. 22. Aug.

10) K.D. II Nr. 53. K.D. IV Nr. 135.

11) K.D. IV Nr. 90. 104. 114.

12) K.D. IV Nr. 184.

13) K.D. III Nr. 18. K.D. IV Nr. 432.

Paa Vor Frue Kirkegaard stod *St. Salvatoris* eller *Hellig Løsens Kapel*.¹⁴⁾

I Kong *Hans'* tidligste Regeringstid blev Vor Frue Kirke, som hidtil havde været en kullet Kirke, prydet med et *Taarn* midt for Vestgavlen. Det vides ikke nøjagtigt, hvornaar dets Grundsten blev lagt, men 7. December 1483 stiftede Kanniken Hr. *Hans Haniin* et *Alter* i det nylig paa-

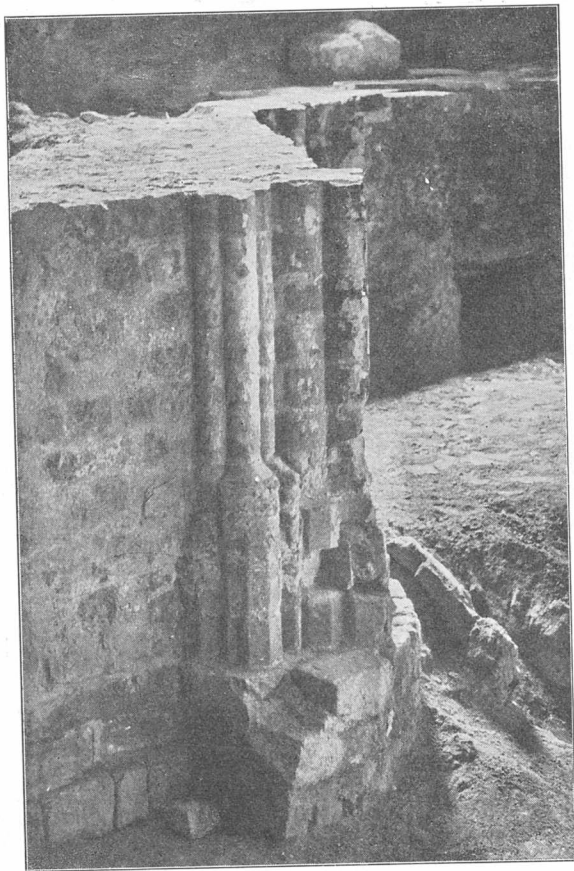

Fig. 28. Formstenspiller i Koromgangen.

begyndte *Taarn*. Det stod paa Nordsiden i *Taarnrummet* og stiftedes til Frelse for Hr. *Hans Haniin*, hans Forældre, hans Forfædre og alle hans Velgørere, til Ære for den almægtige Gud og den glørværdigste Jomfru Maria, i Ærbødighed for *Vor Herres Jesu Christi Forklarelse* og de 24 *Oldeforældre* (de Ældste i *Johannes Aabenbaring*, ogsaa kaldet de 24 Seniorer) til Lov; han henlagde to Gaarde og fire Boder i *Tyskemannegade* (Vimmelskaftet) og en Gaard paa *Nørregade* til *Altret*.¹⁵⁾ Da dette Brev blev udstedt, maa i alt Fald *Taarnets* nederste Etage have været fuldført.

19. Marts 1486 gjorde Kong *Hans* vitterligt, at paa det *Retterting*, som han personlig afholdt paa *Bispegaarden* i *København* i det *Mag* (Værelse) nærmest *Kirkegaarden* i *Biskop Niels Skaves* og flere gejstlige og verdslige *Rigsraader* og andre *Stormænds Nærværelse*, skødede Hr. *Hans Haniin* *Altret* og dets *Gods* til den evige *Vikar* Hr. *Mattis Mathie* og hans *Efterfølgere*. Han satte altsaa *Tjenesten* ved *Altret* i *Gang*.¹⁶⁾

Man maa da antage, at *Taarnet* paa dette *Tidspunkt* er fuldført. Dette

¹⁴⁾ Kap. Jordsk. Pk. 161 U.A. K.D. IV Nr. 493.

¹⁵⁾ K.D. IV Nr. 184.

¹⁶⁾ K.D. II Nr. 164.

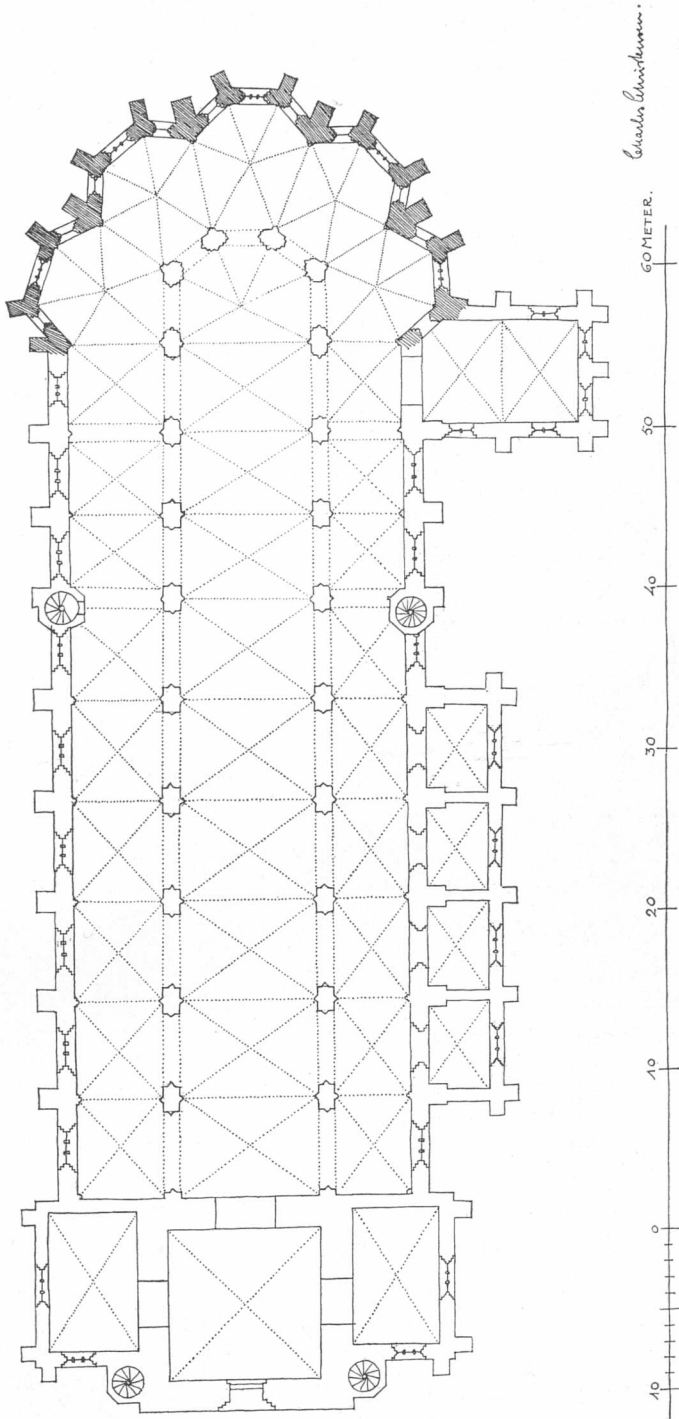

Fig. 29. Rekonstruktion af Vor Frue Kirkes Grundplan ved Slutningen af Middelalderen.

Fig. 30. Rekonstruktion af Vor Frue Kirke ved Slutningen af Middelalderen.

stemmer ogsaa med, at tidligere paa Aaret, nemlig 19. Marts 1486, havde *Dekan* og *Kapitel* solgt en Kirkens Gaard paa Nordsiden af *Benickestræde* (*Brolæggerstræde*) mellem *Per Jønsøn Brolægger*s Gaard og *St. Mikkels Alters* Gaard til samme *Per Brolægger* for at kunne betale den store Gæld, hvori Kirken var kommen ved Bygningen af Taarnet og paa anden Maade.¹⁷⁾

¹⁷⁾ K.D. II Nr. 163.

Dette Taarn blev staaende lige til den store Ildebrand i 1728. Dets Grundplan maalte 14,4 m fra Nord til Syd og 13,7 m fra Øst til Vest; dets Højde og Tagets Form kendes ikke.

Først i 1514 blev det smykket med et Spir.

1. PRÆSTESKABET

Vor Frue Kirke var fra sin Opførelse en *Kollegiatkirke*, der ligesom Domkirkerne havde sit eget Kapitel af Kanniker til Gudstjenestens Bestridelse. Der fandtes foruden *Vor Frue Kirke* kun en anden Kollegiatkirke i Landet, nemlig *Vor Frue Kirke i Haderslev*.

I *Vor Frue Kirkes* ældste Gavebog berettes, at Biskop *Peder Sunesson* var *Kirkens Grundlægger, fundator, og dens Kannikers Indstifter, institutor*,¹⁸⁾ men Aaret for Kirkens Fuldførelse og Kapitlets Oprettelse kendes nu kun gennem Traditionen, som sætter dette til 1209, og denne Opgivelse synes at være troværdig. Kirkens Indvielsesdag var Korsets Ophøjelsesdag, 14. September, men Festen blev fra 1375 henlagt til 1. Søndag efter Hellig Legems Fest.¹⁹⁾

I 1530 siger Biskop *Joachim Rønno*v i en Henvendelse til Kongen, at Biskop *Peder I* af Roskilde funderede 6 *Kannikedømmer* i Kollegiatkirken paa *Sognekirkerne i Byen og nogle udenfor denne*, og at de Kanniker havde intet andet at leve af end disse Kirker.²⁰⁾ Endnu 4. Marts 1313 nævner Biskop *Olaf* Kirkerne i *København* samt *Amager, Brønshøj og Awarthæovre* eller *Rødovre* som Kapitlets Kirker, og han stadfæster deres Frihed for Biskoppens Ret og for Afgifter til Provsterne. Da *Vor Frue Kirke*, som det siden skal ses, ikke var Præbendekirke for Kapitellet, er Antallet af københavnske Kapitelskirker altsaa 3, og Kannikernes Tal endnu i 1313 kun 6.²¹⁾

Efter at *Vor Frue Kirke* var bleven ødelagt af Ildebrand St. Christine Nat 1314 og derefter genopført i den Skikkelse, som den i det væsentlige bevarede til Reformationen, blev *Kannikernes Tal* utvivlsomt *forøget* efter Genopførelsen, thi i 1343 siges det, at der ialt var 11 Kanniker ved Kirken.²²⁾ I 1406 forøgedes Tallet til 12²³⁾ og 2. December 1422 til 13,²⁴⁾ et Tal, som bestod til Middelalderens Slutning.

¹⁸⁾ K.D. II Nr. 1.

¹⁹⁾ K.D. I Nr. 74.

²⁰⁾ Huitfeld. Danm. R. Kr. p. 1334.

²¹⁾ K.D. I Nr. 42.

²²⁾ K.D. I Nr. 65.

²³⁾ Acta P. Nr. 1104.

²⁴⁾ Werlauff. Univ. Hist. 1850 p. 88.

Ved sin Indtræden i Kapitlet maatte *Kanniken* aflægge den fastsatte *Kanonikaled*, hvori han lovede efter Evne at forsvare Kapitlets Rettigheder og Statuter og at overholde dets hæderværdige og stadfæstede Vedtægter; han lovede ogsaa ikke at aabenbare Kapitlets fortrolige Sager og ikke at begære noget, som stred mod Skik og Brug.²⁵⁾

De i Eden omtalte Statuter, som sikkert maa føres tilbage til Biskop *Peder Sunessøns* Indstiftelse, er desværre ikke bevarede.

Kapitlet blev ledet af en Prælat, *Dekanen*, hvis gejstlige Rang, dignitas, var de almindelige *Kannikers* overlegen. Han førte i Samraad med 2 af *Kannikerne* Tilsynet med *Kannikernes* Præstetjeneste og hele Færd og med al Kirkens Gudstjeneste; han styrede Kirkens og Kapitlets Gods og førte et Overtilsyn med *Altrenes* særlige Gods. De Breve, som blev udfærdigede, forsynede han med de behørig *Segl*, enten *Kapitlets* eller *Dekanatets*, hvis Sigiller begge var i hans Forvaring, dog saaledes, at han havde den ene Nøgle til Gemmet og en *Kannik* den anden.

Den i det foregaaende omtalte *Visits* af 5. November 1343 giver paa adskillige Punkter Indblik i Kapitlets og Kirkens indre Forhold. Der var paa den Tid i Kapitlet 10 *Kanniker* foruden *Dekanen*, af hvilke 8 var *Presbyttere*,

egentlige Præster, men 2 kun *Akolyter*, tilhørte det lavere Præsteskab; 2 af *Kannikerne* var fraværende og de øvrige 8 residerede ved Kirken. Kirken havde sit eget *Sogn*, der havde en af *Kannikerne* som Sognepræst eller plebanus.²⁶⁾ Til Kirken hørte 3 *Alterbeneficier*, hvori 3 Personer, sikkert *Kanniker*, var indsat, men disse *Altres* Navne opgives ikke. Desuden var der flere andre *Altre*, til hvilke Lægmænd efter deres frie Vilje indsætter og afsætter Personer, d. v. s. Præster, de saakaldte *evige Vikarer*.

Kapitlet havde to *Officier* eller særlige Hverv, som hver for sig blev be-

Fig. 31. Kapitlets Segl.

²⁵⁾ K.D. I Nr. 65.

²⁶⁾ K.D. IV Nr. 120 fejlagtig dateret 1472 for 1482.

stridt af en af Kannikerne, nemlig *procuratio* for *Kannikebordet*, *mensa canonicorum* og *provisio* for *Kirkens Byggefond*, *fabrica*.

Provisio for *Kirkens Byggefond* bestod sædvanlig af to Kanniker, som ogsaa benævnedes *tutores* eller *Kirkeværger*.

En selvstændig Virksomhed blev udført af *Sakristanen*, som fra gammel Tid førte Tilsyn med *Kirkens Relikvier*, *Skatte* og øvrige *Inventar*. De opbevaredes, for saa vidt de ikke var i stadig Brug i *Sakristiet*, hvis Plads maa søges i *Vor Frue Kapel* i *Kapitelhuset*. Det er rimeligt, at *Sakristanen*, der nævnes i *Visitations Akten* af 1343, ligesom i *Roskilde Domkirke* har været knyttet til *Hellig Kors Alter*, *Kirkens Sognealter*,²⁷⁾ og at *Sakristanhvervet* derfor har været forbundet med *Sognepræstembedet*.

Kapitlet havde yderligere i sin Tjeneste en duelig *Skolemester* ved *Vor Frue Skole*. Han var ikke *Kannik*, men dog en gejstlig Mand, ansat, dog ikke fast, af *Biskoppen* eller af *Kapitlet*. *Kirketjenere* af laveste Rang var de to *Degne*, *diaconi*, og *Klokkeren*, *campanarius*, der fra gammel Tid plejede at sove i *Kirken* hver Nat.

I hele *Kapitlets* Virksomhed havde den ældre *Kannik*, saavel i *Sæde* som ved *Afstemninger*, *Fortrin* for den yngre.

Kannikerne forrettede selv *Gudstjenesten* paa de 10 højeste *Festdage* og *Kannikerne* og deres *Korvikarer* paa 14 *Festdage*. Paa 6 andre *Festdage* prædikede de enten selv eller ved andre. Hver *Kannik*, *Dekanen* indbefattet, havde nemlig sin *Korvikar*, der paa de sædvanlige *Helligdage* kunde forrette hans *Tjeneste*; i 1343 bestod disse *Korvikarer* af 5 *Presbytere*, 2 *Diakoner* og 4 *Subdiakoner*. De maa ikke forveksles med *Alterpræsterne*, *de evige Vikarer*.

Til visse *Tider* om *Aaret* havde *Kannikerne* deres *Forsikringsdage*, *dies protestationis*, paa hvilke de gentog deres *Løfte* om at *residere* ved *Kirken*.

Ved *Visitationen* i 1343 blev det vedtaget at oprette et nyt *Officium*, *Korstyrerens*, *rector chori*, eller *Kantorens*, til hvilket en af *Kannikerne*, *Villelmus Parvus*, blev udpeget. Han fik en *aarlig Løn* af 2 *Mark Sølv*, som blev udredet halvt af *Kirkens Fabrica*, halvt af *Kannikebordet*.²⁸⁾

Kantorofficiet, som allerede ved sin *Tilbliven* var bleven udmærket ved et betydeligt *Løntillæg*, blev i 1406 af *Biskop Peder Jønsøn Lodehat* udstyret med et særligt *Præbende*, saaledes at det kunde omdannes til et selvstændigt, *tolvte Kannikedømme* udover de *hittidige elleve*. *Kantoriets Betydning* var i

Fig. 32. Dekanatets Segl.

²⁷⁾ Arhning. Roskilde Domkap. Hist. I p. 183.

²⁸⁾ K.D. I Nr. 65.

stærk Stigning, og det maa formodes, at *Kantoren* senest i 1415, kort før Biskop Peder Lodehats Død, har opnaaet Rangen som Kapitlets anden *Prælat* og som Dekanens Stedfortræder.²⁹⁾

Da Kantorens Forretninger stadig voksede, besluttede Biskop *Oluf Mortensson*, at der skulde gives ham en Medhjælp, en *Succentor*, og 12. November henlagde han med Kapitlets Samtykke *St. Olafs Alter* og dets Indtægter til Kantoriet; Altrets hidtidige evige Vikar skulde dog beholde sine Indtægter, saa længe han levede.³⁰⁾ Denne Ændring i Alterets Fundats blev imidlertid i 1487 anfægtet af en vis Johannes Vitzendorp,³¹⁾ saaledes at der i 1492 maatte skaffes en pavelig Stadfæstelse af Ordningen.³²⁾

Det sidste Kanonikat blev oprettet 2. December 1522 af Biskop Lage Urne, der sikrede dets Bestaaen ved at skænke det *Smorum og Ledøje Kirker* som Præbende. Det skulde stedse besættes af Roskilde Biskop med en *magister sacerdos theologiæ*, eller i alt Fald en Person, som havde taget en Grad i Kirkeretten, og som baade kunde holde Forelæsninger ved Universitetet og prædike for Folket.³³⁾

Kapitlet afholdt sine Møder i en *Forsamlingssal i Kapitelhusets* øverste Stokværk. Kirken havde fra sin ældste Tid sit til Vor Frue viede *Højalter* midt i Højkoret og vel ogsaa sit *Sognealter*, *Hellig Kors Alter*, i det foranliggende lavere Kor. Dets Koromgangs 5 Nicher var beregnede paa Opstilling af Altre.

Ved *Højalteret* og ved *Sognealteret* forestod Kannikerne og deres Korvikarer utvivlsomt stedse Gudstjenesten. Ved de talrige Sidealtre, som efterhaanden fremkom, blev der paa ganske faa Undtagelser nær indsat *særlige Præster*, de saakaldte *evige Vikarer*, *vicarii perpetui*.

Nogle, og navnlig de ældste Altre, var *Kapitelsaltre*, ved hvilke *Dekanen* og *Kapitlet* eller undtagelsesvis *Biskoppen* i Roskilde havde Kaldsretten, men de fleste var *Lægmandsaltre*, ved hvilke Kaldsretten udøvedes af det *Gilde* eller den *Lægmandsslægt*, som havde stiftet Altret. Hvorledes end den evige Vikar blev kaldet til sin Stilling, maatte han søge *Institution* og *Collation* hos *Kapitlet*, som altsaa godkendte Valget og indsatte Præsten i sit Embede.³⁴⁾ De evige Vikarer afholdt foran Altret de Gudstjenester og Sjælemesser, som var paabudt af Stifteren i Altrets Fundats, og de lønnedes med største Delen af Indtægterne ved Altret og ved dets Gods.

²⁹⁾ A.P. Nr. 1104 jfr. K.D. IV Nr. 25. Nr. 27.

³⁰⁾ K.D. IV Nr. 155.

³¹⁾ Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 119.

³²⁾ K.D. IV Nr. 219.

³³⁾ Werlauff. Kbh. Univ. Hist. Kbh. 1850 p. 88 ffg.

³⁴⁾ K.D. IV Nr. 184. Nr. 215. 43. K.D. IV Nr. 90. 104. 114. K.D. IV 37.

Det er muligt, at Kannikealtrene i den ældste Tid blev betjent af Kannikerne selv og deres Korvikarer, men senest ved Lægmandsaltrenes Fremkomst maa i alt Fald Vikarpræsteskabet være blevet indført. Tidligst nævnes en *evig Vikar* ved Navn 9. Oktober 1357 i et Dokument, der omtaler Hr. *Luthbertus* ved Kirkens *Apostelalter*.³⁵⁾

Vikarerne samledes siden i det saakaldte *Vikarkapitel* eller lille Kapitel, *capitulum minus*, som tidligst nævnes 25. Januar 1445.³⁶⁾ Kapitlets ældste kendte Statuter er affattede kort før 1450, da Vikaren, Hr. *Asger Jenssøn*, skænkede Kapitlet Grunden til et særligt *Kapitelhus*, som blev bygget paa *St. Peders Kirkegaard*, nordvest for Kirken, Matr. Nr. 265/1689 Nr. Kv.³⁷⁾

Statuterne viser, at *Vikarkapitlet* var et *gejstligt Broderskab*, som samledes hver Maaned til Hæder for Kirken for god Enighedens Skyld og for at formane de forsømmelige. Det blev forestaaet af en blandt Vikarerne valgt *Prior*. Statuterne gav Regler for Gudstjenestens Udførelse, hvoraf det bl. a. fremgaar, at Vikarerne intet havde at sige over Sognealtrets Gudstjeneste. Der var fastsat Bøder i Penge eller tysk Øl for begangne Forseelser. Paa flere Punkter minder Statuterne om Lavsskraaerne. Saaledes maatte en i Broderskabet ny indtrædende Vikar bekoste sin Indgang med et Gæstebud, som omfattede tre Retter, der skulde bestaa af Saltmad, efterfulgt af fersk Kød med Søbe, og dernæst stegte Kødspiser med Smør og Ost. Til Maden hørte en Tønde godt Øl. Gildet skulde afholdes i Løbet af den første Maaned efter Indtrædelsen.

Den nye Vikar skulde møde i Koret i hvid Overkjole og med Hætte; han skulde overtage sine Pligter og Hverv paa hævdunden Vis og betale en rhinsk Gylden.

Den yngste Vikar var Mundskænk og Skaffer ved Kapitlets Møder. Ligesom i Lavene skulde Stridigheder imellem Vikarerne i første Instans afgøres indenfor deres eget Kapitel.³⁸⁾

Dersom man kan slutte fra en samtidig med Statuterne paabegyndt Fortegnelse over Vikarerne, har der i de første Aar, bortset fra de afdøde, været 12 evige Vikarer.³⁹⁾

5. Januar 1468 lod Biskop *Oluf Mortenssøn* Statuterne ændre for at bringe dem i nøjere Overensstemmelse med Reglerne for de evige Vikarer ved Roskilde Domkirke.

De nye Statuter strammer Bøderne for Forseelser ved Gudstjenesten, og

³⁵⁾ K.D. IV Nr. 17.

³⁶⁾ K.D. I Nr. 130.

³⁷⁾ K.D. IV Nr. 53. K.D. II Nr. 75. K.D. III Nr. 27. K.D. IV Nr. 57. 123.

³⁸⁾ K.D. IV Nr. 53.

³⁹⁾ K.D. IV Nr. 54.

de bestemmer bl. a., at alle Brødrene skal møde i Højkoret 4 Gange aarlig for at afsynge Aartider med Vigilier og Messer for de afdøde Brødre og Velgørere. Ved disse Møder skal Prioeren udpege en af Brødrene efter Tur, som saa godt, som han formaar det, skal give Brødrene et Maaltid.⁴⁰⁾ Fra 1472 findes en Liste over Vikarerne i den Orden, hvori de skulde afholde disse Maaltider. Den ledsages af et Register over de afdøde Brødre og Vikarernes vigtigste *Velgørere*, som vel at mærke *ikke havde været Medlemmer* af noget til Vikarkapitlet knyttet *Broderskab*.⁴¹⁾

Efter Biskop Oluf Mortenssøns Død i 1485 tøvede hans Efterfølger, Biskop *Niels Skave*, i nogen Tid med at stadfæste Statuterne, men efter nogen Tøven gik Sagen dog i Orden i 1490.⁴²⁾

2. VOR FRUE KIRKES BYGGEFOND ELLER FABRICA

Den ældste Gave til Kirken er St. Clemens Kirkes Sognepræst *Eskils* og Sognemændenes af Ærkebiskop Absalon i 1185—87 stadfæstede Gave af Trediedelen af *St. Clemens Sogns Korntiende*. Gaven blev givet til Vor Frue Kirkes Bygning og Pryd og altsaa henlagt til Fabrica eller Byggefonden for den Kirke, hvis Opførelse blev forberedt.⁴³⁾

Den næste Gave, hvorom der berettes, blev givet af Biskop *Peder Sunessøns* Broder *Laurens*, som 31. Januar 1208 faldt i Kampen ved Lena. Gaven, som blev givet til Kirkens Fabrica, blev givet som en Aartide, og den omfattede *Langsiøbjerg* og *Kaldecote* med deres Tilliggende, samt *Nymølle*.⁴⁴⁾ Af de anførte Ejendomme kan *Kaldecote* stedfæstes som det nuværende *Kollekoll* ved Furesøen; det er sikkert berettiget at søge de øvrige i Nærheden, og *Langsiøbjerg* bliver da Bakken øst for *Kollekoll* mellem Furesøen og Hulsøens Lavning, medens *Nymølle* er *Frederiksdals* dengang nyanlagte *Mølle*. Gaven omfattede med andre Ord den Jord, hvorpaa Bispeborgen *Hjortholm* blev bygget i Midten af det 13. Aarhundrede, og Biskopperne maa have erhvervet sig Jorden ved et *Mageskifte* med *Vor Frue Kirke*. At dette er sket, kan man se i Biskoppens Jordebog fra 1370, som siger, at *Lanxebyerghs Mølle* tilhørte Biskoppen og ikke alene leverede Fedesvin til *Hjortholm*, men ogsaa havde

⁴⁰⁾ K.D. IV Nr. 112.

⁴¹⁾ K.D. IV Nr. 123.

⁴²⁾ K.D. IV Nr. 196—205.

⁴³⁾ K.D. IV Nr. 1. 125.

⁴⁴⁾ K.D. II Nr. 1. 31. Januar.

den Forpligtelse hvert Aar at opfede to Svin for Borgen og at gøre Hovarbejde paa denne.⁴⁵⁾

Blandt Kirkens Velgørere i dens første Tid er ogsaa Præsten Hr. *Eskil* selv, som i *Absalons* Testamente var bleven med hans *skindforede Kappe*, cappa forata, og som synes at være død som Kannik i Lund. Han gav ved sin Død til sin Aartide, der blev afholdt 18. Juni, til Kirken 2 Bol Jord i *Tummæthorp*, nu *Tømmerup* i Taarnby Sogn.⁴⁶⁾

Om Gaver af Jordegods fra *Bispestolens* Side foreligger der intet Dokument bevaret, men naar man betragter Ejendomsforholdene i Jordebogen af 1377, virker det paafaldende at se, at Vor Frue Kirke endnu paa dette sene Tidspunkt ejer den overvejende Del af Grundene paa begge Sider af *Nørregade* fra Vor Frue Kirkegaard mod Øst og St. Pederstræde mod Vest og lige til Nørre Port, altsaa langs den ældgamle Hovedlandevej, og at det samme er Tilfældet paa Nordsiden af *Vestergade* fra *Larsbjørnsstræde* til *Vester Port*, altsaa paa den Jord, hvor man tør formode, at *Kongsgaarden Havn* og dens *Toftejord* har ligget. Det synes rimeligt, om disse Arealer netop maa være bleven overladt Kirken paa et tidligt Tidspunkt, medens Jorden endnu var ubebygget og i Byens Herres, Roskildebiskoppens, Eje. Det har da været en Gave til Kirkens Opførelse og Vedligeholdelse, altsaa til dens Fabrica, enten fra *Absalon* eller fra *Peder Sunesson*.

Alt Kirkens Gods, og ikke mindst Landgodset, var underkastet hyppige Mageskifter, dels mellem de gejstlige Institutioner indbyrdes, dels mellem Kirken og Kongen, Adelsmænd eller andre, og der er ikke bevaret Adkomst eller Mageskiftebreve i tilstrækkeligt Antal til, at *Landgodsets* Ejendoms historie kan udredes. For *Købstadgodsets* Vedkommende var Mageskifter mindre almindelige, og navnlig Lejebrevene for dette Gods er tilstede i saa stort Tal, at man her kan følge de store Linier i Udviklingen. Men paa den anden Side maa det siges, at hvor omfattende *Købstadgodset* end var, udgjorde det dog kun den mindre Del af Kirkens Formue og Indtægt.

I det første Aarhundrede blev de fleste Godsgaver skænkede til Kirkens Byggefond, og dettes Administratorer, Kirkeværgerne, tutores eller procuratores, modtog og forvaltede Godset i Overensstemmelse med Gavebrevets Vilkaar.

Det modtagne Gods blev bortlejet, *Landgodset* for en *aaflig Landgildeafgift* i Naturalier og *Købstadgodset* for en *aaflig Pengeafgift*, som sædvanlig betaltes med Halvdelen til Paaske og Halvdelen til Mikkelsdag, og som kaldtes *Landgilde*, *Husleje* eller *Jordskylde*.

⁴⁵⁾ E. Nystrom. Lyngby Sogn p. 155 ffg.

⁴⁶⁾ K.D. II Nr. 1. 18. Juni. L. Weibull. Necrol. Lund. p. 117.

Indtægten af Godset gik sjældent ubeskaaret ind i Byggefonden. Der skal her anføres nogle enkelte Eksempler paa Gavebreve.

Aarhuskanniken Hr. *Johannes Jacobson* skænkede 27. Juni 1350 sin Gaard i *Aarhus*, som var bygget og lejet af Borgeren *Germundus* for 4 Skill. grot,

at betale hver Jul, til Vor Frue Kirkes Fabrica. Der skulde hvert Aar paa Testators Dødsdag i Vor Frue Kirkes Kor afholdes Aartide for ham og for hans Forældre *Jacob Ingwarson* og *Margarete*, og Kirkeværgerne skulde fordele Halvdelen af Lejen blandt de Kanniker, som var til Stede ved Vigilierne og Messen, men den anden Halvdel af Lejen skulde de anvende til Kirkens Brug, som de vilde forsvare det for Gud.⁴⁷⁾

Katarina Wedekes gav 5. April 1406 uden særlige Vilkaar sin Grund i *Klædeboderne*, vest for *Andreas Laurenssons*, til Kirkens Fabrica til evindeligt Ejendom mod Afholdelse af Aartide for hende selv og hendes Forældre,⁴⁸⁾ og paa samme

Maade gav Raadmand *Laurens Vinnere* 8. Juli 1415 sin Grund op til Kirkens egen Grund paa Sydsiden i *Klædeboderne*, naar der blev afholdt Aartide for ham og hans Forældre.⁴⁹⁾

Mere fordringsfuld var derimod Smaaadelsmanden *Niels Pederson*, kaldet *Oldæ Niels*, i sine Krav. Efter en Indledning, hvori han udvikler, at for at

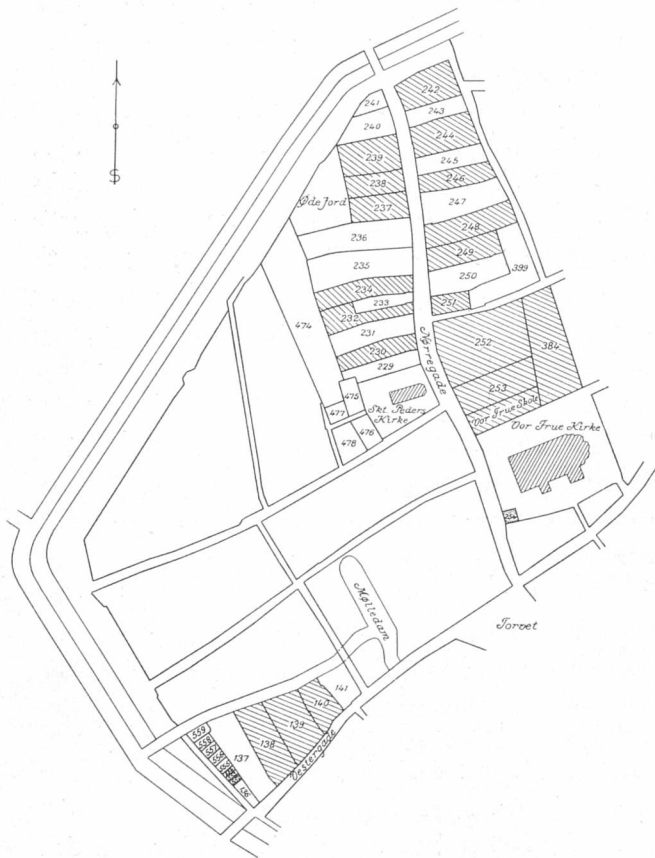

Fig. 33. Vor Frue Kirkes Gods (skraveret) paa Nørregade og Vestergade i 1377.

47) K.D. IV Nr. 13.

48) K.D. IV Nr. 24.

49) K.D. IV Nr. 25.

opnaa Syndernes Forladelse og det evige Livs Miskundhed, bør man gøre gode og fromme Gerninger i dette dødelige Liv og helst efterlade sit jordiske Gods til Kirker og hellige Steder, udtaler han, at han brændende af Iver for at frelse sin og sin Hustru *Christina Ebbesdoters* og deres Børns Sjæle og til Guds Tjenestes Fornøjelse skøder og overdrager 9. August 1415 alt sit Gods i *Ølsjømaghlæ* i Ramsiø Herred, nemlig 1 Gaard paa 10 Ørtug Jord, som giver 3 Pd. Korn, 2 andre Gaarde paa 8 Ørtug Jord, som hver giver 1 Pd. Korn, og 1 øde Gaard paa 2 Ørtug Jord, som plejede at give 1 Pd. i aarlig Landgilde, med alt deres Tilliggende, uden Undtagelse, til det hæderværdige Kapitel i København paa følgende Vilkaar:

Kapitlet skal aarlig betale af Indtægten af Godset 2 Pd. Korn til *Kirkens Byggefond* og til de syge i *St. Jørgens Kloster* ved København 1 Pd. Korn. De resterende 3 Pd. Korn med alle andre Indtægter og Redsler af Ejendommen skal frit overgives *Kapitlet*, dog saaledes, at dette lader holde min og min Hustrus *Aartide* med Vigilier og Messer i *Kirkens Kor*, naar vi hver især er døde, og herfor fordeler aarlig 2 Skill. grot til hver af de *Kanniker*, som er til Stede ved *Aartiden*.

Og for at jeg ikke skal lide større Skade ved min Fromhed end gavnligt er, har de Herrer *Kanniker* i *Kapitlet* været ivrige for at yde mig Erstatning for mine Ulemper og lovet aarlig at betale mig og min Hustru til vort *Underhold*, saa længe en af os lever, 5 Mk. Sølv i to Terminer, nemlig 3 Mark til *Korsets Ophøjelsesdag* og de øvrige 2 Mark til *Palmesøndag*.⁵⁰⁾

Som man ser, kunde *Byggefonden* endogsaa optræde som *Forsørgelseskasse*.

Kirkeværgedommet, tutoria, fik som Løn for sit Arbejde efterhaanden et lille *Beneficium* af nogle af *Fabricas* Gaarde. Denne særlige Anvendelse findes ikke optaget i *Lejebrevene*, men undertiden i *Paaskriften* paa deres *Bagside*.

Jordebogen af 1377 giver den ældste sammenhængende *Oversigt* over *Vor Frue Kirkes Ejendomme*, idet den opfører 56 Gaarde eller Grunde, der tilhører Kirken, og 9, som udtrykkelig henføres til bestemte af dens *Altre*. Blandt disse var der adskillige, som Kirken afhændede i den fattige Tid efter *Byens Ødelæggelse* i 1368, og det kan ikke oplyses, hvorvidt de var henlagt til *Fabrica* eller til *Kannikebordet*. Heller ikke de øvrige kan uden videre tages til *Indtægt* for *Fabrica*; enkelte af dem viser sig ved nøjere *Undersøgelse* at være overført til nogle af de ældste *Altre*, f. Eks. til *St. Margrethe Alter* eller til *Sjælealter*, og andre har tilhørt *Kannikebordet*, og disse sidste vil give sig til *Kende*, naar man sammenholder det *Regnskab*, som *Kirkeværgerne* i 1520—1521 har affattet over *Kirkens Fabrica* med *Fortegnelse* over det Gods, som *Universitetet* modtog ved *Reformationen*, saaledes som det fremgaar af *Universitetets ældste Jord-*

⁵⁰⁾ K.D. IV Nr. 26.

skyldslister, thi dette Gods bestod saavel af Kirkens Fabrica som af dens Kannikebord. Ved at sammenholde alle disse Lister med det øvrige bevarede Dokumentmateriale af Skøder, Gavebreve og Lejebreve m. v. kommer man til efterfølgende Resultat angaaende Vor Frue Kirkes Fabrica Gods. For Overskuelighedens Skyld er det fordelt paa de enkelte Gader.

Østergade: 7. Oktober 1514 mageskiftede Vor Frue Kirke med Raadmand *Arild Hake*, saaledes at Kirken fik Matr. Nr. 6—8—9 A. 64—66/1689 Ø. Kv. og Raadmanden overtog Vor Frue Kirkes Gaard Matr. Nr. 15/1689 Str. Kv., som havde tilhørt det nedlagte ældre Trinitatis Alter. Gaarden paa Østergade blev efter Reformationen, ligesom det øvrige af Kirkens eget Gods, tillagt Universitetet, men den hørte til de Gaarde og Huse, som i 1538 blev tilbagegivet til Kirken.⁵¹⁾

I 1377 ejede *Vor Frue Kirke* Matr. Nr. 42/1689 Kbm. Kv. 8. Januar 1517 solgte Kirken Gaarden til *Kirstine Søffrens* for at kunne betale Kobberet til *Kirkens nye Spir*. Gaarden blev 13. April 1517 skænket af hende til *St. Nicolaj Alter* i *St. Nicolaj Kirke*.⁵²⁾

Lille Kirkestræde: Før 1479 har Kirkens Fabrica af en Kvinde *Bolderaniske* faaet en Jord paa Sydsiden af Lille Kirkestræde, Matr. Nr. 187 B, 188, 189/1689 Ø. Kv. Den blev delt i to Parceller og udlejet henholdsvis 20. August 1479 til *Kathrine Laurensdotter* og 6. Marts 1488 til *Pether Friis*; begge Grunde siges ifølge Paategning paa Lejebrevene at tilhøre tutoria, Kirkeværgedømmet. 2. September 1518 mageskiftedes de til *St. Brandani Alter* i *St. Nicolaj Kirke*, og Vor Frue Kirke faar som Vederlag Gaarden Matr. Nr. 170—174/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde*, som dog ikke blev henlagt til tutoria, men til Kannikebordet.⁵³⁾

Ved Stranden: Matr. Nr. 13/1689 Str. Kv. var i Kirkens Eje i 1377, men den nævnes ikke senere i Middelalderen, heller ikke i Fabricalisten fra 1520—21.⁵⁴⁾ Matr. Nr. 19/1689 Str. Kv. blev skænket Kirken 10. Juli 1373 af Dekanen Hr. *Eskillus Petri*. I 1377 havde Siwart Stenwejere bygget Gaarden paa Grunden. I Middelalderens Slutning og Reformationstidens Begyndelse tilhørte Gaarden Borgmester *Peder Kempe* og hans Slægt.⁵⁵⁾ Matr. Nr. 16, 57/1689 Sn. Kv., som nu ligger i Snaregade, var ikke i Kirkens Eje i 1377, men derimod før 9. September 1514, da *Karine Bryckers* boede her, thi hun nævnes

⁵¹⁾ Gl. Kgl. Samling 727 fol. Univ. Regnskab 1538. D. Mag. 3 R I p. 67.

⁵²⁾ K.D. IV Nr. 351. Nr. 355. Nr. 369.

⁵³⁾ K.D. IV Nr. 143. Nr. 198. 365.

⁵⁴⁾ K.D. I Nr. 75.

⁵⁵⁾ K.D. II Nr. 1. 10. Juli 1373. Ny kgl. Samling 687. 4°. Kirkens Jordskyld Pk. 161 U.A. Prot. 141 Univ. Jordsk. U.A.

som Lejer sammen med *Peder Olsson* i 1520—21.⁵⁶⁾ Grunden Matr. Nr. 9. 10. 54. 77—79/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af Snaregade og Knabrostræde laa oprindelig ved Stranden og tilhørte i 1377 Vor Frue Kirke. Den blev siden den vestlige Halvdel af den saakaldte Snares Gaard, som fra 15. Maj 1501 tilhørte Raadmand *Erland Jonsson Snare* og hans Hustru *Karine Hansdatter*. Den gik 31. Oktober 1527 over til Raadmand *Oluf Jacobsson*, kaldet *Skriver*, som var Karines Væрге.⁵⁷⁾ Det vides ikke, hvornaar Gaarden Matr. Nr. 41/1689 Sn. Kv., nu i Magstræde, er kommen til Kirkens Fabrica, men det er sket før 1519, da Hr. *David Celli*, Christian II's Herold, havde den i Leje.⁵⁸⁾

Vandmøllestræde: (nu Raadhusstræde og Nytorvs Østside). Matr. Nr. 1—2/1689 V. Kv. er ligesom den forrige Gaard kommen til Kirken før 1520, da *Hans Bendsson Brøndbye* havde den i Væрге. Det samme gælder om Matr. Nr. 3. 4. 5/1689 V. Kv., som i 1520 var i *Adam von Düren Murmesters* Besiddelse.⁵⁹⁾

Omtrent 31. Maj 1397 pantsatte Præsten Hr. *Sveno Øthensson* sin Fader Øthen Bagers Gaard i Ladbrosstræde, nu Kompagnistræde, til Kanniken *Johannes Laurentii*, og 17. Oktober samme Aar døde han, og Gaarden gik over i Kirkens Eje. 9. Juni omtrent 1416 blev Nabogrunden mod Vest i Ladbrosstræde paa Hjørnet af Vandmøllestræde skænket til Kirken af Præsten *Johannes Griis*. Disse to Grunde indbefattede Matr. Nr. 48 C. D. 49. 50/1689 Sn. Kv. Ved Midten af 15. Aarhundrede var den sidste nævnte Gaard beboet af *Olaf Stub*, som døde omtrent 1449, og efter ham kaldes Hjørnegaarden 1. Oktober 1479 og endnu i 1520 for *Stubs Gaard*. Den maa være gaaet over i Borgereje før 9. Juni 1496, thi paa denne Dag skænkede Jep Pedersen denne Gaard tilligemed andet Gods *St. Margrete Alter*, fra hvilket den dog igen endnu 1520 vendte tilbage til Kirkens Fabrica. Sandsynligvis er det ved denne Tilbageførelse af Gaarden, at der blev foretaget en Omlægning af de to Grunde, som Kirken havde her, saaledes at der i Stedet for to Ejendomme med Façade til Ladbrosstræde (Kompagnistræde) nu blev dannet en Hjørnegrund Matr. Nr. 50/1689 Sn. Kv. inddelt i 4 Boder og en Gaard inddelt i 2 Boder ud til Vandmøllestræde, Matr. Nr. 48 C. D. 49/1689 Sn. Kv. Den sidstnævnte afgav langt senere, 17. April 1637, sin Halvdel til Nabogrunden mod Syd, og derved fremkom den Inddeling i Matr. Nr. 49 og Matr. Nr. 50, som er bevaret til Nutiden.⁶⁰⁾

⁵⁶⁾ K.D. I Nr. 210.

⁵⁷⁾ K.D. I Nr. 248. Gl. Kopibog p. 94 U.A.

⁵⁸⁾ Pk. 161 U.A.

⁵⁹⁾ Univ. Jordsk. 1544 U.A. K.D. VI Nr. 141. K.D. IV Nr. 208 jfr. Vor Frue K. Jordsk. 1520—21 U.A.

⁶⁰⁾ K.D. II Nr. 1. 17. Okt. 1397. 9. Juni ca. 1416. K.D. I Nr. 92. K.D. VI Nr. 207. K.D. II Nr. 150. K.D. IV Nr. 234. Skb. II fol. 458. L.A. Sj. Pk. 161 U.A.

Gaarden Matr. Nr. 37. 38. 46. 47. 48 B/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af Vandmøllestræde og Magstræde var i 1377 en Kirkens Gaard, men den kom snart i Borgereje.⁶¹⁾ Matr. Nr. 142/1689 Sn. Kv. nævnes tidligst paa Kirkens Haand i Listen 1520—21, da Lasse Kraghe boede her, maaske han havde allerede Gaarden i 1510.⁶²⁾

Paa Vandmøllestrædes (Nytorvs) Østside norden for Brolæggerstræde ejede *Biskoppen* af Roskilde i 1377 en stor Gaard, Matr. Nr. 122—125. 146—153/1689 Sn. Kv. Den var i alt Fald i Hovedsagen kommen til Vor Frue Kirkes *Fabrica* før 19. Marts 1486, og det er muligt, at Matr. Nr. 122, 123 A, 124, 146 og 152. 153 allerede er bleven frasolgt i Biskoppens Ejertid. Kirkens Grund var udskiftet i enkelte Lodder. 19. Marts 1486 solgte Kirken for at dække den store Gæld, som den var kommen i ved Bygningen af Taarnet, Matr. Nr. 123 B jordfri til *Per Jensson Brolægger*, der lagde denne Jord til sin Gaard Matr. Nr. 123 A. 124/1689. 6. August 1492 gav Kirken som en Del af det Mageskifte, hvorved *Universitetet* erhvervede det *gamle Raadhus*, til *Byen* en Jord med Façade til *Vandmøllestræde* i Matr. Nr. 150. 151/1689 og bag om Vor Frue Kirkes resterende Jord ud til *Brolæggerstræde*, hvor Matr. Nr. 125 dannede Façaden. Den Jord, som herefter blev ved Kirken, var siden delt i Matr. 147—149/1689 Sn. Kv.⁶³⁾

Strædet vest for Raadhushaven: (Nytorv). I 1377 havde Vor Frue Kirke Grunden Matr. Nr. 114 A/1689 V. Kv., som i 1520—21 var delt i tre Boder, beboede af Vilhadus, Citze Grynkone og Lutze Beck. 8. April 1525 lejede Jens Jensson Skræder de tre Boder, og 8. Juli 1538 blev de en Del af *Knud Pedersson Gyldenstiernes* store Gaard.⁶⁴⁾

Kattesund: I 1377 tilhørte Matr. Nr. 101/1689 V. Kv. Vor Frue Kirke, men denne Grund omtales ikke i Listen 1520—21. Aarsagen hertil er formentlig, at den allerede tidligere ligesom Nabogrundene er bleven henlagt til *St. Peders Kirke*. I det ældste Lejebrev paa Gaarden fra 1. Marts 1545 yder den Jordskyld til Vor Frue Kirke, som ved Reformationen arvede det meste af *St. Peders Kirkes* Gods.⁶⁵⁾

Mikkel Bryggers Gade: I 1520—21 opføres der 5 Lejere i *Pugestræde*; de maa høre hjemme i Boderne Matr. Nr. 165—166/1689 V. Kv. i Mikkel Bryggersgade, som i 1544 var *Universitetets* Jordskyldgods i *Kanniken Peder*

61) K.D. I Nr. 75.

62) Pk. 161 U.A. K.D. Nr. 197.

63) K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 163. K.D. I Nr. 180. Pk. 161 U.A. K.D. IV Nr. 419. K.D. VI Nr. 63. 132. 145.

64) K.D. I Nr. 75. Pk. 161 U.A. K.D. II 229. K.D. IV Nr. 433.

65) K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 317.

Amager og hans Hustru *Elses* Besiddelse. Det vides ikke, hvornaar denne Grund kom i Vor Frue Kirkes Eje.⁶⁶⁾

Hellig Kors Stræde: I 1377 opføres Matr. Nr. 197—198/1689 V. Kv. som en Kirkens Grund; den nævnes efter Reformationen som *Hellig Kors Alters* 7 Boder.⁶⁷⁾

Store St. Clemensstræde: I 1377 tilhørte Matr. Nr. 205—208/1689 V. Kv. Vor Frue Kirke; den er siden sammenlagt med Matr. Nr. 119/1689 V. Kv. paa Gammel Torv, som i 1377 tilhørte *Apostelaltret*.⁶⁸⁾

Vestergade: Hjørnegrunden mellem Vestergade og Vombadstuestræde, Matr. Nr. 217—219/1689 V. Kv. blev 28. Marts 1466 skænket til *Vor Frue Kapel* i Vor Frue Kirke af *Gertrud Nielsdotter*, Værkmester *Jes Pætherssøns* Enke. Gaarden regnedes til Kirkens Fabrica, maaske fordi Kapellet rummede Kapitelsalen, og Indtægten af den var ganske særlig tillagt *Kirkeværgerne*. Den blev siden delt i tre Gaarde, Matr. Nr. 217, 218 og 219, der i 1520 var lejede henholdsvis til *Peder Nielsson Grydestøber*, *Mathis Nielsson Kleinsmed* og *Jep Sværdfejer*.⁶⁹⁾

Mellem 29. November 1487 og 18. November 1504 erhvervede Kirken fra *Esrom Kloster* Gaarden Matr. Nr. 223/1689 V. Kv., som udlejedes til *Jesper Krafse* til Basnæs. Da han ikke vedligeholdt Bygningerne efter Lejebrevet, lod Kirken 18. November 1504 udmelde et Syn, som udtalte, at *Jesper Krafse* burde have sit Lejemaal forbrudt. Sagen synes dog at være bleven jævnet, thi Tingsvidnet bærer Paategning om, at *Hans Krafse*, der var *Jespers* Søn, har haft Gaarden. I 1520 var den i en *Niels Jenssøns* Værg.⁷⁰⁾ Nabogaarden mod Vest, Matr. Nr. 224/1689 V. Kv. blev givet Kirken af *Kanniken Hr. Nicolaus Jonsson*, som døde 11. November 1374, og den opføres derfor ogsaa i Jordebogen af 1377 som Kirkens Gaard. I 1520 havde *Per Kleinsmed* denne Gaard.⁷¹⁾ Matr. Nr. 225—226/1689 V. Kv. tilhørte i 1377 *Johannes Petri* af *Husum*, og Sønnen *Jacobus Jensson* af *Husum* gav ved sin Død 22. Januar omtrent 1400 Gaarden til Kirken for sin Aartide. I 1520 boede *Mattis Kleinsmed* her.⁷²⁾ Matr. Nr. 227/1689 V. Kv. var ogsaa tillagt Fabrica, men denne Gaard nævnes tidligst 1520, da *Peder Andersen* havde den i Leje.⁷³⁾

Paa Nordsiden af *Vestergade* havde Kirken i 1377 Matr. Nr. 25. 26/1689

66) Pk. 141 U.A. Univ. Jordsk. 1544 U.A.

67) K.D. I Nr. 75. Vor Frue K. Jordsk. U.A.

68) K.D. I Nr. 75.

69) K.D. IV Nr. 107. 223. K.D. I Nr. 191. Pk. 161 U.A.

70) K.D. II Nr. 165. 168. 170. K.D. IV Nr. 274. Pk. 161 U.A.

71) K.D. II Nr. 1. 11. Nov. 1373. K.D. I Nr. 75. Pk. 161 U.A.

72) K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 1. 22. Jan. Pk. 161 U.A.

73) Pk. 161 U.A.

Nr. Kv., lejet til *Jacobus Magni*. 18. August 1480, da *Byskriver, Protonotarius, Jes Michelsson* fik Gaarden, siges den i en Paategning paa Lejebrevet at være tillagt *Kirkeværgerne*. 22. Marts 1498 blev Gaarden lejet til Niels Thomessøn. I 1520 havde Peder Bager Gaarden, som 23. August 1525 gik over til Hr. *Johan Urne*.⁷⁴⁾ Matr. Nr. 22. 23. 24/1689 Nr. Kv. var i 1377 ligeledes i Vor Frue Kirkes Eje, lejet til *Jacobus Sellator* (Stolemager), men før 23. Marts 1498 var den overgaaet til *Sorø Kloster*.⁷⁵⁾ Ogsaa Nabogrunden Matr. Nr. 19. 20. 21/1689 Nr. Kv. tilhørte i 1377 Vor Frue Kirke, beboet af Præsten Hr. *Marquardus*; den gik før 1446 over i Borgereje, og Matr. Nr. 20. 21 blev i 1504 nævnt ved *St. Peders Klosters* Gaard, medens Matr. Nr. 19 tilfaldt *St. Clemens Kirke*.⁷⁶⁾ Matr. Nr. 10/1689 Nr. Kv. blev 17. Juni 1373 skænket til Fabrica for *Herman Cruses* og Hustru *Bothildes* Aartide; i 1377 boede *Efrardus* og *Thort* her. I mange Aar, indtil 11. November 1523, havde *Oluf Værkmester* Gaarden, Matr. Nr. 9—10, og han efterfulgtes af *Fadder Bossestøber*.⁷⁷⁾

• *Gammel Torv*: Matr. Nr. 6/1689 blev skødet til Kirken 21. Maj 1507 af evig Vikar i Haderslev Hr. *Peder Josepsson*.⁷⁸⁾ Matr. Nr. 2/1689 Nr. Kv. var i Kirkens Eje i 1377 og *Tycho Bruns* Hustru og *Slæbehoden* boede her. Før 1510 fik Jens Brun Gaarden og havde den i mange Aar.⁷⁹⁾ Før 1510 fik Kirken den lille Grund Matr. Nr. 1 A/1689 Nr. Kv., som *Jørgen Skræder* havde i Leje i 1520; han boede her allerede i 1510.⁸⁰⁾ Øst for denne havde Kirken Hjørnegrunden Matr. Nr. 1 B/1689 Nr. Kv., som var i dens Eje 20. December 1513, da *Henrich Menne* og hans Hustru *Margrete* lejede den; hun havde den i Leje endnu i 1520—21.⁸¹⁾

Paa Østsiden af *Gammel Torv* havde Kirkens Fabrica Gaarden Matr. Nr. 157 B/1689 Sn. Kv., som mod Syd var sammenlagt med *St. Jacobs Alters* Bod Matr. Nr. 157 C/1689 Sn. Kv. og med Matr. Nr. 157 D/1689 Sn. Kv., der i 1377 var en selvstændig Ejendom. Som Kirkens Ejendom fremtræder Matr. Nr. 157 B først i 1520, da *Niels Grydestøber* og hans Hustru *Lucia* var Lejere, men de boede her allerede i 1510.⁸²⁾ Endvidere

⁷⁴⁾ K.D. I Nr. 75. K.D.III Nr. 9. K.D. IV Nr. 243. 507. K.D. VI Nr. 23. Pk. 161 U.A.

⁷⁵⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 243.

⁷⁶⁾ K.D. I Nr. 75. S.R.D. IV p. 400. K.D. I Nr. 362 Helligg. Kirkes Jordskyld.

⁷⁷⁾ K.D. II Nr. 1. 3. Jan. 1374. 17. Juni 1373. K.D. I Nr. 75. K.D. I Nr. 226 p. 328. 232. p. 336. K.D. II Nr. 225. 300. Pk. 161 U.A.

⁷⁸⁾ K.D. IV Nr. 283. K.D. IV Nr. 303.

⁷⁹⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. VI Nr. 32. K. D. I Nr. 197 Klædebo Rodemaal.

⁸⁰⁾ K.D. I Nr. 197 Klædebo Rodemaal Pk. 161 U.A.

⁸¹⁾ K.D. I Nr. 208. Pk. 161 U.A.

⁸²⁾ Pk. 161 U.A. K.D. I Nr. 197 Klædebo Rodemaal.

havde Kirken Matr. Nr. 155/1689 Sn. Kv., som ligeledes nævnes tidligst i 1520, da Bogbinder *Mogens Saxen* den ældre og hans Hustru *Birgitte* boede her; ogsaa disse var allerede Beboere i 1510.⁸³⁾ Gaarden var sammenlagt med Matr. Nr. 160/1689 Sn. Kv. i Klædeboderne.

Larsbjørnsstræde: Matr. Nr. 192—194/1689 Nr. Kv. blev 9. April 1380 købt af Præsten Hr. *Marquardus Petri*, og ved sin Død i Marts nogle Aar senere skænkede han den til Vor Frue Kirke, som atter 9. Oktober 1435 mageskiftede den til *Æbelholt Kloster* for en Gaard i *Budinge*.⁸⁴⁾

Stuðiestræde: Matr. Nr. 61/1689 Nr. Kv. angives i 1377 at være Vor Frue Kirkes Gaard; den er før 15. Januar 1479 tillagt *St. Margrete Alter*.⁸⁵⁾ Matr. Nr. 92. 151. 153/1689 Nr. Kv. opføres i 1377 som Vor Frue Kirkes Gaard; den er Residensgaarden for det af Dekanen *Boecius* 30. Juni 1354 stiftede *St. Laurentii Alter*.⁸⁶⁾ Matr. Nr. 97. 98. 201—203/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af *Larsbjørnsstræde* blev skænket Kirken af Kanniken *Johannes Christinæson*, som døde 7. Februar 1341; den tilhørte endnu i 1377 Kirken, men er vist siden bleven overdraget til St. Peders Kirke. I Vor Frue Kirkes Regnskaber efter Reformationen kaldes den *Blokgaard*.⁸⁷⁾

St. Pedersstræde: I Nærheden af den gamle *Teglgaard* havde Kirken før 1496 Matr. Nr. 139—140/1689 Nr. Kv., der i dette Aar var udlejet til *Knud Vogntkarl*, i 1520—21 var Grunden delt i tre Lodder og senere i to.⁸⁸⁾

Larslejstræde: 14. Januar 1350 døde *Sueno Djækn*, hvis Aartide Fabricas Prokuratorer, d. v. s. Kirkeværgerne, lader afholde af Gaarden paa Østsiden af *St. Pedersstræde*. Efter Tidens Sprogbrug var *St. Pedersstræde* Fællesnavnet for alle Smaastræder ved *St. Peders Kirke*, altsaa ikke alene for det nuværende Stræde af dette Navn, men ogsaa for *Larslejstræde* og for det lille Stræde, som løb fra dette op mod Taarnet. Paa Østsiden af *Larslejstræde* laa kun tre Gaarde, og *Sueno Djækns* er den midterste af dem, Matr. Nr. 39 A/1689 Nr. Kv. I 1377 er den gaet over i Kanniken Hr. *Clemens Absolonssøns Eje*.⁸⁹⁾

Norregade: Paa Gadens Vestsiden havde Kirken Matr. Nr. 1 C/1689 Nr. Kv., som den fik efter Kantor *Arild Clemetsson*, der 30. September 1416 købte den af *Arild Serlin* og Hustru *Mette*. Af en Paategning paa *Jørgen Duckers Lejebrev* af 26. April 1476 ses, at den var tillagt Fabrica. I 1520—21 var den i *Niels*

⁸³⁾ Pk. 161 U.A. K.D. I Nr. 197 Klædebo Rodemaal.

⁸⁴⁾ K.D. IV Nr. 20. K.D. II Nr. 1. 1. Marts. K.D. II Nr. 50.

⁸⁵⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 146.

⁸⁶⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 1. 30. Juni 1354.

⁸⁷⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 1. 7. Februar 1341. Vor Frue K. Regnsk. U.A.

⁸⁸⁾ K.D. I Nr. 185. Pk. 161 U.A. K.D. IV Nr. 429.

⁸⁹⁾ K.D. II Nr. 1. 14. Jan. K.D. I Nr. 75.

Christiernssøn Klingebierghs Værge, og siden overgik den til Kanniken Hr. Peder Amager, som havde den i 1533.⁹⁰⁾

Ved Mageskiftet 13. August 1492 fik Kirken overladt Stadens gamle Raadhus paa Hjørnet af Studiestræde, Matr. Nr. 112 AB/1689 Nr. Kv. til Brug for Universitetet, og dette maatte derfor udrede 6 Mk. aarlig til Fabrica.⁹¹⁾ Matr. Nr. 42 A Nr. Kv. var i 1377 Kirkens Grund, som Johanne beboede; 22. April 1448 havde Jes Pætherssøn Liwsæsnower (Lysesnoer) den, og i 1520—21 havde en anden Jes Perssøn den i Leje.⁹²⁾ Gaarden Matr. Nr. 45/1689 Nr. Kv. var i 1377 Vor Frue Kirkes, og Hennichinus Petri havde den i Leje; den gik over i Borgereje og blev 14. Maj 1484 skænket til *St. Peders Kirke*.⁹³⁾ Matr. Nr. 46/1689 Nr. Kv. var 2. April 1424 i *St. Peders Kirkes Eje*, men blev før 6. April 1495 overdraget til *Vor Frue Kirke*; i 1520—21 havde Oluf Nielsøn, der var gift med Anne Per Knudssøns Enke, Gaarden i Leje.⁹⁴⁾ Matr. Nr. 47/1689 Nr. Kv. var i 1377 i Vor Frue Kirkes Eje og Peder Dænæ boede her. Den kom i Borgereje, men blev før 23. Juni 1497 en *St. Peders Kirkes Gaard*.⁹⁵⁾ Matr. Nr. 52. 53/1689 Nr. Kv. var i 1377 Vor Frue Kirkes Jord. I 1432 og 1439 havde Oluf Suder den i Leje, og i 1515 og 1520—27 havde Lave Pungemager og hans Enke Gaarden i Leje.⁹⁶⁾ Matr. Nr. 54/1689 Nr. Kv. var i 1377 Vor Frue Kirkes Jord, paa hvilken Martinus Deghen; den kom i Borgereje og blev siden en *Knardrup Klosters Gaard*.⁹⁷⁾

Paa Nørregades Østside havde Kirken i 1377 Matr. Nr. 218—22/1689 Klb. Kv.; den kom siden i Borgereje og den nordlige Del af Grunden derefter i *Byens Eje*.⁹⁸⁾ Matr. Nr. 223/1689 Klb. Kv. var før 14. Maj 1509 i Vor Frue Kirkes Eje og udlejet til Jens (Niels) Heyno og Hustru Karene; de havde Gaarden endnu i 1520—21.⁹⁹⁾ Matr. Nr. 224. 225/1689 Klb. Kv. var 1377 en Vor Frue Kirkes Gaard, som Jonas Bingh beboede; før 1509 var den delt efter sine to Matrikulnumre. Oluf Jenssøn havde Matr. Nr. 224 og Hans Hanssøn Matr. Nr. 225. I 1521 afløstes Oluf Jenssøn af Thorkild Brygger og i 1520 Hans Hanssøn af Tyge Overskærer.¹⁰⁰⁾ Matr. Nr. 226/1689 Klb. Kv. var bleven Vor Frue Kirkes Gaard før 16. Maj 1435, da Jenis Olsson boede

⁹⁰⁾ K.D. I Nr. 99. K.D. IV Nr. 133. Pk. 161 U.A.

⁹¹⁾ K.D. I Nr. 180 Pk. 161 U.A.

⁹²⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 77. Pk. 161 U.A.

⁹³⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. III Nr. 12.

⁹⁴⁾ K.D. II Nr. 31. K.D. IV Nr. 224. Pk. 161 U.A.

⁹⁵⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 31. 62. K.D. IV Nr. 240.

⁹⁶⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. III Nr. 17. K.D. Nr. 41. Pk. 161 U.A.

⁹⁷⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 167.

⁹⁸⁾ K.D. I Nr. 75. Nr. 185.

⁹⁹⁾ K.D. IV Nr. 295. Pk. 161 U.A.

¹⁰⁰⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 295. Pk. 161 U.A.

her; i 1520—21 havde Birgitte Nielses den i Leje.¹⁰¹⁾ Matr. Nr. 227 var 1377 Vor Frue Kirkes Grund, hvori Nicolaus Faber (Smed) boede. 16. Maj 1435 købte Kanniken Hr. *Svend Pederssøn Vestenskov* og Mag. *Kanutus Nicolai* den af Kirken, for Aaret efter, 26. Februar 1436 at skænke den til *St. Pouls Alter* i *St. Peders Kirke*.¹⁰²⁾ Matr. 232—233/1689 Klb. Kv. var i 1377 Vor Frue Kirkes Gaard, som *Nicolaus Ebbæson* iboede; den kom snart efter i Borgereje, den 24. December 1403 solgte Præsten *Ascerus Petri* og hans Moder og Brødre deres Arvegaard til *Petrus Jacobi*. I 1511 kom Grunden i *Helligaands Klosters Eje* og straks derefter i *St. Peders Kirkes*.¹⁰³⁾

Matr. Nr. 234/1689 Klb. Kv. tilhørte i 1377 *Helligaandshuset*, men synes at have været i Borgereje, før den i 1520—21 fremtræder som Vor Frue Kirkes Gaard, udlejet til *Hans Nielsson* og *Hustru Margrete Peersdotter*.¹⁰⁴⁾ Matr. Nr. 235—236/1689 Klb. Kv. var i 1377 Vor Frue Kirkes Gaard, beboet af *Jacobus Astradi*. Den blev før 2. Marts 1444 solgt til Borgere og delt i Matrikulnumrene, hvoraf Matr. Nr. 235 før 2. Maj 1496 kom til *St. Johannes Evangelistes Alter* og Matr. Nr. 236 8. Juni 1517 kom til *Seniorum Alter*.¹⁰⁵⁾

Paa det nuværende Universitets Grund laa Matr. Nr. 239 B/1689 Klb. Kv., som Kanniken Hr. *Nicolaus Sygheri* 29. November 1351 gav til Kirkens Fabrica; i 1377 synes den dog at være overgaaet til *Kannikebordet*, og i 1416 blev den en Del af den nye *Bispegaard*. Sonden for denne Grund laa allerede i 1351 *Vor Frue Skole*, hvis Grund, Matr. Nr. 239 C/1689 Klb. Kv. efter 1416 indgik i den nye *Bispegaard*. Skolebygningen hørte formentlig ligesom Universitetsbygningen i Middelalderen til Kirkens Fabrica.¹⁰⁶⁾

Matr. Nr. 240 A/1689 Klb. Kv. var i 1377 en lille Vor Frue Kirkes Grund syd for Kirken, paa hvilken *Luce Kalkone* boede; i 1520 havde *Marthe Rebslaaers* den i Leje, og hun afløstes 19. August 1534 af *Gregers Nielsson Daar-svend*.¹⁰⁷⁾ Matr. Nr. 242/1689 Klb. Kv. var i 1377 2 Boder tillagt Vor Frue Skole, de kom i Borgereje og blev 21. September 1463 af Borgmester *Jep Clausson* (Godov) givet til det af ham oprettede *Trinitatis Alter*.¹⁰⁸⁾

Klokkehøjen (Nørre Voldgade): Matr. Nr. 309 A/1689 Nr. Kv. med paa-staaende *Vejrmølle* „paa Klokkehøjen ved Nørreport“ blev 22. Februar 1432 skænket Kirken af Dekanen i *Linköping* Hr. *Arild Clemensson*. I 1520—21

¹⁰¹⁾ K.D. II Nr. 49. Pk. 161 U.A.

¹⁰²⁾ K.D. I Nr. 75, K.D. II Nr. 49. K.D. IV Nr. 42.

¹⁰³⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 30. K.D. V Nr. 19. 9. K.D. IV Nr. 311.

¹⁰⁴⁾ K.D. I Nr. 75. Pk. 161 U.A. K.D. IV Nr. 428.

¹⁰⁵⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 63. K.D. I Nr. 185. K.D. IV Nr. 356.

¹⁰⁶⁾ K.D. II Nr. 1. 29. Novbr. K.D. I Nr. 75.

¹⁰⁷⁾ K.D. I Nr. 75. Pk. 161 U.A. K.D. VI Nr. 49.

¹⁰⁸⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 65. K.D. IV Nr. 90.

boede Hans Andersson de Vallo her. Efter Reformationen findes Grunden kaldet *Klockholm*.¹⁰⁹⁾

Vor Frue Kirkegaard (Dyrkøb): Matr. Nr. 246—247/1689 Klb. Kv. var i 1377 to Kirkens Boder. De var i 1520—21 udlejede til Per Bager, ligesom af Nabogaarden Matr. Nr. 240 B/1689 Klb. Kv. De var blandt det Gods, som i 1538 blev tilbagegivet fra Universitetet til Kirken og blev derefter *Sognedegnens Bolig*.¹¹⁰⁾

Klædeboderne (Skindergade): I 1377 bestod Hjørnegrunden Matr. Nr. 1/1689 Klb. Kv. af 5 smaa Boder; nordligst laa 2 Boder, som *Herman Kerrendorp* havde faaet i Pant af Gynseke, og syd for dem, dels i Nørregade og dels i Klædeboderne, laa tre, som *Vor Frue Kirke* ejede, og som samme Herman Kerrendorp havde i Leje. De to nordligste Boder kom før 1425 ogsaa i Kirkens Eje og blev ombyggede til en Stenhusbod, som 13. December 1444 blev udlejet til *Henrik Brunow*. Omtrent 1465¹¹¹⁾ blev Kirkens Ejendomsret til denne Bod forgæves anfægtet af Naboen. 22. Juni 1515 lejede *Anders Halager* den samlede Grund, og Hr. *Olauus* havde den i 1520—21. 17. Februar 1525 lejede Laurids Perssøn Skriver atter Boden alene, men før 30. September 1527 var han Lejer af den samlede Grund.¹¹²⁾

Matr. Nr. 5 og 6/1689 Klb. Kv. blev Kirkens Ejendom før 6. Februar 1509, da Peder Jenssøn havde den i Leje. Han havde endnu Gaarden i 1520—21. Han blev efterfulgt af Hans Pederssøn, som fik Lejebrev 13. Maj 1534.¹¹³⁾ Matr. Nr. 7/1689 Klb. Kv. var i 1377 Kirkens Gaard, beboet af Hannes Quatz. 6. Februar 1509 fik Jep Olssøn Gaarden i Leje, og han havde den endnu i 1521.¹¹⁴⁾ Matr. Nr. 8/1689 Klb. Kv. var Vor Frue Kirkes Gaard 16. Februar 1509, da Mogens Saxen den ældre havde den i Leje; han havde den til 1520. I 1521 fik Per Hanssøn Gaarden.¹¹⁵⁾ Matr. Nr. 9/1689 Klb. Kv. var Vor Frue Kirkes Gaard i 1377, og Hennichinus Griskow boede her. Det er vist nok den Gaard, som Borgmester *Andreas Laurensen* havde haft, og som Kapitlet 3. Februar 1449 lejede til Roskilde Kanniken *Tyco Johannis*. 15. Februar 1510 lejede Hans Mortensen Gaarden og 1520—21 havde Borgmester *Anders Hallager* den.¹¹⁶⁾ Matr. Nr. 10 A/1689 Klb. Kv. var *Vor Frue Skole*, som rime-

¹⁰⁹⁾ K.D. IV Nr. 40. Pk. 161 U.A. Univ. Jordskyldsbog U.A.

¹¹⁰⁾ K.D. I Nr. 75. Pk. 161 U.A.

¹¹¹⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 65.

¹¹²⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 65. K.D. IV Nr. 101 og 339. 389 Pk. 161 U.A. Danske Mag. II R I p. 186.

¹¹³⁾ K.D. IV Nr. 293. Pk. 161 U.A. A.M. Dipl. Dan. Fasc. X Nr. 9.

¹¹⁴⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 293. Pk. 161 U.A.

¹¹⁵⁾ K.D. I Nr. 293. Pk. 161 U.A.

¹¹⁶⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 66. 81. K.D. IV Nr. 300. Pk. 161 U.A.

ligvis er flyttet til denne Grund efter 1416, og som maa have været henregnet til Fabrica. Grunden vest for Skolen, Matr. Nr. 10 B/1689 Klb. Kv. var endnu 3. Juni 1468 i Borgereje, men 15. Februar 1510 var den en Vor Frue Kirkes Grund, som Hans Pæderssøn i Helsingør havde i Leje, og i 1520—21 var den betegnet som Kantorens, Hr. *Arild Clemenssøns* Hjørnegaard.¹¹⁷⁾ Syd for Skolen ud til Klædeboderne laa Matr. Nr. 10 E/1689 Klb. Kv., som omfattede 2 smaa Boder tilhørende Kirken, og som i 1520—21 var beboede af Severin Remmesnider og Thomas Skræder.¹¹⁸⁾ Matr. Nr. 11/1689 Klb. Kv. kom til Kirken før 1510, Gaarden var lejet til Claus Maler og hans Hustru Citze.¹¹⁹⁾ Paa Sydsiden af *Klædeboderne* laa paa Hjørnet af *Skovbogade* (Skoboderne eller Vimmelskafte) Matr. Nr. 163/1689 Sn. Kv., som oprindelig var delt i 5 selvstændige Ejendomme; Sammenlægningen skete for en Del først efter Reformationen. Ud til *Skovbogade* laa Matr. Nr. 163 A, som i 1377 var *Godechinus Stenwegs* Eje, men *Syward Stenweg* beboede den; siden gik den over til Sywards Svigerfader *Henrik Oom*, og ved hans Død fik *Syward Stenweg* den som Ejendom 22. Januar 1392. 6. Juli 1450 gav Hr. *Hans Sywardssøn*, som var evig Vikar i Lund, Boden til *Vor Frue Kirke*; i 1520—21 var den lejet til Gundel Svarvere og Citze Kræmmer.¹²⁰⁾ Nord for denne Bod laa Matr. Nr. 163 B/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Skovbogade* og *Klædeboderne*. I 1377 havde *Metthe Herberts* Boden, og 3. Februar 1385 pantsatte *Herman Steffen* af Bergen paa Rygen, som var gift med *Metthe Herberts* Datter *Katherineina*, den til Dekanen Hr. *Esbern Jacobssøn*, *Katherine Wedekes* boede den Gang i Boden, og hun skænkede den 5. April 1406 til Kirkens Fabrica. 26. November 1476 lejede *Mathis Lifflander* Boden, og hans Enke havde den endnu i 1497. Før 1510 gik den over i Hans Komiins Værg.¹²¹⁾ Vest for Matr. Nr. 163 B/1689 Sn. Kv. laa Matr. Nr. 163 C/1689 Sn. Kv., som i 1377 ejedes af *Hans Dulmens* Sønner. En Efterkommer af Hans Dulmen var Raadmand *Laurens Nielssøn Vinnere*, som 8. Juli 1415 gav Boden til Kirken. 23. Juni 1497 lejede *Laurentius Brøcker* Boden, og hans Enke *Karine* havde den endnu i 1520—21¹²²⁾ Syd for Matr. Nr. 163 C/1689 Sn. Kv. laa Matr. Nr. 163 D/1689 Sn. Kv. paa Nordsiden af det *lille Stræde*, som i 1377 gennemskar *Klædebodernes* Karré fra Vest til Øst. I 1377 ejedes Jorden af *Johannes Olefssøn*, men *Herman Kerrendorp* havde den i Leje. Syd for *Strædet* laa Matr. Nr.

¹¹⁷⁾ K.D. IV Nr. 116. 300. Pk. 161 U.A.

¹¹⁸⁾ Pk. 161 U.A.

¹¹⁹⁾ Pk. 161 U.A.

¹²⁰⁾ K.D. I Nr. 75. 89. K.D. II Nr. 93. Pk. 161 U.A.

¹²¹⁾ K.D. I Nr. 75. D.K. I Nr. 82. 86. jfr. Rep. Nr. 3594. K.D. II Nr. 93. K.D. IV Nr. 133. jfr. Nr. 289. Pk. 161 U.A.

¹²²⁾ K.D. I Nr. 75. D.K. IV Nr. 25. Nr. 28. Nr. 239. Pk. 161 U.A.

163 E/1689 Sn. Kv., som i 1377 ejedes af *Magnus Ingvari*, og som efter den Tid Kanniken *Jacobus Petri* gav til Vor Frue Kirke 9. Januar efter 1377; Danskmaan boede da paa Grunden.¹²³⁾ Kanniken Hr. *Jacobus Petri* maa ikke forveksles med den samtidige Kannik Hr. *Jacob Pederssøn Holbek*. Efter det lille Strædes Nedlæggelse blev Matr. Nr. 163 D og E sammenlagt med Matr. Nr. 163 C.

Matr. Nr. 162/1689 Sn. Kv. var oprindelig delt i 4 selvstændige Ejendomme. Af disse laa Matr. Nr. 162 A og 162 B ud til *Klædeboderne* og var henlagt henholdsvis til *St. Maria Magdalene Alter* i *Vor Frue Kirke* og til *Vor Frue Alter* i *St. Nicolai Kirke*. Matr. Nr. 162 C og D laa paa Nordsiden af det lille Stræde, 162 D østligst. I 1377 var de 3 første af disse Ejendomme paa Borgerhaand, men Matr. Nr. 162 D ejedes af *Vor Frue Kirke* og beboedes af *Herman Kerrendorp*.

Det er sikkert denne Grund i *Skræderboderne, inter sartores*, som *Gerardus Lang* gav Kirken 31. Maj 1327 for sin og sin Hustru *Hildegundes Aartide*.¹²⁴⁾

Kirken har dog senere solgt sin Ejendomsret, senest i 1464 ved *St. Maria Magdalenes Alters Oprettelse*.¹²⁵⁾ Ved det lille Strædes Nedlæggelse blev Matr. Nr. 162 C og D sammenlagt henholdsvis med Matr. Nr. 162 B og A. Matr. Nr. 160/1689 Sn. Kv. var oprindelig 2 Ejendomme, en mod *Klædeboderne*, Matr. Nr. 160 A, og en mod det lille Stræde, Matr. Nr. 160 B; i 1377 var begge i Borgereje. Den samlede Grund er vistnok den, som *Store Heyno* boede paa, da Kapitlet 27. August 1483 udlejede den til Væbneren *Hemming Nielssøn*. I 1520—21 var den lejet til *Mogens Saxen Bogbinder* den ældre, som ogsaa havde Matr. Nr. 155/1689 Sn. Kv.¹²⁶⁾

Skoboderne (Vimmelskafte): Paa Vestsiden af *Skovbogade* (Tyskemannegade eller *Skoboderne*) og paa Sydsiden af det lille Stræde gennem *Klædeboderne* laa i 1377 en lille Grund, Matr. Nr. 166 A/1689 Sn. Kv., som *Snøfughl* ejede; efter Strædets Nedlæggelse blev den forøget med Matr. Nr. 165/1689 Sn. Kv., som 1. Juni 1401 og indtil 29. September 1417 ejedes af *Johannes Gadensten*. Paa denne Dag pantsatte han Hovedgaarden til Væbneren *Johannes Petri af Ymmerthorp* (Emdrup), men forbeholdt sig de 2 Boder Matr. Nr. 165. 166 A. De kom siden i *Nicolaus Haniins Børns Eje* og blev 13. September 1422 ogsaa erhvervede af Væbneren *Johannes Petri*. 11. Marts 1465 var Boden Matr. Nr. 156 A i *Mattis Michelssøn Suders Eje*, og han sluttede et *Mageskifte* med Vor Frue Kirke, hvorved han fik Kirkens Gaard Matr. Nr. 231/1689 Klb.

¹²³⁾ K.D. II Nr. 1. 9. Januar.

¹²⁴⁾ K.D. II Nr. 1. 31. Maj. 20. December.

¹²⁵⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 97.

¹²⁶⁾ K.D. II Nr. 156. Pk. 161 U.A.

Kv. paa *Nørregade*, og denne fik Boden Matr. Nr. 156 A Sn. Kv. 25. Juni 1488 skødede Dekan og Kapitlet Vor Frue Kirkes Bod til Kanniken Hr. *Johannes Haniin*, som lagde den til *Seniorum Alter*.¹²⁷⁾ Matr. Nr. 168/1689 Sn. Kv. var i 1520—21 en Vor Frue Kirkes Gaard, lejet til Jes Laurensøn Skomager; han boede her allerede i 1510.¹²⁸⁾

Paa Nordsiden af *Skoboderne* havde Kirkens Fabrica Grunden Matr. Nr. 36/1689 Fr. Kv. syd for Byens ældste *Raadhus*. Jorden var skænket hertil af *Peder Eskildsøn* og Hustru *Gertrudis*, hvis Dødsdage var 15. December og 4. November i 1350 Aarene, endvidere Grunden Matr. Nr. 38/1689 Fr. Kv. øst for *Raadhuset*, som blev givet af Kanniken Hr. *Vilhelmus Parvus*, der døde 30. Oktober 1359. Den samlede Grund Matr. Nr. 36. 38 anføres 1377 som Vor Frue Kirkes Jord, som Hans Quatz ibor; siden blev Matr. Nr. 38 henlagt til *Sjæle Altret*.¹²⁹⁾

Matr. Nr. 30/1689 Fr. Kv. tilhørte *Fabrica*, da Kapitlet 28. Juni 1504 lejede Gaarden til Mathias Johannis, ogsaa kaldet Hvide Mattis, og Hustru Elsebe. Gaarden siges da at ligge i *Købmannegade*, Datidens Navn for Vimmelskaftet. Hvide Mattis forbrød sit Brev paa Grund af Armod, og ved hans Fratræden synes Gaarden at være bleven henlagt til *Kannikebordet*.¹³⁰⁾

Matr. Nr. 27/1689 Fr. Kv. blev skænket til Fabrica 8. Januar 1357 af Kanniken, Hr. *Absalon*, som sammen med Kanniken *Clemens Absolonssøn* beboede Stenhusgaarden til sin Død 9. November 1361, men Hr. Clemens Absolonssøn opgav sin Ret 25. Maj 1364. Omkring Aar 1400 boede Raadmand *Johannes Bossøn* i Gaarden. Den blev siden tillagt *St. Margrete Alter*.¹³¹⁾ Matr. Nr. 25/1689 Fr. Kv. var i 1377 delt i Matr. Nr. 25 A, tilhørende Hennichinus Guldsmed mod Vest, og Matr. Nr. 25 B, tilhørende Vor Frue Kirke, som Jacobus Jøthe iboede mod Øst. Siden blev de forenede som en Vor Frue Kirkes Gaard. Her boede Apothekeren i 1479 og 1482, i 1520—21 havde Hans Oldenborgh den i Leje, og 5. Februar 1528 fik *Jørgen Stemp* og Hustru *Marine* Lejebrev paa den.¹³²⁾ Matr. Nr. 22/1689 Fr. Kv. blev 27. Juni 1489 givet til Vor Frue Kirke af Kanniken *M. Jørgen Hvidh*; han havde samme Dag købt den af Bonde Jenssøn. 11. November 1514 gav Skræder Knud Daa Kirken sit Genbrev paa Gaarden, som han havde endnu i 1520—21.¹³³⁾ I samme Brev af 22. Juni 1489 gav *M. Jørgen Hvidh* Matr. Nr. 21/1689 Fr. Kv., sin Fædregaard paa

¹²⁷⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 16. 25. 28. K.D. IV Nr. 102. 199.

¹²⁸⁾ Pk. 161 U.A. K.D. I Nr. 197 Klædebo Rodemaal.

¹²⁹⁾ K.D. II Nr. 1. 15. Decbr. 4. Novbr. 30. Oktbr. K.D. I 75. K.D. IV Nr. 296.

¹³⁰⁾ K.D. IV Nr. 273 Gl. kgl. Samling 727 Fol. 6. Juli 1520.

¹³¹⁾ K.D. IV Nr. 15. K.D. I Nr. 69. K.D. II Nr. 105.

¹³²⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 148. 151. Pk. 161 U.A. K.D. IV Nr. 405.

¹³³⁾ K.D. II Nr. 174. 175. K.D. IV Nr. 333. Pk. 161 U.A.

Hjørnet af *Klosterstræde* med tilliggende Boder i Strædet, til Kirken. I 1514 og i 1520—21 havde Morten Hadel og Hustru Birgitte Henrichsdotter den i Leje.¹³⁴⁾

Klosterstræde: Her havde Fabrica Gaarden Matr. Nr. 52/1689 Fr. Kv. Kirkens Ejendomsret til den havde en lidt indviklet Forhistorie. Velbyrdig Frue *Hæbele Ludvigsdotter*, Hr. *Pæther Erichsson Gyldenstiernes* Enke og Dronning *Dorotheas Hofmesterinde*, havde 19. Maj 1471 faaet et kongeligt Gavebrev paa Gaarden, og endnu samme Aar skænkede hun den til Kanniken Hr. *Symen Laurensøn* paa *St. Katherine* Alters Vegne. Men den københavnske Præst, Hr. *Moghens*, som havde talt Alterets Sag, maatte 29. September 1471 erkende, at han ingen Ret havde til Gaarden, som blev i Hr. Symen Laurensøns Værge, til han 1. Juli 1488 skødede den til Vor Frue Kirke. 28. Maj 1501 fik Skræder *Niels Andersøn* og Hustru *Marine* Gaarden, som de havde endnu i 1557.¹³⁵⁾

Amagertorv: Matr. Nr. 59/1689 Str. Kv. var i 1377 Kirkens Gaard, men den blev solgt til Borgere. 22. Januar 1392 kaldes den *Reynburg*.

Kødmangerboder (Købmagergade): Af *Kødmangerboderne* kom kun en enkelt, nemlig Matr. Nr. 3/1689 Rbg. Kv., til Fabrica. Den beboedes i 1510 og derefter af *Michel Barsebech*, som i 1520—21 betalte Leje til Kirken. 14. Oktober 1531 fik *Bertel Christiernssøn* *Kødmanger* Lejebrev.¹³⁷⁾

Rosengaarden: Matr. Nr. 110/1689 Klb. Kv. var en Vor Frue Kirkes Grund, hvorpaa Kapitlet 24. Juni 1437 udstedte Lejebrev til *Johannes Nielssøn* og Hustru *Christine Nielsdotter*. Siden er den, uvist hvornaar, bleven tillagt *St. Gertruds Kapel*.¹³⁸⁾

Store Kannikestræde: Matr. Nr. 26. 38. 40/1689 Klb. Kv. var i 1377 i Vor Frue Kirkes Eje; *Hennichinus Brygger* boede der. Grunden blev siden *Kannikegaard*.¹³⁹⁾ Matr. Nr. 37/1689 Klb. Kv. synes at være bleven skænket Kirken af Kanniken *D. Kactillus* 1. Januar 1335.¹⁴⁰⁾ Gaarden blev siden *Kannikegaard*. Matr. Nr. 35/1689 Klb. Kv. ejedes i 1377 af Vor Frue Kirke, beboet af *Claus Badstuemand*. Gaarden blev siden *Kannikegaard*.¹⁴¹⁾

Pilestræde: I 1377 ejede Kirken Matr. Nr. 94/1689 Kbm. Kv., som siden blev henlagt til *Sjælealter*.¹⁴²⁾

¹³⁴⁾ K.D. II Nr. 175. K.D. IV 333. Pk. 161 U.A.

¹³⁵⁾ K.D. II Nr. 131. 171. K.D. IV Nr. 117. 118. K.D. IV Nr. 260. Pk. 161 U.A.

¹³⁶⁾ K.D. I Nr. 75. 89.

¹³⁷⁾ K.D. I Nr. 197. *Kødmanger* Rodemaal. Pk. 161 U.A. K.D. VI Nr. 41.

¹³⁸⁾ K.D. II Nr. 52. K.D. I Nr. 291.

¹³⁹⁾ K.D. I Nr. 75.

¹⁴⁰⁾ K.D. II Nr. 1. 1. Januar. K.D. I Nr. 75.

¹⁴¹⁾ K.D. I Nr. 75.

¹⁴²⁾ K.D. I Nr. 75.

3. KANNIKEBORDETS GODS

Den første og største Gave til *Kannikebordet* blev utvivlsomt givet af Biskop *Peder Sunesson*, da han oprettede *Kapitlet* med 6 Kanniker, hvis *Præbender* bestod af 6 Sognekirker, som oprindelig tilhørte Bispestolen, nemlig de 3 i København, *St. Clemens*, *St. Nicolai* og *St. Peder* og de tre udenfor Byen, *Brønshøj*, *Amager* (Taarnby) og *Awarthæ øfræ* (Rødovre). Stiftelsesbrevet er ikke bevaret, ej heller dets Dag eller Aar, men selve Stiftelsen omtales i Kirkens Gavebog paa Peder Sunessøns Dødsdag 29. Oktober 1214.¹⁴³⁾ Den første Dekan, som hed *Absalon*, og hans Medbrødre, *fratres*, omtales i 1209, og *Kapitlets* Oprettelse maa derfor senest sættes til dette Aar.¹⁴⁴⁾ *Landsbykirkernes* Hovedindtægt var deres *Korntiende*, og de kan vel have haft enkelte Gaarde tillagt som Fæstegods. I København havde *St. Clemens* et Landdistrikt, men dets *Korntiende* var jo allerede afgivet til Vor Frue Kirkes Fabrica, og dens saavel som de to andre Kirkers væsentligste Indtægt var vist den *Fisketiende*, som de indkrævede under det aarlige Sildefiske, men den beholdt *Biskoppen*.¹⁴⁵⁾ Til *Kapitlet* var der da næppe levnet andet end *Sognepræsternes* sædvanlige smaa *Indtægter*, og det var vel disse Stillinger, som Kannikerne overtog, om end de sædvanlig bestred dem ved Hjælp af Vikarer.

Kannikernes ældste Betegnelse *fratres*, Brødre, og den latinske Benævnelse paa *Kannikebordet*, hvoraf de havde deres daglige Underhold, *mensa communis*, d. v. s. *Fællesbordet*, kan vel tyde paa, at *Kapitlet* oprindeligt har været tænkt som et *klosterligt Samfund* under Dekanens Ledelse, og et saadant lille Kloster kan i og for sig godt have været til i de første halvhundrede Aar af *Kapitlets* Eksistens, uden at det har efterladt sig Spor; thi end ikke Kannikernes Navne kendes i dette Tidsrum. Paa den anden Side bør det nævnes, at da Biskop *Peder Vognsson* samtidig byggede sin Domkirke, *St. Clemens* i Aarhus, fordelte han i Brev af 14. November 1203 sin Godsgave mellem et *Fællesbord* og Kannikernes *Præbender*, og her var altsaa et *Fællesbord*, skønt *Kannikerne* ikke *dannede* et *Klostersamfund*. Forholdet kan have været ligesaa i København. Men allerede før 1280 maa Kannikerne i alt Fald her have haft deres egne særlige Boliger, thi ved denne Tid skænkede den tredie Dekan *Nicolaus* sin Gaard Matr. Nr. 243/1689 Klb. Kv. til fremtidig Embedsbolig for *Dekanen*.¹⁴⁶⁾ De almindelige Kanniker synes dels at have boet i visse af Kirkens Gaarde, dels, som Dekanen *Nicolaus*, selv at have ejet deres Residensgaard.

¹⁴³⁾ K.D. II Nr. 1. 29. Okt.

¹⁴⁴⁾ S.R.D. V p. 493.

¹⁴⁵⁾ K.D. I Nr. 76.

¹⁴⁶⁾ K.D. II Nr. 1. 29. Aug.

Men Kannikebordets Gods blev lige til Reformationstiden bevaret som en særlig Fond, hvis Indtægter aarlig blev fordelt mellem de ved Kirken residerende Kanniker.

Kapitlets smaa og ubetydelige Indtægter bevirkede, at dets fjerde Dekan, Hr. *Langsum*, paa Kapitlets Vegne henvendte sig til Biskop *Ingvar*, som 18. Februar 1282 for sin Levetid tilstod Kannikerne *Frihed* for *Biskophold* af deres personlige Sognekirker.¹⁴⁷⁾ Denne Fritagelse, forøget med Fritagelse for Afgift til Provsterne, gentog Biskop *Olaf* 4. Marts 1313 samtidig med, at han nævner Kirkerne, som omfattede de *københavnske* Sognekirker og *Amager, Brønshøj* og *Rødovre*.¹⁴⁸⁾ Han viste yderligere Kapitlet Velvillie ved at give Gaver til Kannikebordet og udstedte 6. Marts 1315 et Brev, hvori han forøgede en tidligere Gave med alt det faste og rørlige Gods, han havde i *Ølsted* i Strø Herred, og Kapitlet fik Godset til evig Eje og fri Raadighed.¹⁴⁹⁾

I Slutningen af det 14. Aarhundrede tilstod Biskoppen Kapitlet *Midsommergælden* af Byen København.¹⁵⁰⁾ Ved et Pavebrev af 21. Maj 1408 bekræftede Biskop *Peder Jønsøn Lodehat* sin Gave af 12. Marts samme Aar af de hidtil biskoppelige *Fisketiender* af Byen København og af *Amager*, af forskellige Gaarde, som siden skal nævnes, og en *Afgift* af de 12 nye *Kødmangerboder* paa *Købmagergades* Vestside, alt paa Betingelse af en evig Aartide for Roskilde Biskopper.¹⁵¹⁾

I 1464 søgte *St. Nicolai Kirkes* Værger og Sognemænd at kræve *Tienden* af Høstsilden og af andet Fiskeri henlagt til deres Kirke, men en af Roskilde Biskop nedsat Domstol *fastslog*, at disse Afgifter i evige Tider, langt ud over Folks Minde havde været ydede til Vor Frue Kirke og Kapitel af alle de københavnske Sogne. Der kom dog ikke Ro i Sagen, og i 1487 blev den indanket for Pave *Innocens VIII*, som nedsatte en ny Domstol, der bekræftede den tidligere Dom.¹⁵²⁾ Men mærkeligt nok synes Pavebrevet af 21. Maj 1408 ikke at være fremdraget i Sagen.

Kapitlet kunde erhverve Gods til Kannikebordet ved direkte Køb, som da Væbneren *Peder Truelsson* af Husum, Hovedsmand paa Borgen Gurre, 24. Marts 1417 solgte det Gods i *Budinge* og *Mørkhøj*, som han havde overtaget i Pant af Raadmand *Laurens Vinnere*.¹⁵³⁾ Eller Kapitlet kunde mageskifte sit Gods med andre, som det skete 23. November 1417, da det overdrog Gaarden

¹⁴⁷⁾ K.D. I Nr. 28.

¹⁴⁸⁾ K.D. I Nr. 42.

¹⁴⁹⁾ K.D. IV Nr. 14.

¹⁵⁰⁾ K.D. I Nr. 76.

¹⁵¹⁾ A.P. Nr. 1123.

¹⁵²⁾ K.D. IV Nr. 93. 194.

¹⁵³⁾ K.D. IV Nr. 29.

Molletorp ved Lyngby, nu Lyngby Mølle, samt Møllestedet *Nymølle* med Aalefang til Roskilde *Biskop* mod to Gaarde i *Brøndbyøster*.¹⁵⁴⁾

Da Dekanen fik sin Residensgaard omkring 1280, var han vel som Kapitlets Præses den første, som fik sin Embedsbolig. Det vides ikke, hvor hurtigt de residerende Kanniker opnaaede den samme Begunstigelse, men endnu længe efter finder man adskillige Kanniker, som ikke boede i Kirkernes, men i deres egne Gaarde. 1. Januar 1335 døde saaledes Kanniken Hr. *Kactillus*, som skænkede Kirken sin Gaard ved *Graabrødre*, rimeligvis Matr. Nr. 37/1689 Klb. Kv. 29. Maj 1342 gav Kanniken Hr. *Jacobus Nicolai* til Kannikebordet sin Gaard, der ikke kan stedfæstes, 29. November 1351 gav Kanniken Hr. *Nicholaus Sygheri* sin Gaard Matr. Nr. 239 B/1689 Klb. Kv. paa *Nørregade ved Skolen* til Fabrica, og 8. Januar 1357 gav Kanniken Hr. *Absalon* sin Stenhusgaard Matr. Nr. 27/1689 Fr. Kv. i *Vimmelskafte* til Fabrica, saaledes at han og hans Medkannik, Hr. Clemens Absolonsson, skulde have Ret til at bo der paa Livstid.¹⁵⁵⁾

Kapitlet bestod i 1377 ligesom i 1343 af Dekanen og 10 Kanniker, men det er for saa vidt vanskeligt at udrede Forholdene, fordi ikke alle Kannikers Navne er kendt. I Jordebogen af 1377 findes der fire af Kirkens Gaarde, som ikke var Altergaarde, men som var beboet af Præster, og man tør vistnok antage, at disse Præster var Kanniker. Disse Gaarde, som altsaa er Kirkens *ældste kendte Kannikeresidenser*, er følgende paa *Nørregade*: Matr. Nr. 230. 231/1689 Klb. Kv., som Hr. *Helmike* beboede, Matr. Nr. 237. 238. 239 C/1689 Klb. Kv., som Hr. *Trugillus* beboede, Matr. Nr. 239 B/1689 Klb. Kv., som Hr. *Johannes Holvici* beboede, og paa Vor Frue Kirkegaard, vest for Dekanens Gaard, Matr. Nr. 248/1689 Klb. Kv., som Hr. *Jonas Krogh* havde beboet. Jordebogen oplyser yderligere, at 5 Præster, som enten navngives eller fra andre Dokumenter kendes som Kanniker ved Kirken paa denne Tid, ejede en eller flere Gaarde i Staden, hvor de formentlig havde deres private Residens. Disse er: Hr. *Arnoldus*, sikkert identisk med den senere Kantor Hr. *Arild Clemensson*, som ejede Matr. Nr. 116/1689 V. Kv. paa Gammel Torv. Hr. *Laurentius Bossøn*, som ejede Matr. Nr. 228—232. 142—145/1689 V. Kv. paa Vestergade, en Grund, som han ved sin Død gav til *St. Lucii Alter*. Hr. *Clemens Absolonsson*, som ejede Matr. Nr. 109 A/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde*, vistnok hans Residens, og Matr. Nr. 39 A/1689 Nr. Kv. i *Larslejstræde*, som han maa have faaet fra Fabrica. Hr. *Jacob Pethersson Holbek*, som ejede Matr. Nr. 71. 144. 145/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Raadhusstræde* og *Kompagnistræde*, hans Residensgaard, Matr.

¹⁵⁴⁾ K.D. IV Nr. 31.

¹⁵⁵⁾ K.D. II Nr. 1. 1. Jan. 29. Maj. 29. Nov. K.D. IV Nr. 15.

Nr. 201/1689 V. Kv. i *Store St. Clemens Stræde*.¹⁵⁶) Det tiende Kannikesæde var maaske vakant, hvis Kanniken Hr. *Nicolaus* (*Johannes*) *Laurentii*, som nævnes 31. Oktober 1377 og 31. Maj 1397, ikke tilfældig er bleven udeladt i Jordebogen som Beboer af en af Vor Frue Kirkes Gaarde.¹⁵⁷) De tre Kannikegaarde paa *Nørregade* har dog i Middelalderens Løb skiftet Anvendelse. Gaarden Matr. Nr. 230. 231/1689 Klb. Kv. blev delt og kom i Borgereje omkring 1465.¹⁵⁸) De to andre blev efter 1416 lagt til *Bispegaarden*, dog saaledes at Halvdelen af Matr. Nr. 237. 238. 239 C/1689 Klb. Kv. tilfaldt *St. Kathrine Alter*. Matr. Nr. 248/1689 Nr. Kv. paa Vor Frue Kirkegaard blev efter Kantor-officiets Oprettelse i 1406 tildelt Kantoren som Residensgaard.

Anlægget af den nye Bispegaard foraarsagede, at Kannikegaardene samledes i *Store Kannikestræde*.

Ved Reformationens Indtræden havde Kapitlet her ialt 13 *Kannikegaarde*, altsaa en for hvert af Kapitlets Medlemmer. Af disse blev *Kantorgaarden* Matr. Nr. 248/1689 Klb. Kv. overdraget til Vor Frue Kirke som Præstegaard. Universitetet fik efter Ordinansen af 1539 8 Gaarde, nemlig *Dekanens* Gaard, *M. Mads Dragsholms* Gaard, *M. Jøp Heies* Gaard, *M. Peder Amaghes* Gaard, *M. Matthies Pederssøns* Gaard, *M. Ivars* Gaard, *M. Peder Hansen Højes* Gaard og *M. Jens Terninghs* Gaard. I Virkeligheden fik Universitetet 9 Gaarde, nemlig Matr. Nr. 243. 175—183/1689, 244/1689, 245. 10—16/1689, 32. 33. 23—25/1689, 35/1689, 36/1689, 37/1689, 41/1689 og 42/1689 Klb. Kv. *Helligaands Hospital* fik Matr. Nr. 17—20/1689 Klb. Kv., og Kongen forbeholdt sig Matr. Nr. 38—40. 26/1689 Klb. Kv., som benyttedes som Bolig for Hofsinde, og Matr. Nr. 43/1689 Klb. Kv., som blev overladt til Hr. *Johan Friis* til Hesselager, Kongens Kansler. Af disse *Kannikegaarde* havde Dekanen Hr. Bent Bille i alt Fald formelt Matr. Nr. 243, Kantoren Hr. Ditlev Smyther Matr. Nr. 248, *M. Mads Dragsholm* Matr. Nr. 244, Hr. *Jep Heie* Matr. Nr. 245, *M. Matthies Pederssøn* Matr. Nr. 32, *M. Jens Terningh* Matr. Nr. 36, *M. Peder Hanssøn Høje* Matr. Nr. 37, *M. Peder Amaghe* og *M. Ivar* havde hver en af Gaardene Matr. Nr. 35, 41 og 42. Matr. Nr. 18 blev 23. April 1533 af Kanniken *M. Anders Glob* lejet til Fru *Sophie Podebusk*, Hr. *Albert Ravensbergs* Enke, for 3 Aar og 29. Juni 1537 af Kanniken Hr. *Jørgen Hintze* til Hr. *Oluf Rosenkrands*.¹⁵⁹)

Kannikebordets københavnske Gods kan, som tidligere omtalt, kun paavises ved, at det kun er optaget i Universitetets Jordskyldsliſter, men ikke i Vor Frue

¹⁵⁶) K.D. I Nr. 75.

¹⁵⁷) K.D. I Nr. 80. 92.

¹⁵⁸) K.D. IV Nr. 102.

¹⁵⁹) K.D. IV Nr. 459. K.D. II Nr. 292.

Kirkes Regnskab for 1520—21. Det maa formodes, at Kapitlets Prælater, Dekanen og Kantoren har deltaget paa lige Fod med Kannikerne i Fordelingen af Kannikebordets Indtægter, men der findes dog desuden Gods, henlagt til et særligt *Dekanbord*, efter Reformationen henlagt til *Helligaands Hospital*.

Et andet særligt Fond, som var henlagt under Kapitlets Styre, var *Psalterens Gods*, som tilhørte den af Kong *Erik af Pommern* 13. Januar 1432 indstiftede evige Psalterlæsning, hvortil Kongen havde overgivet Kapitlet en Sum paa 500 Nobler, som sikkert er brugt til Indkøb af Jordegodset.¹⁶⁰⁾

Dekanens Bordgoods bestod af Matr. Nr. 24/1689 Fr. Kv. i *Tyskemannegade* (Vimmelskaftet), som blev skænket hertil 31. Oktober 1377 af *Reinold Goldbeck*, fordi „Dekanatets Indtægter var saa ringe, at det vanskelig kunde bære Navnet Værdighed, dignitas“. Til Gengæld krævede Reinold, at Dekanen og hans Efterfølger skulde lade afholde 4 Messer om Ugen, nemlig om Søndagen for den hellige Trefoldighed, om Tirsdagen for de Døde, om Torsdagen for Vor Frue og om Lørdagen for det hellige Kors og herved mindes Reinold, hans Søn Jakob og alle hans Forfædre, og desuden skulde Dekanen og hans Efterfølger holde en Aartide for Reinold i Koret paa hans Dødsdag. Og alt skulde Dekanen gøre paa egen Bekostning; skete det ikke, kunde Gaven tages tilbage.¹⁶¹⁾ Endnu en Gave fik Dekanens Bord i den saakaldte *Kannikebadstue*, Matr. Nr. 55—57/1689 Fr. Kv. i *Klosterstræde*. 26. April 1417 gav Hr. *Johannes Hemmingi*, som var Præst ved Kirkerne paa Amager og evig Vikar ved Vor Frue Kirke, denne Gaard, som han selv havde købt, til de to *Peblinge scolares*, *Olauus Johannis* og *Hemmingus Johannis*, som efter Navnene at dømme var hans Sønner, og Gaarden blev delt i lige Dele imellem de to. 26. Marts 1428 skænkede Hr. Johannes Hemmingi den nordlige Del, som var bleven tillagt Olauus, der i Mellemtiden var bleven Præst, til Kapitlet for sin Sjælemesse i Koret, og Kapitlet lejede straks Huset ud til en Johannes Michelsson. 4. Oktober 1433 tilskødede Hemmingh Jenssøn (Johannis), boende paa Amager, Kapitlet sin sydlige Halvdel af Gaarden, op til hans Broder Olaff Jenssøn, „som prest ær“, dog saaledes, at han og hans Hustru skulde have Gaarden frit i deres Livstid og deres Børn derefter for 6 Skill. grot i aarlig Landgilde. Før 19. Juli er begge Halvdele, af hvilken den nordlige var *Kannikebadstuen*, bleven tillagt Dekanetet, thi paa denne Dag er det Dekanetet, som udlejer den sydlige Del til Marquard von Bokholt. 30. Juli 1530 udlejes Degnedømmets Gaard *Kannikebadstuen* til Kæld Olsson.¹⁶²⁾

¹⁶⁰⁾ K.D. IV Nr. 39.

¹⁶¹⁾ K.D. I Nr. 80.

¹⁶²⁾ K.D. IV Nr. 30. K.D. II Nr. 34, 35, 46. Langebeks Afskr. har fejlagtig østræ Side for vestræ Side. K.D. II Nr. 94 fejlagtig dateret, K.D. III Nr. 422.

Kannikebordets Gods i København er følgende: *Østergade*: I 1377 ejede Vor Frue Kirke Matr. Nr. 45/1689 Kbm. Kv., som endnu 6. September 1452 nævnes som tilhørende Kirken. Den hører til de Gaarde, som i 1538 blev tilbagegivet til Kirken af Universitetet.¹⁶³) Matr. Nr. 46. 47/1689 Kbm. Kv. blev skænket Kapitlet af Lassæ Pætherssøn Krafse 21. Marts 1447. Ligesom den foregaaende blev den i 1538 tilbagegivet Vor Frue Kirke.¹⁶⁴)

Vingaardsstræde: Kirken ejede i 1377 Matr. Nr. 156 AB/1689 Ø. Kv., som siden blev henlagt til *St. Jacobi Alter*.¹⁶⁵)

Lille Kirkestræde: Matr. Nr. 190—192/1689 Ø. Kv. var i 1377 en Vor Frue Kirkes Gaard, hvori Kelby boede. Den var i Slutningen af Middelalderen delt efter Matrikulnumrene, og Beritte Skipper Peders havde Matr. Nr. 190, Niels Hanssøn Matr. Nr. 191 og Claus Reff Matr. Nr. 192 i Leje. Ligesom de foregaaende Gaarde blev den i 1538 tilbagegivet Vor Frue Kirke.¹⁶⁶)

Ved Stranden: 12. December 1433 udstedte Kapitlet et Lejebrev til *Hans Skræders Enke Grete* paa sin Grund Matr. Nr. 2/1689 Str. Kv., men der synes at have været Strid mellem Kongen og Kapitlet om Ejendomsretten, idet Kongen ogsaa havde udstedt Brev til *Grete Skræders*, og det næste kendte Brev paa Grunden af 30. Juli 1525 til Kongens Kansler, Hr. *Claus Gørtze*, er et kongeligt Brev.¹⁶⁷) Matr. Nr. 3/169 Str. Kv. var Kirkens Gaard i 1377. Kapitlet udlejede Gaarden 10. December 1490 til Guldsmed Hans Pederssøn (Frimand), og 4. April 1528 udstedtes Lejebrev til Clementt Thettert. Efter Reformationen overgik Gaarden til Universitetet.¹⁶⁸) 11. Maj 1489 skænkede den tidligere Kannik, Hr. *Michael Mathie*, som var indtraadt som Munk i *Æbelholt Kloster*, sin Gaard Matr. Nr. 5/1689 Str. Kv. til *Vikarkapitlet*, som skulde afholde en evig Aartide for ham og hans Slægt. Gaarden blev dog ikke overgivet til Vikarkapitlet, men til *Kirkeværgerne* paa *Kapitlets Vegne*, og den gik ved Reformationen over til Universitetet ligesom Kapitlets øvrige Mensalgods.¹⁶⁹)

Kompagnistræde: Matr. Nr. 62/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af Badstuestræde var i 1377 Vor Frue Kirkes Gaard. Hans (Jens) Andersen Brygger fik Lejebrev paa Gaarden 11. November 1514.¹⁷⁰)

Badstuestræde: Ved Brev af 12. Marts 1408 skænkede Biskop *Peder Jønsøn*

¹⁶³) K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 59.

¹⁶⁴) K.D. II Nr. 73. K.D. III Nr. 3.

¹⁶⁵) K.D. I Nr. 75.

¹⁶⁶) K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 413. K.D. VI Nr. 28.

¹⁶⁷) K.D. I Nr. 122. K.D. IV Nr. 67. K.D. II Nr. 230.

¹⁶⁸) K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 209. Nr. 406.

¹⁶⁹) K.D. IV Nr. 200. 253. K.D. II Nr. 166.

¹⁷⁰) K.D. I Nr. 75. K.D. VI Nr. 15. jfr. K.D. VI Nr. 44.

Lodehat Kapitlet Matr. Nr. 61 og 89. 90/1689 Sn. Kv. i *Badstuestræde*. Matr. Nr. 61 *Strandbadstuen* blev 18. Oktober 1532 lejet til Byfoged *Hans Wincke*, medens Matr. Nr. 89. 90 i 1516 var udlejet af Kapitlet til Hans Myling og hans Hustru Elsebe.¹⁷¹⁾ Matr. Nr. 112/1689 Sn. Kv. blev 26. Februar 1488 overladt Kirken af Barbara Dragunn, dels for at dække hendes Gæld til Kirken, dels som Vederlag for hendes afdøde Mands Aartide.¹⁷²⁾ Matr. Nr. 113. 114/1689 Sn. Kv. blev før 26. Februar 1488 skænket Kirken af Biskoppen i Viborg *Knud Mikkelsson*; 10. Oktober 1492 lejede Boecius Jacobi Gaarden af Kapitlet.¹⁷³⁾

Kattesund: 12. Marts 1408 gav Biskop *Peder Jønsøn Lodehat* Kapitlet en Gaard, som Skipper Joseph havde ejet vest for *Gaden ved Rebslagerne*. 24. Juni 1440 skænker Citze Guthuæstes til Kanniken Hr. *Sven Westenskow* de Huse, som hun havde bygget og ejede paa Kirkens Grund i *Rebbinderboder*, men en senere Paategning paa Skødet siger, at Citzes Bod laa i *den Gade*, hvor *unge Svend Bager* havde en Grund af Kirken; Svend Bager havde i 1545—49 Matr. Nr. 100—104/1689 V. Kv. i *Kattesund*, og Citzes Bod bliver Matr. Nr. 95/1689 V. Kv., paa den Tid den eneste Vor Frue Kirkes Grund vest for Gaden. Rimeligvis var Citzes Gave Foranledningen til, at Grunden blev henlagt til *Hellig Kors Alter*, som i alt Fald ejede den 13. Januar 1462.¹⁷⁴⁾

Studiestræde: 25. Oktober 1419 solgte *Axlen Thuråson* to Halvgaarde Matr. Nr. 107. 108/1689 Nr. Kv. i *Raadhusstræde* (*Studiestræde*) til *Matthias Petri*, kaldet *Bemen*. Efter ham overgik de i Kapitlets Eje. 24. April 1450 udlejedes Matr. Nr. 107 til Nicolaus Petri, medens Matr. Nr. 108 var beboede af den evige Vikar Hr. Magnus Jønsøn.¹⁷⁵⁾

St. Pedersstræde: I St. Pedersstræde erhvervede Kapitlet ved Mageskifte med *St. Brandani Alter* i *St. Nicolai Kirke* 2. September 1518 dette Alters Gaard Matr. Nr. 170—174/1689 Nr. Kv., hvori Dr. *Peder Albrechtssøns* Søn boede ved *Overtagelsen*.¹⁷⁶⁾ Matr. Nr. 113—116. 264/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af *Larslejstræde* blev 18. November 1392 skænket Kirken af *Johanna Hennekes*. Paa Grunden stod en Del Smaahuse, som efter Reformationen sammenfattes under Betegnelsen *Kierlingegaard*.¹⁷⁷⁾

Larslejstræde: Kanniken Hr. *Clemens Absolonssøns* Gaard Matr. Nr. 39 A/1689 Nr. Kv., efter hans Død gaaet over i Kapitlets Eje.

Nørregade: Matr. Nr. 55—56/1689 Nr. Kv. var i 1377 en Vor Frue Kirkes

¹⁷¹⁾ A.P. Nr. 1123. K.D. VI Nr. 44. D. Mag. 3 R III p. 242.

¹⁷²⁾ K.D. IV Nr. 197.

¹⁷³⁾ K.D. I Nr. 197. K.D. II Nr. 181.

¹⁷⁴⁾ A.P. Nr. 1123. K.D. II Nr. 56. K.D. II Nr. 56. K.D. IV Nr. 90. K.D. II Nr. 317.

¹⁷⁵⁾ K.D. I Nr. 110. K.D. II Nr. 27. 89.

¹⁷⁶⁾ K.D. IV Nr. 365.

¹⁷⁷⁾ K.D. II Nr. 1. 18. Nov. Univ. Jordskyld 1544 U.A.

Gaard, beboet af Jonas Grumekarl (d. v. s. Silderenser). I 1432—39 havde Aghe Platz og Hustru Ingeburg Gaarden. I 1496—1503 havde Hans Hanssøn af Serreslev den sydlige Bod, Matr. Nr. 55. De nordlige Boder var i 1515—27 udlejede til Oluf Ostredssøn.¹⁷⁸⁾

Klædeboderne (Skindergade): Matr. Nr. 4/1689 Klb. Kv. var i 1377 Kirkens Ejendom og bestod af 2 Boder. I 1519 udstedte Kapitlet Lejebrev til Diens (Dionysius) Remsnider og Hustru Metthe.¹⁷⁹⁾ Matr. Nr. 161/1689 Sn. Kv. bestod oprindeligt af 4 Ejendomme, Matr. Nr. 161 A i Klædeboderne, Matr. Nr. 161 B og C nord for og Matr. Nr. 161 D syd for det lille Stræde gennem Torveboderne. 27. Juni 1516 fik Hans Pederssøn Bager og Hustru Ingefred Lauritzdotter Lejebrev paa den samlede Grund. Tidspunktet for Kapitlets Erhvervelse af Grunden kendes ikke.¹⁸⁰⁾ Matr. Nr. 158 B/1689 var 6. August 1492, da Kirken mageskiftede Nabogrunden paa Hjørnet til Byen, ogsaa en Kirkens Grund, som Anders Jenssøn havde i Leje. 24. Juli 1527 fik Morten Lagho og hans Hustru Karina Persdotter Kapitlets Lejebrev. Knyttet til Grunden laa en Bod ud til Gammel Torv, Matr. Nr. 158 C. 157 A/1689 Sn. Kv., som var tillagt *St. Jakobi Alter*.¹⁸¹⁾

Gammel Torv: Matr. Nr. 154/1689 Sn. Kv. tilhørte allerede i 1377 Vor Frue Kirke, og *Claus Regnechini* boede her. Der kendes iøvrigt ingen middelalderlige Indehavere af Gaarden, som ved Reformationen gik over til Universitetet.¹⁸²⁾

Skoboderne (Vimmelskaftet): Paa Nordsiden havde Kannikebordet følgende Gaarde: Matr. Nr. 31/1689 Fr. Kv. var Vor Frue Kirkes Gaard 7. December 1483, da Nabogaarden mod Vest blev skænket til *Seniorum Alter*. 6. Marts 1516 fik Mattis Bager Lejebrev paa Gaarden.¹⁸³⁾ Matr. Nr. 30/1689 Fr. Kv. var en Fabricas Gaard, medens *Hvide Mattis* havde Gaarden i Leje, men da han paa Grund af Armod havde forbrudt sit Brev, synes det, at Gaarden samtidig med, at hans Efterfølger *Hemming Skomager* fik Brev 6. Juli 1520, er bleven overflyttet til Kannikebordet, thi Hemmings Navn findes ikke i Vor Frue Kirkes Regnskab for 1520—21¹⁸⁴⁾ Matr. Nr. 28/1689 Fr. Kv. blev købt af Kanniken *Jakob Petherssøn Holbek* kort før hans Død 21. Marts omtrent 1389, og han gav den til Kirken for sin Aartide.¹⁸⁵⁾ Matr. Nr. 23/1689

¹⁷⁸⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. VI Nr. 4. K.D. I Nr. 185. 118. K.D. III Nr. 17. K.D. I Nr. 401.

¹⁷⁹⁾ K.D. I Nr. 75. Kbh. Gde R.A.

¹⁸⁰⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 348.

¹⁸¹⁾ K.D. I Nr. 180. K.D. VI Nr. 26. K.D. VI Nr. 73.

¹⁸²⁾ K.D. I Nr. 75.

¹⁸³⁾ K.D. IV Nr. 184. 342.

¹⁸⁴⁾ Gl. kgl. Saml. 727 Fol. 6. Juli 1520. Pk. 161 U.A.

¹⁸⁵⁾ K.D. II Nr. 1. 21. Marts.

Fr. Kv. var 1377 i *Henrich Oom Bagers* Eje og gik ved hans Død 22. Januar 1392 over til hans Søn, Kannik i Roskilde, Hr. *Gerardus Henrici Oom*, efter hvem Gaarden kom til Vor Frue Kirke. 1509 fik Jakob Skomager Lejebrev paa Gaarden, og 1519 gik den over til Niels Jakobssøn, som sikkert var hans Søn.¹⁸⁶⁾ Matr. Nr. 20. 63/1689 Fr. Kv. var i 1510 beboet af *M. Simon Badsker*, men der foreligger først Lejebrev for ham fra 28. August 1542, efter at Gaarden var gaaet over i Universitetets Eje.¹⁸⁷⁾

Paa *Skobodernes* Sydside havde Kannikebordet Gaardene: Matr. Nr. 167/1689 Sn. Kv. var en Vor Frue Kirkes Gaard, men Adkomstdokumenterne er ikke bevarede. I 1510 og endnu 23. Juni 1540 boede *Henrik Bagers* Enke *Anna* her. Hendes Søn *Peder Henriksson* var Vikar til Seniorum Alter, som ejede Nabogaarden Matr. Nr. 166/1689 Sn. Kv., hvor hun selv boede sammen med Manden i 1492—98. Hendes Børn lejede Gaarden af Universitetet efter hendes Død.¹⁸⁸⁾ Matr. Nr. 170 B/1689 Sn. Kv., den vestlige Del af Matr. Nr. 170, blev skænket Kirken 16. November 1498 af *Jens Jenssøn Hallindtzfarer*. 16. Januar 1528 fik Mattis Skriver, Borger i Lykaa i Bleking, Lejebrev paa Gaarden.¹⁸⁹⁾ Matr. Nr. 170/1689 Sn. Kv. nævnes 16. Januar 1528 som Vor Frue Kirkes Gaard, som Kield Skomager boede i; Kield Nielssøn Skomager boede der allerede i 1510. 16. Maj 1532 fik Hr. Mattis Kieldssøn, Kannik til Marie Kirke i Oslo, og Præsten Hr. Rasmus Kieldssøn, antagelig Kield Skomagers Sønner, Lejebrev af Kapitlet.¹⁹⁰⁾ Matr. Nr. 179/1689 Sn. Kv. var i 1377 delt i Matr. Nr. 179 A, hvorpaa Acho institor (Kræmmer), og Matr. Nr. 179 B/1689, hvorpaa Libertus pistor (Bager). Endnu i 1510 findes denne Deling, og de to Grunde bebos af Lasse Wendelboe og Casper. I 1544 har Universitetet udlejet hele Gaarden til M. Claus Fluewalck og Hustru Kirstine Caspers.¹⁹¹⁾

Klosterstræde: Matr. Nr. 67. 68/1689 Fr. Kv. tilhørte i 1377 *Claus Køghe*; den grænsede til Klosters Hegn. Den var i Middelalderens Løb, uvist hvornaar, bleven en *Vor Frue Kirkes* Gaard, som Hans Bægermager havde i Leje 9. Januar 1543 og tidligere. Næste Aar har Peder Michelssøn den i Leje af Universitetet, og han faar 13. Marts 1553 sit Lejebrev fornyet.¹⁹²⁾ Matr. Nr. 65. 66/1689 Fr. Kv. var i 1377 den anden Grund fra Klostret, som ejedes af *Hinze Blomsteen*; han skænkede den før 6. Maj 1393 til *Vor Frue Kirke*.

¹⁸⁶⁾ K.D. I Nr. 75. Prot. 141 U.A.

¹⁸⁷⁾ K.D. I Nr. 197. Moens Laurensens Rodemaal. Gl. kgl. Saml. 727 Fol.

¹⁸⁸⁾ K.D. I Nr. 197. K.D. II Nr. 24. K.D. I Nr. 180. K.D. VI Nr. 69. 170.

¹⁸⁹⁾ K.D. IV Nr. 247. K.D. VI Nr. 30.

¹⁹⁰⁾ K.D. VI Nr. 30. K.D. IV Nr. 151.

¹⁹¹⁾ K.D. I Nr. 75. 197. Univ. Regnsk. 1544 U.A.

¹⁹²⁾ K.D. VI Nr. 81. 64.

Det ældste bevarede Lejebrev paa Gaarden blev udstedt af Universitetet 9. Januar 1543 til Anders Guldsmed i Køge.¹⁹³⁾

Amager Torv: Matr. Nr. 4 B/1689 Fr. Kv., den vestlige Del af Matr. Nr. 4 er til ukendt Tid kommen i *Kapitlets* Eje. 28. Marts 1533 gav Raadmand *Anders Laurentzson* og Hustru *Johanne* deres Genbrev til Kapitlet paa Gaarden.¹⁹⁴⁾ Matr. Nr. 5/1689 Fr. Kv. tilhørte i 1377 Bageren *Henrik Oom* og kom ved hans Død 22. Januar 1392 i hans Søn, Kannik i Roskilde, *Gerardus Henrici Ooms* Eje. Han gav den til *Kapitlet* 25. November 1392. 28. Marts 1533 udstedte Kapitlet et Lejebrev til Christopher Dirichsson paa Gaarden.¹⁹⁵⁾

Købmagergade: For Matr. Nr. 111. 112/1689 Fr. Kv. er der ingen middelalderlige Adkomstdokumenter bevarede. Tue Brygger havde Gaarden i Leje 23. August 1526 og endnu efter 1544.¹⁹⁶⁾ Matr. Nr. 11. 12/1689 Kbm. Kv. savner andre middelalderlige Adkomstdokumenter end Biskop *Peder Jønsøns Lodehats* Gavebrev til Kapitlet af 12. Marts 1408 paa Afgiften til Kapitlet af *Kødmanngerboderne*. 15. Juli 1530 havde *Iver Færgemand* Vor Frue Kirkes Gaard, men i 1544 og længe derefter var Raadmand, Skipper *Jesper Olsson* og hans Hustru *Marine* Lejere.¹⁹⁷⁾ Matr. Nr. 1—10/1689 Kbm. Kv. savner ligeledes middelalderlige Adkomstdokumenter. Hr. *Johan Oxe* til Nielstrup fik Lejebrev af Kapitlet 15. Juli 1530 paa Gaarden, som dog allerede var i hans Værge før 18. Oktober 1527.¹⁹⁸⁾ Matr. Nr. 7/1689 Rbg. Kv. har heller ikke middelalderlige Adkomstdokumenter. 16. Maj 1532 udstedte *Ellitze Jost Kødmanngers* Genbrev til Kapitlet paa Gaarden.¹⁹⁹⁾ Matr. Nr. 1 B/1756 Rbg. Kv., den midterste Del af Trinitatis Kirkes Grund, savner ogsaa middelalderlige Adkomstdokumenter. I 1544 havde Jens Brygger den i Leje af Universitetet.²⁰⁰⁾

Skidenstræde (Krystalgade): Paa begge Sider af Fiolstræde købte Kantoren *M. Anders Friis* 22. Marts 1512 Jord af Byen, nemlig Matr. Nr. 166—168. 213—215/1689 Klb. Kv. vest for Fiolstræde og Matr. Nr. 164. 165. 184. 185/1689 Klb. Kv. øst for Strædet. Disse to Grunde skænkede *M. Anders Friis* til Kapitlet, sandsynligvis ved sin Død 19. Februar 1526. Den vestlige Grund gik formentlig over til hans Efterfølger i Kantoratet, Doktor *Detlef Smyther*. Den østlige Grund blev delt i tre lige store Dele, for hvilke der foreligger Lejebreve fra Kapitlet til Kannik *M. Peer Amaghe* af 9. September 1530,

¹⁹³⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 22. K.D. VI Nr. 81.

¹⁹⁴⁾ K.D. IV Nr. 457.

¹⁹⁵⁾ K.D. I Nr. 75. 89. K.D. II Nr. 1. 25. Novemb. Gl. kgl. Saml. 727 Fol.

¹⁹⁶⁾ K.D. IV Nr. 395. Univ. Jordsk. 1544 U.A.

¹⁹⁷⁾ A.P. Nr. 1123. K.D. IV Nr. 420. Univ. Regnsk. 1544 U.A.

¹⁹⁸⁾ K.D. IV Nr. 420. K.D. I Nr. 232. jfr. 337.

¹⁹⁹⁾ K.D. IV Nr. 452.

²⁰⁰⁾ Univ. Jordsk. 1544 U.A.

for Kantor i Roskilde og Kannik i København *M. Jøp Heye* og *Knud Heye* af 11. September 1528 og for Kannik *M. Mathis Pedersøn* af 9. September 1530.²⁰¹⁾

Til *Psalteren* eller Fonden for Kong *Erik af Pommerns* Psalterlæsning, som oprettedes 13. Januar 1432, var følgende Gaarde henlagt. Matr. Nr. 53 A/1689 Str. Kv. paa *Amager Torv* tilhørte i 1377 Bager *Henrik Oom* og blev ved hans Død 22. Januar 1392 arvet af hans Søn, Hr. *Gerardus Henrici Oom*, som var Kannik i Roskilde. En anden af hans Sønner, Hr. *Johannes Henrici*, som var evig Vikar i Roskilde, skænkede 22. Juni 1433 sin Faders Gaard til Kapitlet, som snart lod den overgaa til *Psalterens* Gods. 22. August 1449 udlejede Kapitlet *Psalterens* Gaard til *Olaus Petri* Skræder og Hustru *Katharine*, og i 1490 Aarene blev den lejet af *Tyske Kompagni*. *Jordan Pletzkow* havde indtil 14. Juli 1460 den sydlige Del af Gaarden Matr. Nr. 53 B/1689 Str. Kv., som han paa denne Dag bortlejede til *Anders Knoop*.²⁰²⁾ Matr. Nr. 4 A/1689 Fr. Kv. paa *Amagertorv* blev *Psalterens* Gaard før 29. Marts 1533, da *Jørgen Bager* var Lejer.²⁰³⁾ Matr. Nr. 34/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade* var ogsaa *Psalterens* Gaard. Den blev 27. Juni 1516 lejet til *Søfren Vejere* og Hustru *Bodhil*.²⁰⁴⁾ Matr. Nr. 2/1689 Rbg. Kv. blev 12. Juni 1452 solgt til Kapitlet af *Magnus Kok* og overgik til *Psalteren*. I 1510 og i 1531 boede *Karine Mattis* i *Psalterens* Gaard, og der blev udstedt Lejebrev til hende 23. December 1541.²⁰⁵⁾

Kapitlets Boder til Sakristiet: Matr. Nr. 21. 22. 27—31. 34/1689 Klb. Kv. paa Vestsiden af *Lille Kannikestræde* nævnes tidligst 29. Juni 1537, men da det fremgaar af Vor Frue Kirkes Regnskab, at de blev overtaget af Kirken i 1554 efter deres Indehaver, Kanniken *Peder Hanssøn Høyes* Død, tør man slutte, at han har haft dem som et Beneficium, tillagt ham i hans Egenskab af Sakristan.²⁰⁶⁾

4. KAPITLET S PRÆBENDER

Selv om Kapitlet muligvis er begyndt som et Klostersamfund, kan der meget godt allerede fra Kapitlets Oprettelse have været tildelt hver Kannik et *Præbende*, en Indtægt af Gods, knyttet til den Sognekirke, hvortil han var

²⁰¹⁾ K.D. I Nr. 202. Paategn. p. Orig. Sk. Kbh. G. Nr. 149 R.A. K.D. IV Nr. 425. K.D. I Nr. 249. K.D. IV Nr. 426.

²⁰²⁾ K.D. I Nr. 75. 89. K.D. II Nr. 45. 85. K.D. IV Nr. 210. K.D. I Nr. 150.

²⁰³⁾ K.D. Nr. 457.

²⁰⁴⁾ K.D. Nr. 347.

²⁰⁵⁾ K.D. IV Nr. 58. K.D. I Nr. 197. K.D. VI Nr. 41. Nr. 74.

²⁰⁶⁾ K.D. II Nr. 292. Vor Frue K. Regn. 1554 U.A.

knyttet. Efterhaanden som Vor Frue Kirkes Godsmængde steg ved Gaver eller Køb, fik Præbenderne stadig mere Gods, især Landgods, tillagt, og Kannikerne fik større Indtægter til deres Raadighed. Præbendernes Godsbestand kunde ogsaa ændres ved Mageskifter. Derfor var et Præbende ingenlunde en Godsenhed med uforandret Grundstamme.

Første Gang, Præbenderne direkte omtales, er i Visitatsberetningen af 5. November 1343, hvor det fremgaar, at *Dekanen* havde Indtægten af *Gentofte Kirke* og af et af Vor Frue Kirkes *Præbender*, og at hver af de andre 10 *Kanniker* havde sit *Præbende*, hvis Godsindhold dog ikke specificeres.²⁰⁷⁾

I Visitationsakten omtales, at *Dekanen* havde *Jurisdiktionsretten* over *tre Herreder hinsides Værebros*. Disse tre Herreder var i 1341 komne i Roskilde Bispestols midlertidige Væрге, da Kong *Valdemar* som Sikkerhed for Borgen og Byen København overdrog Biskoppen Borgen Søborg med de fem Herreder Holmbro, Strø, Lyng, Jurlunde og Skipping samt Halsnæs, som skulde tilbagegives Kongen, naar Bispestolen paany fik Borgen og Byen København i sin Besiddelse.²⁰⁸⁾ Af disse fem Herreder havde *Bispestolen* overgivet *Dekanen* ved *Vor Frue Kirke* Jurisdiktionen i de tre, nemlig *Strø*, *Jurlunde* og *Holmbo Herreder* samt *Halsnæs*.²⁰⁹⁾ Denne Jurisdiktionsret skulde være ophørt ved Københavns Tilbagegivelse i 1375, men den gejstlige Jurisdiktion bevarede *Dekanen* lige til Reformationstiden, og i 1531 maatte han efterkomme Kongens Paabud om Indsendelse af Kirkesølv fra Herredernes Kirker.²¹⁰⁾

Da Biskop *Peder Jensen Lodehat* oprettede *Kantoriet* som et særligt Kanonikat, fik han 16. Juli 1406 pavelig Bekræftelse herpaa og paa det tilhørende Præbende.²¹¹⁾

Først i 1436 faar vi nærmere Oplysninger om Præbenderne og deres Gods, idet der for dette Aar er bevaret følgende Liste over dem og dens Indehavere:

St. Nicolai Præbende bestod af *St. Nicolai Kirke* med Tiende, 2 Gaarde i Ølsted, 1 Gaard i Mørkhøj og 1 Gaard af Kannikebordets Gods og var tillagt Kantoren Hr. *Klaus Lybertsson*.

St. Peders Præbende bestod af *St. Peders Kirke* med Tiende, 2 Gaarde i Glostrup, og var tillagt Kanniken Hr. *Nicolaus Olavi*.

St. Clemens Præbende bestod af *St. Clemens Kirke* med Tiende, Gods i Valby og Vigerslev og to Gaarde i Vridsløselille, og var tillagt Kanniken Hr. *Hans Petri*.

²⁰⁷⁾ K.D. I Nr. 65.

²⁰⁸⁾ K.D. I Nr. 58.

²⁰⁹⁾ Arhning. Roskilde Domkirkes Historie I p. 61.

²¹⁰⁾ Kornerup. Vor Frue K. og Menigh. p. 214.

²¹¹⁾ A.P. Nr. 1104.

Brønshøj Præbende bestod af Brønshøj Kirke, 1 Gaard i Hjembæk, 1 Gaard i Vanløse og 1 Gaard i Herlev og var tillagt Kanniken Hr. *Hans Rosenbom*.

Awordeøvre (Rødovre) Præbende bestod af Awordeøvre Kirke, 3 Gaarde i Rødovre og 1 Gaard i Hersted og var tillagt Dekanen Hr. *Symon Petri*.

Valby Præbende bestod af 3 Gaarde i Budinge, 1 Gaard i Valby og 2 Gaarde i Valbyvestre (Lille Valby i Agerup Sogn) og var tillagt Kanniken Hr. *Andreas Mardh*.

Budinge Præbende bestod af 2 Gaarde i Gladsaxe, 2 Gaarde i Budinge og 2 Gaarde i Vanløse og var tillagt Kanniken Hr. *Stephanus de Luce*.

Vanløse Præbende bestod af en Gaard i Vridsløse og 4 Gaarde i Vanløse og var tillagt Kanniken Hr. *Claus vamme Haghen*.

Ølsted Præbende bestod af 1 Gaard i Ølsted, 2 Gaarde i Vangede, 2 Gaarde i Brøndbyøster og 1 Gaard i Vanløse og var tillagt Kanniken Hr. *Petrus Swart*.

Odsherred Præbende bestod af 3 Gaarde i Svinninge, 2 Gaarde i Hønsinge, 1 Gaard i Valby og 2 Gaarde i Budinge og var tillagt Kanniken Hr. *Sveno Vestenskov*.

Tune Præbende bestod af 2 Gaarde i Valby, 2 Gaarde i Tune og 2 Gaarde i Skovlunde og var tillagt Kanniken Hr. *Andreas Langhe*.

Vassingerød Præbende bestod af 2 Gaarde i Vassingerød, 1 Gaard i Budinge, 2 Gaarde i Karlslunde og 1 øde Gaard i Tune og var tillagt Kanniken Hr. *Hans Petri*.

Tilsammen var Præbendernes Godsafgift 150 Pund Korn, hvilket svarer til 3600 Skæpper Byg.²¹²⁾ Et Præbende var i Almindelighed 13 Pund stort, men Kannikens Indtægt bestod desuden i hans Part af Fællesbordet og af de i Kirken faldende Indtægter af Ofre og Gaver. Dekanen og Kantoren havde som Prælater desuden Indtægter „pro dignitate“, for deres Embeds Værdighed.

Foruden Kannikepræbenderne var et særligt *Skolepræbende*, skænket til Kapitlet 26. Januar 1340 af Hertuginde *Ingeborg* af Sverige, Halland og Samsø til Aartide for sin afdøde Ægtefælle, Hertug *Knud Porse*. Hertuginde *Ingeborg* var norsk, en Datter af Kong Haakon V og havde oprindelig været gift med Hertug *Erik* af Södermanland, med hvem hun havde Sønnen, den senere Kong *Magnus Smek*. *Knud Porse*, som var beslægtet med Kong Erik Klippings fredløse Mordere, havde af Kong *Christoffer II* erhvervet sit danske Hertugdømme. Aartiden efter *Knud Porse* skulde afholdes aarlig som Kannikemesse i Koret med Vigilier og Sjælemesse og med særlige Bønner hver Søndag ved Primessen for hans og hans Forfædres Sjæle og for vore Børns Sundhed og Frelse og desuden tre Gange om Ugen Messer i *Vor Frue Kapel*.²¹³⁾

²¹²⁾ S.R.D. VIII p. 259.

²¹³⁾ K.D. IV Nr. 8.

Ved en pavelig Bulle af 21. Maj 1482 blev der henlagt en Række Kanonikater i Domkirkerne til Løn for *Universitetets Professorer*, og blandt disse var 2 i Vor Frue Kirke, som fremtidig skulde besættes af Universitetets Rektor, og dets 4 Fakulteters Dekaner. Desuden skulde Vor Frue Kirkes Dekan fremtidig være Doktor i kanonisk Ret og forelæse over dette Fag ved Universitetet.²¹⁴⁾ Det er dog tvivlsomt, om denne Bestemmelse er ført ud i Livet efter sin Ordlyd. Muligvis er den bleven erstattet med de Alterbeneficier, som siden blev overdragne til Universitetet, og hvorom der skal gøres Rede i det følgende.

Universitetet gav i Slutningen af Middelalderen Anledning til Oprettelsen af et nyt *Kanonikat* med tilhørende Præbende, idet Biskop Lave Urne 2. December 1522 paa *Smørum* og *Ledoje Kirker* stiftede *Præbendet Ledoje*, hvis Indehaver skulde være en Kannik, som var Magister i Theologien eller i det mindste havde en akademisk Grad i kanonisk Ret, og som var forpligtet til at holde Forelæsninger ved Universitetet og prædike for Folket. I Præbendets Kirker skulde Gudstjenesten forestaaes af en dygtig Præst. Bispestolen forbeholdt sig Investituren og Kollatsen, dersom Kanonikatet skulde besættes paany.²¹⁵⁾

5. VOR FRUE KIRKES ALTRE OG DERES GODS

Vor Frue Kirke havde mindst 44 *Altre* foruden *Højaltret*, men tre af disse blev dog muligvis nedlagt i Tidens Løb. Ved *Højaltret* og ved *Sognealtret* forrettedes Altertjenesten af *Kanniker*, ved de fleste af de andre synes der at have været *evige Vikarer* som Alterpræster, Oplysningerne om adskillige Altre er dog saa sparsomme, at det er tvivlsomt, hvorledes deres Stilling har været. Ved nogle Altre tilkom Præsentationen af en ny Præst ved et Personskifte Kapitlet, Dekanen eller Biskoppen, men de fleste Altre var oprettede af gejstlige eller verdslige Privatfolk eller af Gilder, som havde forbeholdt sig Patronatet og dettes Præsentationsret.

Højaltret var beliggende i Kannikekoret eller Høje Kor. Det var i Følge Sagens Natur samtidigt med Kirken. Formentlig var det viet til Vor Frue, men dets Dedikation nævnes aldrig. Det havde ikke sit eget Gods, men dets Udgifter blev bestridt af Kirkens Fabrica.

1. *Hellig Kors Alter* var *Sognealter* og vistnok ogsaa *Sakristi Alter*. Det var muligvis i den tidlige Middelalder opstillet i eller ved Sakristiet ligesom i Roskilde Domkirke. Senere havde det vistnok sin Plads i det lavere Kor foran *Højaltret*. Altret nævnes tidligst 13. Januar 1462 ved et Skøde paa en Nabo-

²¹⁴⁾ A.P. Nr. 2820. Kornerup. Vor Frue Kirke og M. Hist. p. 148.

²¹⁵⁾ Werlauff. Univ. Hist. 1850 p. 88.

gaard til en af dets Gaarde,²¹⁶⁾ men det er utvivlsomt saa gammelt som Kirken og som Vor Frue Sogn.

Vor Frue Kirke ejede i 1377 Matr. Nr. 197—198/1689 V. Kv., som efter Reformationen kaldes *Hellig Kors Boder*, der gav *Hellig Korsstræde* Navn.²¹⁷⁾ 12. Marts 1408 fik Kapitlet Matr. Nr. 95/1689 V. Kv. i *Rebvinderboder* (Kattesundet). Endnu 24. Juni 1440 nævnes Gaarden som Vor Frue Kirkes, men er vist kort efter overgaaet til Altret, som tidligst omtales 13. Januar 1462 i et Skøde paa Nabogrunden.²¹⁸⁾ Matr. Nr. 34/1689 Ø. Kv. i *Store Færgestræde* nævnes i et Lejebrev, som Kapitlet udstedte 4. December 1527 til Rasmus Skræder.²¹⁹⁾ Matr. Nr. 211—215/1689 Nr. Kv. i *Larsbjørnsstræde* nævnes først 10. August 1558 som Hellig Kors Alters Gaard, der var „slet og øde“.²²⁰⁾ Efter Reformationen blev Hellig Kors Alters Gods i 1538 tilbageført til Vor Frue Kirke.

2. *Alle Helgens (Omnium sanctorum) Alter* blev stiftet 5. April 1512 af Hr. Peder Pederssøn Toller, som var evig Vikar til *St. Johannes Evangelistes Alter*. Det laa ved Døbefonden, „hos Funten“, vist i Nærheden af Kirkens sydlige Indgang. Altret, som var et Vikaralter, synes at have haft Stifteren og hans Slægt som Patroner.²²¹⁾ Altret ejede Matr. Nr. 36 A. 35 A/1689 Ø. Kv. i *Store Færgestræde*, skænket af Stifteren, paa hvilken Gaard Harmen Wickill Hol-lænder fik Lejebrev 23. April 1513.²²²⁾ Matr. Nr. 58/1689 Str. Kv. paa *Amager Torv* blev skænket Altret af Stifteren. Allerede 8. Marts 1512 fik Claus Knofflogh Lejebrev paa den østlige Halvdel af Gaarden, medens Morten Skræder havde den vestlige.²²³⁾ Matr. Nr. 17/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Naboløs* og *Snaregade* blev tilskødet Altret 19. April 1514 af Mogens Skriveres Enke Karina og hendes Datter Aase, som var Enke efter Jacob Ulf.²²⁴⁾ Matr. Nr. 92/1689 V. Kv. i *Kattesundet* opføres 29. September 1563 som *Alle Helgens Alters Gaard*, lejet til Peder Brygger, men dens ældre Adkomstbreve er gaaet tabt.²²⁵⁾ Matr. Nr. 176—179/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde* var Altrets *Residensgaard*, vistnok skænket af Altrets Stifter. Matr. Nr. 33/1689 Fr. Kv. i *Vimmelskaftet* savner de gamle Adkomstdokumenter. 29. September 1563 havde Povel Bager

²¹⁶⁾ K.D. II Nr. 120.

²¹⁷⁾ K.D. I Nr. 75. Vor Frue K. Regnsk. U.A.

²¹⁸⁾ A.P. Nr. 1123. K.D. II Nr. 56. 120.

²¹⁹⁾ K.D. VI Nr. 21.

²²⁰⁾ K.D. IV Nr. 565.

²²¹⁾ Pontoppidan. Ann. II p. 738. K.D. II Nr. 257.

²²²⁾ K.D. IV Nr. 225.

²²³⁾ K.D. IV Nr. 317.

²²⁴⁾ K.D. I Nr. 210.

²²⁵⁾ K.D. I Nr. 362.

den i Leje.²²⁶) 9. Februar 1541 fik Vikaren Hr. Mogens Nielssøn Livsbrev paa Altrets Gods.²²⁷)

3. *St. Andreæ Alter* blev stiftet af Væbneren *Andreas Syendessøn*, som døde 31. Juli 1390, og doteret af hans Hustru *Margrete*, som siden ægtede en vis *Gerike*, og som døde 3. August.²²⁸) Dets Ejendomme var Matr. Nr. 176. 177. 182 A/1689 V. Kv. i *Mikkel Bryggersgade*, sikkert de to Boder, som Margrete Gerikes skænkede; deres Ejer var 26. April 1496 Hr. *Anders Andersson*, *St. Andreæ Alters Vikar*.²²⁹) Matr. Nr. 109 B. 110/1689 Nr. Kv. i Raadhusstræde (Studiestræde) blev skænket Altret 17. Maj 1477 af Kanniken *Hans Pethersson*.²³⁰) Matr. Nr. 164/1689 Sn. Kv. i *Skovbogade* blev skænket af *Andreas Petri*, kaldet *Holbek*.²³¹)

4. *St. Anne Alter* nævnes tidligst 20. April 1462, da *St. Jostes Alter* blev bygget som dets Nabo i Vor Frue Kirkes Kor.²³²) Kapitlet havde Patronatsretten til Altret.²³³) I Byen havde Altret kun en enkelt lille Ejendom, Matr. Nr. 111/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde*, som 20. September 1506 blev skænket af Kanniken *M. Peder Nielssøn* og hans Broder, Vikaren Hr. *Mogens Nielssøn*.²³⁴) Udenbyes havde Altret adskilligt Gods i *Karlebo Sogn*, bl. a. en Slette, kaldet Stensager Slette i *St. Anne Skov*, og i *Vassingerød* i *Uggeløse Sogn*. Dette Landgods har muligvis tidligere tilhørt *St. Cecilie Alter*. Desuden blev der 25. Februar 1509 købt en Gaard til Altret i *Røth* i *Ørslev Sogn* i Ringsted Herred.²³⁵)

5. *St. Antonii Alter* omtales tidligst i et Pavebrev af 7. August 1433 og siges i dette at være indviet til Apostlen *Paulus* og *St. Antonius*. Det havde sin Plads i Koret og var et Kannikealter, idet det var knyttet til et Præbende.²³⁶)

6. *De hellige Apostles Alter* blev stiftet 12. September 1346 af *Godechinus de Unna* og Hustru *Katherine*.²³⁷) Det havde sin Plads i Kirken ved „*Løvekarret*“, vel ved *Vievandskarret* ved søndre Kirkedør. Stifteren tillagde Altret Gaarden Matr. Nr. 6/1689 Fr. Kv. paa *Amager Torv*, hvori *Petrus Troya* boede i 1377, Byfoged *Olaus Tulæson* 25. November 1392 og Folret Bager i

²²⁶) K.D. I Nr. 362.

²²⁷) K.D. IV Nr. 306.

²²⁸) K.D. II Nr. 1. 31. Juli. 3. Aug.

²²⁹) K.D. IV Nr. 229.

²³⁰) K.D. II Nr. 142.

²³¹) K.D. II Nr. 1. 16. Sept.

²³²) K.D. IV Nr. 85.

²³³) K.D. IV Nr. 370.

²³⁴) K.D. II Nr. 197.

²³⁵) Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 195. K.D. IV Nr. 206. Rep. II Nr. 11212.

²³⁶) A.P. Nr. 1705. K.D. IV Nr. 432.

²³⁷) K.D. IV Nr. 14. K.D. II Nr. 1. 12. Sept. K.D. IV Nr. 14.

1429,²³⁸) og Boderne 240 B. 241/1689 Klb. Kv. paa *Nørregade*, som 18. Februar 1374 kaldes *de danske Skomageres Boder*, og hvor Per Bager og Hustru Mette boede i Matr. Nr. 240 B før 1510 og endnu 24. Juni 1545.²³⁹) Sluttelig gav Stifterne en lille Gaard i *St. Peders Sogn*, hvori Morten Nybagere havde boet, men den savnes i Jordebogen af 1377 og er maaske mageskiftet med en af de efterfølgende Gaarde.²⁴⁰) Altret havde sin *Residens* i Matr. Nr. 115/1689 V. Kv. ved *Nytorv*. 17. April 1532 tilstod Kapitlet paa Kongens Opfordring Hr. *Holger Ulfstand* denne Gaard, som hidtil havde været beboet af Laurids Greerssøn.²⁴¹) Matr. Nr. 119 B/1689 V. Kv. paa *Gammel Torv* tilhørte Altret i 1377 og var de to Boder, som det havde i Pant efter afdøde Asterus Clementis.²⁴²) 28. Oktober 1501 tillagde Vikaren *M. Bernt Berntsson* Altret sin Fædregaard Matr. Nr. 5 A/1689 Nr. Kv. paa *Gammel Torv*. Den beboedes 28. April 1506 af Claus Matssøn, 24. Februar 1511 af Jens Sadelmager og 14. Marts 1528 af Morthen Skomager.²⁴³) I *Roskilde* fik Altret ved Køb 23. April 1513 og 3. Juni 1514 en Gaard i *St. Mikkels Sogn*.²⁴⁴)

7. *St. Barbaræ Alter* blev stiftet omtrent 1420 af Hr. *Mogens Giøe*, hvis Dødsdag var 2. Februar omtrent 1450 og doteret af Hofmesteren *Jens Due*, der døde omtrent 1420, og som var gift med *Gisel*, en Datter af *St. Andreae* Alters Stifter.²⁴⁵)

8. *St. Cecilæ Alter* er det eneste Sidealter, som kendes ældre end Kirkeopbygningen i 1316. Det blev stiftet 14. Januar 1283 af *Jon Jonsson Little* og hans Datter *Cecilie*. Brevet blev besejlet af Biskop *Ingvar Hjort* og Københavns Kapitel, som sikkert har haft Patronatsretten. Stifteren tillagde Altret Gods i *Vassingerød* i *Uggeløse Sogn* og i *Kirkelte* i *Karlebo Sogn*.²⁴⁶) Kong *Erik Klipping* fritog 13. Juli 1285 Altrets Gods for Leding, Inne, Stud og andre kongelige Afgifter.²⁴⁷) Endnu ved Midten af 14. Aarhundrede havde Altret en Vikar, Hr. *Laurens Henriksson*, men herefter nævnes det ikke og er vistnok bleven nedlagt, og dets Gods er bleven delt mellem Præbendet *Vassingerød* og *St. Anne Alter*.²⁴⁸)

9. *St. Christoffers Alter* var indviet til *St. Christoffer Martyr, Benedict*

²³⁸) K.D. II Nr. 1. 25. Novbr. Univ. Registr. 1633 Margrete Alter.

²³⁹) K.D. IV Nr. 18. K.D. I Nr. 197. K.D. VI Nr. 98.

²⁴⁰) K.D. IV Nr. 14.

²⁴¹) K.D. IV Nr. 565. 450.

²⁴²) K.D. I Nr. 75.

²⁴³) K.D. IV Nr. 262. Kbh. G. Nr. 413 R.A. Nr. 414 R.A. K.D. IV Nr. 303.

²⁴⁴) Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 170.

²⁴⁵) K.D. IV Nr. 123. 432. Dansk biogr. Lex. VI p. 133.

²⁴⁶) Ny kgl. Saml. 683. 4°. K.D. II Nr. 1. 22. Decbr.

²⁴⁷) K.D. III Nr. 1.

²⁴⁸) K.D. II Nr. 1. 5. Decbr.

Abbed, St. Katharina af Siena og Alle Helgene. Dets Stifter kendes ikke, men 11. September 1534 gør *Hans Bille* til Egede vitterligt, at Kapitlet har overdraget ham Patronatet. Det nævnes tidligst i 1472, men blev indviet paany 12. Juli 1509 og laa da paa Sydsiden i Kirken.²⁴⁹) Altrets *Residens*, Matr. Nr. 168. 169/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde* omtales 2. September 1518.²⁵⁰) Desuden ejede Altret Matr. Nr. 10/1689 Fr. Kv. paa *Amager Torv*, som Hr. *Bent Bille*, der døde i 1494, havde skænket.²⁵¹) Sønnen *Anders Bille* havde Gaarden i Værgе til sin Død 23. Oktober 1555.

10. *St. Dionysii (St. Dines) Alter* nævnes tidligst 1472—83; dets Stifter kendes ikke, men er muligvis Dekanen, Dr. *Erik Rosenkrans*.²⁵²) Dets Gods bestod af Matr. Nr. 143/1689 Sn. Kv. i *Vandmøllestræde* (Raadhusstræde), som Raadmand *Jes Jude* havde i Leje i 1487²⁵³) Matr. Nr. 31/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade*, for hvilken Gaard middelalderlige Breve ikke er bevarede.²⁵⁴) Matr. Nr. 71—73/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde*, Altrets *Residens*, var skænket af Dekanen Dr. *Erik Nielsson Rosenkrans*, som døde i 1505. Til Residensen var knyttet den Forpligtelse at holde den *Kulpande* med Brændsel, som Dr. Erik Rosenkrans lod opstille i Vor Frue Kirke, for at Fattige og Peblinge kunde varme sig.²⁵⁵) Endelig ejede Altret Matr. Nr. 1/1689 Rbg. Kv. paa *Købmagergade*, som nævnes 9. Marts 1513, da Altrets Vikar Hr. *Gerid Geridsson* udlejede Gaarden til Jep Andersson og Hustru Anne Mattisdatter. Vikaren var i 1512 tillige Præst ved *St. Gertruds Kapel*, som var underlagt Dekanen, hvilket maaske kan tyde paa, at Dekanen ogsaa var St. Dionysii Alters Patron.²⁵⁶)

11. *St. Eligii (St. Loyes) Alter* var Lavsalter for *Guldsmede* og for de almindelige *Smede*. Det omtales i Guldsmedenes Skraa af 21. Oktober 1496 og i Smedenes Skraa af 15. April 1512.²⁵⁷) Altrets Residensgaard var Matr. Nr. 63/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde*, som ikke nævnes i Middelalderen, og det ejede Matr. Nr. 59/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade* ved *Nørre Port*.²⁵⁸)

12. *Hellig Kong Eriks Alter* var Lavsalter for *Kong Eriks Gilde*. Det nævnes først saa sent som 29. Maj 1514. Altrets Gods var Matr. Nr. 175/1689 V. Kv. i *Mikkel Bryggersgade*, en Kaalhave, hvorpaa der 29. Maj 1514 blev udstedt

²⁴⁹) K.D. IV Nr. 123. 298. Kbh. Kapitel. 11. Sept. 1534 R.A.

²⁵⁰) K.D. IV Nr. 365.

²⁵¹) K.D. VI Nr. 39.

²⁵²) Heise. Fam. Rosenkrantz II p. 65.

²⁵³) Rigens Dombog 1537 fol. 117. R.A.

²⁵⁴) K.D. I Nr. 362.

²⁵⁵) Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 167 ffg. K.D. I Nr. 362.

²⁵⁶) K.D. VI Nr. 12. K.D. II Nr. 203.

²⁵⁷) K.D. III Nr. 21. K.D. II Nr. 205.

²⁵⁸) K.D. I Nr. 362.

Lejebrev til Peder Joenssøn og Hustru Margrete,²⁵⁹⁾ og Matr. Nr. 146/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Nytorv* og *Brolæggerstræde*, som først omtales i Juli 1530 som en Gaard, hvori Per Jude bor.²⁶⁰⁾

13. *St. Gregorii Alter* var stiftet mellem 24. Januar 1519 og 25. April 1530 af en ukendt Stifter; det laa indenfor den *nørre Kirkedør*. Dets Gods bestod af Matr. Nr. 32/1689 Str. Kv. i *Hyskenstræde*, som 25. April 1530 var lejet til Ostrett Skræder, men som 24. Januar 1519 var Døve Hr. Hanses Gaard.²⁶¹⁾ Matr. Nr. 44/1689 Sn. Kv. i *Magstræde*, som først nævnes efter Reformationen.²⁶²⁾ Matr. Nr. 111 A/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Badstuestræde* og *Brolæggerstræde* blev 12. Juni 1538 lejet af *Niels Stemps* Enke *Anna*, og den havde i 1460 været en Vor Frue Kirkes Gaard.²⁶³⁾ Matr. Nr. 101. 102/1689 Nr. Kv. i *Stuðiestræde* var *Altrets Residens*.²⁶⁴⁾

14. *St. Jacobi (St. Jeps, Primarum eller primæ missæ) Alter* var stiftet før 1377 af en ukendt Stifter. Det havde sin Plads i Koret.²⁶⁵⁾ *Biskopperne* i Roskilde havde Patronatsretten til Altret. Ved Biskoppens Brev af 22. September 1511 blev Retten til Præsentation, Kollats og Investitur af Altrets Vikar og Indtægten af Altrets Gods overdraget til *Universitetet*,²⁶⁶⁾ men to af Altrets Gaarde synes dog at have været indlemmede henholdsvis i *Dekanatets Gods* og i det *Præbende*, som *Helligaands Hospital* modtog ved Reformationen, thi efter denne udredede de Jordskyld til *Hospitalet*.²⁶⁷⁾ Altrets Gods omfattede Matr. Nr. 157 C/1689 Sn. Kv. paa *Gammel Torv*, som var i dets Besiddelse i 1377, beboet af Hr. *Jacobus Amaghe*, og senere havde Niels Grydestøber og hans Hustru *Lucie* den i Leje fra 1510 til 1520—21. Efter Niels fik Skriver *Clemens Reinoldssøn* Boden, fordi han var hans Eftermand i Ægteskabet. Efter ham kalder Universitetsregnskaberne Boden for „*casa Clementis scribæ*“.²⁶⁸⁾ Matr. Nr. 36/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade* var ligeledes Altrets Gaard i 1377. Matr. Nr. 35/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade* blev givet Altret 18. Oktober 1400 af Kanniken Hr. *Hannes Nicolai*. 13. August 1492 havde Vikaren Hr. *Hemming Pederssøn* Gaarden, som han havde lejet af sin Broder, Kanniken Hr. *Niels Pederssøn*.²⁶⁹⁾ Matr. Nr. 1 D/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade* blev givet Altret 25. Januar

²⁵⁹⁾ Resen. Hospitalets Fundatsbog p. 317 S.A.

²⁶⁰⁾ K.D. IV Nr. 419.

²⁶¹⁾ K.D. IV Nr. 417. K.D. III Nr. 367.

²⁶²⁾ K.D. I Nr. 362.

²⁶³⁾ K.D. II Nr. 293. K.D. I Nr. 149.

²⁶⁴⁾ K.D. I Nr. 362.

²⁶⁵⁾ K.D. Nr. 361.

²⁶⁶⁾ Werlauff. Kbh. Univ. 1850 p. 21 Bilag B.

²⁶⁷⁾ K.D. I Nr. 291.

²⁶⁸⁾ K.D. I Nr. 75. Pk. 161 U.A. Univ. Jordskyld U.A.

²⁶⁹⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 1. 18. Okt. K.D. I Nr. 180.

1445²⁷⁰) af Vikaren, Hr. *Claus Jønsøn*, det var hans Fædregaard; og samtidig gav han Matr. Nr. 121/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde*, som var Altrets *Residens*. Matr. Nr. 163—164/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde* var to Boder, knyttede til Residensen, men Adkomstbreve er ikke bevarede.²⁷¹) Matr. Nr. 126—129. 256—260/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af *St. Pedersstræde* og det *ældre Teglgaardsstræde* blev købt fra Byen af Raadmand, Dr. *Peder Albrectsøn* og skænket Altret 12. November 1517 mod Afholdelse af ugentlige Messer og Aartide efter hans Død.²⁷²) Af Landgods havde Altret 1 Gaard i *Soderup* og 1 Gaard i *Vangede*.²⁷³) Alt dette Gods gik over i Universitetets Eje. Men desuden havde Altret Gaarden Matr. Nr. 156 AB/1689 Ø. Kv. i *Vingaardsstræde*, der i Jordebogen af 1377 er opført som Kirkens Gaard, og som 23. Maj 1497 kaldes „*Dijegnehuset*“, og 21. Juni 1546 og 10. Juli 1547 var beboet af Anders Skiffbygger,²⁷⁴) og Matr. Nr. 158 C. 157 A/1689 Sn. Kv. paa *Gammel Torv*, som i 1377 var to Boder, Matr. Nr. 158 C, tilhørende *Hylle Gravensteen*, og Matr. Nr. 157 A, tilhørende *Mathis (Skøneweld)*, Skomager, og beboet af Hermannus institor (Kræmmer). 2. Februar 1393 pantsætter Borgmester *Syward Stenwey Mathias Skønewelds* Bod til *Swarte Claus*. Den sælges af ham til *Hylle Gravensteen*, og *Swarte Claus* bliver Lejer i begge Boder, som *Hylle Gravensteen* 28. Februar efter 1393 skænker til Vor Frue Kirke, og de henlægges til St. Jacobs Alter. Siden har Boden, som kaldes *Saltkarret*, Ejer fælles med Matr. Nr. 160/1689 Sn. Kv. i Klædeboderne.²⁷⁵) Gaardene i *Vingaardsstræde* og paa *Gammel Torv* overgik ved Reformationen til *Helligaands Hospital*.

15. *St. Johannes Døbers* og *St. Birgittæ Alter* er stiftet af Ridderen Hr. *Johannes Møltike*, som døde 26. November 1399, og Slægten Møltike var Altrets Patron.²⁷⁶) Altrets Gods bestod af *Residensgaarden* Matr. Nr. 236—242—40 B/1756 Nr. Kv. paa *Larslejstrædes* Østside, skænket af Dekanen Hr. *Esbern Jakobssøn*, som døde 14. December før 1402.²⁷⁷) Desuden af Gaarden Matr. Nr. 30. 21—23/1689 V. Kv. paa *Vandkunsten*, som 1489 og følgende Aar var lejet til Raadmand *Knud Jønsøn Skriver* og Hustru *Bodil Heynes* og derefter til hans Svigersøn, Borgmester *Peder Jørgensøn* og Hustru *Karine Mattisdatter*, der gav et nyt Genbrev 17. Marts 1530,²⁷⁸) og af Gaarden Matr. Nr. 11/1689

²⁷⁰) K.D. II Nr. 1. 28. Okt. K.D. I Nr. 180.

²⁷¹) K.D. I Nr. 130. Cragii Addit p. 93.

²⁷²) K.D. IV Nr. 361.

²⁷³) Cragii Addit p. 122.

²⁷⁴) K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 238. K.D. VI Nr. 105. K.D. I Nr. 290. Østre Rodemaal.

²⁷⁵) K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 21. K.D. II Nr. 1. 28. Febr. K.D. I Nr. 291.

²⁷⁶) Rep. II S. Nr. 1355. Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 183.

²⁷⁷) K.D. II Nr. 1. 14. Decbr.

²⁷⁸) Univ. Jordsk. prot. Nr. 141. U.A. A.M. Dipl. Dan. Fasc. 64. Nr. 19.

Sn. Kv. i *Snaregade*, som var skænket omtrent 1399 af Hr. Johannes Møltike, og som siden blev den østlige Halvdel af *Snares Gaard*.²⁷⁹⁾ Af Landgods ejede Altret 10 Gaarde i *Ordrup* i *Gentofte Sogn*, som i 1507 med Biskoppen af Roskildes Tilladelse og Altrets Patron Peder Møltikes Samtykke blev mageskiftet til Kong *Hans* mod Kronens to Gaarde i *Klovtofte*, to i *Vridsløselille*, en i *Brøndbyøster*, en i *Nybølle* og en i *Blaserød*.²⁸⁰⁾

16. St. *Johannes Evangelistes (Kalente eller Kalendarum) Alter* nævnes tidligst 6. Juni 1482²⁸¹⁾ og maa formodes at have været *Lavsalter* for *Kalentegildet*, hvis Tilværelse kun kendes fra Altret og dets Gods. Kalentegildets *Lavsgaard* var Altrets Gaard Matr. Nr. 235/1689 Klb. Kv. paa *Nørregade*, som havde Jord bag Matr. Nr. 236/1689 Klb. Kv. ud til *Skidenstræde* (*Krystalgade*). Alleerede før 23. Marts 1444 var Matr. Nr. 235 i Borgereje, ejet af Skomager *Joseph Pethersson* og Hustru *Botilda*; Joseph døde før 22. November 1464, men *Botilda* overlevede ham, og 7. Januar 1493 siges Gaarden at være den, som Joseph Skomager, Gud hans Sjæl naade, forhen ejede. Om dette skal forstaas saaledes, at Enken havde den, eller om den allerede var i Kalentealtrets Besiddelse, faar staa hen, men 2. Maj 1496 omtales, at Præsten Hr. *Peder Olsson*, sikkert Lavspræsten, har skænket Gaarden til Altret.²⁸²⁾ Den synes at have været udlejet som Altergods, men formodentlig har Lejeren haft Forpligtelse til at give Plads for Gildestævnerne. I Christiern II's Dage og endnu under Københavns Belejring i 1523 havde Borgmester i Malmø *Hans Mikkelsøn* og hans Hustru *Elsebet* Gaarden, som de i alt Fald i Belejringstiden havde overladt til Borgmester *Niels Stemp*. Ved Byens Overgivelse blev *Hans Mikkelsøn* undtagen fra den almindelige Amnesti, og 28. September 1524 fik *Niels Stemp* Kongens Andel i den konfiskerede Gaard, medens *Hans Mikkelsøns* Hustru *Elsebet* og Børnene beholdt den anden Halvdel. 10. Juli 1528 var *Elsebet* vist død, thi paa denne Dag overdrog Kongen hendes Part i Gaarden, som „Fjendegods“ til Hr. *Johan Rantzau*, men *Elsebets* Svingersøn *Morten Busserts* Ret i Gaarden forblev uforkrænket. Hr. *Johan Rantzau* havde vist opkøbt *Morten Busserts* Part og solgt sin samlede Andel i Gaarden til den udvalgte Biskop i Odense, Hr. *Knud Gyldenstjerne*, thi under Grevens Fejde fik *Niels Stemp* 22. Januar 1535 Grev *Christoffers* Skøde paa *Knud Gyldenstiernes* Andel i Gaarden, og han blev derefter dens eneste Besidder. Efter hans Død og Begravelse Onsdag næst efter Paaske Marked 1535 beholdt hans Enke *Anna* Gaarden.²⁸³⁾

²⁷⁹⁾ Rep. II S. Nr. 1355.

²⁸⁰⁾ Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 183.

²⁸¹⁾ K.D. IV Nr. 173.

²⁸²⁾ K.D. II Nr. 63. K.D. IV Nr. 100. 220. K.D. I Nr. 185.

²⁸³⁾ K.D. I Nr. 225. K.D. II Nr. 226. 244. K.D. VI Nr. 52. Løffler. Gravstenene i Roskilde Kjøbstad p. 11.

Endvidere ejede Altret Matr. Nr. 64—66/1689 Nr. Kv. og Matr. Nr. 67. 181—186/1689 Nr. Kv., begge i *Studiestræde*, af hvilke den første tidligst nævnes efter Reformationen, og den sidste udlejes 28. April 1529 til Laurids Andersson under Betegnelsen *Kalendarum Alters Boder*.²⁸⁴⁾ Matr. Nr. 92/1689 Fr. Kv. paa *Købmagergade* nævnes ligeledes først efter Reformationen.²⁸⁵⁾ Matr. Nr. 6/1689 Rbg. Kv. paa *Købmagergade* var allerede 2. Maj 1496 udlejet til Oluf Jenssøn, som 12. April 1512 købte en Jord af Byen bag sin Gaard; han havde den endnu 16. Maj 1532.²⁸⁶⁾

Endelig havde Gildet 2. Maj 1496 lejet af Byen en Grund Matr. Nr. 15. 60/1689 Ø. Kv. paa *Østergade*, paa hvilken der stod en Gaard, beboet af Anders Nielssøn (Mwssen).²⁸⁷⁾

17. *St. Jostes (quatuor doctorum) Alter* blev stiftet 20. April 1462 af Dekanen, Hr. *Jesper Henrikssøn* af Sandager og viet til *Vor Herre Jesu Christi Ære og Lov og især hans Moder den glørværdige Jomfru Maria og de hellige Jodochus, Augustinus, Ambrosius og Hieronimus*. Altret blev bygget af Nyt i en Vinkel mellem *St. Anne* og *St. Jacobi Altre*; det var et evigt Vikaralter, hvis Patronat blev overgivet til Dekanen i Vor Frue Kapitel. Dets Gods bestod af Stifterens Arvegods og Købegods, nemlig 3 Gaarde i *Højrup* og 1 i *Egense* i *Skam Herred* og 1 Gaard i *Bladstrup* i *Lunde Herred*. Det stod Dekanen frit at ombytte dette Gods med andet, som laa bekvemmere for Altret, mulig paa Sjælland.²⁸⁸⁾ Omtrent samtidig gav Stifteren Altret en *Residensgaard* med to tilliggende Boder, Matr. Nr. 14/1689 Nr. Kv. paa *Vestergade* i *St. Peders Sogn*.²⁸⁹⁾

18. *St. Jørgens (Georgii) Alter* nævnes tidligst i 1442, da Vikaren, Hr. *Hans Hermansson* skænkede det en Gaard paa Landet.²⁹⁰⁾ Men Altrets Stifterestid og Stifter kendes ikke, saalidt som dets Plads i Kirken. Om Altrets øvrige Gods kan anføres, at 22. Juli 1432 foretog *Beneke Laurensøn* et Mageskifte med Vor Frue Kirke, hvorved han overlod denne sin Gaard Matr. Nr. 160. 161 A. 208/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af *St. Pedersstræde* og *Larsbjørnsstræde*, som siden til ukendt Tid tilfaldt Altret, og *Beneke* skulde til Gengæld have en Gaard, som *Jens Nielssøn Hallensfare* havde pantsat til Kirken.²⁹¹⁾ I 1447 skænkede Borgmester *Anders Lauritzsøn* Gaarden Matr. Nr. 232/1689

²⁸⁴⁾ K.D. I Nr. 362. K.D. VI Nr. 34.

²⁸⁵⁾ K.D. VI Nr. 57.

²⁸⁶⁾ K.D. I Nr. 185. K.D. IV Nr. 319. 452.

²⁸⁷⁾ K.D. I Nr. 185.

²⁸⁸⁾ K.D. II Nr. 384. K.D. VI Nr. 34.

²⁸⁹⁾ Rigens Dombog 1554—58 p. 73. R.A.

²⁹⁰⁾ Ny kgl. Saml. 683. 4°.

²⁹¹⁾ K.D. II Nr. 42.

Klb. Kv. paa *Nørregade*. I 1465—1483 havde Hans Sigherssøn og Hustru Tyre den i Leje; i 1496—1511 boede Morten Skriver her; 24. Juni 1524 havde Anne Povelsdotter og 1533—48 Hans Folmerssøn denne Gaard.²⁹²) I 1452 gav *Jep Olufsson Sugge* sin Gaard Matr. Nr. 161 B. 162/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde*, som blev Altrets *Residensgaard*.²⁹³) Før 26. Februar 1488 fik Altret Matr. Nr. 111 B/1689 Sn. Kv. i *Badstuestræde*,²⁹⁴) Matr. Nr. 126 A/1689 Sn. Kv. i *Vandmøllestræde* (Raadhusstræde) nævnes tidligst 10. Februar 1529 som Altrets Gaard,²⁹⁵) medens Matr. Nr. 144—146/1689 Klb. Kv. i *Peder Huitfelds Stræde* først omtales efter Reformationen.²⁹⁶)

Foruden dette Gods ejede Altret endnu tre Gaarde, som ligesom Dele af St. Jacobs Alters Gods blev tillagt *Helligaands Hospital* ved Reformationen, formentlig fordi de havde været tillagt et vakant Kannikepræbende. Før 1547 lejedes disse Gaarde af Gertrud Fredericks, som betalte 8 Mk., Claus Storm, som betalte 6 Mk., og Jens Glentze, som betalte 12 Mk. i Leje. Gertrud Fredericks Gaard laa i Strand Kvarter og kan sikkert siges at være Matr. Nr. 73 A/1689 Str. Kv. i *Højbrostræde*. Claus Storms Gaard laa i *Øster Kvarter* og hvis endelige Skyldsætning i 1547 blev 5 Mk., men kan ikke lokaliseres yderligere. Jens Glentzes Gaard kan heller ikke paavises.²⁹⁷)

19. *St. Katharinæ (Karine) Alter* i *St. Katharinæ Kapel* blev stiftet omtrent 1328—41 af Hr. *Johannes Suensson*.²⁹⁸) Kapitlet havde utvivlsomt Kaldsretten til Altret, thi dette og Kapellet dannede et Vikariat eller *Beneficium*, som kunde tillægges et Kannikepræbende. Saaledes havde Kanniken Hr. *Alexander Johannis* haft dette *Beneficium*, indtil han indtraadte i *Helligaandsordenen*, men derefter blev det af Paven tilstaaet Vikaren *Holger Jenssøn*.²⁹⁹) Endnu 10. August 1516 udlejedes en af Altrets Gaarde Matr. Nr. 238/1689 Klb. Kv. paa *Nørregade* af *Biskoppen*,³⁰⁰) men det er ikke udelukket at *St. Katharinæ Beneficium* nogle Aar senere kan være overgaaet til *Universitetet*, allerede før Reformationen.

Altrets Gods omfattede Matr. Nr. 3/1689 Klb. Kv. i *Klædeboderne*, som var i Altrets Eje i 1377, og Cecilia Laurentii boede der. 30. September 1527

²⁹²) Ny kgl. Saml. 683. 4°. K.D. IV Nr. 102. 184. K.D. I Nr. 185. K.D. IV Nr. 311. K.D. VI Nr. 20. Nr. 31 K.D. IV Nr. 458. K.D. VI Nr. 119.

²⁹³) Ny kgl. Saml. 683. 4°.

²⁹⁴) K.D. IV Nr. 197.

²⁹⁵) K.D. II Nr. 248. K.D. I Nr. 362.

²⁹⁶) K.D. I Nr. 290. 291.

²⁹⁷) K.D. I Nr. 290. Nr. 291.

²⁹⁸) K.D. II Nr. 1. 22. Aug. jfr. 27. Juli. 19. Febr. 7. Febr.

²⁹⁹) A.P. Nr. 3232.

³⁰⁰) Pk. 205 b. U.A.

havde Jørgen Thomesson Gaarden i Leje.³⁰¹) Matr. Nr. 44 C/1689 Klb. Kv. i *Store Kannikestræde* tilhørte ogsaa Altret i 1377; den blev efter Reformationen af Universitetet solgt til *Joachim Beck* til Førslev.³⁰²) Matr. Nr. 237—238/1689 Klb. Kv. paa Hjørnet af *Nørregade* og *Skidenstræde* (Krystalgade) var i 1377 en Gaard tilhørende Vor Frue Kirke og beboet af Hr. *Trugillus*; siden er den bleven henlagt til Altret som to Ejendomme, af hvilken Matr. Nr. 237/1689 Klb. Kv. i 1493 blev lejet til Anders Esgesson, efter hvem Thomas Brygger før 1510 fik Gaarden, medens Matr. Nr. 238/1689 Klb. Kv. 10. August 1516 lejedes til Tømmermand Jep Roskild.³⁰³) En Gaard Matr. Nr. 52/1689 Fr. Kv. i *Klosterstræde* søgte Altret at erhverve sig ved en Overdragelse fra Fru *Hæbele Ludvigsdatter*, Hr. *Peder Gyldenstiernes* Enke, men Vikaren, Hr. Moghens, maatte 29. September 1471 vedgaa, at han og Altret ingen Rettighed havde til Gaarden.³⁰⁴)

20. *Hellig tre Kongers (trium regum eller trium magorum) Alter* nævnes tidligst 6. Februar 1438 og var vistnok den Gang nylig stiftet. Altret laa i sit eget *Kapel* paa Kirkens Sydside,³⁰⁵) Altrets *Residensgaard*, Matr. Nr. 175/1689 Nr. Kv., laa i *St. Pedersstræde* og blev skænket 6. Februar 1438 af Borgmester *Niels Widens* Enke *Marine Nielsdatter*.³⁰⁶) Hun gav ogsaa før 21. September 1441 som Døds gave sin Gaard Matr. Nr. 175. 176/1689 Sn. Kv. i *Vimmel-skafte*. 7. April 1445 lovede Ridder *Olaf Axelsson (Thott)* af Vallø, at han vilde fuldbyrde *Marine Nielsdatters* Testamente, saaledes at han overtog Gaarden, og 23. April 1445 gav han for hende Gods i *Mørkhøj* i Gladsaxe Sogn og i *Gunnerød* i Karlebo Sogn til Altret. Ved Skiftet efter *Olaf Axelssøns* anden Hustru, Fru *Johanne Nielsdatter Brok* af Vemmetofte, blev Gaarden udlagt i Arv 22. Oktober 1472 til *Lage Brok Eskesson* til Estrup, og efter ham kom Gaarden før 20. Juli 1510 tilbage til Altret, som paa denne Dag foretog et Mageskifte med Matr. Nr. 177/1689 Sn. Kv., tilhørende *St. Agate Alter* i *Roskilde Domkirke*.³⁰⁷) Matr. Nr. 175/1689 Sn. Kv. hørte ogsaa til *Marine Nielsdatters* Gave. Den var 12. Marts 1443 lejet til *Kirsten Stenhagen*, som paa denne Dag fik overdraget en Parcel af Matr. Nr. 174/1689 Sn. Kv., som ejedes af *Ingeborg*, Asser Tygessøns Enke og hendes Søn Tyge. 7. Juli 1446 blev der udstedt et nyt Lejebrev til *Herman Bager* og Hustru *Sice*.³⁰⁸) Matr. Nr. 60/1689

³⁰¹) K.D. I Nr. 75. Danske Mag. II R 1 p. 186.

³⁰²) K.D. I Nr. 75. Gl. Kopibog fol. 14. U.A.

³⁰³) Pk. 205 b. U.A. jfr. D. Saml. VI p. 124.

³⁰⁴) K.D. IV Nr. 117. 118.

³⁰⁵) K.D. II Nr. 53. K.D. IV Nr. 135.

³⁰⁶) K.D. II Nr. 53. Nr. 58.

³⁰⁷) K.D. II Nr. 58. 67. Rep. II Nr. 3145. K.D. II Nr. 200.

³⁰⁸) K.D. II Nr. 61. K.D. III Nr. 2. K.D. II Nr. 70.

Sn. Kv. i *Kompagnistræde* blev givet til Altret 14. Januar 1485 af Povl Dragers Søn Hans Povelsson.³⁰⁹) Matr. Nr. 30 AB/1689 paa *Nørregade* tilhørte oprindeligt *Hellig Legems Alter*, men er til ubestemt Tid, antagelig ved Hellig tre Kongers Alters Stiftelsestid overgaaet til dette.³¹⁰)

21. *St. Knud Hertugs Alter* nævnes omtrent 1530 som beliggende i Koret. Dets Beliggenhed saavel som dets Dedikation viser, at det hører til Kirkens gamle Altre. Det var et Vikaralter, men sikkert som andre Altre i Koret under Kapitlets Patronat.³¹¹)

22. *St. Knud Konges Alter* var Lavsalter for *Knudsgildet*. Det nævnes tidligst 10. Oktober 1464 og stod sønden i Kirken.³¹²) Dets Vikar Hr. *Tyge Matthiesson* lejede 23. April 1490 af *St. Peders Kirke* en Jord Matr. Nr. 53. 54. 136—140. 153—156/1689 Klb. Kv. paa *Købmagergade*, paa hvilken han byggede sin Gaard.³¹³) *Gildet* købte 13. April 1510 af *Københavns By* en Jord, Matr. Nr. 61/1689 Klb. Kv. i *St. Gertrudsstræde*, hvorpaa Kapellanen eller Vikaren Hr. *Tyge* derefter skulde bo, men Grunden blev i 1533 atter solgt af Byen til Roskilde Biskop, saaledes at *Gildet* paa den Tid maa være bleven nedlagt.³¹⁴)

23. *St. Laurentii Alter* blev stiftet 30. Juni omtrent 1354 af Dekanen Hr. *Boecius*. Det stod i *St. Laurentii Kapel* ved søndre Kirkedør. Hr. *Boecius* gav ogsaa Altret dets *Residensgaard* Matr. Nr. 92. 152. 153/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde*.³¹⁵)

24. *Hellig Legems (corporis Christi) Alter* er enten opstaaet ved Omdannelse af et ældre *St. Peders Alter*, eller, hvad der er det sandsynligste, er Altrets paa tænkte Dedikation til *St. Peder* ændret til *Hellig Legem* umiddelbart før Oprettelsen. 18. Februar 1374 skænkede *Köpechinus*, kaldet *Grævesmøll*, og *Hannes van der Kulen* en Gaard, Matr. Nr. 30 AB/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade*, som de havde arvet efter *Henricus Knop*, til *St. Peder Apostels Alter* i Vor Frue Kirke ved *nørre Kordør*. *Henricus Knop* havde i levende Live bestemt, at Indtægten af Gaarden skulde bruges til at gøre Fakler, som skulde bæres foran Vor Herres glørrige og frelsebringende Legeme ved *Hellig Legems Fest*, men efter Kapitlets Raad havde Arvingerne nu besluttet at skænke Grunden med dens Bygninger til *St. Peders Alter* paa det Vilkaar, at Dekanen med Kapitlets Raad nu og i Fremtiden skulde indsætte ved Altret en duelig Præst,

³⁰⁹) K.D. II Nr. 161.

³¹⁰) K.D. IV Nr. 18.

³¹¹) K.D. IV Nr. 432.

³¹²) K.D. IV Nr. 104.

³¹³) K.D. II Nr. 178.

³¹⁴) K.D. VI Nr. 6. K.D. I Nr. 232 p. 345.

³¹⁵) Ny kgl. Saml. 683. 4°. K.D. II Nr. 30. Juni.

fortrinsvis af Givernes Slægt, og Kaldsretten skulde til evig Tid blive hos Dekanen og Kapitlet. For Altret skulde der holdes Aartide for Henrik Knops og Givernes Sjæle. Det ser herefter nærmest ud til, at Altret var nyoprettet, men i den kun 3 Aar yngre Jordebog af 1377 opføres Henrik Knops Gaard som tilhørende *Altare Corporis Christi*, hvilket tyder paa, at det netop paa Grund af Gavens Formaal har ændret sit Navn. Henrik Knops Gaard var dog ikke længe i Altrets Værge, thi Gavebrevet har paa sin Bagside en Paaskrift om, at det er *Trium regum* (eller Hellig tre Kongers) *Alters* Brev paa Henrik Knops Gaard, og i Vor Frue Kirkes Gavebog er under 26. Juni indført en Paategning om, at paa denne Dag, formentlig i 1373, døde Henricus Knop, hvis Aartide holdes af Trium Magorum Alters Ejer. Haandskriften viser, at Paategningen er sket omtrent samtidig med Kathrine (Marine) Nicolai Widens Aartide af 6. Juli 1441, og paa denne Tid har *Hellig tre Kongers Alter* altsaa erhvervet Gaarden.³¹⁶⁾ Foruden denne Gaard ejede Altret *Guds Legems Lavs* Gaard Matr. Nr. 33. 48/1689 Ø. Kv. i *Store Færgestræde*. Den har sikkert været *Lavshus* for Guds Legems Lav, men nævnes kun i et Skøde paa en Nabogrund 4. December 1527.³¹⁷⁾ Altret har været Lavsalter for dette Gilde, som vist tabte sin Betydning efter Oprettelsen af Danske Kompagni.

25. *St. Lucii Alter* nævnes tidligst 6. April 1495, men er utvivlsomt betydelig ældre. Det havde sin Plads i *Vor Frue Kapel*.³¹⁸⁾ Kanniken Hr. *Laurentius Bossøn* skænkede ved sin Død 26. Maj, noget efter 1400, for sin Aartide til Vor Frue Kirke en lille Jord, terrula, i St. Clemens Sogn, Matr. Nr. 228—232/1689 V. Kv. paa *Vestergade*, som han ejede allerede i 1377. Hvornaar denne Jord blev tillagt *St. Lucii Alter*, vides ikke, men her laa siden Altrets 4 Gaarde i *Vestergade*. For den østligste, Matr. Nr. 228/1689 V. Kv., findes der Lejebrev af 22. Maj 1529 til Mowrits Hanssøn Smed. Paa den Tid havde Jens Munch Nabogaarden Matr. Nr. 229/1689 V. Kv. i Leje. Matr. Nr. 232/1689 V. Kv., den fjerde og vestligste Gaard, blev 22. Juli 1532 lejet til Lasse Anderssøn Smed, og da boede Bænkt Jenssøn i Altrets tredie Gaard, Matr. Nr. 230. 231/1689 V. Kv.³¹⁹⁾ Endvidere ejede Altret Matr. Nr. 43. 44/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade*. Denne Gaard blev 22. April 1448 af Thor . . . Pæthersøn og Hustru Gertrude Mowensdotter solgt til den evige Vikar Hr. *Jacob Jenssøn*, vistnok Vikaren ved St. Johannes Døbers og St. Birgitte Alter, efter hvem den paa et ukendt Tidspunkt er kommen til *St. Lucii Alter*, som i Tiden 1495—1501 havde lejet Gaarden til Mattis Smed og Hustru Kirstine.

³¹⁶⁾ K.D. IV Nr. 18. K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 1. 26. Juni. 6. Juli. K.D. II Nr. 58.

³¹⁷⁾ K.D. VI Nr. 29.

³¹⁸⁾ K.D. III Nr. 20. K.D. VI Nr. 42.

³¹⁹⁾ K.D. VI Nr. 35. 42.

I Lejebrev af 6. Maj 1527 til Rasmus Michelssøn og Hustru Anne Knudsdatter kaldes Gaarden for *St. Povels Alters* Gaard, hvilket kan være en Skrivefejl eller foranlediget ved, at St. Lucii Alter, som laa i Vor Frue Kapel, hvor ogsaa Sakristiet var, har været tillagt *Sakristanofficiet* og har faaet sit Gods administreret sammen med Godset fra dettes Alter, St. Povls Alter i St. Peders Kirke.³²⁰⁾ Matr. Nr. 62 B/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde* var Altrets *Residensgaard*. I *Magstræde* havde Altret Gaarden Matr. Nr. 43 A/1689 og Matr. Nr. 43 B/1689 Sn. Kv.³²¹⁾ Efter Reformationen betegnes Altret sædvanlig fejlagtig St. Luciae Alter.³²²⁾

26. *St. Marcus, St. Lucas og St. Aniani Biskops Alter* (Skomageralter) blev stiftet 6. December 1434 af Kanniken Hr. *Hans Kortssøn*, Johannes Conradi. For sin Aartide gav han Altret en Stenhusgaard, Matr. Nr. 169 A/1689 Sn. Kv. i *Vimmelskafte*, som han dels havde arvet, dels købt af Medarvingerne, og endvidere den Indtægt, han hidtil havde oppebaaret af Skomagerlavets to aarlige Messer, som fremtidig skulde holdes for dette Alter.³²³⁾ Han var for sin Levetid Altrets Patron, men efter ham skulde Patronatet overgaa til Skomagerlavet. 11. September 1517 var Vor Frue Kirke nødt til at sælge noget af sit Gods for at dække Udgifterne til Kobbertækningen af det nye Spir, og Kapitlet solgte derfor Altrets Stenhusgaard til *Skomagerlavet*, som fremdeles skulde opretholde Altret, hvis Udgifter var mindre end Lavets Indtægt af Gaarden.³²⁴⁾

27. *St. Margrete Alter* nævnes tidligst 6. November 1416; det var indviet til „*Jesu Christi benedide Moder, Fru St. Anne, Jomfru St. Margrete, Hr. St. Barthomeus, Hr. St. Nicolaus og de hellige, værdige, uskyldige Børn, som have taalt Pine og Død for Jesu Christi Navns Skyld, og alle Jesu Christi værdige Helgene*“. Stifterens Navn og Altrets Plads i Kirken kendes ikke. Det stod under Kapitlets Patronat. 7. Marts 1497 blev Altret og dets Gods af Dekanen Dr. *Erik Nielssøn Rosenkrans* og *Kapitlet* tillagt *Universitetet*.³²⁵⁾ Altrets Gods omfattede Matr. Nr. 38. 39. 76—78/1689 Kbm. Kv. paa Hjørnet af *Østergade* og *Pilestræde*, skænket 6. November 1416 til Aartide for Præsten Hr. *Johannes Drucken*.³²⁶⁾ Matr. Nr. 27/1689 Fr. Kv. i *Vimmelskafte*, som allerede 8. Januar 1357 var skænket til Vor Frue Kirkes Fabrica af Kanniken Hr. *Absalon*, men som først i Lejebrev af 14. Januar 1457 til Buntmager Laurencius Toddæ

³²⁰⁾ K.D. II Nr. 77. K.D. IV Nr. 224. 258. K.D. VI Nr. 27.

³²¹⁾ K.D. I Nr. 362.

³²²⁾ K.D. I Nr. 362.

³²³⁾ K.D. IV Nr. 41.

³²⁴⁾ K.D. II Nr. 217.

³²⁵⁾ K.D. II Nr. 1. 6. Novbr. K.D. IV Nr. 229. 230. Univ. addit. 102 Fol. U.A.

³²⁶⁾ K.D. II Nr. 1. 6. Novbr.

nævnes som tilhørende Altret. 4. Januar 1464 var Bernd Wagn, 4. Juli 1487 Hans Jenssøn og i 1510 Ostrid Skræder Lejere af Gaarden.³²⁷⁾ Altrets *Residensgaard* Matr. Nr. 61/1689 Nr. Kv. laa i *Studiestræde* og tilhørte Kirken, men ikke Altret i 1377.³²⁸⁾ I 1496 blev Altrets Gods udvidet betydeligt ved Aar-tidegaver, maaske paa Grund af den forestaaende Overdragelse til Universitetet. Matr. Nr. 82—91. 92 A. 178—181. 183—189/1689 V. Kv. i *Kattesund* blev 26. April 1496 skænket af *Gertrud Pæthersdotter*, Enke efter Rigskansler *Evert Grubbe*.³²⁹⁾ Matr. Nr. 7/1689 Fr. Kv. paa *Amager Torv*, som Raadmand *Jep Nielssøn* beboede, blev 26. Maj 1496 skænket Altret af Raadmand *Greiers Magnussøn*.³³⁰⁾ *Jep Pæderssøn* gav 4. August 1496 to Gaarde i *Vandmøllestræde*, nemlig Matr. Nr. 48 C. 49 A. 50 A/1689 Sn. Kv. og Matr. Nr. 27—29/1689 V. Kv. samt en Gaard i *Ishøj*, til Altret. Matr. Nr. 48 C. 49 A. 50 A/1689 Sn. Kv. var den tidligere *Stubs Gaard*, tilhørende Vor Frue Kirkes Fabrica, som var bleven købt af *Karmeliterklostret* i *Helsingør* og atter videresolgt til Jep Pæderssøn. Før 1520 gik Gaarden atter fra St. Margrete Alter tilbage til Kirkens Fabrica.³³¹⁾ Matr. Nr. 27—29/1689 V. Kv. var den Gaard, hvori Jep Pæderssøn selv boede; den gik siden, før 17. Marts 1530, over i *Helligaands Hospitals* Eje.³³²⁾ 9. Marts 1496 skødede Niels Anderssøn Guldsmed sine tre Boder med et Herberge i *Dragør* til Altret, dog saaledes at han forbeholdt sig og Hustru Lumme Brugsretten for deres Levetid.³³³⁾

28. *St. Mariæ Magdalænæ Alter* var nylig stiftet 1. Juni 1464. Altret blev genindviet 12. Juni 1509 og var da viet til *St. Maria Magdalena*, *St. Dorothea Jomfru* og *St. Vilhelm Confessor* og havde sin Plads paa Kirkens Nordside ved *Taarnet*.³³⁴⁾ Altrets Gods indskrænkede sig til to Boder paa Matr. Nr. 162 A/1689 Sn. Kv. i *Klædeboderne*, som Borgmestre og Raad havde solgt til Altret paa *Byens* Vegne, og som de 9. Februar 1534 blev dømt til at tilbagelevere til Altret, efter at de med Urette havde inddraget og bortsolgt Boderne til *Carine*, Enke efter Underfoged paa Slottet *Anders Wulff*. Det synes herefter, at Byen har været Altrets Stifter og Borgmestre og Raad dets Patron.³³⁵⁾ Altergaarden var den østlige Parcel af Matr. Nr. 162/1689 Sn. Kv. Den vestlige Parcel Matr. Nr. 162 B/1689 Sn. Kv. var indtil 25. November 1528 lejet til

³²⁷⁾ K.D. IV Nr. 15. K.D. II Nr. 105. 121. 151. K.D. I Nr. 197 Kødmander Rodemaal.

³²⁸⁾ K.D. I Nr. 75.

³²⁹⁾ K.D. IV Nr. 229.

³³⁰⁾ K.D. IV Nr. 230.

³³¹⁾ K.D. IV Nr. 234. Pk. 161 U.A.

³³²⁾ K.D. IV Nr. 234. A. M. Dipl. Dan. fasc. 64. Nr. 19.

³³³⁾ K.D. IV Nr. 298.

³³⁴⁾ K.D. IV Nr. 97. Nr. 297.

³³⁵⁾ K.D. II Nr. 280 jfr. K.D. I Nr. 215.

Anders Wulff og *Hustru Bergitte*, der ikke maa forveksles med den ældre Underfoged af samme Navn.³³⁶⁾

29. *Jomfru Mariæ Medlidenheds (B. Mariæ compassionis) Alter*, ogsaa kaldet „*Mariæ Alter mith paa gwlfueth standhendis*“, nævnes tidligst 7. Marts 1482.³³⁷⁾ Dets Gods bestod af *Residensgaarden* Matr. Nr. 74—76/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde*, som nævnes 2. Maj 1496, beboet af Hr. *Hans Hiort*, Altrets Vikar.³³⁸⁾ Matr. Nr. 171—172. 99—104/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Vimmel-skaflet* og *Badstuestræde* nævnes tidligst i Genbrev af 21. Juli 1533, hvori *Swendt Oelsson* Bager erkender at have Gaarden i Leje.³³⁹⁾ Matr. Nr. 9/1689 Rbg. Kv. paa *Købmagergade* blev 14. Maj 1504 givet til Altret af dets Vikar Hr. *Hans Nielsson* og af *Hans Teckeler* og hans *Hustru Botild*. 16. September 1533 fik *Peder Jenssøn Smed* sit Lejebrev paa Gaarden, som han overtog efter *Torkild Brygger*.³⁴⁰⁾ 9. Februar 1504 fik Altret af *Væbner Jep Lang* 2 Gaarde i *Lille Fuglede*.³⁴¹⁾

30. *St. Michaelis (Mikkels) Alter* blev stiftet af Borgeren *Jes Ebbesson*, og Stiftelsen blev stadfæstet 8. April 1442 af Roskilde Biskop.³⁴²⁾ Stifteren skænkede til Altret Matr. Nr. 122/1689 Sn. Kv. i *Brolæggerstræde* og Matr. Nr. 18/1689 Sn. Kv. i *Naboløs*, men i Aarene 1476—82 blev der ført en heftig Strid mellem Altrets Vikar Hr. *Morten Mogenssøn Riber* og Borgmester *Esbern Jepsøn Skriver*, som nægtede at anerkende Stiftelsesbrevet og forlangte Gaarden udleveret som sin *Hustrus Arvegods*. Sagen blev bilagt 21. Juni 1482 af en gejstlig Ret under Forsæde af *Ærkebiskoppen* af Lund, og Altret beholdt sit Gods.³⁴³⁾ Efter Stridens Afslutning blev der 29. September 1498 udstedt Lejebrev af Vikaren paa Matr. Nr. 122 til *Jep Jenssøn*.³⁴⁴⁾ Desuden ejede Altret Matr. Nr. 43. 44. 28 B/1689 Fr. Kv. i *Skindergade*, rimeligvis skænket af Hr. *Torbern Bille Bentssøn*, som 5. Juli 1448 købte Gaarden af *Ewert Kok*, der havde faaet den af *Kronen*.³⁴⁵⁾ Matr. Nr. 60/1689 Fr. Kv. i *Klosterstræde* ejedes af *Magnus Jenssøn Man*, kaldet *Jeffnonder*, som 15. December 1454 skødede den til *Magnus Hwits Enke Tale*, der vistnok har givet den til Altret, men Gavebrevet mangler. 4. Juli 1516 lejer Altret den til *Henrich Overskærer*

³³⁶⁾ K.D. IV Nr. 409.

³³⁷⁾ K.D. VI Nr. 5. K.D. IV Nr. 159.

³³⁸⁾ K.D. I Nr. 185. Nr. 362.

³³⁹⁾ K.D. II Nr. 279.

³⁴⁰⁾ K.D. VI Nr. 5. Nr. 47.

³⁴¹⁾ K.D. IV Nr. 270.

³⁴²⁾ K.D. II Nr. 59.

³⁴³⁾ K.D. IV Nr. 120. 144. 147. 148. 150. 151. 159—163. Nr. 165—175.

³⁴⁴⁾ S.R.D. VIII p. 427 ffg.

³⁴⁵⁾ K.D. III Nr. 24.

og Hustru *Kirstyne Powelsdotter*.³⁴⁶⁾ Matr. Nr. 60/1689 Str. Kv. paa *Amager Torv* blev 16. September 1499 skænket Altret af dets Vikar Hr. *Morten Mogenssøn Ribber*, men den er til uvis Tid gaaet tabt for Altret.³⁴⁷⁾ Matr. Nr. 15/1689 Str. Kv. *Ved Stranden* tilhørte det ældste *Trinitatis Alter*, men gik ved dettes Nedlæggelse over til Kirken, som 7. Oktober 1514 mageskiftede den til *Arild Hake* imod hans Jord Matr. Nr. 6—8. 9 AB. 64—66/1689 Ø. Kv. paa *Østergade*. *Arild Hake* har vistnok derefter givet Gaarden *Ved Stranden* til *St. Mikkels Alter*,³⁴⁸⁾ men den har i en Aarrække haft en vis, ikke helt tydelig Forbindelse med *St. Christoffers Alter*. *Arnold Bulles* Genbrev af 20. Januar 1425 bærer en mindst 100 Aar yngre Paategning, som lyder: „*Recognitio Arnoldi Bwlle super curia altaris sancte trinitatis circa mare dicta Cristofferi, in quo nunc habitat Hermannus Røling*“, eller „*Arnold Bulles Genbrev paa St. Trinitatis Alters Gaard kaldet Cristoffers ved Stranden, som Herman Røling nu ibor*“. Og da *Arild Hake* den yngre 19. Marts 1553 udsteder sit Genbrev paa *Lejen* af den Gaard ved *Stranden*, som *Margrete Rølings*, altsaa *Hermans* Enke, bebor, er det med Hr. *Bertill Pederssøn*, Vikar til *St. Christoffers Alter*, at *Lejemaalet* sluttes. I 1581 opføres *Arild Hakes* Gaard ved *Stranden* under *St. Michaels* Alters Gods, og da den ikke kan have skiftet Alter efter Reformationen, maa den ogsaa i 1553 have tilhørt dette Alter, og Hr. *Bertill Pederssøn* maa have haft Gaarden i *Leje* af *St. Michaels* Alter og have fremlejet den til *Arild Hake*.³⁴⁹⁾

31. *St. Niniani (Skotte) Alter* var indviet til *Byen Glasgows* Skytspatron og nævnes tidligst 25. Oktober 1529.³⁵⁰⁾ Altret var *Lavsalter* for indvandrede skotske Købmænd og Haandværkere, navnlig *Vævere*, og det vides ikke at have ejet *Jordegods*.

32. *St. Olafs og St. Gertruds Alter* blev stiftet 2. Juni 1423 af Raadmand *Laurens Nielsson Vinnere*. Det stod paa *Sydsiden* i *Vor Frue Kapel*.³⁵¹⁾ Efter *Laurens Vinneres* Død skulde *Dekan* og *Kapitel* have *Patronatet* til Altret, men da *Biskop Olaf Mortenssøn* fandt, at *Kantoriets* Indtægter var for smaa, overdrog han med *Københavns* Kapitels Samtykke 12. November 1481 *St. Olafs* Alter til *Kantoren*, for at denne til *Gudstjenestens* Forøgelse kunde lønne en *Medhjælp*, en *Succentor*, af *Altrets* Indtægter, saa snart som *Altrets* daværende evige Vikar var død, og da *Biskoppens* Ret til at foretage denne Ændring i *Altrets* Fundats blev omtvistet, fik han *Paven* til at godkende *Beslutnin-*

³⁴⁶⁾ K.D. II Nr. 78.

³⁴⁷⁾ K.D. IV Nr. 64. Nr. 349. K.D. II Nr. 190.

³⁴⁸⁾ Gl. kgl. Saml. 727 Fol. K.D. I Nr. 362.

³⁴⁹⁾ K.D. I Nr. 115.

³⁵⁰⁾ K.D. IV Nr. 166. K.D. I Nr. 362.

³⁵¹⁾ K.D. IV Nr. 35. K.D. VI Nr. 407.

gen.³⁵²) Altrets ældste Gods blev skænket af *Laurens Vinnere* samtidig med Stiftelsen; det bestod af 2 Gaarde i *Budinge* og to Gaarde i *Mørkhøj*.³⁵³) 9. December 1448 kom hertil Matr. Nr. 121/1689 V. Kv., en Badstue, kaldet *Vombestuen*, og Gaardens Matr. Nr. 122/1689 V. Kv. vest for Badstuen, begge i *Vombadstuestræde*, som blev skødede af Borgeren *Oloff Platz* og *Jens Pederssøn* af *Strøllille*.³⁵⁴) 8. Oktober 1528 blev Vombestuen mageskiftet til *St. Peders Kirke*, som i Stedet for afgav Gaarden Matr. Nr. 103/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde*, der blev *Residensgaard* for *St. Olafs Alters Vikar*.³⁵⁵)

33. *De 24 Oldefædres (Viginti quatuor seniorum) Alter* stiftedes 7. December 1483 af Kanniken Hr. *Johannes Clawssøn Haniin* og indviedes til *Vor Herre Jesu Christi Forklarelse og de hellige 24 „Oldere“* eller de 24 ældste i *Johannes Aabenbaring*. Det blev rejst i det nye *Taarn* paa Nordsiden. Efter Stifterens Død skulde Patronatet til Altret overgaa til Kapitlet. Stifteren tillagde straks Altret Gaarden Matr. Nr. 165. 166 BC/1689 Sn. Kv. med 4 Boder i *Tyskemannegade* (Vimmelskafte), Gaarden Matr. Nr. 32/1689 Fr. Kv., ligeledes i *Tyskemannegade*, og Matr. Nr. 231/1689 Klb. Kv. paa *Nørregade*.³⁵⁶) Matr. Nr. 165. 166 BC/1689 Sn. Kv., som blev Altrets *Residensgaard*, var i 1377 delt mellem *Gregorius* og *Laurencius Eghe*, 1. Juni 1401 ejede *Johannes Gadensteen* den samlede Gaard, men han maatte 29. September 1419 pantsætte den for 30 Sølvmark til *Væbneren Johannes Petri* af *Ymmerthorp* (*Emdrup*); to Boder med Nord, som oprindelig var undtagne, kom dog siden ind under Pantsættelsen, før *Johannes Petri* 13. September 1422 for de 30 Sølvmark i „hvid og hul“ god lybsk Mønt solgte Gaarden med to Boder til afdøde *Nicolaus Hannyns* Børn, af hvilke Hr. *Johannes Clawssøn Haniin* var den ene. *Jes Abrahamssøn*, som var gift med *Beritte*, solgte 13. Januar 1455 den Trediedel af Gaarden, som han havde faaet med sin Hustru, til *Johannes Haniin*, der derefter var Eneejer, indtil han gav Gaarden til Altret.³⁵⁷) For Matr. Nr. 32/1689 Fr. Kv. i *Tyskemannegade* foreligger der et Genbrev af 16. Juni 1526 fra *Laurens Pedherssøn* og Hustru *Karene Jenssedotter* til Altrets Vikar paa sin Leje af Gaarden.³⁵⁸) Matr. Nr. 231/1689 Klb. Kv. paa *Nørregade* blev solgt til Hr. *Johannes Haniin* 26. Juni 1478 af *Mattis Michelssøn Suder*, som selv havde erhvervet Gaarden ved et Mageskifte med *Vor Frue Kirke*.³⁵⁹) Desuden fik

³⁵²) K.D. IV Nr. 155. Nr. 219.

³⁵³) K.D. IV Nr. 35.

³⁵⁴) K.D. IV Nr. 50. Nr. 51.

³⁵⁵) K.D. IV Nr. 407.

³⁵⁶) K.D. IV Nr. 184.

³⁵⁷) K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 16. Nr. 25. Nr. 28. K.D. IV Nr. 65.

³⁵⁸) K.D. IV Nr. 394.

³⁵⁹) K.D. IV Nr. 102. Nr. 139.

Altret 25. Juni 1488 Boden Matr. Nr. 166 A/1689 Sn. Kv. i *Tyskemannegade* af Hr. *Johannes Haniin*. Han havde købt den af Vor Frue Kirke, som atter havde erhvervet den 11. Marts 1465 ved det før nævnte Mageskifte med Mattis Michelssøn Suder.³⁶⁰) Sluttelig fik Altret 8. Juni 1517 af Karine Jenssedotter, som var Halvsøster til Altrets daværende Vikar Hr. *Mattes* i Ballerup, Gaarden Matr. Nr. 236/1689 Klb. Kv. paa Hjørnet af *Nørregade* og *Skidenstræde* (Krystalgade) imod, at der blev holdt Aartide for dem og deres Slægt.³⁶¹) Denne Gaard var 23. Marts 1444 af Jep Suders Enke Christine bleven tilskødet Jens Povelssøn og Hustru Karine og blev ved Skøder af 7. Januar 1493 og 29. Januar 1504 fra Arvingerne efterhaanden samlet paa Hr. Mattis Mattsøns Haand. Efter at Altret havde faaet Gaarden, foreligger der Lejebrev af 17. September 1520 til Jens Kraghæ og Hustru Elise Joensdotter.³⁶²)

34. *St. Peders Alter i Højekor* (Laxmands Alter, Universitetets Alter) blev stiftet 30. November 1491 af Rigshofmesteren Hr. *Poul Laxmand* til Valden *de hellige Trefoldighed, Jomfru Maria, St. Peder og alle Himmeriges Herskab til Lov, Ære og Værdighed*. Altret fik Plads i *Højekoret* paa nørre Side, neden hos Højaltret. Den første Præst, til hvem han forlenede Altret, var Kanniken Dr. *Peder Albretssøn*, og efter ham skulde Dekan og Kapitel indsætte en anden Mester ved Universitetet, og hvis en saadan ikke fandtes, skulde Altret gives til den Kannik, som havde det mindste Præbende. Til Altret gav Povel Laxmand 4 Stenhusboder, Matr. Nr. 69—72/1689 Fr. Kv. i *Klosterstræde*, som han købte af *Graabrødre Kloster*.³⁶³) Senere fik Altret Matr. Nr. 63/1689 Fr. Kv. i *Klosterstræde*, paa hvilken Grund der foreligger Lejebrev af 21. Marts 1533 til Skræder Jens Lauridssøn og af 29. November 1534 til Rasmus Jørgenssøn Skræder i *Kiødmangerstræde*.³⁶⁴) 1. Maj 1512 gav Dr. Peder Albretssøn til Altret Gaarden Matr. Nr. 44 A/1689 Klb. Kv. paa *Købmagergade*, den østligste Del af Regensen. Han havde købt Grunden af Byen 17. November 1511.³⁶⁵) I Universitetets Jordskyld kaldes dette Alter *ikke St. Peders, men St. Pauli Alter*, uden at det er muligt at paavise Grunden hertil.

35. *Resurrectionis Domini (Herrens Opstandelses) Alter* blev stiftet af Biskop *Niels Skave*, senest paa hans Dødsdag 15. November 1500. *M. Oluf Skaaning* var Altrets første Vikar, og han boede endnu i 1558 i Altrets *Residensgaard*,

³⁶⁰) K.D. IV Nr. 102. Nr. 199.

³⁶¹) K.D. IV Nr. 356.

³⁶²) K.D. II Nr. 63. Nr. 76. K.D. IV Nr. 220. 221. 269.

³⁶³) K.D. IV Nr. 215.

³⁶⁴) K.D. IV Nr. 456. K.D. VI Nr. 51.

³⁶⁵) K.D. IV Nr. 315. Skødet findes kun i Afskrift. Udtrykket Byens Ende er utvivlsomt en Afskriverfejl for Byens Rende. K.D. IV Nr. 376.

Matr. Nr. 96. 157/1689 Nr. Kv. i *Stuðiestræde*.³⁶⁶) Gaarden er formodentlig ligesom Altrets to andre københavnske Ejendomme Matr. Nr. 50/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade* og 93. 95/1689 Fr. Kv. paa *Købmagergade* skænket af Stifteren. Grunden paa *Nørregade* var skødet til Biskoppen af Jens Nielsøn Skræder; 17. December 1522 havde Herman Roloff Gaarden i Leje. Gaarden paa *Købmagergade* nævnes tidligst som Altrets Gaard 15. Februar 1538.³⁶⁷) 11. Maj 1501 skænkede *Kristiern Daa* i sit Testamente til Aartide for sig og sin Slægt et Pantebrev, som han havde fra Fru *Helle* i Skaane paa en Gaard i *Borup*, en Gaard *Sørup* (Søverup), to Gaarde i *Sande* (Sanund) og et andet Pantebrev fra velbyrdig Svend *Jacob Geeth* paa en Gaard i *Bierby*. Desuden gav han Altret 44 Lod Sølv.³⁶⁸)

36. *St. Rochi Alter* blev stiftet i Aaret 1500 af Kantoren *M. Anders Friis*. Det stod i *St. Rochi Kapel* paa Kirkens Sydside udfor Prædikestolen.³⁶⁹) En Undersøgelse af Kirkens Begravelser i 1728 viser, at *St. Rochi Kapel* laa i det søndre Sideskib ved Kirkens sydlige Kordør mellem Vor Frue Kapel (Kapitels-huset) og *St. Laurentii Kapel*. Altrets Gods kendes ikke.

37. *St. Sebaldi Alter* nævnes først i 1533. Dets Stifter kendes ikke. *Residensgaarden* var Matr. Nr. 62 A/1689 Nr. Kv. i *Stuðiestræde*.³⁷⁰)

38. *St. Sebastiani Alter* omtales tidligst 3. April 1504, og samtidig omtales dets Kapellan Hr. *Gregorius Laurensøn*, hvis Navn findes i Vikarlisten i 1472; deraf kan mulig sluttes, at ogsaa Altret var til i dette Aar.³⁷¹)

39. *St. Søren (St. Severini) Alter* var sikkert *Lavsalter* for *Danske Kompagni*, thi i 1515 stod *St. Søren Billede* i Kompagnisalens nordre Ende, „hvor Borgmestre og Raad sidder“.³⁷²) Altret nævnes først 8. Oktober 1528 tilligemed dets Kapellan Hr. *Marquard*, som boede i en *St. Peders Kirke* tilhørende Gaard Matr. Nr. 103/1689 Nr. Kv. i *Stuðiestræde*; han var flyttet ind i Gaarden 11. November 1512 og var formodentlig allerede den Gang *St. Søren Alters* Kapellan.³⁷³) *Danske Kompagnis* Betegnelse *Helligtrefoldighedslav* forekommer først efter *Reformationen* og har ingen Tilknytning til Trefoldighedsaltrene.

40. *Sjælealter (Animarum Alter)* omtales tidligst i 1469, da dets Vikar Hr. *Henrik Bernitzøn* nævnes. I 1472 er Hr. *Bernardus* Vikar.³⁷⁴) Altret ejede

³⁶⁶) Langebek. Exc. Nr. 254. Kgl. Bibl. K.D. IV Nr. 565.

³⁶⁷) K.D. IV Nr. 190. K.D. VI Nr. 18. K.D. VI Nr. 57.

³⁶⁸) Rørdam. Kbh. K. og Kl. Tillæg Nr. 92.

³⁶⁹) Rørdam. Kbh. K. og Kl. Nr. 162.

³⁷⁰) K.D. IV Nr. 460. K.D. I Nr. 362.

³⁷¹) K.D. IV Nr. 123. 271.

³⁷²) K.D. VI Nr. 207.

³⁷³) K.D. IV Nr. 321. Nr. 407.

³⁷⁴) Ny kgl. Saml. Nr. 683. 4°. K.D. IV Nr. 123.

Matr. Nr. 38/1689 Fr. Kv. paa Hjørnet af *Skindergade* og *Skovbogade*, hvor i Følge et Genbrev af 16. Januar 1517 fra Hans Elgin den Bod stod, som Altrets Kapellan eller Vikarius plejede at have sin Vaaning udi, denne Grund blev 30. November 1359 givet Kirken af Kanniken Hr. *Willelmus Parvus*, men Tidspunktet for dens Overgang til Altret kendes ikke.³⁷⁵) Ogsaa Nabogrunden mod Syd, Matr. Nr. 37/1689 Fr. Kv. i *Skovbogade*, hvor *Raadhuset* stod i 1377, tilhørte siden Altret. 24. Juni 1509 udstedte Jacob Remmesnider og Hustru Anne Genbrev paa denne Gaard.³⁷⁶) Endvidere ejede Altret Matr. Nr. 37. 38. 46—47. 48 B/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Vandmøllestræde* (*Raadhusstræde*) og *Magstræde*, blev 8. Januar 1476 købt af Borgmester *Jep Claussøn (Godov)* og var da tre Boder ved Vandmøllen ved Stranden. Rimeligvis har han skænket Boderne til Altret, men først 24. Januar 1519 nævnes her Sjølealtrets Gaard.³⁷⁷) Matr. Nr. 126 B/1689 Sn. Kv. i *Vandmøllestræde* paa Hjørnet af *Brolæggerstræde* nævnes tidligst i Severin Jenssøns Genbrev af 10. Februar 1529.³⁷⁸) Matr. Nr. 41 B. 42. 51/1689 Sn. Kv. mellem *Kompagnistræde* og *Magstræde* omtales først som Altrets Gaard i Vor Frue Skoles Regnskaber efter Reformationen.³⁷⁹) Matr. Nr. 187—190/1689 Nr. Kv. i *Larsbjørnsstræde* omtales ligeledes først efter Reformationen som Altrets Boder, som 28. April 1529 var lejede til *Oluf Christiernssøn*.³⁸⁰) Matr. Nr. 94/1689 Kbm. Kv. i *Pilestræde*, som i 1377 tilhørte Vor Frue Kirke, er siden henlagt til Altret. *Willum Mentz* gav 13. Juli 1514 sit Genbrev paa denne Gaard.³⁸¹) Der findes endnu en Gaard og nogle Boder knyttede til Vor Frue Skole, som med nogen Sandsynlighed kan henføres til Sjølealter, skønt dette ikke er nævnt i Ejendommens Dokumenter. Matr. Nr. 93/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde* udredede en Jordskyld paa 3 gl. Mk. aarlig til Skolemesteren, ogsaa efter at Gaarden 24. Oktober 1575 blev givet til *de fattige Husarme* af *Karen Olufsdatter, Jep Henningsson Vognmands Enke*.³⁸²) Matr. Nr. 47 B/1689 Klb. Kv. i *Peder Huitfelds Stræde* kaldes i 1559 og følgende Aar Skolemesters Vikarieboder paa Rosengaarden. Lignende *Vikarieboder* havde Skolemesteren i de samme Aar i *Ulkegade* (*Holmensgade*), men de kan ikke lokaliseres yderligere. Maaske disse Vikarieboder tilhørte et andet Vikarie end Sjølealter; de blev solgt før 16. Aarhundredes Udgang.³⁸³)

³⁷⁵) K.D. IV Nr. 353. K.D. II Nr. 1. 30. Okt.

³⁷⁶) K.D. IV Nr. 296. Pk. 162 U.A.

³⁷⁷) K.D. I Nr. 162. K.D. II Nr. 143. Nr. 220.

³⁷⁸) K.D. II Nr. 248.

³⁷⁹) Pk. 162 U.A.

³⁸⁰) Pk. 162 U.A.

³⁸¹) K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 208.

³⁸²) K.D. I Nr. 362. De fattige Husarmes Breve p. 539.

³⁸³) Vor Frue K. Regnsk. Pk. 170. 171. U.A.

41. *St. Theobaldi Alter* nævnes tidligst 19. Oktober 1409, da Kanniken *Andreas Petri* døde og hans Aartide skulde holdes af Ejeren af dette Alter for Indtægten af en Gaard i *Ladbrostræde* (Læderstræde), som Dekanen Hr. *Jakob Clemenssøn* havde skænket til Altret for sin Slægtning *Andreas Petris Sjel*.³⁸⁴) Desuden ejede Altret en Gaard i *Bjørnebrogade* (Købmagergade), ligeledes skænket af samme Dekan for sine Forældre, *Clemens Awessons* og *Christinas Sjæle*, og en Gaard Matr. Nr. 32 A/1689 Nr. Kv. i *Saltboder* (Nørregade) givet for hans egen Sjel.³⁸⁵) Hr. *Jacob Clemenssøn* er sikkert Altrets Stifter kort før 19. Oktober 1409. Han døde pludseligt til Skræk for alle tilstedeværende, da han 3. Maj eller 14. September 1414 forrettede Gudstjenesten foran *St. Theobalds Alter i Vor Frue Kirke*.³⁸⁶) Efter hans Død blev Altret nedlagt og dets Gods bortsolgt.

42. *St. Trinitatis Alter (det ældre)* er stiftet 29. Juni 1424 af Ridderen Hr. *Anders Jøpssøn Lunge* til Egede. Det var viet til *Gud Fader, Søn og Hellig Aand, Jomfru Marie og alle Helgen i Himmerige til Lov og Ære*. Der skulde holdes Messe for Altret hver Dag, om Lørdagen for ham og hans Hustrus Forældre og Slægt, og for Højaltret i Vor Frue Kirke skulde der holdes to Aartider hvert Aar. Stifteren og efter ham den ældste i Slægten, som førte hans fædrene Vaaben, var Patron for Altret og præsenterede Vikaren, men Kapitlet stadfæstede ham og gav ham Kollats. Hr. *Anders Lunge* henlagde til Altret 4 Gaarde i *Herlev i Gladsaxe Sogn*, 2 Gaarde i *Vangede* og 1 i *Gladsaxe*, samt desuden sin Strandgrund i København, Matr. Nr. 15/1689 Str. Kv., vesten næst *Hans Vaths Gaard*, mellem *Gammel Strand* og *Læderstræde*, dog saaledes, at Altrets Patron beholdt den egentlige Strandgaard, medens Strandboderne og Boderne til *Læderstræde* tilfaldt Præsten. Næste Aar blev Gaarden 20. Januar 1425 lejet til *Arnold Bulle*.³⁸⁷)

I 1429 døde *Anders Lunge* barnløs, og den gamle Lungeslægt uddøde i Mandslinien. Derefter blev hans Enke *Elline Evertsdaughter Moltke* gift med Væbneren *Frederik Wordenbergh*, som forholdt Altret Indtægt og Afgrøde af Godset og beslaglagde dette, især Gaardene i *Herlev*, i mange Aar. Altrets Vikar Hr. *Niels Christiernssøn* beklagede sig herover, og 2. September 1440 stævnedes *Ærkebiskop Johannes* af Lund *Frederik Wordenbergh* til at møde for en gejstlig Ret i Lund. Men han udeblev, og derfor paalagde *Ærkebiskoppen* 1. August 1441 alle Præster i Roskilde By og Stift, og især *Kustos* i Roskilde Domkirkes Kor og Sognepræsten i *St. Ibs Sogn* samme Steds at lyse *Frederik Wordenbergh* i

³⁸⁴) K.D. II Nr. 1. 19. Okt.

³⁸⁵) K.D. II Nr. 1. 3. Maj 1414. 13. Juli 1412.

³⁸⁶) K.D. II Nr. 1. 3. Maj. 13. Sept. 1414.

³⁸⁷) K.D. IV Nr. 37. K.D. L Nr. 115.

Band, indtil han mødte for Retten, og Bandlysningen blev udført. Frederik Wordenbergh og hans Hustru maa dog have faaet Sagen ordnet, thi de fremtræder siden som *Vikarkapitlets Velgørere*.³⁸⁸⁾ Men snart efter, maaske ved Vikaren Hr. Niels Christiernssøns Død, synes Altret at være bleven nedlagt og dets Gods at være bleven bragt paa andre Hænder. Gaarden Matr. Nr. 15/1689 Str. Kv. kom i *Vor Frue Kirkes Eje*, og da Arild Hake 7. Oktober 1514 fik den ved at mageskifte Matr. Nr. 6—8. 9 A. 64—66/1689 Ø. Kv. med Kirken, ser det ud til, at han har skænket den til *St. Mikkels Alter*.³⁸⁹⁾

43. *St. Trinitatis Alter (det yngre)* var nylig stiftet 21. Marts 1463 af Væbneren *Jep Claussøn (Godov)* i *St. Trinitatis Kapel*, sønden for *St. Knud Konges Alter*, som laa sønden i Kirken. Patronatet til Altret var forbeholdt Stifteren og hans Slægt, og efter dens Uddøen fik Borgmestre og Raad Præsentationsret, men Biskoppen i Roskilde fik Kaldsretten. Stifteren lod saavel Biskoppen som ogsaa Kongen stadfæste Stiftelsesbrevet.³⁹⁰⁾ Jep Claussøn tillagde Altret først sin egen Gaard, som han beboede, nemlig Matr. Nr. 2. 242/1689 Klb. Kv. sønden for *Apostelaltrets Gaard i Saltboder* (Nørregade) og ud til *Klædeboerne* (Skindergade), dernæst en Gaard Matr. Nr. 33 B. 60 A/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade* og i *Raadhusstræde* (Studiestræde), som Lydike Bager beboede, norden for Henrik Buntmagers Stenhusgaard, og en Gaard Matr. Nr. 94. 95/1689 V. Kv. i *Kattesund* mellem *Hellig Kors Alters Gaard* og Lene Kortz Kaalhave, samt 2 Kaalgaarde, Matr. Nr. 223—230/1689 Nr. Kv. i *Teglgaardsstræde*, og endelig 2 Gaarde i *Ferslev* i Hornsherred. Sin Ejendomsgaard Matr. Nr. 2. 242/1689 Klb. Kv. havde Jep Claussøn købt ved to Skøder af 17. April og 2. Juni 1450 fra Olaf Knudssøns Arvinger, Sønnen Lasse Ollofssøn og Døtrene Kirstine og Karine. Efter at Altret havde faaet Gaarden, krævede Jep Claussøn forgæves Ejendomsretten til en Bod syd for Stenhuset i *Nørregade*, op til Matr. Nr. 1/1689 Klb. Kv. Kapitlet udlejede iøvrigt Matr. Nr. 242 og Matr. 2 hver for sig. Matr. Nr. 242 var i 1510 og 17. Februar 1525 lejet til Jørgen Kandestøber, og Matr. Nr. 2 blev ved Brev af 30. September 1527 lejet til Mattis Laurentzson Remmesnider.³⁹¹⁾ Matr. Nr. 33 B. 60 A Nr. Kv. var en Del af den Stenhusgaards Grund Matr. Nr. 33 AB. 60 AB Nr. Kv., som Thorbernus Gunnerssøn ejede i 1377. Jep Claussøn købte den 30. Juli 1457 af Klerken Tage Mortenssøn. Matr. Nr. 60 A blev Altrets *Residensgaard*. Matr. Nr. 33 B blev udlejet særskilt. Jens Jude Skomager havde den 21. December 1526.³⁹²⁾

³⁸⁸⁾ Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 213. K.D. IV Nr. 45. Nr. 123.

³⁸⁹⁾ Gl. Kgl. Saml. 727 Fol. K.D. I Nr. 362.

³⁹⁰⁾ K.D. IV Nr. 90. Nr. 104. Nr. 114. K.D. II Nr. 120.

³⁹¹⁾ K.D. II Nr. 87. Nr. 91. Nr. 92. K.D. IV Nr. 101. Nr. 103. K.D. I Nr. 197. K.D. IV Nr. 389. Danske Mag. II R I p. 186.

³⁹²⁾ K.D. II Nr. 106. K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 397.

Matr. Nr. 94. 95 V. Kv. købte Jep Claussøn 13. Januar 1462 af Lasse Bagge. 29. Maj 1514 havde Mads Dynæssøn den i Leje.³⁹³) Matr. Nr. 223—230 Nr. Kv. var 2. Maj 1496 udlejede som Hans Guldsmeds Gaard og Boder.³⁹⁴) Altrets Vikar Hr. *Peder Henrikssøn* udvidede 21. Oktober 1504 Residensgaarden, idet han skænkede Matr. Nr. 60 B/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde* til Altret. Han købte denne Gaard 15. Januar 1479 af Mattis Pederssøn.³⁹⁵)

44. *De hellige fem Vunders (quinque vulnerum) Alter* blev stiftet i det tidligste samtidig med Taarnets Opførelse i 1483, men dets Vikar nævnes ikke før 24. Marts 1491. Det havde sin Plads paa *Taarnets søndre Side*. Stifteren af Altret kendes ikke.³⁹⁶) Altrets Gods bestod af *Residensgaarden* Matr. Nr. 165—167/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde*, af hvilken Vikaren Hr. *Boecius Laurencii*, som nævnes 24. Marts 1491, har Aartide.³⁹⁷) Endvidere af Matr. Nr. 221/1689 V. Kv. paa *Vestergade*, som blev skænket 7. Januar 1516 af den daværende Vikar Hr. *Jesper Isachssøn*, som tillige var Præst i Birkerød. Han havde vistnok arvet Gaarden efter sin Fader Isaach Mattisøn Værkmester, der var Ejer 23. Juni 1488, thi hans Søster Karine Pædhers tilskødede ham 10. Maj 1501 sin Rettighed i den.³⁹⁸) Matr. Nr. 35 C/1689 Ø. Kv. i *Store Færgestræde* nævnes tidligst som Altrets Gaard i sit Genbrev af 6. August 1528 fra Claus Massøn.³⁹⁹) Matr. Nr. 49. 50/1689 Fr. Kv. i *Klosterstræde* opføres efter Reformationen som Altrets Gaard.⁴⁰⁰)

H. F. Rørdam nævner i sin Bog *Københavns Kirker og Klostre* i Middelalderen med Urette *St. Vilhelms* og *St. Mogens* Altre blandt Vor Frue Kirkes Altre. Den *St. Vilhelms* Jord i *St. Pedersstræde*, som nævnes 12. November 1517, tilhørte *Æbelholt Kloster*, der ofte betegnes som *St. Vilhelms Kloster*, og *St. Mogens Gaard* i *Store Kannikestræde* Matr. Nr. 44 B/1689 Klb. Kv. har faaet sit Navn ved en Fejlskrift i Lejebrev og Genbrev fra 1548, hvori der skrives *St. Moghens* i Stedet for *St. Jurgens*.⁴⁰¹) *Rørdams St. Pouls Alter* skal henføres til *St. Peders Kirke*, saaledes som det siden skal vises ved Omtalen af denne Kirke.

³⁹³) K.D. II Nr. 113. Nr. 114 Fundatsbog for Hospitalet p. 317 S.A.

³⁹⁴) K.D. I Nr. 185.

³⁹⁵) K.D. II Nr. 146. Nr. 147. Nr. 196.

³⁹⁶) K.D. IV Nr. 341. K.D. VI Nr. 16.

³⁹⁷) K.D. III Nr. 18. K.D. IV Nr. 432.

³⁹⁸) K.D. IV Nr. 341. K.D. VI Nr. 16. Nr. 3. K.D. II Nr. 168.

³⁹⁹) K.D. II Nr. 247.

⁴⁰⁰) K.D. I Nr. 362.

⁴⁰¹) K.D. III Nr. 33. K.D. IV Nr. 510 jfr. K.D. IV Nr. 376.

6. VIKARERNES KAPITELS GODS

Ved Siden af de Godsgaver og Pengeindtægter, som tilfaldt de enkelte Vikarer fra deres Altre, havde ogsaa deres Kapitel et Fællesgods, *bona communia*, som opstod lidt efter lidt, efter at deres Kapitel blev dannet kort før 1450. Der er desværre bevaret meget faa middelalderlige Adkomstdokumenter eller andre topografiske Oplysninger om dette Gods, og dets Jordskyld synes for de fleste Gaardes Vedkommende at være bleven afløst i det 17. Aarhundrede. Den mest omfattende Redegørelse er en Liste fra 1581 over *bona communia*, tillagt Ministerium, eller Præsteskabet ved Byens Kirker, men denne Liste er desværre meget summarisk.⁴⁰²⁾

Den ældste Gave, som kendes, er Vikaren Hr. *Ascer Jenssøns*, som kort før 28. Marts 1448 skænkede Grunden til *Vikarernes Kapitelhus*, Matr. Nr. 265/1689 Nr. Kv. nord for *St. Peders Kirketaarn*. Hr. Ascer Jenssøn havde købt Grunden Matr. Nr. 39 B. 265/1689 Nr. Kv. 27. Oktober 1444 af Hr. *Peder Jacobsson Lale*, Præst i Horeby paa Falster. Han solgte 28. Marts 1448 den sydlige Del af Grunden, Matr. Nr. 39 B, til Claus Pethersøn og Hustru Citze, og paa den Tid havde han allerede overladt Vikarkapitlet den nordlige Del, Matr. Nr. 265, til Byggegrund for Kapitelhuset.⁴⁰³⁾ Elsebe Cops gav omkring 1450 Matr. Nr. 35 A/1689 i *Store Færgestræde*, som hun havde købt af Per Sweyæ, til Vikarkapitlet for to Aartider.⁴⁰⁴⁾ 3. Maj 1511 fik Claus Koch Gaarden i Leje. 24. Marts 1530 boede Hans van Ryen, Vikarernes Prokurator, her, og i 1563—81 var det Bernt thor Westen og Hustru Marines Bolig.⁴⁰⁵⁾ Matr. Nr. 22/1689 Str. Kv. i Læderstræde paa Hjørnet af „*det lille Fiskerstræde, som løber til Stranden*“ (Nissegangen), der bestod af 4 Boder, modtog *Vikarerne* ved fire Skøder, det ældste 2. Oktober 1456 fra Peer Hanssøn i Brandelev, de næste 4. Maj 1470 og 26. April 1471 fra Biørn Peerssøn og Hustru Talæ og det sidste 24. Marts 1492 fra Niels Skrifer og en Kannik, hvis Navn er udslettet. Giverne synes at have staaet i et Slægtskabsforhold til en Præst Hr. Heinrich Krøyer og var vist hans Arvinger. Der kendes intet yderligere til Grundens Historie i Middelalderen.⁴⁰⁶⁾ 6. Marts 1491 fik *Vikarerne* af deres Medbroder Hr. *Niels Bruun* og hans Broder Hr. *Jost Pederssøn*, Præst i Skanør og Falsterbode, Gaarden Matr. Nr. 53 Kbm. Kv. paa *Østergade*. 16. April 1498 udstedtes Lejebrev paa Gaarden til Albret von Gock. Efter Reformationen blev Gaarden

⁴⁰²⁾ K.D. I Nr. 362.

⁴⁰³⁾ K.D. II Nr. 64. Nr. 75. Nr. 95.

⁴⁰⁴⁾ K.D. II Nr. 83. K.D. IV Nr. 55. Nr. 432.

⁴⁰⁵⁾ Kbh. G. og H. Nr. 145. Kbh. Kapitel Vicarer R.A. K.D. II Nr. 257. K.D. I Nr. 362.

⁴⁰⁶⁾ K.D. I Nr. 143. K.D. II Nr. 130. K.D. III Nr. 18.

sammenlagt med Naboerne Matr. Nr. 54/1689 og Matr. Nr. 55/1689 Kbh. Kv. til en Adelsgaard, som i 1581 ejedes af *Jens Kaas's Enke Margrete Lange*.⁴⁰⁷⁾

Vikarkapitlets øvrige Gods kendes kun fra Listen af 1581. I St. Pedersstræde, uvist hvor, havde Vikarerne nogle Boder, som i 1581 tilhørte *Michel Lang* med 6 Mk. $10\frac{2}{3}$ Sk. Skyld. *Gamle Niels Pedersens* egen Gaard med 8 Mk. Skyld kan ikke lokaliseres. Det samme gælder *Anne Rasmus Villumssøns* Boder i *Kattesund* med 10 Mk. $10\frac{2}{3}$ Skyld. *Jørgen Bendtsøns* i *Ulkegade* med 10 Mk. Skyld er Matr. Nr. 110—113/1689 Ø. Kv. i Holmens Gade. *Jacob Bryggers* Boder med 8 Mk. Skyld i *Liden Magstræde* (Knabrostræde) er Matr. Nr. 72—73/1689 Sn. Kv. i *Knabrostræde*, som har Jordskyld til „Ministerium“, Byens Præster. *Marine Niels Vognmands* Gaard ved *Tinget* med 8 Mk. Skyld er Matr. Nr. 116/1689 V. Kv. paa *Gammel Torv*, som i 1547 beboedes af *Niels Jyde* med 6 gl. Mk. Skyld. *Peder Siuendessøns* Gaard med 8 Mk. Skyld synes at være Matr. Nr. 132/1689 Sn. Kv. i *Brolæggerstræde* og sammes Boder med 6 Mark $10\frac{2}{3}$ Sk. Skyld den tilstødende Grund Matr. Nr. 131. 85. 86/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Brolæggerstræde* og *Knagerygstræde* (Knabrostræde), der begge har Jordskyld til „Ministerium“. *Anne M. Jacob Svendssøns* Gaard, som hun ibor, med 16 Mk. $10\frac{2}{3}$ Sk. Skyld kan ikke lokaliseres.⁴⁰⁸⁾

⁴⁰⁷⁾ K.D. IV Nr. 211. K.D. III Nr. 23. K.D. I Nr. 362. K.D. IV Nr. 715.

⁴⁰⁸⁾ K.D. I Nr. 362 Bona communia.

UNIVERSITETET

Efter at Tilladelsen til Oprettelsen af *Københavns Universitet* var givet ved Pavebullen af 19. Juni 1475 til Ærkebiskoppen af Lund, varede det 4 Aar, før det kunde indvies 1. Juni 1479.¹⁾ Universitetet fik i 1479 *Københavns gamle Raadhus* Matr. Nr. 112 A B/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af *Nørregade* og *Studie-stræde* som Laan, og først 13. August 1492 kom det ved et Mageskifte, som *Vor Frue Kirke* bekostede, i *Universitetets* eller egentlig i *Kapitlets* Eje.²⁾ I 1512 blev Bygningen paa Grundens nordlige Halvdel ombygget og udvidet.³⁾

30. August 1477 udsendte *Christiern I* Skrivelser til alle Biskopper om Hjælp til „Funderelse og Upholdingh“ af det nye „Universitas og Studium“. ⁴⁾ Kong *Hans* tog ved Breve af 23. Oktober 1480 og 19. Maj 1482 *Universitetet* i sin Beskyttelse, og omkring 13. August 1484 udgik der Breve til Lensmænd og Biskopper og til anden gejstlig Øvrighed om Pengebidrag til Hjælp for *Universitetet*.⁵⁾ Der kendes ingen Enkeltheder om den Hjælp, som *Universitetet* fik, men det er sikkert til disse Aar, at man maa henføre Overdragelsen af *Gladsaxe*, *Herlev* og *Eggeslevmagle* Kirker, den sidste med Mensalgods, til *Universitetet*, skønt de først omtales i 1505 i en Fordeling af Kirkegodset mellem Læsemestrene. *Gladsaxe* og *Herlev* Kirker er rimeligvis skænkede af *Vor Frue Kirke*, thi 13. September 1422 var Sognepræsten i *Gladsaxe*, Hr. Niels Jacobssøn, tillige evig Vikar ved *Vor Frue Kirke*, og *Herlev Kirke* synes at være nybygget netop paa denne Tid som Annexkirke til *Gladsaxe* af *Matthis Jensen*, der døde i 1480. *Eggeslevmagle Kirke* er vist givet af Bispestolen; foruden Kirken hørte hertil Præstegaarden med Mensalgods, nemlig 2 Gaarde i *Baaslunde*, 1 Gaard i *Egerup*, 1 Gaard i *Bøgebjerg*, 1 Gaard i *Gryderup*, 1 øde Jord i *Hesselby* og al *Højstrup* Mark.⁶⁾

¹⁾ Matzen. Univ. Retsh. I Tillæg 1 f. Thura Acad. Hafn. infantia. p. 10.

²⁾ Rørdam. Univ. Hist. I p. 10. K.D. I Nr. 180.

³⁾ O. Nielsen. Kbh. Hist. og B. I. p. 94.

⁴⁾ Werlauff. Kbh. Univ. 1850 p. 8.

⁵⁾ Werlauff. Kbh. Univ. 1850. p. 17 ffg.

⁶⁾ Thura. Acad. Hafn. Infantia. p. 28. K.D. II Nr. 28. Trap. Danm. II p. 271. Werlauff. Kbh. Univ. 1850 Bilag F. Matzen. Univ. Retsh. I p. 43 Note 7.

Ved pavelig Bulle af 21. Maj 1482 fik Universitetet tilstaaet *Provisionsret* til nogle *Kanonikater* og *Præbender* i alle danske Stifter undtagen i Børglum, og i Københavns Kapitel skulde Dekanen fremtidig være Doktor i kanonisk Ret og forelæse ved Universitetet. Det ses dog ikke, at der er blevet tillagt Universitetet faste Præbender, men flere af dets Læsemestre har lejlighedsvis haft saadanne tildelt.⁷⁾

30. November 1491 stiftede Hr. *Poul Laxmand St. Peders Alter* i *Vor Frue Kirkes Højekor*, hvis Gods blev tillagt en Læsemester, der skulde holde en daglig Messe for Poul Laxmand, hans Hustru, Børn og Slægt og Venner og efter hans Død en Gang aarlig en Begængelse i Højekor med Doktorer, Mestre og alle Studenter.⁸⁾

24. Juni 1492 gav Kong *Hans* i to enslydende Breve to af Kronens Kirker *Faxe* og *Sæby* i Løve Herred til Universitetet. Renten af *Faxe* Herred skulde tilfalde den Doktor, som læste i kanonisk Ret, medens Renten af *Sæby* Kirke tilfaldt Doktoren i Theologi.⁹⁾

I Marts 1497 overdrog *Vor Frue Kapitels* Dekan, Dr. *Erik Nielsson Rosenkrans* med Kapitlets Samtykke *St. Margrete Alter* til Universitetet.¹⁰⁾

Altrets Gods blev stærkt forøget ved Gaver Aaret før Overdragelsen.

10. August 1498 købte Universitetets filosofiske Fakultet for en Sjølegave fra Mester *Claus de Polonia*, som forhen havde været Dronning *Dorotheas* Livlæge, to Gaarde af *Helligaands Kloster*, nemlig Matr. Nr. 48/1689 Kbm. Kv. paa *Østergade* og Matr. Nr. 63. 65. 96—102/1689 Rbg. Kv. paa Hjørnet af *Købmagergade* og *Landemærket*.¹¹⁾

23. September 1511 overdrog Biskop *Johan Jepsøn Ravensberg*, som var Universitetets Kansler, dette Præsentationsretten til *St. Jakobs Alter* i *Vor Frue Kirke*, saaledes at Indtægten af Altret skulde tilfalde en duelig Mester i det filosofiske Fakultet.¹²⁾

1. Marts 1512 gav Doktor og Raadmand *Peder Albertsson* sin Gaard Matr. Nr. 44 A/1689 Klb. Kv. paa Hjørnet af *Købmagergade* og *Store Kannikestræde* til *St. Peders Alter i Højekor*, og 12. November 1517 skænkede han Matr. Nr.

Fig. 34. Universitetets Segl.

⁷⁾ A. P. Nr. 2820.

⁸⁾ K.D. IV Nr. 215.

⁹⁾ Werlauff. Kbh. Univ. 1850 p. 18 Bilag A.

¹⁰⁾ Rørdam. Kbh. Univ. I. p. 14.

¹¹⁾ K.D. IV Nr. 245.

¹²⁾ Werlauff. Kbh. Univ. 1850 p. 21 Bilag B.

126. 129. 256. 260/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af *St. Pedersstræde* og daværende *Teglgaardsstræde* til *St. Jakobs Alter*.¹³⁾

20. Juni 1514 besluttede Ærkebiskop *Byrge Gunnersson* og samtlige Biskopper paa en Herredag i København, at hver Kirke under Ærkestiftet saavel som deres Sognepræster eller Vikarer aarlig skulde give 1 Skilling i gængs Mønt til Universitetets Opretholdelse.¹⁴⁾

3. August 1517 modtog *St. Marie Karmeliter Kloster* Tilsagn om Overdragelse af *St. Jørgens Gaard* som Støtte for deres *Kollegium* i *St. Pedersstræde*, og 8. December 1517 fandt den endelige Overdragelse Sted; den varede dog kun til 5. September 1522.¹⁵⁾

2. December 1522 skænkede *Biskop Lage Urne Smørum* og *Ledoje Kirker* som et nyt Præbende til *Vor Frue Kirke* med den Klausul, at Besidderen skulde have akademisk Grad i Theologien eller i alt Fald i Kirkeretten og skulde holde offentlige Forelæsninger ved Universitetet og undertiden prædike for Almuen.¹⁶⁾

3. Juli 1529 bestemte *Frederik I* i et Brev til Roskilde Kapitel, at den *Præsentationsret* til Præbender og Vikariater i København, som hidtil havde været udøvet af *Biskoppen*, skulde overgaa til *Universitetets Rektor*.¹⁷⁾ Universitetet var paa denne Tid i Opløsning paa Grund af Reformationen, og Bestemmelserne fik næppe stor Betydning. Mulig har de dog bevirket, at Godset, der af Kapitlet var henlagt til *Erik af Pommerns Psalterlæsning* og *St. Katharine Alters Gods*, det saakaldte *Vikarie* eller *Beneficium Catharinæ* blev afgivet fra Kapitlet til Universitetet.

I August 1530 bestemte Kongen, at *Graabrødre Kirke* og *Kirkegaard* med de tre Huse, som ligger op til Kirken, altsaa den egentlige Klosterfirkant, skulde indrettes til *Studium*, og at det gamle *Studium* skulde blive til Rente for Universitetet foruden den Rente, som laa til det gamle Universitet. Planen blev dog ikke gennemført, idet Universitetet omtrent samtidig standsede sin Virksomhed.¹⁸⁾

¹³⁾ K.D. IV Nr. 361.

¹⁴⁾ Pk. 161. U.A.

¹⁵⁾ Werlauff. Kbh. Univ. 1850 p. 22 Bilag D.E.

¹⁶⁾ K.D. II Nr. 216. 218. K.D. IV Nr. 362.

¹⁷⁾ Werlauff. Kbh. Univ. 1850 p. 27 Bilag G.

¹⁸⁾ K.D. IV Nr. 423.

VOR FRUE SKOLE

Allerede før 29. November 1351 havde *Skolen* sin Plads paa Matr. Nr. 239 A/1689 Klb. Kv. paa Hjørnet af *Nørregade* og *Vor Frue Kirkegaard* (Frue Plads), og her nævnes den ogsaa i 1377,¹⁾ men da dens Grund efter 1416 blev indtaget som en Del af den *nye Bispegaard*, maatte Skolen flyttes til Sydsiden af Kirkegaarden, til den Grund, Matr. Nr. 10 B/1689 Klb. Kv., der i 1377 tilhørte Roskilde Biskop, og hvor *Wernerus Pundere* boede. Paa dette Sted omtales den tidligst 3. Juni 1468.²⁾

Skolen fik i Løbet af Middelalderen jævnlig smaa Gaver og Penge og Materialier, men Godsgaverne var sjældne. I Jordebogen af 1377 omtales to Boder paa *Nørregade*, Matr. Nr. 242/1689 Klb. Kv., som *Petrus Lillæ Suder* havde „*ex parte scolarium*“, hvilket vel maa tydes som „fra Skolemesterembedet“, men Afgiften af disse Boder maa senest være tabt, da *Jep Claussøn* (Godov) 21. September 1463 gav Ejendommen til *Trinitatis Alter*.³⁾ 26. Januar 1340 skænkede Hertuginde *Ingeborg* af Sverige, Halland og Samsø, Moder til den svenske Konge Magnus Smek og siden gift med Knud Porse, *Asminderød Kirke* som et *Skolepræbende*, *scolastia*, for Kirken i København paa de Vilkaar, at Skolemesteren hvert Aars 30. Maj, Dagen for St. Petronille Dag, skulde lade afholde en Aartide i Koret, i Kannikernes Nærværelse, med ni Lektier og højtidelig og from Sjælemesse for hendes afdøde Husbond, Hertug Knud. Desuden skulde der hver Sabbat ved den Messe, som kaldes *prime*, holdes særlige Bønner for Hertugens og hans Forfædres Sjæle og for hendes og hendes Børns Sundhed og Frelse. Og tre Gange om Ugen skulde der holdes Messer i Vor Frue Kapel, de to med Kollekt for Hertug Knuds Sjæl og den tredie med Kollekt for de døde. Og sluttelig hver Dag undtagen paa de høje og dobbelte Festdage en særlig Kollekt ved Højmessen for Højaltret i Koret for hende, saalænge hun levede, og efter hendes Død en særlig Kollekt efter Hertug Knuds Kollekt.⁴⁾

¹⁾ K.D. II Nr. 1. 29. Novbr. K.D. I Nr. 75.

²⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 116.

³⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 90.

⁴⁾ K.D. IV Nr. 8.

Denne Bestemmelse synes at medføre, at *Skolemesteren* har haft et *Vikariat* ved Kirken, og det er ikke usandsynligt, at *Sjælealter* har været tillagt ham fra dette Alters Oprettelse, thi efter Reformationen tilhørte dette Alters Gods Vor Frue Skole.

Som det er nævnt under Sjælealters Gods havde Vikaren før 16. Januar 1517 sin Residens i Boden paa Matr. Nr. 38/1689 i Skindergade, umiddelbart overfor Vor Frue Skole, et Sted, der vilde være overmaade bekvemt for Skolemesteren.

ST. NICOLAJ KIRKE

St. Nicolaj Kirke nævnes tidligst i 1261, da Ridderen Hr. *Peder Olafsson* af Kalværis (Karise) skænkede den alle sine Skibe og 100 Mk. Penge,¹⁾ men den er selvfølgelig ældre.

Ved Udgravningen for den nuværende *Kirkebygning*, som blev opført paa den senere middelalderlige Kirkes Fundamenter, fandt man umiddelbart indenfor Skibets søndre Langmur og udfør det søndre Vaabenhus' Østmur en omtrent 3,5 m lang Rest af en *ældre Langmur*, afbrudt ved begge Ender af Begravelser. Den havde Kampestens Fundament og derover indtil 6 Skifter Murværk i polsk Forband, hvis Yderside mod Syd var fortæret og vejrbidt, men Fugerne havde holdt sig godt. Retningen afveg omtrent 3—4 Grader mod Nord fra den yngre Langmur. I Mellemrummene mellem den yngre Kirkes Arkadepiller afdækkedes de svage Spor af en eller to Arkadepiller, som svarede til den gamle Langmur. Man stod her overfor de svage Rester af en gammel *treskibet Kirke*, der i Følge Forholdene godt kan henføres til 13. Aarhundredes Begyndelse.²⁾

I Begyndelsen af det 16. Aarhundrede skred man til Opførelsen af en ny *St. Nicolaj Kirke*. Det er ikke muligt ud fra Dokumenterne at danne sig en Forestilling om Aarsagerne til Arbejdet eller om dettes Varighed. Dette skyldes de Ødelæggelser, som Byens Arkiv led ved Ildebranden i 1728 og Kirkens Arkiv ved Ildebranden i 1795. Havde man endnu haft den Bog, som kaldtes *Byens Rapellarium*, vilde man have vidst Besked om mange af disse Udgifter. Af *Stadsbogen*, hvori der findes Notater om Kæmnernes Regnskabsaflæggelser, ses det, at Kirken 22. August 1505 maa have haft større Byggearbejder i Gang, thi da kunde den overlade Byen 500 Mursten og 220 Tdr. læsket Kalk, hvorom Raadmand Mattis Busk aflagde Regnskab, og siden leverede Kirken yderligere 500 Mursten.³⁾

I Begyndelsen af 1509 var Nybygningen saa vidt fremmet, at der kunde

1) Suhm. Hist. I p. 925.

2) Chr. Ax. Jensen. Beretning i Nat. Mus. A.

3) K.D. I Nr. 192 p. 255. 261.

SCT. NICOLAIKIRKE

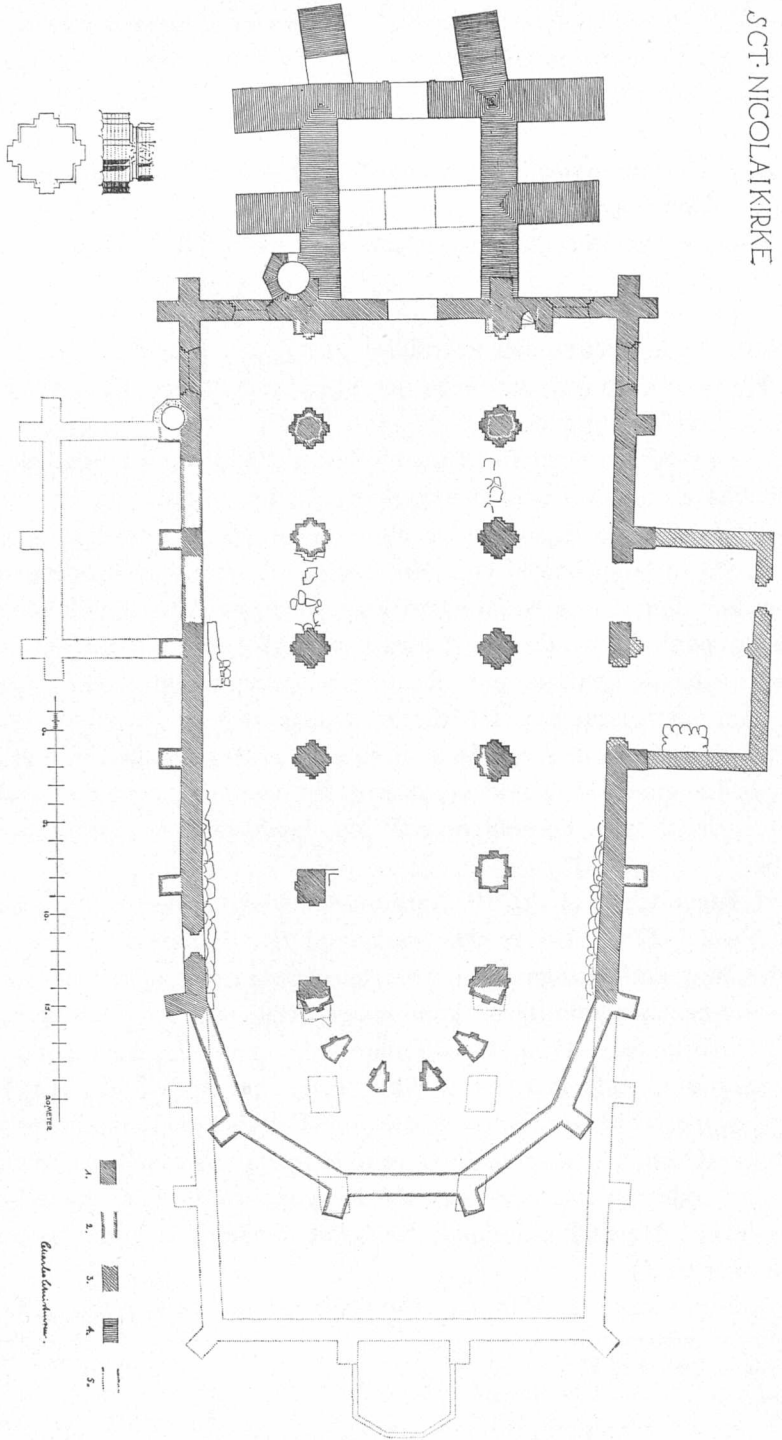

Fig. 35. Grundplan af St. Nicolaj Kirke.

afholdes Gudstjeneste i Kirken, thi 1. Marts gjorde Biskop *Anders Mus* af *Oslo* vitterligt, at han paa Roskildebiskoppen *Jens Jepsøn Ravenberg's* Vegne havde indviet *St. Nikolaj* Sognekirke og dens *Højalter*, der var helliget *St. Nicolaus*, *det hellige Kors* og *St. Olaf Konge* i Overværelse af mangfoldige af begge Køn, og han lovede Kirkens og Altrets Besøgende og Velgørere 40 Dages Aflad.⁴⁾

Arbejdet paa Kirken var dog ikke afsluttet paa denne Tid; i Følge *Huitfeld* var Kirken først fuldt færdig med *Hvælvinger* og *Tag* i 1517.⁵⁾

Kirken var treskibet med et *Hovedskib* paa omtrent 10,5 m Bredde og to *Sideskibe* paa omtrent 7,5 m Bredde; de var alle 5 Fag eller omtrent 31,5 m lange. *Koret* havde samme Bredde som Kirken og bestod af et Fag og en *femsidet Apsis*, saaledes at Sideskibene fortsattes som en Koromgang bag Højkoret. Paa Kirkens Nordside laa et *Vaabenhus* og *Kapel*, *Vor Frue Kapel*, der spændte over to Fag og var 13,0 m bredt og 8,0 m dybt. Hovedskibet fik sit Lys gennem spidsbuede *Vinduer* over *Halvtagene* paa Sideskibene og var forneden skilt fra disse ved en *Arkaderække*. Kirken var overalt, i *Skibe*, *Kor* og *Vaabenhus*, forsynet med *Hvælvinger*. Der fandtes en *nordre* og en *søndre Kirkedør* og en *Præstedør* paa *Korets Sydside*. Kirken var kullet; *Højden* til *Tagryggen* var omtrent 25 m, og paa *Hovedskibets Tag* stod der antagelig et *Rytterspir* over *Korbuen*. I denne *Skikkelse* er Kirken fremstillet i 1587 paa det ældste *Billede*, der findes af den i *Braunius: Theatrum urbium*.

Da *Grunden* blev udgravet til den nuværende Kirke, som i *Hovedsagen* blev bygget paa den *middelalderlige Kirkes Grundmur*, havde *Nationalmusæet* *Lejlighed* til at foretage en *Undersøgelse* af de *middelalderlige Murrester*.⁶⁾

Ved *Gravningerne* afdækkedes 5 Fag af *Bygningen*. Det første Fag op til *Taarnet* blev ikke undersøgt, og den *middelalderlige Koromgang* samt *Renaissancekoret* fra *Christian IV's Dage* blev ikke fremdraget.

Af de *middelalderlige Mure* fandtes *Kampestensfundamenterne* og derover indtil 7—8 *Skifter* indtil 80 cm *Munkestensmurværk*. *Sideskibenes Langmure* var 115 cm tykke i *Middelalderforband* over et *Fundament* af 4 Lag *Kampesten*, 1,1—2,0 m højt, og med *Stræbepiller* udfor *Hvælvingernes Gjordbuer*. I *Afslutningen* af det sjette Fag havde de to *Langmure* mod *Øst* et *Knæk* i *Formuringen* og en *skraatstillet Stræbepille*, som dannede *Overgangen* til *Korpolygonen*. Det *middelalderlige Murværk* var her indbygget i det *gule Flensborgstens Murværk* fra det i *Christian IV's Tid* i 1630—34 ombyggede og forlængede *Kor*. *Kampestensfundamentet* for den *middelalderlige Koromgang* hvilede paa det *faste Ler*.

⁴⁾ K.D. IV Nr. 94.

⁵⁾ *Huitfeld*, Danm. R. Kr. p. 1335.

⁶⁾ Chr. Ax. Jensen. Beretning i Nat. Mus. A.

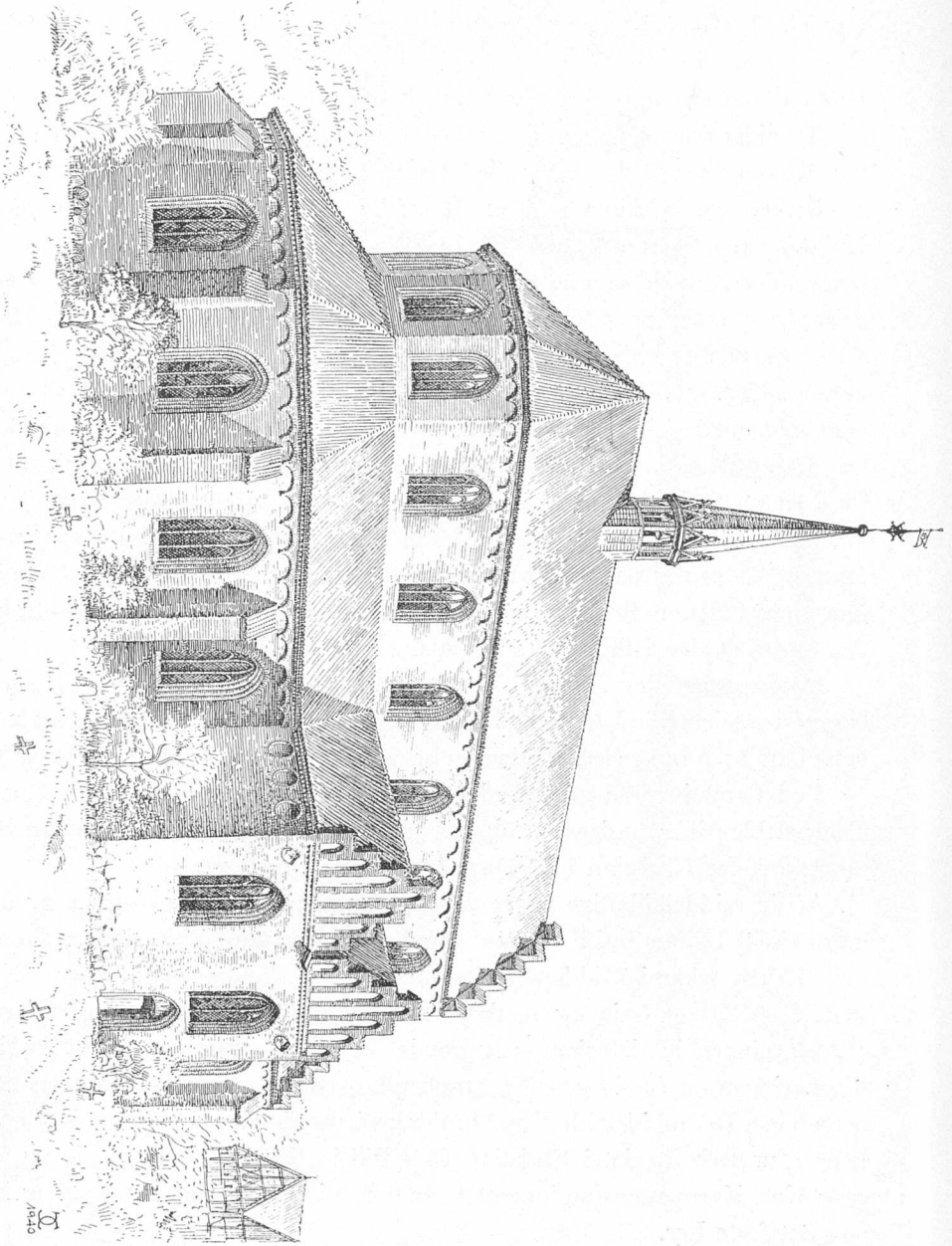

Fig. 36. Rekonstruktion af St. Nicolaj Kirke.

I tredje Fag fra Vestgavlen var der Indgang fra Vaabehuset til nordre Sideskib, og fjerde Fag dannede en Arkadeaabning ud til Vaabehusets Kapel. I sjette Fag fandtes i Sydmuren den profilerede middelalderlige Karm til Præstedøren i Koret. Hovedskibets Arkadepiller var byggede paa Kampestensfundamenter, hvorover paa de 3 vestligste Pillepar var muret 7 Skifter med dobbelte, retvinklede Fremspring paa hver Side og derover et Profilled af Limsten. Over dette fandtes atter bevaret 2 Skifter af Pillelegemet, hvis Hovedhjørne har haft affasede Kanter. De to følgende Pillepar var af noget simple Form, og i det østligste sporedes Overgangen til den polygonale Apsis.

I Vestgavlen, som var indbygget i Taarnet, kunde man i de nederste Dele iagttagte Murværk med middelalderlig Skiftegang.

Murværket i Vaabehuset var middelalderligt, men øjensynligt tilbygget efter Opførelsen af Langmuren; et Nedbrydningslag i Vaabehusets Kampestensfundamenter viste, at der paa Pladsen havde staaet et ældre Kapel. Opad Østvæggen fandtes et svært, firkantet Kampestensfundament 1,5 m \times 2,4 m for et Alter. Det stemmer godt med, at Vor Frue Kapel ved den nørre Kirkedør omtales 25. August 1480, og at Hr. Poul Laxmand i 1482 har stiftet en Gudstjeneste, som Graabrødrene skulde afholde daglig efter Aftensang. Muligvis er det ogsaa ombygget af Hr. Poul Laxmand, som senest 1501 gav store Dotationer til Kapellet.⁷⁾

Foruden Vor Frue Kapel havde St. Nicolaj Kirke *St. Nicolaj Kapel*, som tidligst omtales 24. August 1448.⁸⁾ Det rummede mulig Kirkens *Sakristi*, men dets Beliggenhed kendes ikke. Det er ikke udelukket, at dette Kapel er ældre end Kirken og indbygget i denne ved dens første Opførelse. Derimod er det Kapel, som laa udfor andet og tredje Fag ved den sydlige Langmur, og som er kendt som *Niels Rosenkrans Ligkapel*, ikke et middelalderligt Kapel for et Sidealter, thi det viste sig ved Grundundersøgelsen at være bygget af mellemstore røde Sten i Krydsskifte, altsaa med almindeligt Renaissancemurværk.

1. ST. NICOLAJ KIRKES FABRICA

I Modsætning til St. Clemens og St. Peders Kirker havde *St. Nicolaj Kirke* i 1377 et ikke ubetydeligt Gods, der omfattede 8 Gaarde og den udstrakte Rosengaard. Dette saavel som det senere erhvervede laa i Hovedsagen i Sognet.

Østergade Matr. Nr. 36. 37. 74. 75/1689 Kbm. Kv. var i 1377 Kirkens

⁷⁾ K.D. I Nr. 170. Nr. 171. K.D. IV Nr. 79.

⁸⁾ K.D. IV Nr. 49.

Gaard, som Hr. *Erik Aagesøn* (Thott) til Bavelse havde i Leje 2. Maj 1496.⁹⁾ Matr. Nr. 40/1689 Kbm. Kv. var Kirkens Gaard 14. September 1464, da Mathis Bondessøn og Hustru Marine gav deres Genbrev til Kirken. 11. December 1480 havde Hans Fynbo Gaarden i Leje.¹⁰⁾ Matr. Nr. 41/1689 Kbm. Kv. var før 1464 beboet af *Marsilius*, som rimeligvis er identisk med *Marcellus*, Biskop af *Skalholt*, en i Kong Christiern I's Kancelli benyttet engelsk Franciscaner af eventyrlig og upaalidelig Karakter, som druknede omtrent 1462. Gaarden kom efter ham i Jens Anderssons Eje, men blev arvet af Marcilius Døtre *Kadrine*, gift med *Claus Skræder* i Malmø, og *Sitze*, gift med *Erik Jøensøn Færgemand*, og 11. December 1480 skænket af dem til *St. Nicolaj Kirke*.¹¹⁾ Matr. Nr. 43/1689 Kbm. Kv. er til uvis Tid kommen i Kirkens Eje. *Glob Krabbe Eriksson* svarede i 1581 Jordskyld af den til Kirken.¹²⁾ Matr. Nr. 51/1689 Kbm. Kv. var i 1377 i Kirkens Eje og blev 2. November 1548 lejet af *Sitzelle Rosenkrans*, Hr. *Erik Krummediges* Enke.¹³⁾ Matr. Nr. 56 A/1689 Kbm. Kv. var ligeledes i 1377 i Kirkens Eje. Den var 4. Februar 1501 i *Walter Kniphofs* Værge, og 21. November 1512 havde hans Enke *Citze* Gaarden.¹⁴⁾ Matr. Nr. 12—14. 61. 62/1689 Ø. Kv. blev solgt af Byen til *Eske Jøensøn Brok*, som døde 3. Maj 1441, og Gaarden gik derefter over til hans Eftermand i Ægteskabet, Hr. *Corfitz Rønnov* til Faarevejle, og efter hans Død i 1494 til hans anden Hustru *Fru Birgitte Fleming*, som ejede den endnu 2. Maj 1496. Det er formodentlig ved et af Dødsfaldene i denne Slægtfølge, at Gaarden er overgaaet til *St. Nicolaj Kirke*, men Tidspunktet kendes ikke.¹⁵⁾

Store og Lille Kirkestræde: Matr. Nr. 38—46/1689 Ø. Kv., som strakte sig fra *Store* til *Lille Kirkestræde*, blev 19. November 1464 af *Bothild*, *Joseph Petherssøn Skomagere* Enke, skødet til Hans *Lydenhuse*, og 3. April 1504 gav *Ællijnæ Hansdotter*, *Olaff Guldsmeds* Hustru og muligvis Hans *Lydenhuses* Datter, da hun laa paa sit yderste, Grunden til *St. Nicolaj Kirke*.¹⁶⁾ Matr. Nr. 39. 40. 42/1689 Ø. Kv. dannede i 1377 sammen med Matr. Nr. 43—45/1689 Ø. Kv. en Ejendom mellem de to Stræder og langs *St. Nicolaj Kirkegaards* Vestgrænse, som ejedes af *Martinus Godechessøn* og Hustru *Gesæ*. 27. Oktober 1402 tilskødede han den til *Alexander Jøensøn* paa det Vilkaar, at han selv og Hustruen fik fri Brugsret for Livstid af Matr. Nr. 39. 40. 42, og at *Alexander*

⁹⁾ K.D. I Nr. 75. 185.

¹⁰⁾ K.D. IV Nr. 98. 149.

¹¹⁾ K.D. IV Nr. 98. 149.

¹²⁾ K.D. I Nr. 362.

¹³⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. VI Nr. 125.

¹⁴⁾ K.D. IV Nr. 256. K.D. II Nr. 204.

¹⁵⁾ Rep. II Nr. 3145.

¹⁶⁾ K.D. IV Nr. 99. Nr. 100. Nr. 271. Nr. 272.

Jenssøn et Aar efter deres Død skulde betale 12 Mk. Sølv til St. Nicolaj Kirkes Fabrica. Derved kom Ejendommen i Kirkens Eje. 19. November 1464 havde Albrecht Conru Kirkens Jord i Leje.¹⁷⁾

St. Nicolaj Kirkegaard: Matr. Nr. 187 A/1689 Ø. Kv. ejedes 6. Marts 1488 af Mester Johan af Helsingør, men er siden kommen i St. Nicolaj Kirkes Eje, og Paulus Fugl boede der. Den var i 1581 lejet af Jakob Lassen.¹⁸⁾ Matr. Nr. 185, 194/1689 Ø. Kv. er til ukendt Tid kommen i Kirkens Eje. I 1581 havde Oluff Pederssøn Matr. Nr. 185 ud til *Kirkegaarden* og Anders Ibssøn Matr. Nr. 194 i *Lille Færgestræde*.¹⁹⁾ Matr. Nr. 195—197. 202—204/1689 Ø. Kv. mellem *Kirkegaarden* og *Lille Færgestræde* samt Nordsiden af *Fortunstræde* var i 1377 i Kirkens Eje, men før 25. November 1474 var Matr. Nr. 197/1689 Ø. Kv. bleven frasolgt og den kom i Borgereje. Matr. Nr. 195. 196. 202—204 blev ved Kirken og var 1. Marts 1507—20. Marts 1508 og derefter lejet til Ifver Feriemand.²⁰⁾ Matr. Nr. 95 AB/1689 Ø. Kv. paa *Kirkegaardens Sydside* blev 5. April 1473 tilskødet Kirken af Københavns By; Wendsløff boede paa Gaarden. 22. Juli 1489 skødede Hr. *Eskild Giøe*, som havde købt Grunden af Wendslöffue Loffbergere, denne til Elsebe Kralles. Grunden maa være vendt tilbage til St. Nikolaj Kirke, thi 26. Juni 1503 skødede Kirken Halvdelen af den Grund, som Bendsløff forðum ejede, til Anna, Olaff Jenssøns Enke.²¹⁾ Matr. Nr. 156 C/1689 Ø. Kv. paa *Kirkegaardens Sydside* blev 23. Maj 1497 solgt af Kirken til Olaff Jenssøn og Hustru Anna.²²⁾ Matr. Nr. 28 B/1689 Ø. Kv. paa *Kirkegaardens Nordside* blev 5. April 1473 skænket til Sognepræsten af Københavns By imod en Aartide for alle christne Sjæle; den Grund blev før 2. Maj 1496 indlemmet i Ærkebiskoppens Gaard.²³⁾

Fortunstræde: Matr. Nr. 201/1689 Ø. Kv. blev 29. Juli 1443 af Thyge Tygessøn af Halmstad skødet til Kirken. Hennike Bonow havde Gaarden i Leje. Gaarden laa vesten ved „*vestre Vandlaage*“, en Lokalitet, som kun nævnes i dette Skøde, og som maa være Udgangen til det senere *Admiralstræde*.²⁴⁾

Store Færgestræde: Matr. Nr. 79. 80/1689 Str. Kv. tilhørte Kirken, men nævnes først i 1581, da *M. Niels Paasche* havde Gaarden. Siden er Jordskylden flyttet til Matr. Nr. 79.²⁵⁾

¹⁷⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 18. K.D. IV Nr. 99.

¹⁸⁾ K.D. IV Nr. 198. K.D. I Nr. 362.

¹⁹⁾ K.D. I Nr. 362.

²⁰⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 127. Nr. 281. Nr. 282. Nr. 284. Nr. 286.

²¹⁾ K.D. IV Nr. 201. Nr. 124. Nr. 268.

²²⁾ K.D. IV Nr. 238.

²³⁾ K.D. IV Nr. 124. K.D. I Nr. 185. 192.

²⁴⁾ Rep. Nr. 7379.

²⁵⁾ K.D. I Nr. 362.

Amager Torv: Matr. Nr. 54. 55. 23/1689 Str. Kv. var i 1377 i Kirkens Eje, men blev siden solgt til Borgere.²⁶⁾

Klosterstræde: Matr. Nr. 64/1689 Fr. Kv. er en St. Nicolaj Kirkes Gaard, som 21. Marts 1533 var lejet til Lucas Breddæg og 29. November 1534 og i mange Aar derefter til Heine Guldsmed.²⁷⁾

Købmagergade: Matr. Nr. 113. 114/1689 Fr. Kv. tilhørte Kirken, men nævnes først 1581, da Jeremias Felbereder havde Matr. Nr. 113 og Jens Baltzer-søn Brygger Matr. Nr. 114.²⁸⁾ Matr. Nr. 67—69/1689 Rbg. Kv. tilhørte i 1377 Kirken, men er siden solgt til Borgere.²⁹⁾

Pilestræde: Matr. Nr. 10 C/1689 Kbm. Kv. var i 1377 i Kirkens Eje, men er siden solgt til *Byen*, som i 1528 solgte Grunden til *Albret von Goch*.³⁰⁾ Matr. Nr. 70 B/1689 Kbm. Kv. var næst efter den foregaaende Kirkens ældste Ejen-dom paa Pilestrædes Vestside. 2. April 1483 lejede Kirken denne Gaard, som Per Hemmingssøn tilforn iboede, til Henrik Andersson og Hustru Walburghe. 20. September 1508 havde Mathis og Hans Portener Gaarden i Leje, og 12. Marts 1511 var Raadmand *Mathis Busk* Lejer.³¹⁾ Matr. Nr. 71/1689 Kbm. Kv. var i 1496 Byens Jord, lejet af Anne Bagers. I 1581 betalte Jørgen Scillegger Jord-skyld til Nicolaj Kirke.³²⁾ Matr. Nr. 72. 73/1689 Kbm. Kv. var endnu i 1527 en Byens Jord, som blev solgt til dens mangeaarige Lejer Seyrin Povelsson. I 1581 betalte Povel Stison Jordskyld til Kirken af Matr. Nr. 72 og Oluff Kulds Børn af Matr. Nr. 73.³³⁾

Paa Pilestrædes Østside laa Matr. Nr. 79/1689 Kbm. Kv., for hvilken der foreligger Uddrag af Lejebrev af 1553 fra St. Nicolaj Kirkeværgen til *M. Jesper Brockmand* og Hustru *Appelone*. Gaarden kom siden i *Holger Rosenkrans Ot-tessøns* Eje, og Jordskylden blev afløst før 1581.³⁴⁾ Matr. Nr. 80. 81/1689 Kbm. Kv. var 8. Januar 1517 Borgmester *Albret van Gochs* Jord. Han har rimeligvis givet den til Kirken, thi 26. Maj 1547 giver Claus Albretsson Goch sit Gen-brev til Kirken for Leje af Jorden.³⁵⁾ Matr. Nr. 82. 83/1689 Kbm. Kv. blev 10. December 1447 pantsat til St. Nicolaj Kirke af Peer Jeppsson Beyer, og 17. April 1458 gav han og hans Søster Karinæ Kirken Skøde paa Gaarden,

²⁶⁾ K.D. I Nr. 75.

²⁷⁾ K.D. IV Nr. 456. K.D. VI Nr. 56. K.D. I Nr. 362.

²⁸⁾ K.D. I Nr. 362.

²⁹⁾ K.D. I Nr. 75.

³⁰⁾ K.D. I Nr. 75. Nr. 232 p. 340.

³¹⁾ K.D. IV Nr. 189. Nr. 289. Nr. 304.

³²⁾ K.D. I Nr. 185. Nr. 362.

³³⁾ K.D. I Nr. 185. Nr. 232. Nr. 362.

³⁴⁾ Ny kgl. Saml. 2091. 4°. Rosencrantziana Bd. I 14 Paquet Nr. 63.

³⁵⁾ K.D. IV Nr. 351. K.D. VI Nr. 108.

som han fik i Leje.³⁶⁾ Matr. Nr. 84/1689 Kbm. Kv. var i Kirkens Eje i 1377 og beboet af Jacobus Jønsson. 17. Juli 1458 og endnu 6. Februar 1462 havde Pær Hanssøn Gaarden i Leje.³⁷⁾ Matr. Nr. 86. 87. 255—258/1689 Kbm. Kv. blev 13. December 1419 tilskødet *Johannes Nielsson* af Dekanen Hr. *Jacob Clementsson*. Gaarden laa paa Hjørnet af *Pilestræde* og *Poulsstræde* (Antonistræde) sønden for *Pilegaard* og strakte sig fra *Pilestræde* 53 Alen langs Antonistrædes Sydside. Før 23. Maj 1453 er den kommen i *Jep Jønsson Waks* Eje, mulig er han *Forgængerens Søn*, og Gaardens Jord er bleven udvidet lige til det senere *Christen Bernikovstræde*. 12. December 1463 er *Jep Wak* død, og Sønnen *Mattis Jepsson Wak* overtager Gaarden, idet en *Medarving*, *Ridderen Henrik Hierne*, 4. April afstaar ham sin Part. 25. August 1480 frasælger *Mattis Wak* den østlige Del af Gaarden Matr. Nr. 252 A. 253 A/1689 Kbm. Kv., og 17. Marts 1483 skøder han den vestlige, større Del, Matr. Nr. 86. 87. 255—258, 252B. 254. 253B/1689 Kbm. Kv. til Hr. *Gregorius Olafsson*, Kapellan til *Vor Frue Kapel* i *St. Nicolaj Kirke*. Hr. *Gregorius* har utvivlsomt skænket Gaarden til Kirken.³⁸⁾ Matr. Nr. 88. 89. 259—261/1689 Kbm. Kv. var den Gaard, som i 1419 kaldtes *Pilegaard*; den nævnes ikke tidligere under dette Navn. *Pilegaard* ejedes allerede 30. Marts 1432 af *Jens Clementsson*, og hans Hustru *Mette Pethersdotter* skødede 21. April 1446 efter hans Død *Pilegaarden* til *St. Nicolaj Kirke* for deres Aartide.³⁹⁾ Matr. Nr. 90. 91/1689 Kbm. Kv. og Matr. Nr. 261. 262/1689 Kbm. Kv. i *Antonistræde* havde Hr. *Poul Laxmand* faaet efter *Skelm Perssøn*, og han skødede den 14. Januar 1490 til *St. Nicolaj Kirke*.⁴⁰⁾ Matr. Nr. 93. 269. 270/1689 Kbm. Kv. var 13. Juli 1514 lejet af *St. Nicolaj Kirke* til *Hans Jepsøn*.⁴¹⁾

Antonistræde: Matr. Nr. 263. 264/1689 Kbm. Kv. blev 23. Maj 1453 skødet til *St. Nicolaj Kirke* af *Johannæ Ffrænde Waks* Enke. 14. Januar 1490 havde *Margrete Waksdotter* Gaarden i Leje.⁴²⁾

Grønnegade: Matr. Nr. 184—187. 161 A. 176—179/1689 Kbm. Kv. var en *St. Nicolaj Kirkes Grund*, som Raadmand *Hans Dankortssøn* havde i Leje 23. Juli 1529, da han fik et Stykke af *Byens Jord* tillagt bag ved Haven.⁴³⁾

Rosengaarden: I 1377 siges *Rosengaarden*, Matr. Nr. 55—62. 65. 82—

36) K.D. II Nr. 74. K.D. IV Nr. 73. Rep. II Nr. 1416.

37) K.D. IV Nr. 73. Rep. II Nr. 1416.

38) K.D. II Nr. 26. K.D. IV Nr. 61. Nr. 91. Nr. 113. K.D. I Nr. 170. 171. Rep. II Nr. 5190.

39) K.D. II Nr. 26. K.D. I Nr. 118. K.D. II Nr. 69.

40) K.D. II Nr. 177 (fejlagtig dateret).

41) K.D. II Nr. 208.

42) K.D. IV Nr. 61. 74. K.D. II Nr. 177.

43) K.D. I Nr. 362. 232 p. 343.

115/1689 Klb. Kv. Nr. 27—61. 84 B—91. 113 B. 126—128. 136—189. 191—198. 201—210. 250—261/1689 Rbg. Kv. og Matr. Nr. 95—97. 108—109. 124 B. 128 B. 129—150. 160 B. 162—170. 174. 175/1689 Kbm. Kv., at tilhøre *St. Nicolaj Kirke*, men Kong *Valdemar* havde uretfærdigt og med Vold frataget Kirken den.⁴⁴⁾ Det er dog ikke sandsynligt, at dens Udskiftning blev foretaget af Kirken eller med Indtægt for denne.

Malmø: I 1581 siges det, at Kirken havde 3 Boder i *Malmø* i Mester Baltzers Væрге.⁴⁵⁾

2. ST. NICOLAJ KIRKES ALTERGODS

Foruden Højaltret kendes der 16 Altre ved *St. Nicolaj Kirke*.

Højaltret blev genindviet 1. Marts 1509, rimeligvis efter en Ombygning af Koret. Det blev indviet til *St. Nicolaus, det hellige Kors* og *St. Olauus Martyr*, men det vides ikke, om dette var Altrets oprindelige Dedikation.⁴⁶⁾ Det er rimeligvis Højaltret, som nævnes, da *St. Karine Gilde* og Sognefolkene af *St. Nicolaj Sogn* 2. Januar 1517 fik Tilladelse til at oprette en sjungen Guds Legems Messe for *St. Nicolaj Alter* med Orgelspil og Procession i Kirken hver Fredag.⁴⁷⁾

Kirken havde foruden Højaltret følgende Altre:

1. *St. Anne Alter* nævnes tidligst i en Paaskrift paa et Lejebrev fra 6. September 1452 og maa følgelig være ældre. Dets Stifter og dets Plads i Kirken kendes ikke. Den daglige første Messe holdtes for dette Alter.⁴⁸⁾ Altret ejede 6. September 1452 Matr. Nr. 44/1689 Kbm. Kv. paa *Østergade*, som Kirkeværgerne lejede til Anders Truelssøn og Hustru Ghørwer.⁴⁹⁾ Matr. Nr. 54. 55. 23/1689 Str. Kv. paa *Amager Torv*, der i 1377 havde været i Kirkens Eje, men var bleven solgt til Borgere, vendte 29. Marts 1460 tilbage til Kirken, idet Jeep Jenssøn, Vikar til *St. Anne Alter* i *St. Lucii Kirke* i Roskilde, og Hans Jeepssøn, Degn i Bloustrød, gav deres Fædregaard til en Messe for *St. Anne Alter* i *St. Nicolaj Kirke*. I Gaardens Boder til Torvet boede Henrik Prølæ og Hans Sydeneyer, og ud til Læderstræde boede Hans Drager og Peter. 2. April 1506 lejede Hans Glentze og Hustru Margrete Gaarden, som han solgte for Guld og Penninge til Thomas Lestemager og Hustru Bouild undtagen Matr. Nr. 23, en Bod og et Herberg udtil Læderstræde, som Hans Glentze beholdt

⁴⁴⁾ K.D. I Nr. 75.

⁴⁵⁾ K.D. I Nr. 362.

⁴⁶⁾ K.D. IV Nr. 294.

⁴⁷⁾ K.D. IV Nr. 350. Nr. 359. Nr. 364.

⁴⁸⁾ K.D. IV Nr. 277.

⁴⁹⁾ K.D. IV Nr. 59.

for Livstid. Thomas Lestemager skødede 10. Juni 1524 Gaarden Matr. Nr. 54. 55 til sin Svigersøn Benth Hemmingssøn og Hustru Marine.⁵⁰⁾

2. *St. Antonii Alter* nævnes tidligst 8. Juni 1461. Stifter og Stiftelsestid kendes ikke.

Matr. Nr. 59 AB/1689 Str. Kv. paa *Amager Torv* hed 22. Januar 1392 *Reynburg*, maaske fordi den var i Slægten *van Rynnes* Eje. 3. Oktober 1450 lejede Hr. Hans Sywortssøn, Vikar i Lund, Matr. Nr. 59 A, den vestligste Del af Gaarden, til Sywart van Rynne, som maaske var hans Broder. Derefter blev denne Gaard beboet af Marquard Tidickessøn, og 8. Juni 1461 skænkede *Jens Knutssøn Bager* og Hustru Johanne den Gaard, de købte af Marquard Tidickessøn, og hvori nu Lassæ Bager boede, til *St. Antonii Alter* i St. Nikolaj Kirke. I Matr. Nr. 59 B boede 3. Oktober 1450 Sywort Rynne selv, og efter hans Død skænkede hans Enke *Tale Lales* 12. April 1464 ogsaa denne Gaard til *St. Antonii Alter*. 10. Marts 1464 lejede Lassæ Nielssøn Bager og Hustru Grete begge *St. Antonii Alters* Gaarde, men *Tale Lales* boede fremdeles i den østlige.⁵¹⁾ I 1473 gav Jon Petherssøn og Hustru Karine en Bod i *Nyenstræde* paa *Dragør* til Altret for deres Aartide.⁵²⁾

3. *St. Barbara Jomfrus Alter's* Stifter og Stiftelsestid kendes ikke. 23. Maj 1497 lejede Oluff og Hustru Anne en *St. Nicolaj Kirkes* Jord *ved Stranden* syd for Hr. *Gregorius* Vor Frue Kapels og Alters Vikars Gaard, og det er muligt, at Lejen af denne Jord Matr. Nr. 156 C/1689 Ø. Kv. har været Indledningen til Oprettelsen af *St. Barbara Alter*, hvis *Residens* findes her 21. Juni 1546.⁵³⁾ I øvrigt ejede Altret Matr. Nr. 102/1689 Fr. Kv. paa Hjørnet af *Købmagergade* og *Valkendorfs-gade*, som Oloff Salman 11. November 1484 pantsatte til velbyrdig *Per Langh* i Lund, og som denne derefter har skænket til *St. Barbara Alter*, senest ved sin Død omkring 1510. Ved kongelig Rettertingsdom af 20. November 1536 blev Gaarden udlagt til *Per Langhs* Datter Fru Anne, Niels Brahes Enke.⁵⁴⁾ Matr. Nr. 3/1689 Nr. Kv. paa *Gammel Torv* nævnes 17. Marts 1528 som Altrets Gaard.⁵⁵⁾

4. *St. Brandani Alter* blev stiftet 25. Marts 1463 af Notar og Raadmand *Peder Unger* og Hustru *Elne Andersdotter*. Altret skulde i Følge Stiftelseshæftet kaldes *Altare sancti Saluatoris eller paa Dansk St. Hielpis Alter* og var viet til *St. Salvator, St. Erasmus* og *St. Brandanus*. Det laa ved *nørre Kirkedør*. Stifteren og hans Hustru skulde være Patroner for Livstid, og derefter skulde de

50) K.D. I Nr. 75. Rep. II Nr. 1112. K.D. IV Nr. 277. Nr. 385.

51) K.D. II Nr. 96. K.D. I Nr. 89. K.D. IV Nr. 83. 95. 96.

52) K.D. IV Nr. 126.

53) K.D. IV Nr. 238. K.D. VI Nr. 105.

54) K.D. II Nr. 157. Niels Brahes A.R.A.

55) K.D. VI Nr. 32.

evige Vikarer ved Vor Frue Kirke tilligemed Borgmestre, Raad og St. Nicolajs Kirkeværger have Præsentationsretten.⁵⁶⁾ Til Altret henlagde Stifteren Gaarden Matr. Nr. 1. 66B/1689 Str. Kv. paa Hjørnet af *Højbrostræde* og *Gammel Strand*, som han selv havde beboet, som foreløbig *Residensgaard*. 3. August 1513 udstedtes der Lejebrev til Jørgen Møller og Hustru Lizabeth paa Gaarden.⁵⁷⁾ Stifteren henlagde ogsaa Matr. Nr. 170—174/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde*, som havde tilhørt St. Nikolaj Kapel, til Altret, og den skulde efter Indehaverens, Hr. *Jens Albretssøns*, Død være *St. Brandani Alters Residens*. Denne Gaard blev 2. September 1518 mageskiftet til *Vor Frue Kirke* imod denne Kirkes Boder Matr. Nr. 187 B. 188. 189/1689 Ø. Kv. paa Hjørnet af *Lille Kirkestræde* og *St. Nicolaj Kirkegaard*. 12. August 1529 blev der udstedt Lejebrev til Severin Pederssøn paa denne Grund.⁵⁸⁾ Endelig skænkede Stifteren sine Bodesteder paa *Dragør* ved Stranden mellem det *prytske Fed* og *Hollænderstrædet*.⁵⁹⁾

5. *St. Gangildi Alter* nævnes i *Resens Atlas Danicus* som Alter i Kirken, men kendes ellers ikke.⁶⁰⁾

6. *St. Georgii Alter* nævnes ligeledes i *Resens Atlas Danicus*.

7. *St. Jacobi Alter* nævnes ligeledes i *Resens Atlas Danicus*.

8. *St. Jostes Alter* nævnes først 28. Januar 1521, da *Kirstine Moensdatter*, *Skipper Peders* gav Altret 4 Boder, som hendes afdøde Mand havde bygget paa Altrets Jord, Matr. Nr. 63/1689 Sn. Kv. i *Kompagnistræde* paa Hjørnet af *Badstuestræde*. Af Boderne skulde udredes 26 Mk. i aarlig Leje, dels til evige Sjælemesser for Altret, dels til Bodernes Vedligeholdelse.⁶¹⁾

9. *Hellig tre Kongers Alter* nævnes ligeledes i *Resens Atlas Danicus*.

10. *Hellig Kors Alter* nævnes 9. September 1499 og siges 12. Oktober 1501 at være nylig stiftet. Det laa ligesom *St. Brandani Alter* ved *nørre Kirkedør*. Stifteren er utvivlsomt Borgeren *Oleff Jonsson*.⁶²⁾

9. September 1499 tilskødede *Oleff Jonsson* paa *Athzer Thygessøns Vegne* *St. Nicolaj Kirke* al Ret, som kunde tilfalde *Athzer* i afdøde *Jakob Hillebrandhs* Gaard, Matr. Nr. 6/1689 Str. Kv. ved *Gammel Strand*, og 5. December 1502 tilskødede *Oleff Jonsson* Altret Resten af Gaarden, som *Jakob Hillebrandhs* Enke *Lizabeth* havde solgt til *Hans Teckeler* og *Hustru Boeld*, og som *Oleff Jonsson*

⁵⁶⁾ K.D. IV Nr. 87.

⁵⁷⁾ K.D. IV Nr. 87. K.D. I Nr. 207.

⁵⁸⁾ K.D. IV Nr. 87. Nr. 365. Nr. 413.

⁵⁹⁾ K.D. IV Nr. 87.

⁶⁰⁾ Uldall. Nr. 188 Fol. I p. 262. Kgl. Bibl.

⁶¹⁾ K.D. IV Nr. 373.

⁶²⁾ K.D. IV Nr. 252. Nr. 261.

atter havde købt af dem.⁶³) Oleff Jonsson skødede desuden 12. Oktober 1501 til Altret sin Bod og Bodested paa *Dragør* og en Præstebolig Matr. Nr. 95 A/1689 Ø. Kv. paa *St. Nicolaj Kirkegaard*, som han havde købt af *St. Nicolaj Kirke*,⁶⁴) og 26. Juni 1503 føjede hans Enke Anne dertil Nabogrunden, Matr. Nr. 95 B/1689 Ø. Kv., som hun havde købt af *St. Nicolaj Kirke*, med et paa-staaende Hus, som Kirken 22. August 1502 havde erhvervet af Anders Niels-søns Arvinger.⁶⁵)

11. *St. Mariæ eller Vor Frue Alter i St. Mariæ Kapel*, som laa udenfor *nørre Kirkedør*.

Det kan formodes, at Altret, som var funderet af Hr. *Poul Laxmand*, som har samme Alder som *Kapellet*, hvori det stod, og altsaa er oprettet før 25. August 1480. I 1501 tillægger Hr. *Poul Laxmand* det følgende Gaarde. Matr. Nr. 92/1689 Ø. Kv. paa *St. Nicolaj Kirkegaard*, som blev Altrets *Residensgaard*. Matr. Nr. 186. 193/1689 Ø. Kv. i *Lille Færgestræde*, Matr. Nr. 16/1689 Str. Kv. ved *Gammel Strand*, som *Peder Mand* havde i *Leje* i 1504—09, Matr. Nr. 159/1689 Sn. Kv. i *Klædeboderne* og Matr. Nr. 117/1689 Fr. Kv. paa *Købmagergade*.⁶⁶)

12. *St. Mauritii Alter* blev stiftet 31. Marts 1511 af *Peder Bødeker*. Det stod norden for *Højekor* paa den *nørre Side* i Kirken, og midt paa Altret stod „*Jomfru Marie belledhæ i Soolgislen*“.⁶⁷)

Stifteren skænkede følgende Grunde til Altret. Matr. Nr. 49. 50/1689 Ø. Kv. mellem *Østergade* og *St. Nicolaj Kirkegaard*, som var Altrets *Residensgaard*, blev købt af *Byen* 11. December 1508 og skænket til Altret 1. Maj 1511.⁶⁸) Matr. Nr. 197/1689 Ø. Kv. i *Fortunstræde* og *Lille Færgestræde*, som i 1377 havde tilhørt *St. Nicolaj Kirke*, var bleven frikøbt, vistnok af *Kanniken Hans Pederssøn*, som 25. November 1474 gav den til sin *Tjener Erik Olsson*. Siden solgte *Hans Fugelsang* af *Landskrona* 1. Marts 1507 *Gaarden* til *Anders Thommessøn*, som atter 8. Marts 1508 solgte til *Peder Bødeker*, der 13. April 1511 gav den til Altret.⁶⁹) Matr. Nr. 8/1689 Fr. Kv. paa *Amager Torv*, som dog kun delvis blev lagt til Altret, idet *Peder Bødeker* allerede 17. Marts 1508 købte en *Bod* og *Jord* paa *Vestsiden* af *Gaardens Grund*, af hvilken *Gaardens Ejer*, *Borgmester Oleff Atzerssøn*, og alle senere *Ejere* skulde betale 12 Mk. *Penge*

⁶³) K.D. IV Nr. 252. Nr. 253. Nr. 265.

⁶⁴) K.D. IV Nr. 261.

⁶⁵) K.D. IV Nr. 268. Nr. 264.

⁶⁶) Herredags Dombog 1559—65 fol. 26 ffg. R.A. Ny kgl. Saml. 687. 4°.

⁶⁷) K.D. IV Nr. 307.

⁶⁸) K.D. I Nr. 192. K.D. IV Nr. 307.

⁶⁹) K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 127. 281. 284. 286.

til Altret hver Paaskedag. Oleff Atzersson havde købt Gaarden 25. Oktober 1501 af Raadmand i Helsingør *Hans Pedersson*, og han solgte den 22. Marts 1518 til *Engelbret Fincke*. Fra gammel Tid hed Gaarden efter sin Brug „*Lybske Herberg*“.⁷⁰⁾ Matr. Nr. 88 A/1689 Fr. Kv. i *Graabrødrestræde* (Skindergade) blev 8. August 1496 tilskødet Peder Bødeker af *Graabrødre Kloster*, og Grunden havde været en Del af Klosters Teglgrav. 31. April 1511 gav Peder Bødeker den til Altret.⁷¹⁾ Matr. Nr. 70 A/1689 Kbm. Kv. i *Pilestræde* blev 31. Juli 1508 af velbyrdig Mand *Torben Bille* skødet til Tyle Kock, som 12. Marts 1511 solgte videre til Peder Bødeker, der atter 31. Marts 1511 gav Boden til Altret.⁷²⁾

13. *St. Mikkels Alter i St. Mariæ Kapel* ved den nørre Kirkedør nævnes 21. Marts 1521.⁷³⁾ Stifteren er ukendt. Altrets *Residensgaard* var Matr. Nr. 93—94/1689 Ø. Kv. ved *St. Nicolaj Kirkegaard*; den nævnes først 13. April 1556.⁷⁴⁾ Desuden havde Altret Gaarden Matr. Nr. 162 B/1689 Sn. Kv. i *Klædeboderne*, som omtales 21. Marts 1521, da der udstedes Lejebrev til Anders Ulf og Hustru Berithe. I et tidligere Lejebrev af 22. August 1517 til Købmanden Hans Lybspenningh og Hustru Lyssebet Oluffsdotter kaldes Gaarden fejlagtigt Jomfru Maria Alters Stenhusgaard, rimeligvis fordi Altret stod i St. Mariæ Kapel.⁷⁵⁾

14. *St. Nicolaj Alter i St. Nicolaj Kapel* er sikkert ligesaa gammelt som Kapellet, der nævnes 24. August 1448. Paa denne Dag udlejedes en Gaard Matr. Nr. 170—174/1689 Nr. Kv. i St. Pedersstræde, som Kantoren Hr. *Claus Lybertsson* havde skænket Kapellet; han levede endnu 31. August 1440, og mellem dette Tidspunkt og Dagen for Lejebrevet af 1448 falder hans Død og Gaven til Altret. Lejebrevet blev udstedt til Hr. *Claus Albritsson* og Hr. *Jens Albritsson*, som skulde lade afholde to ugentlige Sjølemesser for Hr. Claus Lybertsson. I Peder Ungers Fundats for *St. Brandani Alter* af 25. Marts 1463 er denne Gaard i *St. Pedersstræde*, som Hr. Jens Albritsson endnu bebor, henlagt til dette Alter ved en af Kirkeværgerne stadfæstet Omannektering.⁷⁶⁾ 8. Januar 1517 solgte Vor Frue Kirke Matr. Nr. 42/1689 Kbm. Kv. paa *Østergade* til Kirstine Søfrens, som 13. Januar 1517 overdrog den til Altret.⁷⁷⁾ Altrets *Re-*

⁷⁰⁾ K.D. IV Nr. 285 Designation 12. Juli 1711 i Dr. Charl. Am. Dødsbo RA.

⁷¹⁾ K.D. Nr. 235. Nr. 236. Nr. 307.

⁷²⁾ K.D. Nr. 287. 289. 306. 307.

⁷³⁾ K.D. IV Nr. 374.

⁷⁴⁾ Langebek Dipl. RA.

⁷⁵⁾ K.D. IV Nr. 374. Nr. 351.

⁷⁶⁾ K.D. IV Nr. 49. Nr. 87. Nr. 128.

⁷⁷⁾ K.D. Nr. 351. Nr. 355.

sidensgaard var Matr. Nr. 96/1689 Ø. Kv. ved *St. Nicolaj Kirkegaard*, som i 1533 beboedes af Kapellanen Hr. *Hans Køge*.⁷⁸⁾

15. *St. Severini (Sørens) Alter* nævnes 23. August 1526, da dets Vikar udlejede Altrets Gaard Matr. Nr. 109. 110/1689 Fr. Kv. paa *Købmagergade* til Jakob Pottemager og Hustru Christine Michelsdatter.⁷⁹⁾

16. *Hellig Trefoldigheds Alter* var stiftet af Borgmester *Hans Meisenheim Bogbinders Hustru Birgittes Forældre*, og Slægten havde Patronat til Altret. Det stod i Kirkens Sydside, næst østen op til Kirkedøren. Altret nævnes 22. Juli 1511, da *Hans Bogbinder* indsætter en ny Alterpræst Hr. Peder Jenssøn.⁸⁰⁾ Altrets Gods kendes ikke.

⁷⁸⁾ K.D. I Nr. 232 p. 346.

⁷⁹⁾ K.D. IV Nr. 395. 396.

⁸⁰⁾ K.D. IV Nr. 309.

ST. PEDERS KIRKE

Da *St. Peders Kirke* brændte paa Marie Bebudelsesdag 10. Juli 1386 til- lige med sine 2 Klokker,¹⁾ har der, saa kort efter Lübeckernes Ødelæggelse af Byen, næppe været store Midler til Raadighed til Genopførelsen, og rimeligvis har de gamle, ildskørnede Mure maattet gøre Gavn paany. 21. September 1445 finder vi det første Tegn til, at Kirken var i Nød og skulde samle Byggefond, da Ærkebiskop *Tuo Juul* og 8 danske, norske og svenske Biskopper bevilgede 40 Dages Aflad for hver, som gav Gods eller anden Gave til Kirken eller til dens Byggefond, deltog fromt i Gudstjenesten, vandrede rundt om Kirkegaar- den i Bøn for de døde, deltog i Begravelserne paa Kirkegaarden eller bad fromt for Giverne og deres Kirkers og hele Kristenhedens Lykke og Fred.²⁾ Brevet blev gentaget 4. Juli 1453 og 3. Juli 1466, tildels med andre Udstedere,³⁾ saa det synes at have været svært at faa Byggefonden indsamlet ad den Vej. I de mellemliggende Aar modtog Kirken flere Gaver af Jordegods i Køben- havn; en enkelt af disse, Præsten Hr. *Peder Ungers* Gave 10. April 1458 af en Bod i *Las Vinnens Stræde* (Hyskenstræde), Matr. Nr. 31/1689 Str. Kv.,⁴⁾ antyder i sin Tekst Ønskeligheden af at komme den hellige Kirke til Hjælp til Bygning og Ornamente og viser derved, at selve Byggearbejdet var under For- beredelse. Men disse er de faa og sparsomme skriftlige Vidnesbyrd, der er levnet os om Opførelsen af de ældste Dele af den endnu staaende Kirkebygning, der efter sit Murarbejdes Stil maa være bygget i *Christiern I's* Dage, omtrent ved Midten af det 15. Aarhundrede.

Kirken fra Taarnet til Koret er endnu middelalderlig, men de to brede *Korsarme* er tilføjet i *Christian IV's* Dage. Siden Opførelsen har Terrainet hævet sig ved Opfyldning, og den oprindelige Jordlinie med de gamle Syldsten ligger nu godt 1,0 m under Overfladen.

Kirken maaler, Koret indbefattet, omtrent 32 m i Længden og 11 m i Bred-

1) K.D. II Nr. 1.

2) K.D. II Nr. 68.

3) K.D. IV Nr. 62. 109.

4) K.D. II Nr. 109. 110.

den, og hertil kommer et Taarn med omtrent kvadratisk Grundrids af samme Bredde som Kirken. Kirken er oprindelig bygget som en *kullet Kirke* med fri, rimeligvis blendingspydet og kamtallet Vestgavl, men den har snart faaet *Taarn*. Dette nævnes som eksisterende i 1499,⁵⁾ og er altsaa ikke meget yngre end Kirken. Taarnets nederste Etager er overhvævede ligesom Skibet og stod i Forbindelse med dette ved en mægtig, spids Taarnbue, og vest fra strømmede Lyset ind i Taarnrummet gennem et anseligt, højt Vindue, prægtigere udstyret end Skibets. Nu er Forbindelsen mellem Skib og Taarn dækket af Orglet, og

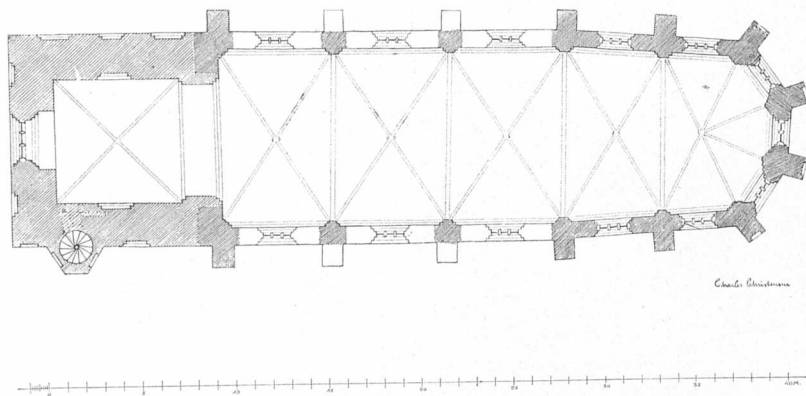

Fig. 37. Grundplan af St. Peders Kirke.

Taarnrummet er delt i Højden af *Sakristiets* Loft. Nederst i Taarnets Ydermur veksler de røde Munkesten med Bælter af hvide Kridtsten. Taarnet var afsluttet af Trappegavle, prydede med dekorative, ofte runde Blendinger, der endnu i nogen Grad kan skimtes i Murværket, men som navnlig kan ses paa *Braunius'* Prospekt af Byen fra 1587. Forskellige Enkeltheder i Murværket tyder paa, at Taarnet har staaet i Arbejde i længere Tid, maaske helt op imod Reformations-tiden. Trappegavlenes Murværk blev delvis fjernet og ombygget, da Taarnet i Christian IV's Tid blev forsynet med Spir. Trods de store Ombygninger er endogsaa det middelalderlige *Kirkeskib* bevaret i sine Grundtræk. Oppe over Korsarmenes Hvælvinger findes den gamle Langmur med Resterne af Stræbepillerne og med to Savsnitskifter, der ganske svarer til Korets Gesims. Det middelalderlige Murskifte er her som overalt i Ydermuren det saakaldte polske Forband. Ud mod Taarnets Murværk ses endnu det gamle Nordvesthjørne af den kullede Kirke, og indvendig har Kirkens Midterskib stadig sine middelalderlige Hvælvinger.

Koret med sit trapezoidale Grundrids har i sit Ydre bevaret meget fra Op-

⁵⁾ K.D. III Nr. 28.

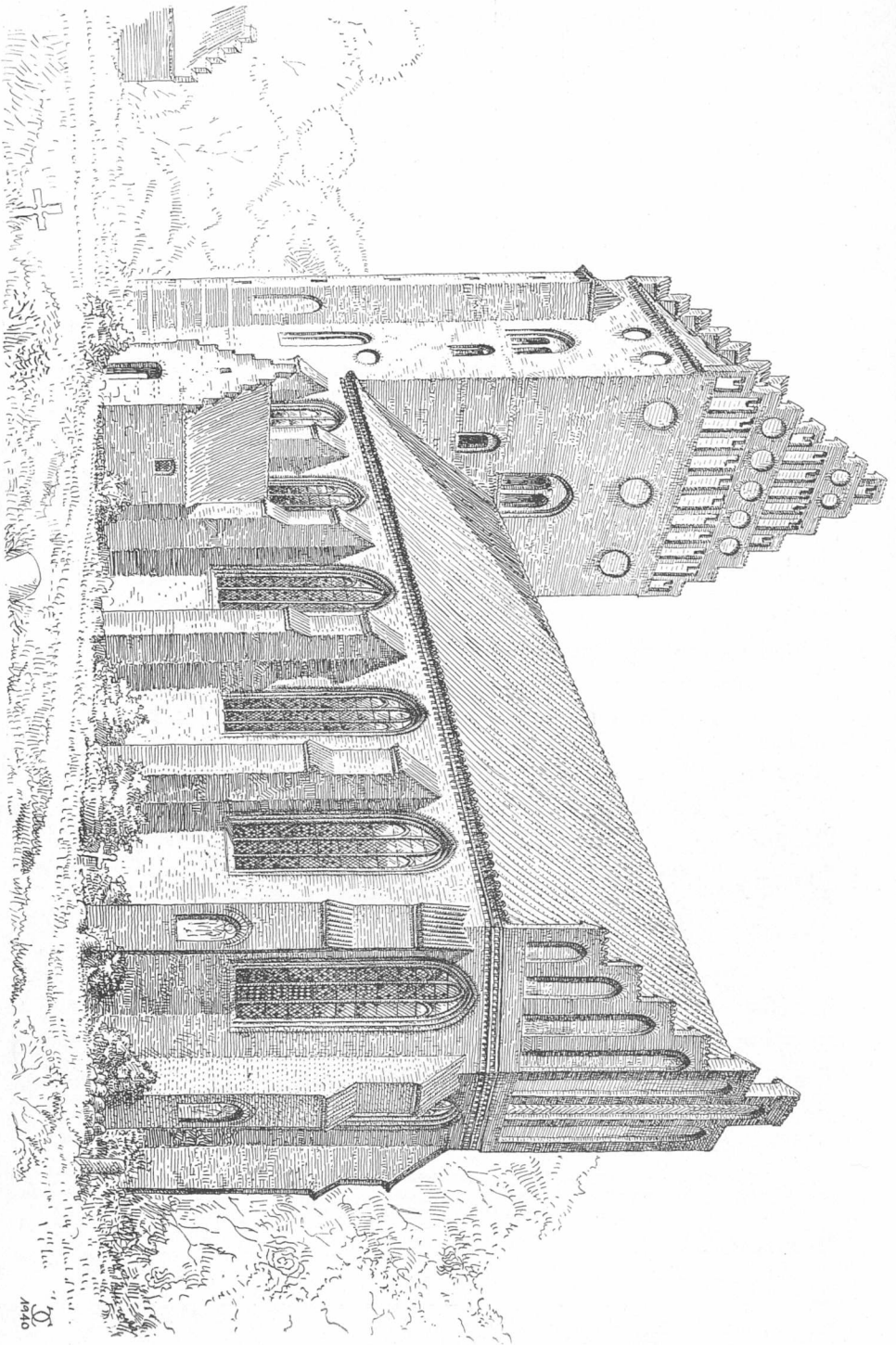

Fig. 38. Rekonstruktion af St. Peders Kirke.

førelsestiden. De spidsbuede Korvinduer med deres Indfatninger har den oprindelige Form, Stræbepillerne bærer endnu deres middelalderlige Billednicher, og Gavlens Blendinger er delvis bevarede; kun deres øverste Del tillige med Trappekammene i Gavlafslutningen er forsvundne. Indvendig er Koret overhælvvet ligesom Skibet; det har samme Bredde som Skibet og er ikke skilt fra det ved nogen Triumfbue.⁶⁾

1. ST. PEDERS KIRKES FABRICA

Den overvejende Del af Kirkens Gods synes at have været henlagt til dens Fabrica, og Altrene var kun sparsomt doterede. I Modsætning til St. Clemens og St. Nikolaj Kirker har St. Peders Kirke ejt ikke saa faa Gaarde udenfor sit eget Sogn. I Jordebogen af 1377 opføres der intet Gods, tilhørende Kirken.

Nørregade, Matr. Nr. 32 A/1689 Nr. Kv. blev i Følge Genbrev af 21. December 1526 af St. Peders Kirke lejet til Matz Bager og Hustru Birgitte; en Bod mod Syd, Matr. Nr. 32 B, som Kirken havde givet Kanniken Hr. *Matz Pederssøn* Brev paa, var ikke indbefattet i Lejemaalet. Gaarden var givet til Kirken af *Niels Jepsøn Offuerlenders Enke Vibeke*, som levede i 1511.⁷⁾ Matr. Nr. 41/1689 Nr. Kv. havde *Knardrup Kloster* solgt til Kirken 14. April 1513; Gaarden var udlejet til Oluf Pederssøn og Hustru Ingeborg.⁸⁾ Matr. Nr. 42 B/1689 Nr. Kv. laa paa *St. Peders Kirkegaard* og var oprindelig en selvstændig Jord, som Hr. *Michel Esbernsson*, Sognepræst i Slangerup, 12. Marts 1453 skødede til Hr. *Jens Unger*, Sognepræst i Ballerup, og som denne gav til St. Peders Kirke 8. Juni 1476.⁹⁾ Kirken fik her 4 Boder, af hvilke de to vestligste blev kaldet *Klokkehuset*. Boderne fik siden Ejer fælles med Matr. Nr. 41/1689 Nr. Kv., og da denne Gaard 1. August 1555 blev solgt af *Jens Odzing Smed* til *Anders Rasmusson*, blev der udstedt et særligt Skøde paa Boderne. *Anders Rasmusson* skødede 1. April 1565 Boderne til Ejeren af Matr. Nr. 42/1689 Nr. Kv. *Frans Banner* til Kokkedal, og derefter blev de en Del af denne Gaard.¹⁰⁾ Matr. Nr. 45/1689 Nr. Kv. var i 1377 en *Vor Frue Kirkes* Gaard, som kom i Borgereje og blev Kanniken Hr. *Michel Matzøns* og hans Broder Knud Matzøns Fædregaard. De skænkede den 14. Maj 1484 til Kirken, som 6. April 1495 lejede den til Oluff Jasperssøn og 21. Marts 1501 til Jens

⁶⁾ L. Bobé. Die deutsche St. Petri Gemeinde. Chr. Ax. Jensen. Den middelald. St. Peders Kirke p. 283 ffg.

⁷⁾ K.D. IV Nr. 397. K.D. II Nr. 201.

⁸⁾ K.D. IV Nr. 323.

⁹⁾ K.D. III Nr. 4. K.D. II Nr. 140. K.D. IV Nr. 134. 137.

¹⁰⁾ Kbh. G. 1. Aug. 1. April 1565. RA.

Amage og Hustru Karine Pedersdotter.¹¹⁾ Matr. Nr. 46/1689 Nr. Kv. var 2. April 1424 en *St. Peders Kirkes* Gaard, lejet til Haquinus Skræder, men før 6. April 1495 er den gaaet over i *Vor Frue Kirkes* Eje.¹²⁾ Matr. Nr. 47/1689 Nr. Kv. var i 1377 en *Vor Frue Kirkes* Gaard, lejet af Peder Dænæ, men den kom i Borgereje. I 1497 var den i *St. Peders Kirkes* Besiddelse. 23. Juni 1497 udstedte Siord Matssøn Skomager Genbrev for sit Lejemaal, og 12. Marts 1512 gav Povel Anderssøn Brygger sit Genbrev paa Gaarden.¹³⁾ Matr. Nr. 48. 49/1689 Nr. Kv. blev skænket til Kirken 19. Oktober 1481 af Hr. *Hans Henricsson*, Præst i Lund, for sin og sine Forældres Aartide. Han og hans Moder Gesæ maatte for deres Levetid frit bo i Gadehuset sønden for Porten. 27. Juli 1489 giver Olaff Clementssøn og Hustru Gese deres Genbrev for Leje af Gaarden, Præsten og hans Moder omtales ikke mere.¹⁴⁾ Matr. Nr. 54/1689 Nr. Kv. blev givet til Kirken 1515 af *Anders Tomesson* og Hustru *Christine Andersdatter*, samt deres Fostersøn Peder Trogelssøn.¹⁵⁾ Matr. Nr. 233/1689 Klb. Kv. blev 18. August solgt til Kirken af *Helligaands Kloster*.¹⁶⁾

Klokkehøjen (Nørre Voldgade). Langs Volden laa i Middelalderen 2 St. Peders Kirkes Grunde, hvis Façader tilnærmelsesvis kan betegnes ved de senere Matr. Nr. 310. 311/1689 og 309 B/1689 Nr. Kv., men som tillige indbefattede Dele af Bagjorden fra Matr. Nr. 55. 54. 52 og 50/1689 Nr. Kv. ved Nørregade. Matr. Nr. 310. 311/1689 Nr. Kv. blev 31. Marts 1432 af *Jens Clementssøn* i *Pilegaard* tilskødet *Haghen Jonsson*, Kong Eriks Tjener, og efter hans Død skænkede hans Arvinger 11. Februar 1454 Gaarden til *St. Peders Kirke*. 16. Marts 1497 havde Karine Kroghs Gaarden i Leje.¹⁷⁾ Matr. Nr. 309 B/1689 Nr. Kv. ejedes i 1432 af Jes Pederssøn. 16. Marts 1497 var den i Kirkens Eje og lejedes til Torsthen Tymandssøn og hans Hustru Kirstine.¹⁸⁾

St. Peders Kirkegaard. Matr. Nr. 38/1689 Nr. Kv. laa mellem *Kirkegaarden* og *St. Pedersstræde* og grænsede ogsaa mod Øst til *Kirkegaarden*. I 1377 var Grunden pantsat til Præsten Hr. *Paulus*. Det vides ikke, naar den kom i Kirkens Eje. Paa Grunden stod en Hovedgaard til *Kirkegaarden* og tre Boder ud til *St. Pedersstræde*. For Hovedgaarden findes et Genbrev af 25. Marts 1511 fra Hr. *Mattis Perssøn*, Vikar til *St. Apostel Alter* i *Vor Frue Kirke*. Gaarden blev siden *Præstegaard* for den tyske *St. Petri Kirke*. For Boderne findes et Afkaldsbrev

¹¹⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. III Nr. 12. K.D. IV Nr. 224. 258.

¹²⁾ K.D. II Nr. 31. K.D. IV Nr. 224.

¹³⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 240. Nr. 318.

¹⁴⁾ K.D. III Nr. 10. Nr. 11. Nr. 16. K.D. II Nr. 154.

¹⁵⁾ Herredags Dombog I 1537 fol. 114. R.A.

¹⁶⁾ K.D. IV Nr. 311.

¹⁷⁾ K.D. I Nr. 118. K.D. III Nr. 5. K.D. I Nr. 186.

¹⁸⁾ K.D. I Nr. 118. Nr. 186.

af 29. Marts 1499, i hvilket Hemming Olsson og Hustru Kirstine gav Afkald paa St. Peders Kirkes Gaard *vest for Taarnet*, Matr. Nr. 39 B/1689 Nr. Kv. og fik som Vederlag Brev paa de tre Kirkens Boder nord for *St. Pedersstræde* og vesten for Kirkegaarden.¹⁹⁾ Matr. Nr. 39 B/1689 Nr. Kv. laa nord for det *lille Stræde*, som løb fra *Larslejstræde* mod Øst, op mod *St. Peders Kirketaarn*. Oprindelig bestod Grunden af Matr. Nr. 39 B og 265/1689 Nr. Kv. og ejedes af Jakob Lale og Hustru Tryde, som gik i Arv til Sønnen Hr. *Peder Jakobsson Lale*, Præst i Horeby paa Falster, før 23. Juni 1423. Han solgte 27. Oktober 1444 Grunden til Hr. *Ascer Jensson*, som gav Matr. Nr. 265/1689 Nr. Kv. til Grund for *Vikarernes Kapitelhus* og gav Resten med 4 Boder, altsaa Matr. Nr. 39 B/1689 Nr. Kv., 28. Marts 1448 til Claus Pedherssøn og Hustru Cizæ som en „Mæthegaffue“, Medgift, dog forbeholdt han sig fri Færdsel ad en Sti over Grunden. Claus Pedherssøn solgte 14. Maj 1457 Grunden til sin Hustrus Broder, Præsten Hr. *Jens Ascerssøn* — de to var altsaa Børn af Præsten Hr. *Ascer Jenssøn* — og han har vel givet Grunden til St. Peders Kirke. Hemming Oluffssøn havde Gaarden af Kirken til 29. Marts 1511, da han som før nævnt byttede den med de tre Boder i Matr. Nr. 38/1689 Nr. Kv. Derefter fik Præsten Claus Laurissøn 18. Juli 1498 Boligen i Leje. Vistnok først efter Reformationen blev Grunden sammenlagt med Matr. Nr. 39 A/1689 Nr. Kv.²⁰⁾

St. Pedersstræde. Matr. Nr. 117. 118. 266. 267/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af *Larslejstræde*, som Karine Meynekes havde haft i Leje af St. Peders Kirke, blev 21. Marts 1495 lejet af Hans Jeipssøn, kaldet Glentze, og Hustru Margrete.²¹⁾ Matr. Nr. 119. 120/1689 Nr. Kv. blev 7. April 1505 tilskødet Kirken af Hans Glentze, som havde købt den af Oleff Gummessøn. 31. Januar 1509 fik Hans Moenssøn, Vikar til St. Christoffers Alter i Vor Frue Kirke, Gaarden i Leje.²²⁾ Matr. Nr. 123—125. 216—223/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af det ældre *Teglgaardsstræde* kom i Kirkens Eje til ubestemt Tid og blev 24. Januar 1519 mageskiftet til Vor Frue Karmeliterkloster i Helsingør.²³⁾

Studiestræde. Matr. Nr. 97.—98. 201—203/1689 Nr. Kv. var en Gaard, som Kanniken Hr. Johannes Christinæson 7. Februar 1341 havde skænket til Vor Frue Kirke, og som endnu var i denne Kirkes Eje i 1377. Til uvis Tid er den overgaaet til St. Peders Kirke. Den nævnes først efter Reformationen i Vor Frue Kirkes Jordskyld under Navnet *Blokgaard*.²⁴⁾ I Matr. Nr. 103/1689 Nr. Kv. fik Skomager Mathes Michelssøn 1. Maj 1450 af Michel Gregorssøn i Uby

¹⁹⁾ K.D. IV Nr. 305. K.D. III Nr. 25.

²⁰⁾ K.D. II Nr. 30. Nr. 64. Nr. 75. Nr. 95. K.D. IV Nr. 69. K.D. III Nr. 25. 28.

²¹⁾ K.D. II Nr. 184.

²²⁾ K.D. IV Nr. 276. Nr. 291.

²³⁾ K.D. II Nr. 220.

²⁴⁾ K.D. II Nr. 1. 7. Febr. K.D. I Nr. 75. Frue K. Jordsk. U.A.

tilskødet dennes Arvepart efter Broderen Olaff Gregorssøn Winther, og da Mathes Michelssøn selv var død, skødede hans Sønner Effuerd og Knut Matzson 24. Juni 1466 Gaarden til deres Søstersøn, Kanniken Hr. *Michel Matsson*, som 31. Oktober 1473 skænkede den til *St. Peders Kirke*.²⁵⁾ Kirken udlejede 28. August 1497 Gaarden til Niels Perssøn Glarmester, 30. Maj 1503 til Hr. Erasmus og Citze Tidickes og 11. November 1512 til Hr. Marquard, Kapellan til St. Søfrens Alter i Vor Frue Kirke. 8. Oktober 1528 blev den mageskiftet til St. Olafs Alter i Vor Frue Kirke.²⁶⁾

Vestergade. 2. Juni 1516 skænkede Søstrene *Kirstine Pedersdotter*, Jeppe Skræders Enke, og *Boil Pedersdotter*, Knud Skrivners Enke, Matr. Nr. 13/1689 Nr. Kv. til Kirken.²⁷⁾ Før 19. Februar 1479 gav *Sitze, Lasse Biørnssøns* Enke, Matr. Nr. 16. 190/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af *Larsbjørnsstræde* til Kirken, Lasse Biørnssøn levede 1450—60.²⁸⁾

Vombadstuestræde. Matr. Nr. 120/1689 V. Kv. paa Hjørnet af *Gammel Torv* nævnes 8. Oktober 1528 som St. Peders Kirkes Gaard, og den betaler efter Reformationen Jordskyld til Vor Frue Kirke.²⁹⁾ Matr. Nr. 121/1689 Nr. Kv. var allerede i 1377 en *Badstue*, som tilhørte Benechinus Sudena, og som 9. December 1448 under Navnet *Vombadstuen* blev tillagt St. Olafs Alter i Vor Frue Kirke. 8. Oktober 1528 fik St. Peders Kirke *Vombadstuen* i Mageskifte i Stedet for Matr. Nr. 103/1689 Nr. Kv. i *Studiestræde*.³⁰⁾

Kattesund. Matr. Nr. 98/1689 V. Kv. nævnes først, da Jørgen Hanssøn 2. Februar 1545 lejer Boden af Vor Frue Kirke.³¹⁾ Matr. Nr. 99/1689 V. Kv. nævnes 1. Marts 1545, da Gregers Pederssøn lejer Boden af *Vor Frue Kirke*.³²⁾ Matr. Nr. 100/1689 V. Kv. var 1. Marts 1545 beboet af Svend Jenssøn Bager, som udstedte nyt Genbrev til *Vor Frue Kirke* 9. Februar 1549.³³⁾ Matr. Nr. 101 var i 1377 i *Vor Frue Kirkes* Eje, men maa senere være overgaaet til *St. Peders Kirke*, ligesom de øvrige Boder paa Strædets Østside. Matr. Nr. 101—103/1689 V. Kv. blev 26. Februar 1545 skødet af Gertrud Peder Olssøns Enke til Hr. *Knud Pederssøn Gyldenstjerne*. Grunden havde i Følge Vor Frue Kirkes Jordskyldslister Jordskyld til denne Kirke.³⁴⁾ Matr. Nr. 104/1689 V. Kv. blev 8. August 1531 skødet af *Peder Villadsson* Raadmand til Hr. *Knud Pederssøn*

²⁵⁾ K.D. II Nr. 90. Nr. 127. K.D. IV Nr. 110. K.D. II Nr. 135. Nr. 136. Nr. 166.

²⁶⁾ K.D. II Nr. 186. K.D. IV Nr. 267. Nr. 321. Nr. 407.

²⁷⁾ K.D. IV Nr. 345. K.D. Nr. 352.

²⁸⁾ K.D. I Nr. 168. K.D. VI Nr. 207.

²⁹⁾ K.D. IV Nr. 407.

³⁰⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 51. Nr. 407.

³¹⁾ K.D. II Nr. 316.

³²⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. II Nr. 317.

³³⁾ K.D. II Nr. 317. Kbh. G. Nr. 202. Frue K. R.A.

³⁴⁾ K.D. IV Nr. 433.

Gyldenstjerne.³⁵⁾ Matr. Nr. 105 A/1689 V. Kv. blev 15. Juli 1532 skødet af *Mattis Knudssøn* til Hr. *Knud Pederssøn Gyldenstjerne*.³⁶⁾ Matr. Nr. 105 B/1689 V. Kv. blev 20. December 1532 af St. Peders Kirke lejet til *Matthias Esbiørnsøn*³⁷⁾ og 20. Juli 1533 af Kirken lejet til *Knud Pederssøn Gyldenstjerne*. Gaden kaldes i disse Skøder *St. Clemens Stræde*. Matr. Nr. 105 C/1689 V. Kv. var 20. December 1532 lejet til en Borgmester i Roskilde og blev 23. August 1537 af Jens Hanssøn i Roskilde skødet til Hr. *Knud Pederssøn Gyldenstjerne*.³⁸⁾

Hestemøllestræde. Matr. Nr. 19. 63. 64. 108. 109/1689 V. Kv. mellem Fargegade og Sluttergade er fra 1557 nævnt i *Vor Frue Kirkes* Jordskyldsregnskaber som tilhørende Borgmester *Oluf Jakobssøn Skriver*, og Grunden har altsaa tidligere været St. Peders Kirkes.³⁹⁾

Vandmøllestræde. Matr. Nr. 48 A/1689 Sn. Kv. blev 24. Januar tilskødet St. Peders Kirke i Mageskifte af *Vor Frue Karmeliterkloster* i *Helsingør* for Matr. Nr. 123—125. 216—223/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde*.⁴⁰⁾

Hyskenstræde. Matr. Nr. 31/1689 Str. Kv. blev 10. April 1458 skænket St. Peders Kirke af Hr. *Pær Ungger*, Præst til Thornby paa Amager. Strædet kaldes da *Lasse Wynneres Stræde*. 25. April 1530 fik Lauritz Guldsmed Gaarden i Leje.⁴¹⁾ Matr. Nr. 33/1689 Str. Kv. fik Kirken i Mageskifte 24. Januar 1519 af *Vor Frue Karmeliterkloster* i *Helsingør* for Matr. Nr. 123—125. 216—223/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde*.⁴²⁾

Købmagergade. Matr. Nr. 24. A.B/1689 Kbm. Kv. blev skænket Kirken 29. Juli 1485 af Hr. *Jost Pederssøn*, Præst til Skanør og Falsterbode. Matr. Nr. 24 A, som laa nordligst, var 15. April 1499 lejet til Simen Sporesmed, og 2. Februar 1509 udstedte Kongens Harniskvisker Hans Arildssøn Genbrev for sit Lejemaal af Gaarden. Matr. Nr. 24 B/1689 Kbm. Kv. blev 15. April 1499 lejet til *Mattis Olufssøn Smed*.⁴³⁾ Matr. Nr. 52. 53. 136—140. 153—156/1689 Klb. Kv. blev skænket Kirken af *Ewert Lynning Guldsmed* 23. Januar 1464, og den siges da at ligge paa *Rosengaarden*. 23. April 1490 lejede *Tyge Matisson*, Alterpræst til *St. Knud Konges Alter* i *Vor Frue Kirke*, Gaarden af St. Peders Kirke.⁴⁴⁾

³⁵⁾ K.D. IV Nr. 433.

³⁶⁾ K.D. IV Nr. 433.

³⁷⁾ K.D. VI Nr. 48. Fejlagtig Aarsangivelse.

³⁸⁾ K.D. VI Nr. 46. K.D. IV Nr. 433.

³⁹⁾ *Vor Frue K.* Jordsk. U.A.

⁴⁰⁾ K.D. II Nr. 220.

⁴¹⁾ K.D. II Nr. 109. Nr. 110. K.D. IV Nr. 417.

⁴²⁾ K.D. II Nr. 220.

⁴³⁾ K.D. IV Nr. 187. K.D. II Nr. 15. K.D. III Nr. 26. K.D. IV Nr. 292.

⁴⁴⁾ K.D. II Nr. 119. Nr. 176.

Rosengaarden. 17. Januar 1528 skødede *Borgmestre* og *Raad* til St. Peders Kirke Stadens Grund, Matr. Nr. 107/1689 Klb. Kv. i Gaden *Rosengaarden*.⁴⁵⁾

2. ST. PEDERS KIRKES ALTERGODS

Kirken havde, saavidt det kan oplyses, kun 3 Altre.

St. Peders Alter var sikkert *Højaltret*. Det nævnes tidligst i Vognmandslavets Skraa af 1478 og i Universitetets Statut af 28. November 1479, idet der i begge foreskrives aarlige Messer for St. Peders Alter. Ogsaa i andre Tilfælde foreskrives Aartide, holdt for dette Alter. Der kendes intet Brev, som tillægger Altret Gods.⁴⁶⁾

Vor Frue Alter nævnes 6. Maj 1493, da Præsten Hr. *Jens Pederssøn* til Vor Frue Kirkes Sjøealter skænker til det 2 Boder Matr. Nr. 112 D/1689 Nr. Kv. og en Gaard Matr. Nr. 109 A/1689 Nr. Kv., alle i *Studiestræde*. Gaarden skal blive Altrets *Residens*.⁴⁷⁾

St. Pouls Alter. 16. Maj 1435 skødede Kantoren Hr. *Claus Lybertsøn* til Kanniken Hr. *Sven Petherssøn* af Vestenskov en *Vor Frue Kirkes* Gaard, Matr. Nr. 227. 210. 211/1689 Klb. Kv. paa *Nørregade*, og 26. Februar 1436 gav *Sven Vestenskov* sammen med Mag. *Knud Nielssøn* Gaarden til *St. Pouls Alter* i St. Peders Kirke med den Tilføjelse, at Kanniken, som var *Sacrista* ved *Vor Frue Kirke*, skulde have *St. Pouls Alter* underlagt og hæve dets Indtægter til sit eget Brug. Til Gengæld skulde han lade afholde Aartider for Mag. *Knud* og Hr. *Sven Vestenskov*. Biskoppen stadfæstede disse Vilkaar og annekterede Altret til *Sacristanofficiet*. Altret synes at være oprettet ved denne Lejlighed.⁴⁸⁾ 18. August 1511 skænkede *Vibeke Niels Jeipssøn* *Offuerlenders* sin Mølle udenfor *Vester Port* til *St. Pouls Alter*.⁴⁹⁾

⁴⁵⁾ K.D. II Nr. 241. K.D. III Nr. 21.

⁴⁶⁾ K.D. II Nr. 219. S.R.D. VIII p. 259 ffg. K.D. III Nr. 12. K.D. IV Nr. 352.

⁴⁷⁾ K.D. II Nr. 183. K.D. III Nr. 19.

⁴⁸⁾ K.D. II Nr. 49. K.D. IV Nr. 42.

⁴⁹⁾ K.D. II Nr. 201.

GRAABRØDRE KLOSTER

Graabrødre Kloster har lige fra dets Oprettelse i 1238 ligget paa det østlige Hjørne af *Klosterstræde* og *Skindergade*, men dets Bygningskompleks findes ikke angivet som Helhed paa noget Kort. Kun sparsomme Rester bevaredes saa langt ned igennem Tiden, at de kan genfindes paa Kortene, og kun en enkelt Bygnings Underdel indgaar endnu tydeligt i et Nutids Hus paa *Graabrødre Torv*.

Ved Udgravninger er der hidtil kun fremkommet sparsomme Oplysninger om selve Klosterbygningerne, men dog flere Bidrag om de tilliggende Lokalteter og disses Afgrænsning.¹⁾

Fra bevarede Dokumenter kan man uddrage forskellige Detailler om Klosterbygningernes Grundrids og Fordeling paa Grunden og om deres Anvendelse.

Ved Brev af August 1530 bestemte *Frederik I*, at *Graabrødre Kirke* og *Kirkegaard* samt de *tre Huse*, som laa op til Kirken, skulde være *Studiegaard* for *Universitetet*.²⁾ Det fremgaar heraf, at de egentlige Klosterbygninger dannede et firlænget Komplex, i hvis nordlige Fløj *Kirken* maa have ligget, thi *Kirkegaarden* laa langs *Graabrødrestræde* (*Skindergade*). Kirken blev nedrevet kort efter 1530.³⁾

Af de fire Længer i Klostret blev kun en bevaret nogenlunde uforandret ned igennem Tiden, nemlig den vestlige, som allerede før 10. Juli 1547 blev til *Bryggernes Lavshus*⁴⁾ Den findes gengivet paa Geddes Kvarterkort af 1756 over *Frimands Kvarter* som en stor Bygning, skraat liggende saavel mod *Skindergade* som mod *Klosterstræde*. Den var 22,6 m lang og 8,8 m bred. Ved Genopførelsen efter *Ødelæggelsen* i 1807 synes Dele af *Murværket* endnu at være bevarede i Sidehuset til *Skindergade* Nr. 23 (*Matr. Nr. 94 A & 38 A*). *Bryggernes Lavshus* indeholdt en stor *Mødesal*; den maa være identisk med Klostrets store *Sal*, *Refektoriet*, som i *Middelalderen* hyppigt blev taget i Brug til vigtige *Møder*.

1) Hist. Medd. o. Kbh. III p. 417 ffg.

2) K.D. IV Nr. 423.

3) Huitfeld. *Frederik I's Krønike* p. 320.

4) K.D. I Nr. 290.

Syd- og Østfløjen blev efter Reformationen til en *Adelsgaard*, som i 1581—1600 ejedes af *Axel Tønnessøn Viffert* til Axelvold og hans Enke,⁵⁾ og i 1607 i Fællesskab af Svigersønnen *Eske Brok* til Estrup og gamle *Albret Skeel* til Jungetgaard, der blev halshugget i Horsens i 1609 paa Grund af et begaaet Drab. Siden havde *Otte Skeel* til Hammelse Gaarden, som Svigersønnen *Henrik Ramel* til Bækkeskov dernæst arvede. Henrik Ramels Enke *Margrete Skeel* solgte 12. Juni 1668 Gaarden til Krigssekretair *Herman Meyer*,⁶⁾ som allerede 17. Marts 1666 fik frit Tagdryp, fri Udgang med Indkørsel og frit Fortov til det efter Nedrivningen af *Corfitz Ulfelds* Gaard opstaaede Torv.⁷⁾ Graabrødre

Torvs Vestsiden er altsaa Façadelinie for Klosters Østfløj.

Vi kan derefter med rimelig Nøjagtighed fastsætte Ydermaalene paa Klosterfirkanten til 41 m fra Nord til Syd og 30 m fra Øst til Vest, men det er ikke udelukket, at der kan have været Udløberfløje, bl. a. fra Sydfløjen mod Øst.

Udenfor Klosterfirkanten laa *Økonomibygningerne*, som sammen med Klosters Sydfløj omrandede en

Gaardsplads, der endnu er delvis bevaret som et Indsnit i Graabrødre Torvs sydlige Husrække, og som i sin oprindelige Form er vist paa Belejningskortet fra 1658.⁸⁾ Denne Plads hed i den sidste Fjerdedel af det 16. Aarhundrede *det nye Fisketorv*.⁹⁾

I det sydøstlige Hjørne af Økonomilængerne og som en Del af deres Østfløj laa den Bygning, som rummede *Klosterfængslet* eller *Prisonet*, af hvis Kælderhvelvinger og Mure en Del er bevaret i *Graabrødre Torv* Nr. 11 (Matr. Nr. 106 Fr. Kv.).

En gammel Inventariegørelse fra 25. April 1530¹⁰⁾ nævner „*det Hus hos Prisonet*“, *Porthuset*, *Gæstehøberg*, *Bryggers*, *Maltmølle*, *Sukkerhus*, *Svendeherberg*, *Stegers* og *Sakristi*.

Bryggerhuset og en Stue, som Arbejdsfolkene havde benyttet (*Svendeherberget?*), tillige med Gaardsrum og Brønd skødes 4. August 1530 til *Jacob Friis*

Fig. 39. Graabrødre Klosters Segl.

⁵⁾ K.D. I Nr. 362.

⁶⁾ Skb. V fol. 27. L.A.Sj.

⁷⁾ K.D. III Nr. 1016.

⁸⁾ Ny kgl. Saml. 372 d.

⁹⁾ K.D. II Nr. 404.

¹⁰⁾ K.D. I Nr. 254.

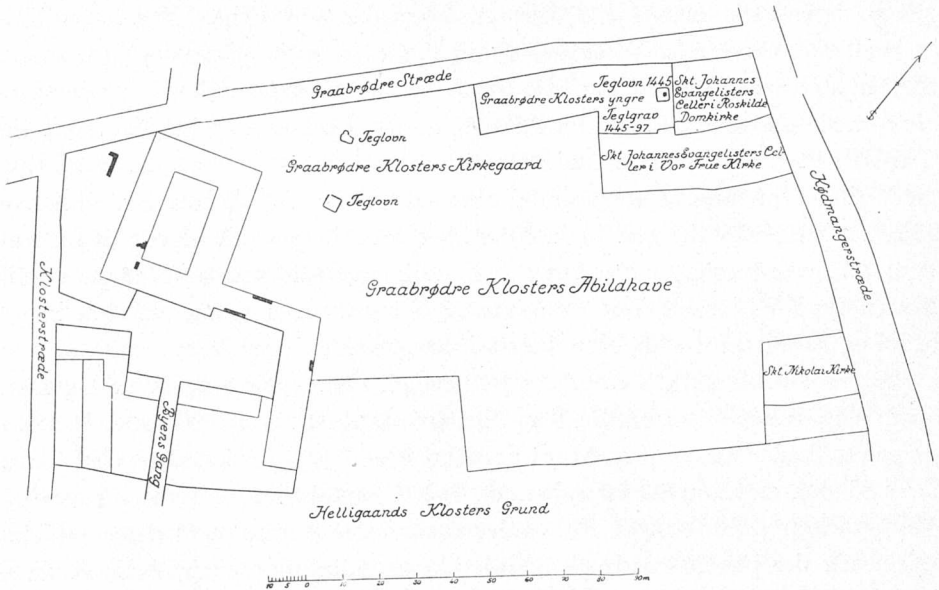

Fig. 40. Grundplan af Graabrødre Kloster.

Ridesmaasvend og siges da at ligge ud til *Graabrødrestræde* (Klosterstræde), og til dette Stræde ligger ogsaa Klosters *Porthus*.¹¹⁾ Jacob Ridesmaasvends Gaard kan følges gennem Aarene og viser sig at svare til *Graabrødre Torv* Nr. 21—23 samt den nordlige Del af *Klosterstræde* Nr. 20.

Til Klosters Økonomibygninger hørte yderligere de *Stenhusboder*, som Kong Hans' Hofmester, Ridder *Poul Laxmands* til Valden 30. November 1491 skænkede til *St. Peders Alter i Vor Frue Kirkes Højekor*, og som han havde købt af Graabrødre Klosters Procuratores. De laa i *Klosterstræde* og udgjorde det sydvestlige Hjørne af Klostergrunden.

Øst for Klosteret og sønden for Skindergade laa Klosters *Kirkegaard*, og øst for denne laa atter indenfor Klosters Mur et Jordstykke, hvorpaa Klosters *Teglovn* stod i 1477. Sønden for Jordstykket laa Klosters *Abildgaard*.

Graabrødre Klosters Jord har sandsynligvis lige fra dets Anlæg strakt sig til den Grund, som siden blev Helligaands Klosters, og er der i Middelalderen sket Ændringer i denne Grænse, har de i alt Fald ikke efterladt sig Spor i Dokumenterne.

Grænsen strakte sig fra Klosterstræde langs Sydsiden af Matr. Nr. 86 til Prisonet og bøjede her op langs dettes Østside indtil Torvet og langs dette indtil Vestsiden af Matr. Nr. 139/1689 Fr. Kv., der omtrent ligger i Østsiden af Niels

¹¹⁾ K.D. IV Nr. 310. K.D. II Nr. 335. K.D. I Nr. 362 p. 530.

Hemmingsensgade. Her bøjede Grænsen atter i Retningen Øst—Vest langs Skellet mellem Løvstræde og Valkendorfs gades Grunde. Oprindelig synes Graabrødre Kloster at have strakt sig mod Øst til Vestgrænsen for Grundene i Købmagergade, men Kloret søgte kort for Affattelsen af Jordebogen af 1377 at skyde sin Grænse helt frem til denne Gade.

Ved Udgravning af en Grund i Skindergade Nr. 23 (Matr. Nr. 94 A 1 & 38 A Fr. Kv.) blev der fundet en 85 cm tyk Mur, bestaaende af et Skifte Mursten, der hvilede paa et Fundament af utilhugne Kalksten og Kampesten.¹²⁾ Muren synes at have tilhørt Langside og Gavl af en Bygning, der har ligget foran og parallelt med Klosters Vestfløj, Brygger Lavshus.

Af selve Klosterfirkanten er der fremdraget Spor, beskrevne af Bering Liisberg.¹³⁾ I Grunden Graabrødre Torv Nr. 10 (Matr. Nr. 96 og 100 Fr. Kv.) fandtes paa to Steder Rester af en Mur i Forlængelsen af Brygger Lavshus' Østfaçade. De stod paa et Kampestensfundament, hvis Overkant laa omtrent i Kote 4,7 Murtykkelsen var 71 cm og Forbandet var middelalderligt. Ved det ene Murstykke var der paa Nordsiden 1 Stens (30 cm) Rundmur med 52 cm Radius. I *Kejsergade* og paa *Graabrødre Torvs* vestlige Del er fundet Rester af de 0,70 m tykke Langmure i Økonomibygningernes Nordfløj, som var 5,65 m bred, og som strakte sig fra Østfløjen med Prisonet hen til Klosterfirkanten. Desuden er der fremdraget en Del Murrester og Brolægninger, der næppe er af middelalderlig Karakter, men hidrører fra *Corfitz Ulfelds* nedrevne Gaard.¹⁴⁾

I 1903—04 blev der foretaget Grundundersøgelser paa *Kejsergade* Nr. 2, (Matr. Nr. 112 Fr. Kv.) af Arkitekt *C. M. Smidt* paa Nationalmuseets Vegne og af Lærer *Rosenkjær*.¹⁵⁾

Det naturlige Terrain laa paa Hjørnet af *Kejsergade* og *Skindergade* med Ler i Kote 4,2 og Muldlagets Overflade i Kote 4,5 og paa Hjørnet af *Kejsergade* og *Graabrødre Torv* med Ler i Kote 4,1 og Muld i Kote 4,4. Terrainet var altsaa næsten horizontalt med et svagt Fald mod Syd, hvilket bekræftes af andre Maalinger i Omegnen.

Paa en stor Del af Grunden var Leret afgravet til en Dybde af Kote 3,0; herunder laa der et Sandlag, og i dette havde man taget Sand i smaa Grave, der var ført ned til Grundvandet i Kote 1,6. Afgravningen strakte sig mod Øst ud over Grundenes Grænser.

Leret var øjensynligt brugt til Brænding af Mursten. En af de største af

¹²⁾ Beretn. af Henry Petersen i Nat. Mus. Ark.

¹³⁾ Architekten 1901 p. 63 ffg. p. 77 ffg. Figureerne unøjagtige.

¹⁴⁾ Hist. Medd. o. Kbh. III p. 432 ffg.

¹⁵⁾ Beretn. i Nat. Mus. Arkiv. Rosenkjær. Fra det underj. Kbh. p. 37 ffg. Hist. Medd. o. Kbh. III p. 433 ffg.

Lergravene, som laa omtrent 8 m syd for Skindergade, var fyldt med Aske, Tørvesmuld, raa og brændt Kalk og Flintestykker og især Teglstensbrokker. Der var en Bund af en *Teglovn* umiddelbart syd for Lergraven. En anden *Teglovn* har staaet omtrent 14 m sydligere; her har man gravet en god halv Meter ned i Leret og jævnet Pladsen, førend man lagde Ovnens Bund, der var brændt omtrent 20 cm ned i Leret. Naar man kun fandt Bunden og ikke selve Ovnen, var Aarsagen den, at der senere ovenpaa Bunden var lagt et Fundament af store Granitsten til en yngre Bygning.

Det hele Terrain med Ler og Sandgrave synes efter Teglværkets Ophør at have henligget med en Bevoksning af Buske og Planter, hvis Rødder havde gennemvævet Terrainets Overflade. Teglværket maa henføres til et tidligt Tidspunkt af Middelalderen, sandsynligvis til Klosters Opførelsestid; herfor taler ogsaa dets Nærhed af Klosterkomplekset.

Senere er Teglgavene bleven benyttede som *Begravelsesplads*. Der laa Lig ved Lig i tætte Rader, de fleste med Hovedet mod Vest og med Armene langs Kroppen. Hist og her fandtes Spor af Klæder og af Bræddekister. Ligene laa tilsyneladende paa den bevoksede Grund, og Fylden over dem var ren Muldjord, ikke Husaffald. Enkelte Steder, f. Eks. mod Ejendommen Graabrødre Torv Nr. 8, har der været Forstyrrelser, og Knoglerne var samlede i Bunker. Der fandtes Skeletter helt ud til Skindergade under den senere Bebyggelse langs denne Gade.

Over Begravelserne, og altsaa yngre end disse, fandtes Fundamenter og andre Rester af en Renaissancebebyggelse, navnlig et Kælderrum ud til Skindergade.

I Skindergade saa man en ældre Brolægning i Kote 6,4.

Kirkegaarden omtales af *Pontoppidan*, som nævner, at da *Joachim Gersdorf* byggede sin Gaard paa denne Grund, blev der opgravet nogle Hundreder Dødningehoveder.¹⁶⁾ Den har strakt sig lige til *Trompetergangen*, nu Niels Hemmingsensgade, idet man i 1823 ved Gravning i Gaden har fundet en stor Mængde Menneskeben.¹⁷⁾

Men ved Opførelsen af Hjørnehuset paa Østsiden af *Niels Hemmingsensgade* og *Skindergade* Nr. 9—11, Matr. Nr. 43—45 Fr. Kv. viste det sig, at Kirkegaarden ikke gik ind paa denne Grund.¹⁸⁾

Paa Skindergade Nr. 3, Matr. Nr. 47 Fr. Kv. maa vi søge den yngre *Teglovn*. Jorden nævnes allerede i 1425 som tilhørende Klosteret, og i 1445 nævnes Teglovn, saaledes at den af Rosenkjær fundne ældre Teglovn maa være nedlagt før dette Aar.

¹⁶⁾ Pontoppidan. Orig. Hafn p. 292.

¹⁷⁾ O. Nielsen. Kbh. K. og B. I p. 326.

¹⁸⁾ Indb. i Nat. Mus. A.

I Skellet mellem Skindergade Nr. 7 og Nr. 5 stødte man paa en Mur i Munkeskifte. Den begyndte 60 cm sønden for den nordlige Side af Baghuset i Nr. 5 og gik syd paa langs Skellet og ind under dens sydlige Nabogrænse for Købmagergade Nr. 45. Endvidere fandtes Rester af en Mur, der fra Købmagergade Nr. 45's Hjørne løb i østlig Retning. Disse Mure maa være yngre end Salget i 1496—97 og har, da de blev byggede, dannet Hegn for Klosters *Abildgaard*.

GRAABRØDRE KLOSTERS GODS

Graabrødre Kloster blev oprettet i 1238 af *Jakob Sunessøns Datter Inger*, som siden blev Grevinde af Regenstein i Harzen. Det var viet til *St. Katharina*,¹⁹⁾ og Kirkens *Højalter* har været viet til denne Helgeninde. Af Kirkens øvrige Altre nævnes kun *Trinitatis Alter* 18. Maj 1466,²⁰⁾ men det er sikkert ældre. Sandsynligvis har det været *Lavsalter* for de *tyske Købmænds Trefoldighedsgilde*, hvis Skraa er af 2. Februar 1382, og hvis Messer blev holdt dels „to den moniken“ i *Graabrødre Kloster*, dels i *Vor Frue Kirke*.²¹⁾ Da Klostergrunden havde sin største Udstrækning, indbefattede den Matr. Nr. 69—90. 96—97. 118—133. 140—147/1689 Fr. Kv. I 1377 søgte Munkene at udvide mod Øst helt til *Købmagergade*, idet de „røvede Grunden“ Matr. Nr. 91—100. 148/1689 Fr. Kv., som havde tilhørt Dionysius, Andreas Røoth og Esgerus Møthe. „Rovet“ lykkedes dog kun for den sydlige Del af Andreas Røoths Grund, idet Matr. Nr. 96—97/1689 blev ved Klosteret, medens det øvrige maatte opgives og afhændes.

I 1377 havde Klosteret paa Trods af Ordensreglen endnu følgende Grunde: Matr. Nr. 166—174. 213—215/1689 Klb. Kv. i *Skidenstræde* paa Hjørnet af *Fiolstræde*, Matr. Nr. 54. 157. 130. 131/1689 Klb. Kv. paa Hjørnet af *Købmagergade* og *Rosengaarden*, Matr. Nr. 111, 112, 84/1689 Rbg. Kv. i *Landmærket* og Matr. Nr. 17/1689 Rbg. Kv. i *Springgade*.²²⁾ Disse Ejendomme blev dog siden afhændede til Københavns By, senest ved Klosterreformationen, Observansen, i 1487.²³⁾

18. Maj 1466 skænkede Væbneren *Jep Clausøn (Godov)* Klosteret en Gaard i København, for hvilken det skulde afholde hans Sjælemesse for *Trinitatis Alter*.²⁴⁾ Brudstykker af et Skøde meddeler, at Klosteret omtrent 1485 tilskødede

¹⁹⁾ Lindbæk. De d. Francisc. Kl.

²⁰⁾ K.D. I Nr. 153.

²¹⁾ K.D. I Nr. 81.

²²⁾ K.D. I Nr. 75.

²³⁾ Rørdam. Kbh. Kl. og Kl. p. 282 jfr. K.D. II 82.

²⁴⁾ K.D. I Nr. 153.

Laurens Hemmingssøn en Grund i *Vor Frue Sogn*, som hans afdøde Hustru nogle Aar før havde skænket Kloret.²⁵⁾ Før 30. November 1491 købte Hr. *Poul Laxmand* Matr. Nr. 69—72/1689 Fr. Kv. i *Klosterstræde* i Klostergrundens sydvestlige Hjørne af Klorets Procuratorer. Han henlagde Grunden til St. Peders Alter i Vor Frue Kirkes Højekor.²⁶⁾

I 1496 begyndte Kloret at bortsælge Jorden i dets yngre Teglgaard ved *Skindergade* og solgte 8. August 1496 Matr. Nr. 87 A. 88 B/1689 Fr. Kv. til Raadmand *Jep Jensen* og samme Dag Matr. Nr. 88 A/1689 Fr. Kv. til *Pether Bodeker*; Salget sluttedes næste Aar 28. August 1497, da Guldsmid *Hans Pederssøn Frimand* købte den østligste Parcel, Matr. Nr. 89. 90/1689 Fr. Kv.²⁷⁾

²⁵⁾ K.D. IV Nr. 189.

²⁶⁾ K.D. IV Nr. 215.

²⁷⁾ K.D. IV Nr. 235. 236. 241.

HELLIGAANDS KLOSTER

Det *Helligaands Hus*, som *Christiern I* afløste med *Helligaandsklostret*, havde, som *Arild Huitfeld* udtrykker sig, sine Syge „i adskillige Huse og Værelser forstrøede“. Stiftelsen havde ogsaa en *Kirke*, der omtales lejlighedsvis 22. Marts 1449 i et Dokument for en Nabogrund.¹⁾ Der kendes intet til den gamle Stiftelses Bygninger og deres Fordeling, men af Grund- og Bygningsundersøgelser i Nutiden synes det at fremgaa, at Kongen saavidt gørligt har ladet de ældre Bygninger og navnlig Kirken indgaa i det nye Klosteranlæg.

Udstrækningen af *Helligaands Klosters Grund* kendes fra Kronens Skøde af 23. Marts 1650 paa Tugthuset til Hofapoteker *Samuel Meyer*,²⁾ suppleret med Skøder og Maalebrev paa Nabogrundene. Grunden strakte sig mod Syd til *Amager Torv* fra Matr. Nr. 18/1689 Fr. Kv. til Matr. Nr. 13/1689 Fr. Kv., idet dog Stenbodernes smaa Grunde Matr. Nr. 14—17/1689 Fr. Kv. var byggede paa Gadejord mellem Kirkegaarden og Torvet. Paa Kirkegaardens sydvestlige Hjørne dannede Matr. Nr. 18/1689 Fr. Kv. den middelalderlige *Helligaands Badstue*, et Indsnit i Grunden, som mod Vest begrænsedes af Strædet *Madtorget*, Valkendorfgades Forgænger. Paa det sydøstlige Hjørne laa den Gang som endnu Husblokken Matr. Nr. 12—13/1689 Fr. Kv. Derfra gik Østgrænsen langs *Lille Helliggeiststræde* (Niels Hemmingsensgade) til Sammenstødet med *Store Helliggeiststræde* (Valkendorfgade). Paa Nordsiden af denne sidste Gade lige til Købmagergade laa Klosters *Abildhave*, Nr. 380 i Jordebogen af 1377; den var allerede da i *Helligaandshusets* Eje. Mod Nord grænsede Klosterjorden til *Graabrødre Klosters Grund*. Grænsen løb i Øst-Vest syd for *Graabrødre Torvs* og *Løvstrædes* Grunde undtagen paa Strækningen fra *Graabrødre Klosters* Prison, Matr. Nr. 133/1689 Fr. Kv. og mod Øst til Tugthusporten (Niels Hemmingsensgade), hvor *Helligaands Klosters Ladegaard* havde sin Jord helt ud til *Løvstræde*, nu *Graabrødre Torv*, paa en Strækning af 47 m (75 Alen).

De Klosterbygninger, som *Christiern I* lod opføre, bevaredes som Helhed, dog med enkelte Ændringer og Tilføjelser indtil 1650, da de med Undtagelse

¹⁾ K.D. II Nr. 82.

²⁾ K.D. III Nr. 483 jfr. en mere fejlfri Afskrift i Tugthus Vandcomp. Particip Bog S.A.

af Kirken blev solgt til Hofapotheker *Samuel Meyer*; i den sidste Periode var de af *Christian IV* taget i Brug som Arbejdsanstalt for Mænd og Kvinder, det saakaldte *Tugthus*. *Samuel Meyer* lod de fleste af Bygningerne nedrive, saaledes at der til vore Dage, foruden den stærkt ombyggede *Kirke*, kun er bevaret største Delen af Klosters *Vestfløj*, Helligaandshuset, hvori nu Kommunebibliotheket findes, og en lille Del af *Østfløjen*, nu Kirkens *Sakristi*; Fundamenterne for en af Avlsbygningerne indgaar i Bygningen for *Sparekassen for København og Omegn* i *Niels Hemmingsensgade* Nr. 24, Matr. Nr. 157/1689 Fr. Kv.

Hovedanlægget i Klosteret dannede et firlænget Komplex med *Kirken* mod Syd. *Sygestuen* for de indlagte Beboere laa i *Vestfløjen*, det egentlige Munkekloster med *Dormitorium* og *Kapitelsal* i *Østfløjen* og *Refektorium* med *Køkken* i *Nordfløjen*. *Vestfløjen* var forlænget mod Nord udover *Nordfløjen* med en kort *Udløber*, og i Tilslutning til *Østfløjens* Nordside var bygget en vinkelformet Bygning, vistnok en Bolig for Klosters *Prior*. Sammen med *Priorboligen* og *Østfløjen* dannede en anden Vinkelbygning, det saakaldte *Lille Helliggeisthus*, et lille firlænget Komplex ud til *Lille Helliggeiststræde*. Denne sidste Vinkelbygning var opført af Bindingsværk, og det er usikkert, om den er bygget i Klostartiden eller efter Reformationen.

Norden for de egentlige Klosterbygninger laa Klosters *Ladegaard*, om hvis Bygninger der kun findes faa Oplysninger. Indkørslen skete gennem et *Porthus* ud for *Lille Helliggeiststræde*. Mellem *Ladegaarden* og *Abildhaven* laa en grundmuret Bygning, som bl. a. rummede Klosters *Hestemølle*, og mod Vest paa Grunden, op imod *Graabrødre Klosters* *Prison*, laa Klosters *Ladehus*. Antallet og Beliggenheden af *Ladegaardens* øvrige *Udhuse* og *Stalde* kendes ikke.

Det ældste Billede af den middelalderlige Helligaandskirke ses paa *Johan Dirichsens* Stik efter *Jan v. Wicks* Prospekt af Byen fra det første Decennium af det 17. Aarhundrede. Den viser sig her at være bygget i Basilikaform med et højt 8 Fag langt Hovedskib og lavere Sideskib, og Koret har en tresidet Apsis. Ved en Unøjagtighed fra Tegnerens Side dækker Sideskibet kun 4 Fag af Hovedskibet i Stedet for 5 Fag. Kirken har spidsbuede Vinduer og Stræbepiller; dens Indre er følgelig overhvalvet. Hovedskibet og Koret er under fælles Tag,

Fig. 41. Helligaands Klosters Segl.

og Vestenden af Kirken saavel som den tresidede Apsis har kamtakkede Gavle. Kirken har Tagspir og et Taarn, hvis væsentligste Dele stammer fra Renaissance-tiden.

Ved en Sammenligning af dette Billede med Billeder og Grundplan for Kirken, som den genopførtes efter Branden i 1728 og Ombygningen i 1878, vil det let ses, at bortset fra, at Sideskibene blev genopført i Hovedskibets Højde og forøgedes med et sjette Fag, skete der ikke store Afvigelser fra Middelalderkirken. Og allerede en flygtig Undersøgelse vil vise, at der endnu findes *middelalderligt Murværk* bevaret i *Vestgavlen*, i *Korets Apsis* og i *Kirkens nordlige Façade*, ja endogsaa i *Taarnets* nedre Del. Det kan derfor fastslås, at bortset fra smaa Ændringer og Tilføjelser er Middelalderkirkens Grundrids bevaret i den nuværende Kirke. De svære Fundamenter, bestaaende af 3 mægtige Lag af løst opstablede Kampesten under Kirkens Ydermure og Piller, stammer fra dens første Opførelse.³⁾ De hviler paa det *faste Ler*, omtrent i Kote 1,35 m, og *Jordlinien* laa paa Opførelsestiden i Kote 4,00 m,⁴⁾ *Opfyldningen* var altsaa den Gang omtrent 2,5 m, hvilket viser, at *Bygningen intet indeholder fra Helligaandshusets Oprettelsestid* kort før 1300, men helt og holdent maa henføres til 15. Aarhundrede.

Ved Genopførelsen efter Ildebranden i 1728 benyttede man ikke alene det middelalderlige Murværk i størst mulig Udstrækning, men der blev ogsaa betydelige nedstyrkede Murrester liggende i Murgruset over Begravelserne under Kirkens Gulv, og ved Ombygningen i 1878—80 lykkedes det her i Hovedskibets femte Fag, regnet fra Vestenden, at fremdrage en nedstyrtet Murrest af Skillevæggen mellem Hovedskib og Sideskib, som ikke alene viste, at Sideskibet har rummet 5 Fag, men ogsaa, at den har været formet som en Række af Piller med mellemliggende Spidsbuer. Lignende Iagttagelser gjordes ved Kirkens Vestgavl, hvor der fandtes et Murfremspring, svarende til en firkantet Halvpille med profilerede Hjørner.⁵⁾

Kirken havde *Indgangsdøre* i det sydlige Sideskibs 1. og 5. Fag og i det nordlige Sideskibs 1. Fag.

Desuden var der paa Nordsiden en tilmuret *Adgang* til Hovedskibet,⁶⁾ eller rettere til det middelalderlige Kor i 6. Fag, dækket af Taarnmuren, og *tre Døre* til Koret i 8. Fag, den østligste øst for Sakristiet og af ukendt Byggeaar.⁷⁾ De to vestlige Døre i 8. Fag var anbragt etagevis over hinanden, saaledes at der

3) Møllerup og Storck. Helligaandskirken p. 2.

4) Ch. Christensen og Chr. Ax. Jensen. Helligaands K. og Kl. Hist. Medd. 3 R I p. 80.

5) Møllerup og Storck. l. c. p. 2. Pl. 8 fig. a.

6) Møllerup og Storck. l. c. Plan 8 fig. e.

7) Ch. Christensen og Chr. Ax. Jensen. l. c. p. 73.

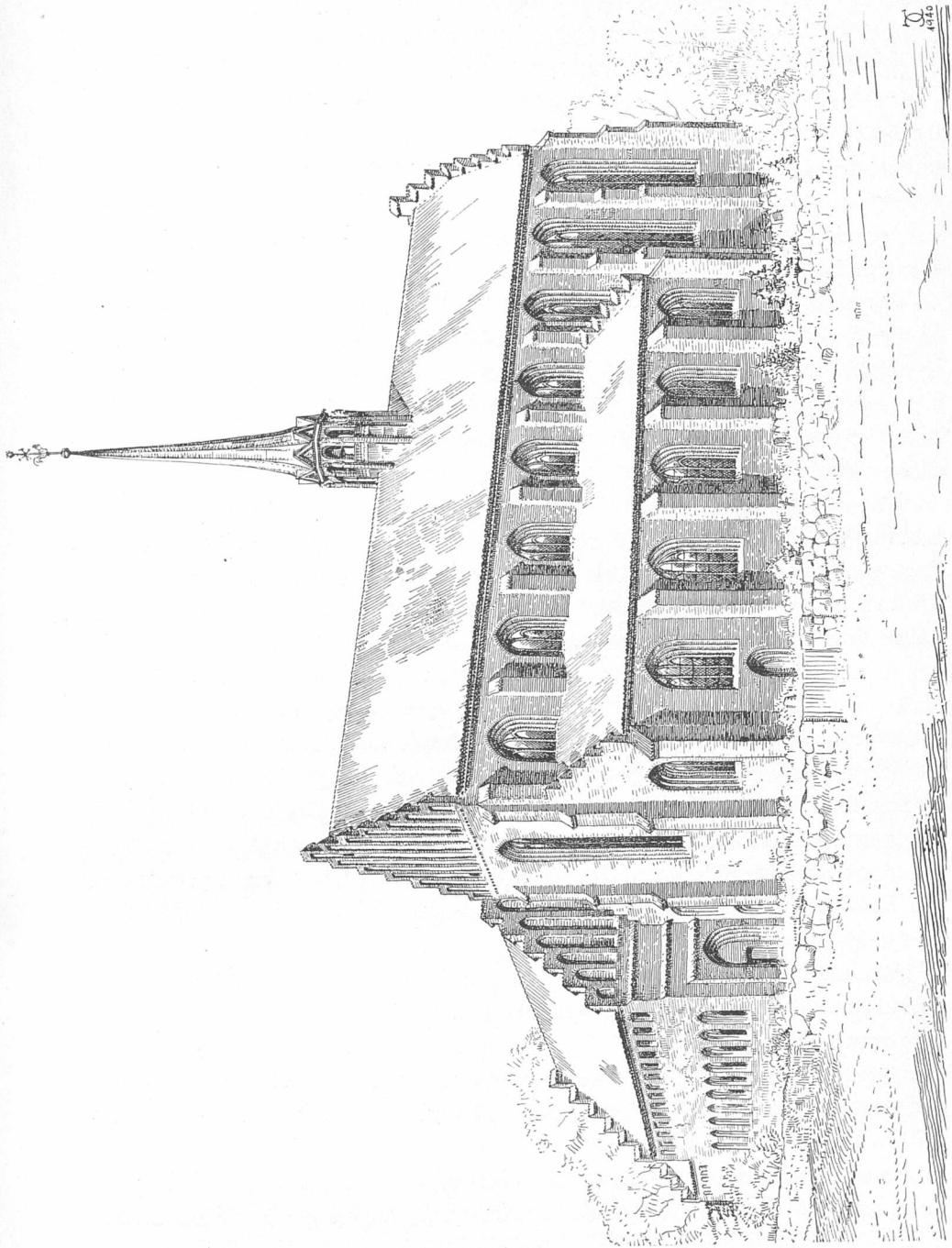

Fig. 42. Rekonstruktion af Helligaands Kloster. I Forgrunden til venstre er Helligaands Badstues Bygning udelad.

gennem den nederste var Adgang til Koret fra Østfløjens Korsgang og gennem den øverste, som laa lidt østligere end den nederste under Østfløjens nuværende Tagværk, var Passage fra Dormitoriet i Østfløjens øverste Stokværk ad en nu forsvunden Trappe ned til Korets Gulv. Den øverste Dør var overhælvvet med fladbuget Stik, som hældede mod Koret, og den havde i Kormuren tre stærkt slidte Murstens Trin. Forsaavidt Dørens middelalderlige Former er forefundne, nemlig for Dørene i Fag 1 og Fag 6, har Døraabningerne været indfattede med flerdobbelte False, dannede af glaserede Formsten i gothisk Stil, alle saa ensartede, at de gør Indtryk af at være samtidige.

Saavel Hovedskibet som Sideskibene og Koret har været forsynet med *spidsbuede Vinduer* i alle Fag, som ikke havde Døre. Hovedskibets Vinduer gav Lys over Sideskibenes Tage. I Vestgavlen var der 3 Vinduer og i Koret 9, som alle var store og lange. I Hovedskibet og i Koret, hvor Sporene af Spidsbuestikket over Vinduerne endnu ses paa Façaden, strakte de sig helt op til Gesimsens Savsnitbaand.

Et enkelt Vindue, der findes tilmuret i Taarnets Sydvæg, viser at Karmens Lysningskant bestod af Formsten med Glasfals mellem to Rundstave, og at Vinduet, som ialt var 1,90 m bredt, var tredelt ved murede Stave. Indadtil har Vinduet haft to retvinklede False og udadtil tre, af hvilke dog den mellemste i selve Buestikket over Vinduet var muret af rundstavprofilede Formsten. Uden om Buens yderste Stik var der et Helstensstik, bindigt med Façademuren.⁸⁾

Hvor Kirkens Middelaldermurværk er bevaret, er det muret i det almindelige Munkeskifte, skiftevis to Løbere og 1 Binder. Det har foruden Dør og Vinduesindfatningerne en Udsmykning med et vandret, profileret Baand, som vistnok har ligget i Højde med Vinduets Underkant. Det er fundet pletvis paa nordre Sideskib og paa Vestgavlen. Baand som dette er ikke almindeligt paa danske Middelalderbygninger, men det genfindes i omtrent samme Form paa Biskop *Oluf Mortenssons* Vaabenhus ved *Roskilde Domkirke*, som skriver sig fra Midten af 15. Aarhundrede.⁹⁾

Af de efterladte Spor af Korvinduernes Spidsbuestik viser, at Kirkemurenes oprindelige Gesims har ligget højere end den nuværende. I den Middelaldermur, som indgaar i Taarnets Sydvæg, har Arkitekt *Ch. Christensen* genfundet den gamle Gesims, som bestod af to udkragede Savsnit med mellemfaldende glat Skifte og derover 3—4 glatte Skifter. Den gamle Mur blev derved omtrent 1,30 m højere end den nuværende.

Taarnet viser sig, hvor dets middelalderlige Murværk er bevaret, at være væsentlig yngre end den øvrige Kirke, idet Skiftegangen her er polsk, afveks-

⁸⁾ Mollerup og Storck. I. c. Plan 8 fig. d. Ch. Christensen og Chr. Ax. Jensen. I. c. p. 64.

⁹⁾ Mollerup og Storck. I. c. Plan 8 fig. h. V. Lorenzen. De danske Helligaandsklostre p. 49.

lende Løbere og Bindere. Dette kan tyde paa, at *Huitfeld* har Ret, naar han siger, at det er paabegyndt som et *Taarn* og *Udskud*, d. v. s. Halvtagsbygning af *Christiern II*, der anvendte det som *Kapel* for sine to spæde Børn Maximilians og Philips Kister. Taarnet er fuldført i Renaissanceskifte af *Christoffer Valkendorf* i Aarene efter 1582, og Murværkets Uregelmæssighed tyder paa, at det paa den Tid har været brøstfældigt, saaledes at dets middelalderlige Mure har maattet nedtages i forskellig Højde.

Der er imidlertid en enkelt Del af Taarnet, som kræver særlig Omtale, nemlig det *Vindeltrappehus*, som danner Taarnets sydøstlige Hjørne, og som i sin øvre Del er bygget som Taarntrappe for Valkendorfs Renaissancetaarn helt op til dettes fjerde Etage. Saa indgaaende, som Forholdene tillod det, er Trappehuset i 1928 undersøgt af *Ch. Christensen* og *Chr. Ax. Jensen*, der udtaler, at i de nederste Etager er Trappelegemet med Trin og Spindel helt nyt, men selve Trappehuset er det gamle. Det er paafaldende, at Trappecylinderen staar halvt inde i selve Kirkens Nordmur; thi hvis den var samtidig med Taarnet, hvorfor skulde man da have gjort sig den Ulejlighed at foretage en saa besværlig Udbygning i Kirkemuren? Hertil kommer, at Trappen har haft en Glug mod Øst, der nu er ganske unyttig, fordi den lukkes af den tilstødende Kormur, og ydermere er Trappehusets Østside muret som Ydermur, pænt fuget og uden Forband eller Fortanding med Korets Nordmur, og Spalten mellem de to Mure er kun udspækket med Kalk og Brokker. Dette maa nødvendigvis betyde, at Trappehuset er ældre end Korets to sidste Fag og dets Apsis.¹⁰⁾

Paa den anden Side er *Korets to yderste Fag ældre end Klosters Østfløj*, idet Adgangen fra denne Fløj er bøjet i Vinkel østen om Trappetaarnet og ind i Koret, tydeligt nok, fordi Trappetaarnet dannede en Hindring for en retlinet Gennemføring. Men Østfløjens Tilstedeværelse med dens Dormitorium, Kapitel-sal og Korsgang er en nødvendig Forudsætning for *Christiern I's* Klosters daglige Virksomhed, og den kan derfor ikke være yngre end hans Tid.

Selve Bygningsforholdene viser, at Kirkens *Hovedskib* og *to Sideskibe* er byggede paa samme Tid, og at denne ældste Kirke har været afsluttet med en rimeligvis lige *Korgavl* paa Højde med *Trappehuset*, hvorved den fik et Kor paa et Hvælvingsfag; *Trappetaarnet* var bygget som *Adgang* til denne Kirkes *Loft*. Derefter blev Kirkens Kor forlænget med to Fag og Apsis; sluttelig blev Taarnet tilføjet, og Trappetaarnet benyttedes da tillige til Taarntrappe, idet det forlængedes opefter.

Om Tidspunktet for *Christiern I's* Byggearbejder fandtes før Ildebranden i 1728 en Oplysning i et latinsk Vers paa en af Korstolene, som i Oversættelse siger, at i Aaret 1469, da *Christiern* førte Danmarks Riges Scepter, og da den

¹⁰⁾ Ch. Christensen og Chr. Ax. Jensen. I. c. p. 70.

virksomme Oluf Mortenssøn ledede og styrede Roskildekirken, blev dette Hus indrettet til Lovsang; efter en Lakune i Teksten fortsættes med en Paakaldelse af St. Augustin, et Bevis for, at Kirken allerede i 1469 tilhørt et *Kloster* af *Helligaandsbrødre* efter *St. Augustins Regel*.

Efter alt foreliggende kan man antage, at den i 1449 nævnte Kirke, hvis Udsmykning og Arkitektur vidner om, at den er bygget højst nogle faa Aar tidligere, er bleven udvidet ved Koret af Christiern I omkring 1469, vistnok som første Led i hans Byggeplaner. I den ældre Kirke var den nu tilmurede Dør i 6. Fag under Taarnet Præsten og de gejstlige Tjeneres Dør; den blev tilmuret og afløst af den nye Dør i Koret, efter at Østfløjen var taget i Brug.

Den middelalderlige Kirkes *Grundrids* havde, bortset fra mindre Skævheder i Anlægget, omtrent følgende Maal: Total Længde 52,1 m, deraf Kirkeskibet 30,0 m og Koret 22,1 m. Total Bredde 22,0 m, deraf Hovedskibet og Koret 11,3 m og hvert Sideskib 5,35 m. Før Christiern I's Forlængelse af Koret havde det gamle Kor en Længde af 7,7 m. Taarnets *Grundrids* er omtrent et Kvadrat med 7,0 m Side.

Den endnu staaende Del af *Vestfløjen*, som nu kaldes Helligaandshuset, og som i 1896 af *Storch* er ført tilbage til sin oprindelige Form, er en Bygning paa to Stokværk. Den ligger paa Kirkens nordvestlige Hjørne paa en saadan Maade, at Halvdelen af dens Sydgavls Bredde indgaar i Kirkens Nordmur, hvorved der bliver Adgang fra Kirken til nederste Stokværk gennem den tidligere omtalte Dør i Kirkens første Fag.

Bygningen er ligesom Kirken bygget paa et svært Kampestensfundament. Dens Syldsten og Byggehorizont har ligget noget højere end for Kirkens ældste Del,¹¹⁾ hvilket stemmer med en Forskel paa 20—25 Aar i Opførelsestiden for de to Bygninger.

Murværket er udført i et uregelmæssigt Munkeskifte, hvoraf kun enkelte Dele er bevaret efter Restaureringen. Langmurens Udsmykning er, bortset fra Vinduerne, indskrænket til en med Savsnit forsynet, svagt udkraget Gesims. Gavlene er Kamgavle med smalle, spidsbuede Blendinger. Bygningen har i nederste Stokværk mod Vest 10 og mod Øst, paa Grund af den tilstødende Nordfløj, kun 7 Vinduer, som har Karme med dobbelte, i Spidsbuerne tredobbelte retvinklede False saavel udvendig som indvendig. I øverste Stokværk er der mod Vest 14 og mod Øst kun 10 mindre, rundbuede Vinduer. Sydgavlen har ingen Vinduer, men to Døraabninger, den ene ind til Kirken og den anden vest for den første ud til Kirkegaarden. Deres Karme er smykkede med False og glacerede Formsten. I Nordgavlen var der i underste Stokværk to spidsbuede Aabninger ind til den nedrevne Udløberfløj.

¹¹⁾ Ch. Christensen og Chr. Ax. Jensen. 1. c. p. 80.

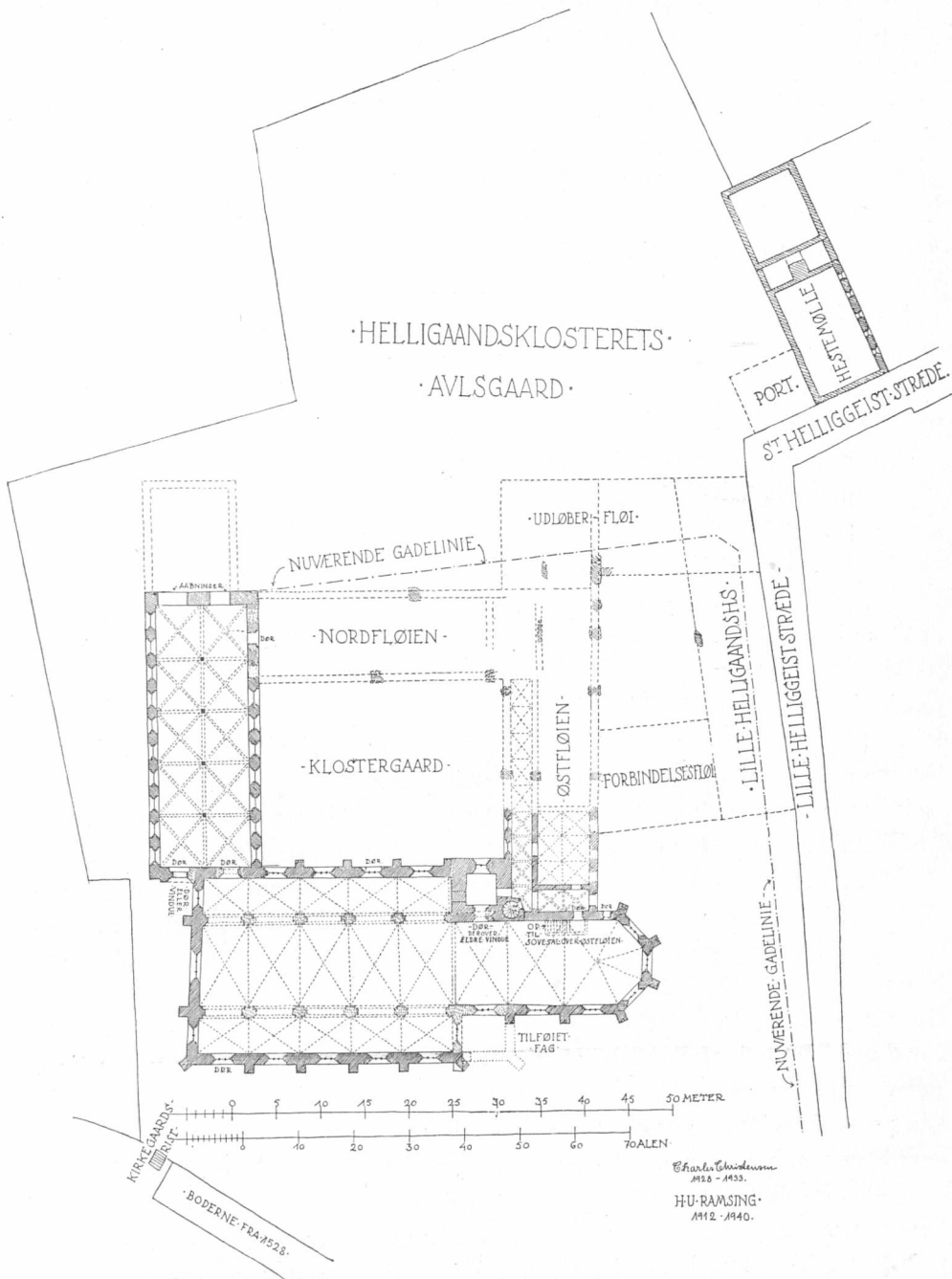

Fig. 43. Grundplan af Helligaands Kloster.

Nederste Stokværk er bygget som en dobbeltskibet *Hal*, overhvælvet med 10 Krydsribbehvælvinger, baarne af Murene og af 4 slanke, ottekantede Granit-søjler med firsidede Baser og Trapezkapitæler. I Langvæggene er der en Niche i hver Pille mellem Vinduerne.

I det *nordlige Fag* af Salen er der Spor efter ældre og mindre, lavtsiddende Loftshvælvinger, som kun har haft halv saa stor Spændvidde som de nuværende, og Murene har rimeligvis her tilhørt en *Bygning af det ældre Helligaandshus*, som er indbygget i Christiern I's Vestfløj.¹²⁾

Den store Sal har sikkert været Klosters egentlige Sygeafdeling og Bolig for dets indlagte Personer, der siges fra første Færd at have været 20 i Tallet.

I det øverste, lavere Stokværk, hvis Loft utvivlsomt gik op i Tagværket, er den middelalderlige Brug og Ruminddeling ikke kendt.

Helligaandshuset maaler 21,7 m i Længden og 12,5 m i Bredden.

I Udløberfløjen mod Nord var i Tugthustiden *Drengenes Sengekammer*; senere blev Fløjen indtil 1728 Bolig for Kirkens *Kapellan*. Efter Skødet til Samuel Meyer var Huset 16½ Al. eller 10,4 m bredt, altsaa lidt smallere end Helligaandshuset. Vestfaçaden flugtede med Helligaandshusets, og for Østfaçaden fandtes ved Restaureringen en Fortanding paa Gavlen omtrent 2 m vest for dens østlige Hjørne. Som Kapellanbolig havde Huset to Stokværk, og det havde det vel ogsaa i Middelalderen.

Nordfløjen strakte sig fra Helligaandshuset mod Øst. I dettes Nordøsthjørne har man paavist Fortandingen for Nordfløjens Nordmur. Denne Fløj er bleven nedrevet snart efter 1650. I Tugthustiden fandtes *Køkken* og *Borgestue* her, i Klostertiden vel *Køkken* og *Refektorium*. Ved den af Ch. Christensen og Chr. Ax. Jensen foretagne Undersøgelse viste det sig, at ikke alene er Nedrivningen i omtrent 1650 foretaget til stor Dybde, saaledes at saavel Murene som de øverste Dele af Kampestensfundamenterne er fjernede fra omtrent Kote 4,0 og helt ned til Kote 1,7—2,0, men desuden har de nyere Begravelser borttaget Gulvlagene og andre indre Detailler i Bygningen til henimod 2 m Dybde. Der var dog levnet nok af Fundamenterne til at fastslaa Murflugten for begge Façader og Fløjenes Bredde, 10,0 m og Længde 28,5 m i nordre Façade. Derved kan ogsaa det af Klosters fire Fløje omsluttede Gaardsrum, den saakaldte Urtegaard, bestemmes; den maalte omtrent 28 m i Ø—V og 21 m i N—S.

Indenfor Nordfløjens Mure fandtes en Rest af et Murstensgulv i Kote 2,8, hvilende paa Strandsand i Kote 1,50, og Murgrus over Sandet. Over Gulvet var der et Lag af Kalk og derover Slagger. 27,0 m øst for Helligaandshusets Nordøsthjørne, altsaa kun 1,5 m indenfor Nordfløjens Sammenstød med Øst-

¹²⁾ Ch. Christensen og Chr. Ax. Jensen. I. c. p. 80.

fløjen, laa et Kampestensfundament for en nord-syd løbende Mur, afbrudt i Kote 2,3¹³)

Strandsandet under Murstengulvet er efter dets Kote 1,50 den sædvanlige Aflejring af Litorinahavet, som findes paa det faste Ler overalt i det lave Terrain, og Murgruset, som maa stamme fra den Bygning, hvortil Gulvet hører, er bleven paafyldt forinden Grundens Opfyldning, der i det 15. Aarhundredes Midte androg 2,5 m, endnu var bleven kendelig. Gulvet tilhører altsaa en af de tidligste Bygninger paa Grunden. Dette fremgaar ogsaa deraf, at dets Kote 2,80 er betydelig lavere end Gulvkoterne i Kirken og i de andre Fløje, som ligger mellem 4,5 og 5,0, men dog ikke saa meget lavere, at det kan have været et Kældergulv i Klostret.

Naar man erindrer det ovennævnte Kampestensfundament og de gamle Murrester med Hvelvingsspor i Helligaandshusets nordligste Fag, maa man uvilkaarlig drage den Slutning, at der i Christiern I's Nordfløj er indgaaet væsentlige Dele af en ligesaa bred ældre, grundmuret Bygning, hvis Østgavl har staaet paa det før omtalte Fundament. Denne Bygning har ved sin Størrelse og sit Hvelvingsudstyr Præget af at have været Hovedbygning i det ældste Helligaandshus fra 1295.

Af *Østfløjen* er et Stykke nærmest Koret bevaret, som var Kirkens *Sakristi* allerede i Tugthustiden og tidligere. Det rummede dels et Værelse, som nu er Skriftestol, dels en vinkelbøjet Del af *Klostrets Korsgang*, hvoraf den i Nord—Syd løbende Gren er fraskilt som Præstens Værelse.

Østfløjen er i udvendigt Maal 10,8 m bred, og det bevarede Stykke er 11,6 m langt, regnet fra Korets Mur. Korsgangen er indvendig 2,0 m bred og overhvelvet med Krydshvelvinger. Dens Vinkelbøjning skyldes som tidligere omtalt, at det gamle Trappehus var en Hindring for dens retlinede Gennemføring til Koret, og Gennemføringen til Korets yngste Del er et Bevis for, at hele Østfløjen er yngre, eller højst samtidig med denne Del af Kirken.

Østfløjen har nu kun et Stokværk med Loftsrums under Taget, men af Skødet paa Tugthuset i 1650 ses det, at der den Gang var to Stokværk, og i det øverste var *Vantmagernes Værksted*. De to Døre ind til Koret viser, at saaledes var Bygningen ogsaa i Klostertiden, og af Trinet i den øverste Dør kan det ses, at Gulvhøjden for det øverste Stokværk den Gang laa lige over Korsgangens Hvelvinger, omtrent 1,5 m under det nuværende Loftsgulv, og Fløjens Langvægge maa derfor have været højere end de nuværende, vel svarende til Vestfløjens.

Korsgangen er lukket ud mod Urtegaarden og har et spidsbuet Vindue for hvert Hvelvfag. Skriftestolen har nu to Vinduer, men iøvrigt kan der intet siges

¹³) Ch. Christensen og Chr. Ax. Jensen. I. c. p. 74.

om Vinduesfordelingen i *Kapitalsalen* eller *Konventsalen*, i underste Stokværk og i *Dormitoriet* eller muligt de enkelte Munkeceller i det øverste.

Ved Undersøgelser af *Ch. Christensen* og *Chr. Ax. Jensen* er det fastslaaet, at Korsgangen strakte sig lige til Nordfløjen, og at Østfløjen fortsatte sig mod Nord udover denne. Der iagttoges Fundamentrester, hvis Sten naaede op til Kote 3,20, og der har været mindst 4 Lag af Sten i Fundamenterne.¹⁴⁾

Fra Skødet af 1650 ved vi, at *Østfløjens Udløber* mod Nord var en *Vinkelbygning*, som bøjede øst over. Ved Gravningerne er Ansatsen til Fundamentet for Vinkelfløjenes Sydfacade paavist omtrent 25,5 m nord for det nuværende Sakristis Nordøsthjørne. Vinkelfløjen var i Tugthustiden *Fogedens Hus*, og det kan formodes, at det tidligere har været Bolig for Klosters *Prior*.

Største Delen af Bygningen bevaredes som Hovedbygning paa Matr. Nr. 156/1689 lige til Branden i 1728. Sammen med Nordfløjen maalte Fogedboligen i 1650 90 Al., og da Nordfløjens Længde kan sættes til 50 Al., bliver der 40 Al. eller 25,1 m tilbage til Vinkelfløjens Nordfacade.

I Følge Skødet af 1650 strakte der sig langs *Lille Helliggeiststræde* fra Helligaands Kirkegaard og til Porthuset, eller rettere til Nordøsthjørnet af Fogedens Hus, en *Længe*, 61 Al. 3 Tom. eller 38,4 m lang, og fra Urtehaven til Strædet, eller rettere fra Østfløjen til Sydenden af den nysnævnte Længe, en *Tværlænge*, 36 Al. eller 22,6 m lang. Disse Huse er ikke paavist ved Grundundersøgelser, muligvis dog kun, fordi Gravningerne ikke har ramt Fundamenterne. Efter senere Skøder at dømme var Husene undtagen Fogedens byggede af Bindingsværk. De nævnes tidligst 22. November 1606, da Christian IV overtager dem fra de Fattiges Forstandere, og var da et Sygehus for Fattigfolk, der kaldtes *Lille Helliggeisthus*.¹⁵⁾ Det er tvivlsomt, om de tilhørte Klosteranlægget.

I Avlsgaardens sydøstlige Hjørne, mellem denne og *Abildhaven*, laa et grundmuret Hus paa to Stokværk med Gavlen ud til Store Helliggeiststræde, i Tugthustiden kaldes det *Hestemøllen*, og formodentlig har det haft samme Navn og Bestemmelse i Klostertiden.

Ved Ombygningsarbejdet i Sparekassen for København og Omegn i 1873 blev der af Professor *V. Klein* fremdraget den sydligste Del af den middelalderlige Bygnings Østfacade lige til dens Jordlinie, og man fandt, at den toetages Bygning i Munkeskifte i begge Etager havde haft Vinduer med fladbuede Stik, i nederste Etage var der tre hele og Spor af to Vinduer, prydede med spidsbuede Blendinger. Bygningens Jordlinie laa i Kote 3,5 og den havde

¹⁴⁾ Ch. Christensen og Chr. Ax. Jensen. I. c. p. 741 ffg.

¹⁵⁾ C 6. b. Danm. Skøder paa Haver mell. Nørre og Øster Port R.A. jfr. Prot. De fattiges Handel p. 435—39. S.A.

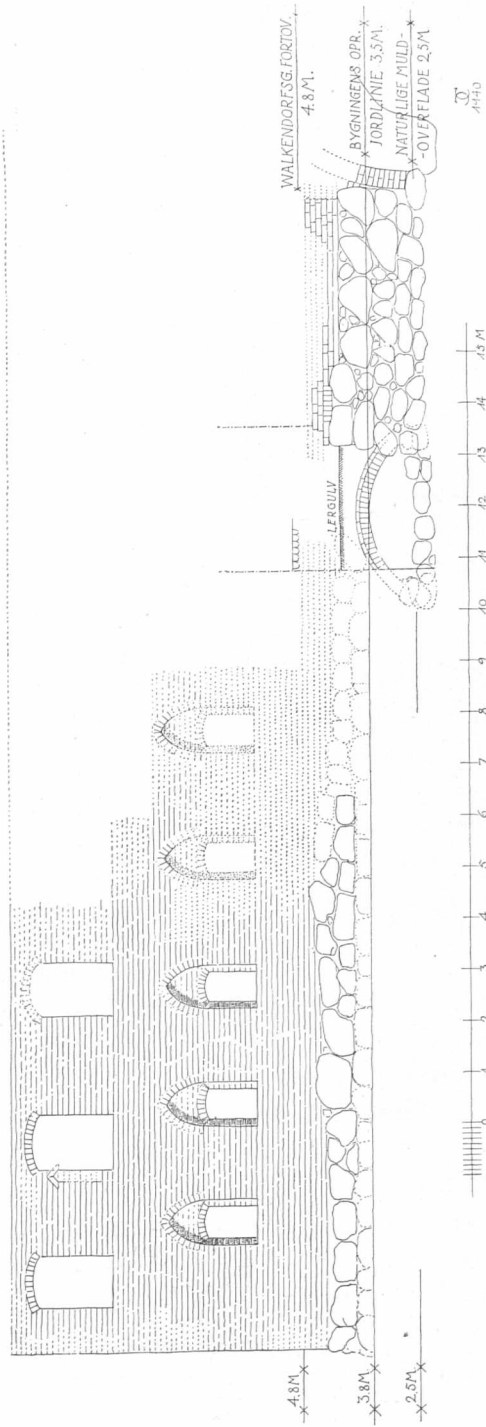

Fig. 44. Hestemøllehusets Østfacade.

et Kampestensfundament, nedgravet i det oprindelige Terrain i Kote 2,5, hvilket dog først paavistes ved en senere Undersøgelse.¹⁶⁾

I 1911 blev den resterende 8 m lange Del af Husets Østfaçade udgravet. Der fandtes her kun faa Skifter af middelalderligt Murværk levnet paa Kampestensfundamenter, som var paa 4 Lag Sten, hvoraf det øverste var mere plant og glat i Façaden end de øvrige og tydeligt viste at have dannet en Sokkel, hvorover der var udlignet med Mursten $27 \times 13,75 \times 9$ cm, undertiden i Rulskifte, indtil det regelmæssige Munkeskifte kunde begynde.

I Hjørnet mellem Sparekassebygningens to Fløje fandtes bag den før nævnte Façademur en flad, kun trekvart Sten tyk Kappelhvelving med Akse vinkelret paa Muren. Den er 2,6 m bred, støttet til to Granitfundamenter i den gamle Bygning, og dens Top ligger i Kote 3,4, Hvælvingen standser midtvejs under Bygningen ved en 1,5 m tyk kvadratisk Pille i Munkeskifte paa Kampestensfundament, som paa sin Nordside er støttet med en lille Kappelhvelving med 1,1 m Spændvidde over til Kampestensfundamentet, mod hvilket ogsaa den større Hvælving er støttet, og derefter følger igen en Kappelhvelving paa 2,6 m Spændvidde, svarende til den yderste. Gennem de to brede Hvælvinger gaar der to 24 cm brede, firkantede, lodrette Huller, tilsyneladende Stolpehuller, som ved Udgravningen fandtes dækkede med to løse Sten, der hindrede Fyld i at falde ned i Underrummet, som ikke har været tilgængeligt efter Hvælvingernes Opførelse. Over Hvælvingerne fandtes Fyld, hvori et enkelt Skaar af middelalderligt Stentøj, og dette Fyldlag afsluttedes umiddelbart over Hvælvingstoppen af et stampet Lergulv, hvis Overflade laa i Kote 4,0, altsaa kun lidt over Husets middelalderlige Jordlinie.

Hvælvingerne har øjensynlig været Underlag for en tung Konstruktion, der har hvilet paa Midtepillen. Denne maa have staaet centralt i Underlaget, og derfor er det fundne kun den nordlige Del af det samlede Underlag, der maa have været fuldstændiggjort ved et tilsvarende Hvælvingsanlæg umiddelbart syd derfor. Den tunge Konstruktion maa have været *Klostrets Hestemølle*, hvis Mølleværk har været fastgjort til lodrette Stolper, nedsat i Stolpehullerne. Nord for Hestemøllen har der været en Kælder, af hvis Dør eller Port der fandtes en Rest af den nederste Del af en Spidsbue, der begyndte helt nede ved det naturlige Muldlag i Kote 2,5, altsaa 1 m under Bygningernes Jordlinie; efter Buens Radius har Døraabningen haft omtrent 3,0 m Bredde. Bygningen har været 25,1 m lang og 9,1 m bred.

Ved Husets Nordøsthjørne begyndte *Abildgaardens Hegsmur*, en Teglstensmur i Munkeskifte, hvis Kampestensfundament laa i den naturlige Muld. Der

¹⁶⁾ Tegning i Nationalmuseets Arkiv.

fandtes 6—8 Skifter af Murværket. Muren strakte sig retlinet lige til *Købmagergade*.¹⁷⁾

Vest for Hestemøllehusets Sydside laa i Store Helliggeiststræde et *Porthus*, *Hospitalets Ageport*. Af Skødet fra 1650 fremgaar det, at Bredden af Porthus og Hestemøllehus tilsammen var 26½ Al.; deraf tager Hestemøllehuset 14½ Al., og der bliver altsaa 12 Al. eller 7,5 m tilbage til Porthuset, som var en

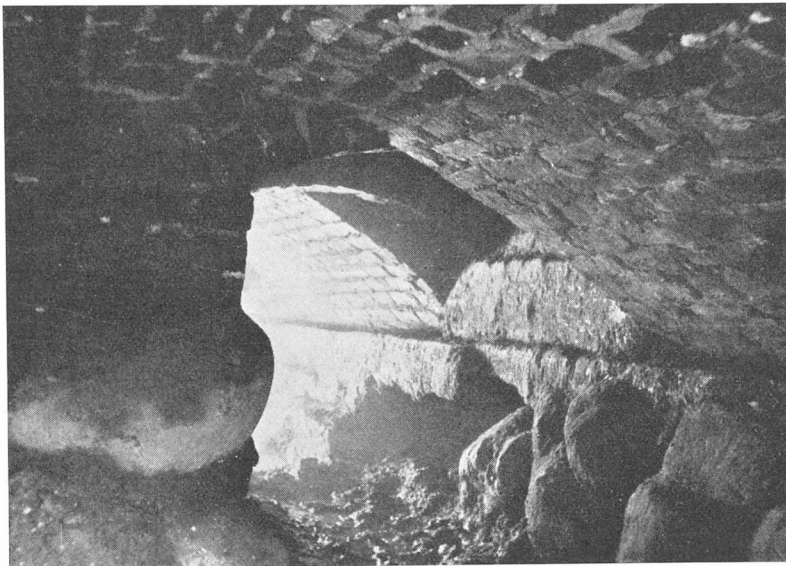

Fig. 45. Hvælving under Hestemøllen.

Bygning paa to Stokværk. Af et Skøde af 17. April 1699 fremgaar det, at Portrummets Dybde var 6 Al. eller 3,8 m, og at nederste Stokværk var delt saaledes, at den 3,4 m brede Port laa mod Øst, op til Hestemøllehuset og en 4,1 m bred Vaaning mod Vest. Vaaningen mod Vest tilhørte Matr. Nr. 156/1689, dets tidligere Forstander eller Priorhus, medens hele øverste Stokværk hørte til Hestemøllehuset, som den Gang var omdannet til Præstegaard for Helligaands Kirkes Sognepræst.¹⁸⁾

Som tidligere omtalt kendes foruden Hestemøllegaarden ikke andre af Hospitalets Avlsbygninger end *Ladehuset*. Det nævnes i 1555 som beliggende østen for den sydlige Del af Graabrødre Klosters Prisonbygning og er endnu der i 1619, men i 1623 er *Ladehuset* nedrevet, og samtidig har *Christian IV* ladet bygge det store, nye Hus langs *Løvstræde*. *Ladehuset* har formentlig strakt sig

¹⁷⁾ Hist. Medd. III p. 471 ffg.

¹⁸⁾ Skb. f. Kbh. III fol. 626 L.A.Sj.

saa langt mod Nord, at det laa i Vejen for Kongens nye Hus.¹⁹⁾ Det fremgaar klart heraf, at Helligaands Klosters Avlsgaard allerede i Middelalderen har strakt sig ud til Løvstræde.

1. HELLIGAANDS KLOSTERKIRKE

Grundlaget for det Kloster, som blev stiftet af Kong *Christiern I* i Overensstemmelse med Pave Sixtus X's Bulle af 13. April 1474, var det ældste *Helligaands Hus*, hvis Grund det overtog, hvis Bygninger det omdannede og fornyede, og hvis Jordegods kom til at tjene det nye Formaal. Den ombyggede *Kirke* havde sit *Højalter* viet til Helligaanden og et Antal Sidealtre, som vistnok hver havde sit *Kapel* i det søndre Sideskib. Højaltret nævnes 1. September 1479.²⁰⁾ *St. Anne Alter* i *St. Anne Kapel* omtales 19. og 29. Marts 1479,²¹⁾ og et Alter, viet til *St. Peder*, *St. Poul* og *St. Maria Magdalene* i et *Kapel* bag søndre Kirkedør, omtales 1. Oktober 1475.²²⁾ Godset synes sædvanlig at være bleven skænket til selve Klostret, og der foreligger kun faa Breve paa Godsgaver til Altrene.

2. HELLIGAANDS HUS' GODS

Der foreligger vel i Testamenter enkelte Meddelelser fra Helligaandshusets ældste Tid om Gaver af Penge og Naturalier til Helligaandshuset eller til Hospitallet, som det sædvanlig blev kaldt, men for Jordegodsets Vedkommende er Jordebogen af 1377 Hovedkilden, og for Tiden til Klostrets Oprettelse savnes Adkomstdokumenter, saaledes at Gaver, som utvivlsomt maa være bleven givet ogsaa i dette Tidsrum, kun kan genfindes ved deres Jordskyld til det senere Kloster. Helligaandshusets ældste kendte Ejendom er det Gods i *Espe* i Boslunde Sogn, som Hospitalforstanderen solgte til Hr. Tyge Windzen i 1327.²³⁾

Jordebogen af 1377 nævner 9 Ejendomme, som tilhører Helligaands Hus.²⁴⁾ *Vandmøllestræde* (Raadhusstræde) Matr. Nr. 7. 8. 9/1689 V. Kv., som gik over til Helligaands Kloster.

Studiestræde Matr. Nr. 109 B. 110. 111. 112 C-E/1689 Nr. Kv., som kom

¹⁹⁾ Topogr. Saml Papir. Kbh. Fattiges Skøder 4. Juni 1555, 4. Maj 1619, Kbh. G. og H. Nr. 444 15. Dec. 1623 R.A.

²⁰⁾ Hofman. Fundationer X p. 182.

²¹⁾ K.D. IV Nr. 142.

²²⁾ K.D. IV Nr. 130.

²³⁾ K.D. IV Nr. 5.

²⁴⁾ K.D. I Nr. 75.

i Borgereje og blev delt. Længst mod Øst laa Matr. Nr. 112 DE, som 5. December 1446 ejedes af *Jens Laurensøn* i Vallensbæk. Mod Vest ejede Kanniken Hr. *Hans Pedersøn* 17. Maj 1477 Matr. Nr. 109 B. 110. 111. 112 C.²⁵⁾

Nørregade Matr. Nr. 234/1689 Klb. Kv. beboedes i 1377 af Jonas Sutor. Gaarden kom før 20. Januar 1511 i Borgereje, og før 1520 blev den givet til *Vor Frue Kirke*.²⁶⁾

Store Kannikestræde Matr. Nr. 36/1689 Klb. Kv. var før 1377 beboet af *Dionysius*; den blev siden, sikkert snart efter 1416, en *Vor Frue Kirkes Kannikegaard*.²⁷⁾

Skindergade Matr. Nr. 39—42/1689 Fr. Kv. var 5. Juli 1448 lejet til *Walter Basuner*. Gaarden gik over til Helligaands Kloster.²⁸⁾

Købmagergade Matr. Nr. 101. 158—161/1689 Fr. Kv. var i 1377 beboet af *Katerine Gylyngs*. Jorden gik over i Helligaands Klosters Eje og blev Klosters Abildhave.²⁹⁾ Matr. Nr. 52. 53. 153 B—156/1689 Klb. Kv. tilhørte i 1377 Helligaands Hus, men gik over i Borgereje og blev 23. Januar 1464 af *Ewert Lying* Guldsmed og Hustru *Thyre* skænket til *St. Peders Kirke*.³⁰⁾

Østergade Matr. Nr. 48/1689 Kbm. Kv. blev 10. August 1498 solgt til *Universitetet* af Prioren i Helligaands Kloster *Christiern Torkildsøn*.³¹⁾

Antonistræde. Matr. Nr. 265—268/1689 Kbm. Kv. var 23. Marts 1453 og derefter lejet til *Jep Jepsøn Wak*. Gaarden gik over til Helligaands Kloster.³²⁾

Købstadgods og Landgods. I 1406 gav *Væbneren Niels Pedersøn*, kaldet *Oldeniels*, og Hustru *Christine Ebbesdatter* til Hospitalet en Gaard i *Herlev* i Gladsaxe Sogn, og siden efter hans Død forøgede Enken *Gaven* med endnu to Dele af et Bol i *Herlev*. I 1407 gav *Iver Nielsøn* og Hustru *Johanne* et Hus i *Malmø*.³³⁾ Disse Gaarde gik over til Helligaands Kloster.

3. HELLIGAANDS KLOSTERS GODS

Det nye *Helligaands Kloster* blev formelt først stiftet ved *Pavebullen* af 13. April 1474, men reelt havde Kongen allerede sat det i Virksomhed tidligere,

²⁵⁾ K.D. II Nr. 137. Nr. 142.

²⁶⁾ K.D. IV Nr. 9 Pk. 161 U.A.

²⁷⁾ Gl. Kopibog fol. 167. U.A.

²⁸⁾ K.D. II Nr. 78.

²⁹⁾ Postgaardens Sk. R.A.

³⁰⁾ K.D. II Nr. 119.

³¹⁾ K.D. IV Nr. 245.

³²⁾ K.D. IV Nr. 61. Nr. 64.

³³⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°.

og den første Godsgave modtog det, da Væbneren *Oluf Pederssøn* (Godov) i Svendstrup i 1471 skænkede den Helligaands Kloster i København en Gaard i *Ølby*, i *Højelse Sogn*, to Gaarde i *Strandhoved* i *Faxe Sogn* og endnu en Gaard, hvis Beliggenhed ikke nævnes.³⁴⁾

En nøjere Opgørelse af *Klostrets Gods* gives i det følgende.

Østergade Matr. Nr. 9 CD. 10. 11/1689 Ø. Kv. var 2. Maj 1496 en Byens Gaard, som Karene Hans Hattemager havde i Leje; efter den Tid maa den være bleven skænket til Kloset.³⁵⁾ Matr. Nr. 48/1689 Kbm. Kv. er overtaget efter *Helligaands Hus* og omtalt under dette. Matr. Nr. 54. 55/1689 Kbm. Kv. blev 20. Juni 1490 skænket til Kloset af Hr. *Jost Pederssøn* paa Skanør.³⁶⁾

Vingaardsstræde Matr. Nr. 155/1689 Ø. Kv. var en Del af den Jord, Matr. Nr. 137—140. 153—155/1689 Ø. Kv., som Kronen 21. November 1512 mageskiftede til *Albret von Goch*, og det er sikkert denne, som har fraskilt Matr. Nr. 155 og skænket den til Kloset.³⁷⁾

Lille Kirkestræde. 8. September gav Præsten Hr. *Claus Bertelssøn* (Nicolaus Bartholdi) sin Bod Matr. Nr. 48/1689 Ø. Kv. til Kloset; den laa østen for hans Slægtning, *Kanutus Mathiæ* „aus Bemens“ Bod. 1. Februar 1499 udvidede Hr. *Claus Bertelssøn* sin Gave til at omfatte to Boder, altsaa ogsaa *Kanutus Mathiæ* Bod Matr. Nr. 32 B/1689 Ø. Kv., og 17. Juli 1503 føjede *Niels Jønsøn's* Enke *Anne Jønsedatter* af Slagelse hertil sin Bod Matr. Nr. 32 C/1689, vest for Hr. *Claus Bertelssøn's*, men under fælles Tag med dem.³⁸⁾ Disse sidste to Boder blev siden sammenlagt med *Hjørnegaarden* til *Store Færgestræde*, Matr. Nr. 32 A/1689 Ø. Kv., som synes at have været en jordfri Gaard.

Højbrostræde Matr. Nr. 63 A/1689 Str. Kv. er den ældste kendte Gave af københavnsk Jordegods til det nye Kloster. Denne Gaard blev 20. Maj 1449 solgt til *Otte Nielssøn Rosenkrans* af *Werner Parsberg*, som havde overtaget den efter sin Farbroder *Christoffer Parsberg*. 1. Oktober 1475 skødede Hr. *Erik Ottesson Rosenkrans* paa egne og Faderen *Otte Nielssøn Rosenkrans* Vegne Grunden til Helligaands Kloset paa det Vilkaar, at der skulde holdes en daglig Messe for ham og Hustru og for hans Forældre for *St. Peders*, *St. Povls* og *St. Marie Magdalene Alter* bag ved den søndre Kirkedør af en verdslig Præst, 29. August 1495 dog ændret fra verdslig Præst til Klosterbroder.³⁹⁾ Vest for Matr. Nr. 63 A/1689 Str. Kv. laa i *Læderstræde* en Grund Matr. Nr. 63 B/1689 Str. Kv., som siden blev indlemmet i *Hovedgaarden*. Det er sikkert her, man

³⁴⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°.

³⁵⁾ K.D. I Nr. 185.

³⁶⁾ K.D. II Nr. 207.

³⁷⁾ K.D. II Nr. 204.

³⁸⁾ K.D. IV Nr. 213. Nr. 250. Ny kgl. Saml. 686. 4°.

³⁹⁾ K.D. II Nr. 84. K.D. IV Nr. 130. Nr. 225.

skal søge den Bod, som *Albret von Goch* 25. Januar 1518 fik i Mageskifte af *Helligaands Kloster* imod to Boder i *Springgade*.⁴⁰⁾ Matr. Nr. 64. 65/1689 Str. Kv. blev erhvervet til *Kronen* fra *Lunds Domkirke* 1. November 1458. 20. Maj 1482 skænkede Dronning *Dorothea* Gaarden til Helligaands Kloster; Hans Bødker og M. Niels Barberer havde Gaarden i Leje. 8. September 1495 udstedte Klostret sit Genbrev paa Gaarden og paa en Del Landgods, som Dronningen havde skænket, og som siden skal omtales; i Gaarden boede da Hans Bødker og Botild Lifflanders. 16. November 1536 tog Hospitalets Prior Hr. *Peder Plog* Stadfæstelsesbrev paa Rigens Raads Dom af 1534, at Gaarden, som Karina Anders Ulffs iboede, tilhørte Hospitalet.⁴¹⁾

Ved Stranden Matr. Nr. 4/1689 Str. Kv. kaldtes 10. December 1490 *curia monetarii*, *Møntmesterens Gaard* og tilhørte eller havde nylig tilhørt Møntmesteren *Henrik Dringenberg*, men maa efter ham være kommen i Præsten Hr. *Claus Bertelssøns* Forældres Eje, thi 1. Februar 1499 gav han sin Arvepart i denne hans Forældres Gaard til Helligaands Kloster.⁴²⁾ Siden lejede Klostret Gaarden til *Bertel Kniphof* og hans Hustru *Bwoyle Wincke*. Bertel Kniphof druknede 12. December 1527 paa Falsterbo Rev, og hans Ligsten findes nu i Skanør Kirkes Gavl. Hans Datter *Lisebet Bertelsdatter* var Købmanden Marcus Hess' første Hustru. *Bwoyle Wincke* giftede sig efter Bertels Død med Raadmand *Jens Pedersøn Kammersvend*, som fik Gaarden, og efter hans og Bwoyles Død arvede Marcus Hess den.⁴³⁾ Matr. Nr. 17. 18. 20 Str. Kv. havde først tilhørt Peder Jacobssøn, kaldet Flechesild, og dernæst 1501 Hans Danckordssøn og Hustru Marine, som 23. Februar 1504 solgte Gaarden til *Matts Jønsøn*, som atter 5. Maj skænkede den til Helligaands Kloster.⁴⁴⁾ Matr. Nr. 2/1689 Sn. Kv. ved Vejerhuset var en Grund, som Borgmester *Oluff Adtzersøn* lod opfylde i Slutningen af Kong Hans' Regeringstid, som han 3. Januar 1514 fik kongeligt Brev paa, og som han i 1515 skænkede til Klostret. Efter ham havde Mette Brolæggers, vistnok Borgmester *Jens Pedersøn Brolæggers* Enke, Gaarden 20. Marts 1531 og senere.⁴⁵⁾

Kompagnistræde. Matr. Nr. 52. 53/1689 Sn. Kv. udreder i 1581 og senere Jordskyld til Staden og til Hospitalet; i 1581 blev den betalt af Brygger *Jacob Jønsøn Raffn*; men Klosters middelalderlige Adkomster kendes ikke.⁴⁶⁾ Matr.

⁴⁰⁾ K.D. I Nr. 214. K.D. IV Nr. 363. Reg. 30 F. 2—8—12 ab. R.A.

⁴¹⁾ Dipl. Dioec. Lund III p. 396. K.D. IV Nr. 164. Nr. 226. Rigens Forfølg.bog 1536—42 fol. 34. R.A.

⁴²⁾ K.D. IV Nr. 209. Nr. 250.

⁴³⁾ K.D. I Nr. 245.

⁴⁴⁾ Ny kgl. Saml. 686. 4°.

⁴⁵⁾ K.D. IV Nr. 330. Ny kgl. Saml. 686. 4°. K.D. I Nr. 257.

⁴⁶⁾ K.D. I Nr. 362.

Nr. 66—70/1689 Sn. Kv. var 2. Maj 1496 i Raadmand Knud Jønsson Skrivens Eje; han levede endnu i 1510. Rimeligvis er Gaarden givet til Klostret ved hans Død.⁴⁷⁾

Brolæggerstræde. Matr. Nr. 118. 119 Del af 136—141/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Endeløsstræde* blev 1504 skænket til Klostret af Bager *Jens Hallindtzfarer*, som gav sine 6 Boder og Kaalhavejord „i *Peder Brolæggers* Stræde og det lille Stræde, kaldet *Sædevan*“.⁴⁸⁾ Matr. Nr. 129. 130/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Knabrostræde* gav i 1581 Jordskyld til Staden og til Hospitalet; den ejedes da af Hr. *Lave Broks* Enke, Fru *Margrete Bille*.⁴⁹⁾

Badstuestræde Matr. Nr. 91/1689 Sn. Kv. ejedes 2. Maj 1496 af Gerloff Kock. 1505 gav to Søstre, Enkerne *Valdburg* og *Ellen Gierligsdøtre*, deres Arveparter i Gaarden, i hvilken *Asmus Grunt* tidligere, i 1503, havde givet Klostret en Bod.⁵⁰⁾ Matr. Nr. 110/1689 Sn. Kv. var i 1581 en Gaard, hvoraf *Erick Poelsson* gav Jordskyld til Hospitalet. Middelalderlige Adkomster kendes ikke.⁵¹⁾

Vandmøllestræde (Raadhusstræde) og *Farvergade* Matr. Nr. 7—9/1689 V. Kv. blev overtaget fra Helligaands Hus, men efterhaanden udvidedes Klostrets Tilliggende her med Matr. Nr. 10—18/1689 V. Kv., for hvilken Grund de middelalderlige Adkomster savnes. I 1581 og senere kaldes denne Bebyggelse for *Grønnegaarde*, og Matr. Nr. 14/16 kaldes senere *Perlegangen* eller *Perlegaarden*.⁵²⁾ Matr. Nr. 21—23/1689 V. Kv. synes i 1504 at være bleven udskilt fra Matr. Nr. 30 *St. Johanne Evangelistes* og *St. Birgitte Alters Gaard*, da Gaardens Lejer, Raadmand *Knud Jønsson Skriver*, gav sin „Jord og Grund“ i Kattesundet til Klostret. „Jorden“ er dog en Misforstaaelse, thi Klostret fik aldrig *Jordskyld* af Grunden, som sikkert forblev ved Altergaarden, men derimod *Husleje* af Bygningerne.⁵³⁾ Matr. Nr. 24—26/1689 V. Kv. er vistnok den Grund og to Boder, som *Jep Pedersson* gav Klostret i 1514; Gaarden var 17. Marts 1530 Biskoppen af Ribes.⁵⁴⁾ Matr. Nr. 27—29/1689 V. Kv. blev 4. August 1496 skænket til St. Margrete Alter af *Jep Pedersson*, men før 17. Marts 1530 af Altret overdraget til Helligaands Kloster.⁵⁵⁾

Mikkel Bryggers Gade. I 1581 betalte Frantz Ibssøns Enke Anne Madsdatter Skyld til Hospitalet af Matr. Nr. 160/1689 V. Kv., Hr. Christoffer i

47) K.D. I Nr. 185. Nr. 197. Rigens Dombog I 1537 fol. 117. R.A.

48) Ny kgl. Saml. 687. 4°.

49) K.D. I Nr. 362.

50) Ny kgl. Saml. 687. 4°.

51) K.D. I Nr. 362.

52) K.D. I Nr. 75. Nr. 362. K.D. IV Nr. 220.

53) Prot. Nr. 141 Univ. Jordskyld U.A. Ny kgl. Saml. 687. 4°. Vartovs Jordsk. 1634—36 R.A.

54) Ny kgl. Saml. 687. 4°. A. M. Dipl. Dan. Fasc. 64. Nr. 19.

55) K.D. IV Nr. 234. A.M. Dipl. Dan. Fasc. 64. Nr. 19.

Brøndby af Matr. Nr. 161/1689 V. Kv., Christen Christenssøn af Matr. Nr. 162/1689 V. Kv. og Laurids Kallingborg af Matr. Nr. 163/1689 V. Kv. Klosters Adkomstbreve til disse Boder kendes ikke.⁵⁶⁾

Vombadstuestræde. I 1581 betalte Niels Brunck Skyld til Hospitalet af Matr. Nr. 125/1689 V. Kv. og Christen Christenssøn af Matr. Nr. 126—128/1689 V. Kv., men de ældre Adkomster til disse Grunde kendes ikke.⁵⁷⁾ Matr. Nr. 129/1689 V. Kv. er sikkert de to Boder, som *Niels Kleinsmed* i 1508 skænkede Klosteret.⁵⁸⁾ Matr. Nr. 130—132/1689 V. Kv. tilhørte Klosteret og var den nordlige Del af *Korsgaard*, da *Æbelholt Kloster* 3. Maj 1505 fik Brev paa den sydlige Del af samme Gaard.⁵⁹⁾

Vestergade. Af Matr. Nr. 11—12/1689 Nr. Kv. betalte i 1581 Lauritz Grydestøber og af Matr. Nr. 15/1689 Nr. Kv., *Erik Valkendorfs* Gaard, betalte Jens Balderssøn Skyld til Hospitalet. De ældre Adkomster kendes ikke.⁶⁰⁾

Studiestræde. Matr. Nr. 78—83. 294—298/1689 Nr. Kv. var 2. Maj 1496 *Apotekerens Have* paa Byens Jord. I 1581 betalte Jacob Hansen, Rasmus Hansen og Lauritz Lollike Skyld af denne Jord til Hospitalet. De ældre Adkomster kendes ikke.⁶¹⁾ Matr. Nr. 104/1689 Nr. Kv. nævnes 28. August 1497 og 11. November 1512 som Helligaandsklosters Gaard i Skøder paa Naboejendommen, men Klosters Adkomster til Gaarden kendes ikke.⁶²⁾ Matr. Nr. 112/1689 var to Boder, som Jens Laurensen i Vallensbæk 19. Maj 1474 tilskødede velbaaren Svend Skelm Persson. Efter ham kom de til Klosteret, som ejede dem 14. November 1485.⁶³⁾

St. Pedersstræde og Larsbjørnsstræde. Af Matr. Nr. 158. 159. 204—207/1689 Nr. Kv. betalte Fru Ide Munk, Niels Muremester, Michel Snedker og Erik Skriver i 1581 Skyld til Hospitalet. De ældre Adkomster kendes ikke.⁶⁴⁾

Nørregade. Matr. Nr. 233/1689 Klb. Kv. blev 20. Januar 1511 skødet til Helligaands Kloster af Raadmand *Per Jenssøn* og 18. August 1511 atter af Klosteret solgt til *St. Peders Kirke*.⁶⁵⁾ Matr. Nr. 234/1689 Klb. Kv. er muligvis arvet af Klosteret efter Helligaands Hus, men Gaarden var i alt Fald i 1511 i Borgereje.⁶⁶⁾

⁵⁶⁾ K.D. I Nr. 362.

⁵⁷⁾ K.D. I Nr. 362.

⁵⁸⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°.

⁵⁹⁾ K.D. IV Nr. 275.

⁶⁰⁾ K.D. Nr. 362.

⁶¹⁾ K.D. I Nr. 185. Nr. 362.

⁶²⁾ K.D. II Nr. 186. K.D. IV Nr. 321.

⁶³⁾ K.D. II Nr. 137. Nr. 160. Nr. 162.

⁶⁴⁾ K.D. I Nr. 362.

⁶⁵⁾ K.D. VI Nr. 9. K.D. IV Nr. 311.

⁶⁶⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. VI Nr. 9.

Skindergade. Matr. Nr. 39—42/1689 Fr. Kv. er arvet fra Helligaands Hus.⁶⁷⁾

Klosterstræde. Matr. Nr. 53. 54/1689 Fr. Kv. betalte i 1581 Skyld til Hospitalet. Peder Overskærer havde Gaarden 30. Juli 1530, og 23. Oktober 1530 nævnes Oluf Oelssøn som Ejer. Det synes derefter, at Gaarden først de seneste Aar før Reformationen er kommen i Klosters Eje.⁶⁸⁾

Amagertorv. Matr. Nr. 10. 11/1689 Fr. Kv. var 22. Marts 1489 en Kronens Gaard, beboet af Gødeke Smed, og hvori en Mand, *Jost Kænttenere*, havde faaet en vis Forkøbsret af Kong *Christoffer af Bayern*. Kong *Christiern* gav *Eggert Frille* Tilladelse til at afkøbe Jost denne Ret og gav derefter *Eggert Frille* Skøde paa Grunden. Her opførte *Eggert Frille* en Murstensgaard, hvis Façade mod Torvet, som det fremgaar af en Grundudgravning, strakte sig over begge Matrikulnumre. Efter *Eggert Frilles* Død 5. Februar 1470 blev Grunden delt Matr. Nr. 10 og Matr. Nr. 11, uden at der blev opsat en muret Gavl mellem Husets to Halvdele. Matr. Nr. 10 tilfaldt Datteren Fru *Ermegaard Frille*, som i 1475 var gift med Hr. *Bent Bille*. Matr. Nr. 11 synes at være kommen i *Albrecht Engelbrechtssøn Bydelsbachs* Eje og ved hans Død omtr. 1492 at være arvet af Sønnen *Lauritz Albrechtssøn Bydelsbach*, der som ung Mand faldt i Ditmarsken i 1500. Han havde givet Helligaands Kloster 200 Mk. i Gaarden, formodentlig en Aartideforpligtelse i Anledning af Faderens Død. Efter ham fik Hr. *Eskild Giøe* Gaarden. Han døde 20. April 1506 og havde i sit Testamente af 22. August 1505 lagt Gaarden til Sønnen Hr. *Mogens Giøe*, som var gift med *Lauritz Bydelsbachs* Søster *Mette*. 30. Marts 1516 mageskiftede Hr. *Mogens Giøe* Gaarden til *Christiern II*, som benyttede den som Bolig for *Sigbrit* og *Dyveke*, og den hed længe derefter *Sigbrits Gaard*. Ved Mageskiftet fik Hr. *Mogens Giøe* Kongens Bryggers Matr. Nr. 57 AB/1689 Kbm. Kv. paa Østergade ved Øster Port, og rimeligvis skulde Helligaands Klosters Rettigheder have været flyttet hertil, men Kongen paatog sig at udbetale Erstatningen til Klostret. Efter Kongens Fald 1523 gik Matr. Nr. 11/1689 Fr. Kv. tilbage til Hr. *Mogens Giøe*, undtagen den nordlige Del af Grunden, som omtales under Matr. Nr. 13/1689 Fr. Kv.⁶⁹⁾ Matr. Nr. 12. 78/1689 Fr. Kv. blev i 1518 skænket til Helligaands Kloster af *Albret van Goch*.⁷⁰⁾ Matr. Nr. 13/1689 Fr. Kv. blev i 1500 skænket til Klostret af *Jens* og *Peder Larssøn*, Prioren *Christiern Torkildssøns* Brødre. 19. Juli 1519 foretog Kong *Christiern* et Mageskifte med Klostret, hvor-

⁶⁷⁾ K.D. I Nr. 75.

⁶⁸⁾ K.D. I Nr. 362. K.D. IV Nr. 422. Nr. 430.

⁶⁹⁾ K.D. II Nr. 82. K.D. VI Nr. 39 jfr. Orig. Kbh. G. Nr. 339 R.A. Heise. Fam. Rosenkrantz II, Dipl. Nr. 12. K.D. II Nr. 215. K.D. I Nr. 286.

⁷⁰⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°.

ved han fik Matr. Nr. 12. 78/1689 og 13/1689 Fr. Kv. tillagt Matr. Nr. 11/1689 Fr. Kv. og til Gengæld afgav det nordligste af denne Grund til Klostret, nemlig et Stykke Jord østen for Klostret og vest for Hr. *Anders Billes* Gaard, Matr. Nr. 10/1689 Fr. Kv., og fra Sigbrits Gaard mod Nord til Klostrets Gaard. Hertil føjede Klostret uden Tvivl det tilsvarende Stykke af Hr. *Anders Billes* Gaard, som oprindelig strakte sig lige til *Valkendorfs*gade. Den samlede Grund, som Klostret fik, maa have været Matr. Nr. 162—164. 182/1689 Fr. Kv. Efter at Mogens Giøe havde faaet sin Gaard tilbage omtr. 1523, søgte han 17. December 1530 forgæves Borgmestre og Raads Hjælp til at faa Mageskiftet omstødt; Matr. Nr. 12. 78/1689 og 13/1689 Fr. Kv. vedblev i en lang Aarrække at være knyttede til Matr. Nr. 11/1689 Fr. Kv.⁷¹⁾ Matr. Nr. 18/1689 Fr. Kv. var i 1377 pantsat til Fru *Christina, Peder Lindows* Enke, som 11. Oktober 1389 pantsatte Gaarden, hvori *Barquardus Sutor* boede, til Kanniken Hr. *Nicolaus Everhardi*. Næste Gang Gaarden nævnes, 24. Oktober 1463, kaldes den *Helliggeisthus Badstue*, rimeligvis paa Grund af Beliggenheden, thi først i 1510 og i 1514 giver Raadmand i Landskrona *Jens Olufsson* og *Herman Skipmeyer*, Borgmester sammesteds, Badstuen til Klostret. 10. Juli 1528 har Wichmand Kræmmer Gaarden i Leje af Byen, men den kom tilbage til Klostret, thi i 1581 betalte Valborg, Hans Hunds Enke, Skyld til Hospitalet.⁷²⁾ Matr. Nr. 19 B/1689 Fr. Kv., som var skilt fra Helliggeisthus Badstue ved den Gang, som siden kaldtes *Madtorvet*, var en Gaard, som Væbneren *Jens Tygesson* havde ejet, og som Biskop *Jens Iversson Lange* af Aarhus havde skødet til Dronning *Dorothea*. Dronningen skødede 24. Oktober 1463 Gaarden til Raadmand *Claus Nyman*, og da dette Brev er optaget blandt Hospitalets Breve, tør man slutte, at Claus Nyman har skænket Gaarden til Klostret. Senere er den gaaet over i Byens Eje, og i 1528 boede *Sitze*, Borgmester *Mogens Laurensens* Enke, her paa Byens Jord, og den er ikke kommen tilbage til Klostret.⁷³⁾

Paa Sydsiden af *Amager Torv* havde Helligaands Kloster følgende Gaarde: Matr. Nr. 52/1689 Str. Kv. blev 29. Marts 1455 af *Christine Jensdatter, Mikkel Anderssens* Enke af Havtrup og hendes Søn Væbneren *Jep Mikkelsson* skødet til Skræder, siden Raadmand *Bernt Hakenberg*. Han og hans Hustru Anne gav 19. Marts 1479 Gaarden til *St. Anne Alter* i *St. Anne Kapel* i Klostrets Kirke. 20. December 1531 udstedte Prioeren Lejebrev til Raadmand *Korth Fincke* og Hustru *Mette Olufsdatter* paa denne Grund.⁷⁴⁾ Matr. Nr. 49/1689 Str. Kv. er

⁷¹⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°. K.D. II Nr. 221 jfr. Orig. Kbh. G. Nr. 158 R.A. K.D. II Nr. 263.

⁷²⁾ K.D. I Nr. 75. Nr. 38. K.D. IV Nr. 92. Ny kgl. Saml. 687. 4°. K.D. II Nr. 242. K.D. I Nr. 362.

⁷³⁾ KD. IV Nr. 92. K.D. I Nr. 232 p. 338.

⁷⁴⁾ K.D. IV Nr. 142. Nr. 449.

vistnok den Gaard, som *Hans Kieldssøns Enke Vibeke* i 1505 gav til Helligaands Kloster, dog kan dette Gavebrev angaa Hospitalets Gaard Matr. Nr. 48/1689 Str. Kv., for hvilken der savnes Adkomstbrev, og som *Lisbeth Madsdatter, Henrich Strattmands Enke*, betalte Skyld af i 1581.⁷⁵⁾

Købmagergade. Matr. Nr. 115. 116/1689 Fr. Kv. blev i 1519 givet til Klostret af Hr. *Oluf Bobbe*, Præst til Brøndbyvester.⁷⁶⁾ Matr. Nr. 101/1689 Fr. Kv. blev arvet efter Helligaands Hus og blev 24. April 1532, 10. Juli 1533 og senere til ubestemte Tidspunkter parcelvis skødet til Hr. *Oluf Nielsøn Rosenkrans*.⁷⁷⁾ Matr. Nr. 15—17 Kbm. Kv. var i 1581 en Hospitals Grund, hvoraf *Christoffer Poelssøn* betalte Skylden; Klostrets Adkomst er ikke bevaret.⁷⁸⁾ Matr. Nr. 5/1689 Rbg. Kv. blev skænket til Klostret i 1495 af *Axel Lavessøn Brok* til *Clausholm*.⁷⁹⁾ Matr. Nr. 63—65. 96—102/1689 Rbg. Kv. tilhørte Klostret 2. Maj 1496, men blev 10. August 1498 af *Prioren* afhændet til *Universitetet*.⁸⁰⁾

Pilestræde og Springgade. Matr. Nr. 85/1689 Kbm. Kv. var i 1581 en Hospitals Gaard, hvoraf *Erik Erikssøn Lykke* til Skovgaard og Hustru *Margrete Falksdatter Giøe* betalte Skylden. Klostrets ældre Adkomster er ikke bevarede.⁸¹⁾ Matr. Nr. 11/1689 Rbg. Kv. blev 1. Februar 1518 givet Klostret i Mageskifte af *Borgmester Albret van Goch*.⁸²⁾ Matr. Nr. 14—16/1689 Rbg. Kv. blev 13. April 1512 solgt af *Byen* til *Oluf Jenssøn*, som ogsaa har erhvervet sig Matr. Nr. 17. 18 B/1689 Rbg. Kv. og derefter i 1516 solgte sin samlede Jord til Klostret.⁸³⁾ Matr. Nr. 18 A/1689 Rbg. Kv. købte Helligaands Kloster af *Byen* i 1509 for at bruge Grunden til sin *Avlsgaard* eller *Hyrdegaard*.⁸⁴⁾ Matr. Nr. 19—22/1689 Rbg. Kv. købte *Peder Jenssøn Skræder* af *Byen* 12. Maj 1514 og skødede Grunden til Klostret 13. Oktober 1516.⁸⁵⁾ Matr. Nr. 39. 40/1689 Rbg. Kv. var i 1581 en Hospitalets Jord, hvoraf *Skipper Brøning, Bolle og Joen Olufssøn* svarede Skyld. Klostrets ældste Adkomster savnes.⁸⁶⁾

Antonistræde. Matr. Nr. 265—268/1689 Kbm. Kv. var arvet fra Helligaands Hus.⁸⁷⁾

75) Ny kgl. Saml. 687. 4°. K.D. I Nr. 362.

76) Ny kgl. Saml. 687. 4°.

77) Posthusets Skøder R.A.

78) K.D. I Nr. 362.

79) Ny kgl. Saml. 687. 4°. K.D. I Nr. 185.

80) K.D. I Nr. 185. K.D. IV Nr. 245.

81) K.D. I Nr. 362.

82) K.D. I Nr. 214. K.D. IV Nr. 363.

83) K.D. IV Nr. 319. Ny kgl. Saml. 687. 4°.

84) K.D. I Nr. 232 p. 342. Ny kgl. Saml. 687. 4°.

85) K.D. I Nr. 209. Nr. 213.

86) K.D. I Nr. 362.

87) K.D. Nr. 75.

Købstadgods udenfor København. I *Malmø* arvede Klostret efter Helligaandshus den Gaard, som *Iver Nielsson* og Hustru *Johanne* skænkede dette i 1407, og det modtog desuden i 1474 en Gaard af *Niels Olsson Overskærer*.⁸⁸⁾ I *Køge* havde Hospitalet i 1581 en Gaard og ligeledes en Gaard i *Roskilde*, men Klostrets Adkomster til disse savnes.⁸⁹⁾ I *Stege* havde *Per Kelby* og Hustru *Bodil* givet en Gaard til Klostret, som blev tilkendt dette ved Dom i 1513. I et Retsmøde af 2. Juni 1531 vidnedes, at Gaarden var rettelig skødet til Klostret, og at den tidligere havde tilhørt *Keldby Kirke*. 10. August 1531 skødede Klostret Gaarden til Hr. *Anders Bille*.⁹⁰⁾ 23. August 1527 omtales Helligaands Klosters Boder paa *Dragør*. Adkomstbrevene hertil mangler.⁹¹⁾

Landgods. Fra Helligaandshuset overtog Klostret *Niels Pedersson*, kaldet *Oldeniels*, og Hustru *Christine Ebbesdatters* Gave i 1406 og 1426 af 2 Gaarde i Herlev. I 1471 gav Væbneren *Oluf Pedersson* af Svendstrup til Klostret 1 Gaard i *Ølby*, 2 Gaarde i *Strandhoved* i Faxe Sogn og en lille Gaard uden Stedangivelse.⁹²⁾ *Godske Barsebek* og Hustru *Elsebe Hartvigsdatter* gav i 1477 og 1. September 1479 Klostret Gods i *Sønder Vestud*, *Tostenæs* og *Koxeby* paa Møn.⁹³⁾ *Herluf Skave* gav i 1488 en Gaard i *Tjæreby* i *Terslev Sogn* til Klostret.⁹⁴⁾

Dronning *Dorothea* gav 8. September 1495 foruden Gaarden i Højbrostræde desuden til Klostret 3 Gaarde i *Ladager*, 3 Gaarde i *Dalby* og 1 øde Jord, alle i *Ramsø Herred*, og 1 Gaard i *Kraghave* i *Lille Herred*.⁹⁵⁾

I 1513 fik Klostret af *Peder Neb* af Fuglesang paa Laaland en Gaard i *Blangslev* i *Borse Herred*.⁹⁶⁾ Det er sandsynligt, at Klostret yderligere har haft Landgods, for hvilket Adkomsterne er gaet tabt.

⁸⁸⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°.

⁸⁹⁾ K.D. I Nr. 362.

⁹⁰⁾ Thiset. Adelige Brevkister p. 101. 102. K.D. IV Nr. 437. Anders Billes A. R.A.

⁹¹⁾ K.D. II Nr. 238.

⁹²⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°.

⁹³⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°.

⁹⁴⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°.

⁹⁵⁾ Hofman Fundatser X p. 178. K.D. IV Nr. 226.

⁹⁶⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°.

ST. JØRGENS HOSPITAL

St. Jørgens Hospital, Byens ældste Hospital, laa udenfor Vester Port, syd-vest for nuværende St. Jørgens Sø og norden for Køge Landevej. Dets Mark strakte sig mod Nord langs Vestsiden af Gjeveaaen, men ikke saa langt, at det fik den i Sydøst løbende Gren af Aaen som Grænse. Enghaven paa begge Sider af Aaens Løb fra Nordvest til Sydøst tilhørte Københavns By og hed senere *Kalvehaven*. Mod Vest havde Byen en Mark mellem St. Jørgens Jord og Skellet mod Solbjerg. Allerede denne Afgrænsning viser, at Hospitalet er yngre end den Tid, da Gjeveaaen var Skel mellem Havn, Solbjergs og Serreslevs Jord.

Hospitalet kaldtes oprindeligt *Hospitalet* i *Havn* eller de *Spedalskes Hospital*, hospitale leprosorum. Det omtales tidligst i 1261, da *Peder Olafsson* af Kalwæris (*Karise*) testamenterede det 10 Mk. Penge.¹⁾ Det maa være yngre end Byens ældste Stadsret af 13. Marts 1254, thi det nævnes ikke i denne.

29. Januar 1275 stod *St. Olafs Blok*, hvori der samledes Penge til de *Spedalske*, paa Ladbroyen,²⁾ siden nævnes et *St. Olafs Alter* i Hospitalets Kapel, og Hospitalets Segl viste *St. Olafs Billede*. Det ældste Hospital var altsaa viet til *St. Olaf*.³⁾

Endnu i *Domina Cecilia Litlæs* Testamente af 9. Oktober 1307 kaldes det de *Spedalskes Hospital*, men omkring den sorte Døds Tid antog de fleste danske *Spedalskhedshospitaler St. Jørgen* som Patron, og i et Skøde af 4. Marts 1368 kaldes ogsaa dette *St. Jørgens Hospital*.⁴⁾

Hospitalets *Bygninger* bestod i Følge et Prospekt fra 1585 af et trelænget Komplex, aabent mod Syd mod Landevejen, som rummede *Kapellet* i Nordfløjen og *Sygestuer* for 20 Syge samt Avlsbygninger i de to andre Fløje.⁵⁾ Her levede de Syge deres stille Liv under et lavsmæssigt Styre af en *Formand*, som blev valgt af „de menige Sødskende“. De Syge levede af de Almisser, som de selv

1) Suhm. Historie X p. 975.

2) K.D. I Nr. 24.

3) O. Nielsen. Kbh. H. o. B. I. p. 185.

4) Pontoppidan. Ann. eccl. Dan. II p. 94. Hofman. Fund. X p. 191.

5) K.D. I Nr. 195. K.D. IV Nr. 362. Braunius Theatrum urbium.

indsamlede, af Afgrøden af deres Mark og af de større eller mindre Sjølegaver, som efter Tid og Lejlighed indkom. En af de største af disse var 9. August 1415 skænket af Adelsmanden *Niels Pedersson*, kaldet *Oldeniels*, idet han havde givet *Kapitlet* alt sit Gods i *Øsemagle*, for ved gode Gerninger i dette dødelige Liv at opnaa Syndernes Forladelse og det evige Liv. Men af dette Gods skulde *Kapitlet* bl. a. aarlig udrede 1 Pund Korn (24 Skæpper) til de Syge i *St. Jørgen*.⁶⁾

St. Jørgens Hospital var i Bispetiden underlagt *Kapitlet* og skulde fra Arilds

Fig. 46. St. Jørgens Hospital.

Tid yde dette en *aarlig Afgift* ved Juletid paa 2 Skill. grot. Om denne Afgift og om *Kapitlets* Afgift af *Oldeniels* Gave til Hospitalet var der i Begyndelsen af *Kong Hans' Regeringstid* opstaaet Strid, og 16. Februar 1482 indgik *Formanden Mattis Olsson* og de „menige Sødskende“ Forlig med *Kapitlet*.⁷⁾

Hospitalets Styrelse blev dog ikke tilfredsstillende, thi 17. Maj 1506 havde *Dr. Peder Albretsson* faaet Hospitalet overdraget som Len paa Livstid af Kongen, formentlig for at gennemføre en forsvarlig Forvaltning. Kongen tog ved denne Lejlighed alle Hospitalets Vornede og dem, som byggede og tjente til Hospitalet, under sit kongelige Hegn og Værn, og samtidig stadfæstede Kongen den Ret, som Hospitalet havde af *Arilds* Tid til at indsamle Korn og anden Almisse i *Lille Herred* og forbød de kongelige Fogeder og Embedsmænd og særlig *Oluf Holgersson* paa *Spidalsberg* i *Roskilde*, altsaa *Formanden* for *Søsterhospitalet*, at lægge Hindringer i Vejen.⁸⁾

⁶⁾ K.D. IV Nr. 26.

⁷⁾ K.D. IV Nr. 158.

⁸⁾ K.D. IV Nr. 278. Nr. 279.

De Syge var dog øjensynlig fremdeles utilfredse med Forvaltningen. 24. November 1508 klagede „de fattige Mennesker udi St. Jørgens Hospital“ over, at de havde „Brøst paa den Provent og Rettighed, som dennem bør, og som de plejer at faa udi forskrevne Hospital“. Kongen bestemte da, at Forstanderen, altsaa Dr. Peder Albretssøn, skulde nyde og beholde Avlsgaarden og Gaardsæderne (Husmændene), samt Rente og Landgilde af Bønderne og her i København, og til Gengæld skulde han afholde de daglige Messer og anden Guds-tjeneste, som den plejer at holdes, og bygge og forbedre Kirken og Avlsgaarden. De Syge skal have, hvad der ofres i St. Jørgens Blok i Kirken og paa Tavlen og den anden Almisse af Landsbyerne og andet Steds. Hvad der ofres til Kirken af Harnisk, Væрге eller andet, skal deles lige mellem de Syge og Kirkens Bygning og Behov, men hvad der nedlægges i Kirkens Blok, er alene Kirkens. Sjølegaver, som i Testamente gives Kirken, tilfalder denne, ligesom hvad der gives til de Syge, tilfalder dem. St. Jørgens Blok skal have to Laase, af hvilke Forstanderen har Nøglen til den ene, de fattige Syge til den anden. Forstan-deren skal paase, at de Syge faar, hvad der tilkommer dem, og Slotshovedsmæn-dene og de to Borgmestre skal to Gange om Aaret tilse Hospitalet og paase, at disse Regler ubrødelig holdes.⁹⁾

3. August 1517 fik *Karmeliterklostret* i *Helsingør* Kong Christiern II's Brev paa, at det maatte faa overdraget St. Jørgens Hospital efter Dr. Peder Albrets-søns Død, til Opretholdelse af Klosters nye *Kollegium* i *St. Pedersstræde*, og 8. December 1517 var det i Klosters Væрге. Klostret forpligtede sig til at holde den daglige Messe i St. Jørgens Kapel, til at bekoste 20 Syges Ophold og Klæ-der og til at holde Hospitalets Bygninger vedlige og ikke sælge de Gaarde eller det Gods, som var tillagt Hospitalet.¹⁰⁾ Klostret fik Hospitalet til evig Tid, men allerede 5. September 1522 tog Kongen sin Gave tilbage. 17. Juni 1523 modtog *Jep Heje* det i Forlening paa Livstid af Kong *Frederik I*; han beholdt det, til det i 1530 blev sammenlagt med *Helligaands Hospital*.¹¹⁾

Kapellet var i den senere Middelalder indviet til *St. Jørgen*. Det havde et *St. Olafs Alter*, som først nævnes i 1530,¹²⁾ men som sikkert skriver sig fra den ældste Tid, og et *Vor Frue Alter*, stiftet 25. Juni 1476 af Væbneren *Jep Claus-son (Godov)*, for hvilket *Graabrodrene* afholdt Messer.¹³⁾

Gaverne til Hospitalet var hyppigt Pengegaver og Gaver af Korn og Fetalie, saaledes som foran omtalt. Af Jordegods kendes følgende i Hospitalets Eje.

⁹⁾ K.D. I Nr. 195.

¹⁰⁾ K.D. II Nr. 216. Nr. 218. K.D. IV Nr. 362.

¹¹⁾ Werlauff. Kbhvn. Univ. 1850 p. 27.

¹²⁾ K.D. IV Nr. 381. Nr. 402. Nr. 423.

¹³⁾ K.D. IV Nr. 132.

4. Marts skænkede *Henning Petersson Knøppel* sin Gaard, Matr. Nr. 68. 69/1689 V. Kv. paa Hjørnet af *Hestemøllestræde* og *Lavendelstræde* til *St. Jørgens Kapel*. Gaarden synes i 1377 at have været delt og udlejet til Botild Bradrygger, Jacobus Iwersson, Jonas Jønsson og Jacobus Niclessøn. I 1510—19 var den i Mattis Kleinsmeds Værge, og 23. Marts 1525 solgte Peder Jude sit Lejebrev til Jørgen Stemp, som Vor Frue Dag 1528 fik Hospitalets Forstander *Jep Hejes* Tilladelse til at pantsætte Gaarden, som da omfattede 13 Boder, til *Antvorskov Kloster*. I 1534 gav Jørgen Stemp Antvorskov Skøde paa Gaarden, dog med Forpligtelse til at svare aarlig Jordskyld til *St. Olafs Alter* i *St. Jørgens Kirke*.¹⁴⁾ 9. August 1415 gav Væbneren *Niels Pedersson*, kaldet Oldeniels, som ovenfor anført 1 Pund Korn af sit Gods i *Ølsemagle* til de Syge i *St. Jørgen*.¹⁵⁾ 10. Februar 1478 solgte *Tyge Olsson Wath* to Boder Matr. Nr. 213/1689 V. Kv. i *Store Clemensstræde* til Hovedsmand paa Ørekrog *Peder Steen*; *Kirstine*, Borgmester *Borquart von Hamelens* Enke, fik udbetalt det Pant, som hendes afdøde Mand havde haft i den ene Bod. Øst for Matr. Nr. 213/1689 V. Kv. laa Matr. Nr. 211. 212/1689 V. Kv., to Boder, som *Borquart von Hamelen* havde bygget, og som hans Enke *Kirstine* allerede 9. November 1478 havde pantsat til *St. Jørgen*, og de forblev i Hospitalets Eje. Vest for Matr. Nr. 213/1689 V. Kv. laa Matr. Nr. 214. 216. 97/1689 V. Kv., der paa Salgets Tidspunkt var *St. Jørgens Boder*, men som siden til ukendt Tid er solgt til *St. Clemens Kirke*.¹⁶⁾ Matr. Nr. 43—45/1689 Ø. Kv. i *Lille Kirkestræde* tilhørte 19. November 1464 *Claus Nyman*, men betegnes 3. April 1504 som *St. Jørgens Boder*.¹⁷⁾ 5. Juli 1510 solgte *Københavns By* til *M. Peder Albretsson* paa Hospitalets Vegne en Jord, Matr. Nr. 44 B/1689 Klb. Kv. i *Store Kannikestræde*; Grunden blev efter Reformationen fejlagtig kaldt *St. Mogens Gaard*.¹⁸⁾ Hospitalet ejede endnu en Gaard, hvori *Henrik Abell* boede i 1547. Den laa paa *Købmagergade*, hvor nu *Silkegade* er, og kan betegnes ved Matr. Nr. 23/1689 Kbm. Kv. 8. Juli 1448 blev den som jordfri Gaard solgt af *Jep Clausson* (Godov) til Hr. *Iver Axelsson Thott*, men siden har den faaet Skyld til *St. Jørgens Hospitals Arvtager*, *Helligaands Hospital*, og denne Skyld blev forhøjet af Fru *Birgitte Gioe*, som havde arvet Gaarden; *Henrik Abells Arvinger* boede da her.¹⁹⁾

¹⁴⁾ K.D. I Nr. 75. Nr. 197. Fundatsbog for Hosp. p. 677, 679 S.A. Æ.A. p. 224, 225.

¹⁵⁾ K.D. IV Nr. 26.

¹⁶⁾ K.D. I Nr. 291. Nr. 362 p. 538.

¹⁷⁾ K.D. IV Nr. 99. Nr. 271.

¹⁸⁾ K.D. I Nr. 192 p. 259. K.D. VI Nr. 120.

¹⁹⁾ K.D. II Nr. 79 Konventhusbog p. 198 S.A. K.D. I Nr. 291. Nr. 362 p. 538.

ST. GERTRUDS KAPEL

Kapellet var ikke til i 1377. Det nævnes første Gang ved Salget af en Gaard paa Købmagergade i 1440 Aarene, idet denne Gaard var Nabo til en, som tilhørte Kapellet. Dette maa altsaa være bygget i den mellemfaldende Tid paa en Parcel af den Jord, som i 1377 kaldes *Rosengaarden*, paa det nordøstlige Hjørne af *St. Gertrudsstræde* og *Pustervig*. Det havde en lille tilliggende Kirkegaard langs Nordsiden af Pustervig; den strakte sig 36 Favne eller 67,8 m i Længden og efter L. Boths Undersøgelser mindst 26,5 m i Bredden langs *St. Gertrudsstræde*.

L. Both skriver, at Gaarden paa Hjørnet af Pustervig og Kultorvet, altsaa Matr. Nr. 202, kaldtes i Begyndelsen af 1800 Tallet af gamle Folk „Kirken“, og at der langs Nabogrunden Matr. Nr. 203's Sydgrænse indtil omtr. 1845 stod en af Munkesten opført tyk Mur med Pillerne vendt mod Nord, som menes at have været en gammel Kirkegaardsmur, og at der ved en Grundudgravning nord for denne Mur samtidig fandtes mange Ligkister, hvis Beslag vidnede om, at de hidrørte fra en fjern Tid.¹⁾ Denne Beretning er ikke meget udtømmende, men det ser ud til, at den fundne Mur med sine Stræbepiller paa Nordsiden har været Nordvæggen af *St. Gertruds Kapel*, der har ligget inde paa Kirkegaarden.

Ud over denne Beretning kendes intet nærmere til Kapellets Bygninger og Udstrækning. Det var viet til *St. Gertrud*, som var de „elende“, d. v. s. udenlandske vejfarende Købmænds Skytshelgen. I Udlandet var der ofte til *St. Gertrudskapellerne* knyttet et særligt *St. Gertruds Broderskab* og et Herberge for de fattige Fremmede, men noget saadant synes der ikke at have været ved dette Kapel. Det synes at have været underlagt *Dekanatet* ved Vor Frue Kirke, og Gudstjenesten er besørget ved en af Kirkens Vikarer. 25. September 1524 bliver *St. Gertruds Kapel* nedlagt og med Dekanens Samtykke omdannet til et *St. Anne Hospital*.²⁾

St. Gertruds Kapels Gods var ikke ubetydeligt, men det er vanskeligt at

¹⁾ L. Both. Kjøbenhavn 1865 p. 145.

²⁾ K.D. IV Nr. 387.

udrede i Detailler, fordi Adkomstbrevene er gaaet tabt. Den ældste Ejendom, som kan paavises, er Matr. Nr. 4/1689 Rbg. Kv. paa *Købmagergade*, som allerede tidligt i 1440 Aarene betegnes som tilhørende St. Gertrud.³⁾ Derefter følger den store Grund vest for Kirken Matr. Nr. 55—61. 100. 101/1689 Klb. Kv. paa Hjørnet af Rosengaarden og St. Gertrudsstræde, som 2. Maj 1496 betegnes som St. Gertruds Jord, og som siden blev opløst i mange Smaaejendomme.⁴⁾

Matr. Nr. 110/1689 Klb. Kv. i *Rosengaarden*, som siden svarede Jordskyld til Vartov, har sikkert før 1530 tilhørt St. Gertrud. Endelig er der den nordlige Del af Matr. Nr. 85/1689 Rbg. Kv. i *St. Gertrudsstræde*, som senere fik tillagt Matr. Nr. 86—90/1689 Rbg. Kv. Denne Grund nævnes 7. Juli 1518 som tilhørende Provst i Odense Hr. *Anders Glob*, der selv beboede den, og som han solgte til Fru *Karine Bille* sal. Hr. *Henrik Knudssøn Gyldenstiernes*, dog saaledes, at hun først fik Skøde, naar hun inden 4 Aar havde betalt 600 rhinske Gylden.⁵⁾ Det er ikke sikkert, om Skødet blev udstedt. Derimod var Gaarden indbefattet i den Grund, som i 1524 sammen med St. Gertruds Kapel overgik til *St. Anne Hospital*. Jordskyld til Vartov blev siden udredet af Matr. Nr. 86—90/1689 Rbg. Kv.

³⁾ Rep. III p. 807.

⁴⁾ K.D. I Nr. 185 p. 243.

⁵⁾ Knud Henrikssøn Gyldenstiernes A. R.A.

ST. ANNE HOSPITAL

St. Anne Hospital blev bygget af *Claus Jønsson Denne*, som vistnok var en Malmøborger. Han havde i Kong *Hans' Dage* været kastet i Fængsel og havde aflagt Løfte til Gud om at bygge et Hospital for Fattigfolk, dersom han kom fri. Og da han lykkelig var sluppet ud af det strenge Fængsel med de svære Mure og den brede Vandgrav, indfrieede han trolig sit Løfte og byggede et Hospital nord for Byen i Nærheden af den *Store Stenbro*, som rimeligvis fik sit Navn, *St. Anne Bro*, efter Hospitalet. Dette var under Opførelse 11. Marts 1516, da Dronning *Elisabet* i et Brev opfordrede alle Undersaatter til at støtte Claus Denne i hans Værk, og 7. Juni 1516 tog Pave Leo X de *Fattiges St. Anne Hospital*, „*hospitale pauperum St. Anne prope oppidum Haunense*“, i sin Beskyttelse. Det rummede et *Kapel*, viet til *St. Anna*, og et *Gæstehus* for de fattige.¹⁾

Hospitalets nøjagtige Plads kendes ikke. Det maa have ligget ved den Vej, som førte til *Anna Bro*, der fra *Strandkanten* udfor Matr. Nr. 142 *St. A. Ø. Kv.*, *Kunstindustrimuseets* Façade til *Amaliegade*, løb ud i Vandet som en lang *Stenmole*. *Store Kongensgades* Forgænger hed endnu i *Byens Jordebog* af 1620 *St. Anne Stræde*,²⁾ og det har vel nord for nuværende *Fredericiagade* bøjet øst over ned til *Broen*. En middelalderlig *Kirkegaard* er paavist under *Christian IV's* *Nyboderhuse* i *Balsamgade* og *Salviegade* (nu *Olfert Fischer-* og *St. Poulsgade*), vest for *Adelgades* oprindelige skraatløbende *Forlængelse* gennem *Nyboder*.³⁾ Det er rimeligt at søge Hospitalet i Nærheden af denne *Kirkegaard* og ikke nede paa den lave *Strandeng*, som blev oversvømmet ved *Højvande*.

Trods *Støtten* fra Dronning *Elisabets Side* maatte Claus Denne „kæmpe mod den umilde Kong *Christierns* *Unaade*“ og tilsidst forlade Landet. Han drog med *St. Annes Syge* og *Sunde* og alle *Tilhøring*e til *Eskilstorp* i *Smaaland*, hvor han med Kong *Gustaf Vasas* *Tilladelse* fortsatte sin *Virksomhed*. Under *Københavns* *Belejring* i 1523 blev Hospitalets tomme *Bygninger* sikkert delvis ødelagt.

¹⁾ Rørdam. Kbh: K og Kl. p. 347. K.D. IV Nr. 346.

²⁾ K.D. I Nr. 425.

³⁾ L. Both. Dagbladet 10. Juni 1870.

Claus Denne led fremdeles Modgang. Endnu 11. Juni 1523 maatte han paa Bregne Ting i Bleking, hvor hans Hospital ogsaa havde Gods, værge sig mod Beskyldninger, som Graabrødrene af Nid havde rejst imod ham overfor den danske Lensmand *Aage Brahe*. Den værste Beskyldning var, at han skulde have medvirket ved Blekings Frafald fra *Frederik I.* Men Anklagen blev kendt magtesløs, og inden Aarets Udgang blev han kaldt til København.

Claus Denne fik nu 25. September 1524 Kongens Stadfæstelse paa Fundatsen for det nye *St. Anne Hospital*.

Biskop *Lage Urne* havde med Tilslutning af Dekanen i Vor Frue Kapitel givet ham Tilladelse til at overtage *St. Gertruds Kapel* med alle sine Huse, Jorder og alle tilliggende Renter paa det Vilkaar, at det nye Hospitals Indehaver aarlig skulde betale *Dekanen* 10 Mk. danske Penninge og 1 Gylden for Visitation. Dermed skulde Hospitalet være frit for alle Dekanens aandelige og verdslige Krav og Byrder. Til *St. Gertruds Grund* havde Borgmestre og Raad kvit og frit givet og tillagt et Stykke af Byens og Borgernes Jord paa *St. Gertruds Grunds Nordside*, saaledes at den samlede Grund kom til at maale 36 Favne langs Pustervig og 24 Favne langs *St. Gertrudsstræde*; den indbefattede altsaa ogsaa *Anders Globs Gaard*.

Paa denne Grund forpligtede *Claus Denne* sig og sine Efterkommere til at bygge et Hospital, saa „mærkeligt“, som noget kan findes i Danmark, grundmuret og inden Bygningen med Badstue og anden „Quemhedt“, som syge Mennesker synderligen har Behov. Rimelig er det *Anders Globs Gaard*, som blev ombygget til det nye Hospital.

Der skal sættes en Kiste med Laas foran hver Seng, hvori de indkomne Syge kan gemme deres Ejendele, saa længe, som det behager dem, og forlader de Hospitalet, maa de udtage af dette, hvad de har indført, det mindste saavel som det største, selv om de har „lejet“ i Hospitalet i 10 eller 15 Aar. Alle skal indtages i Hospitalet for Guds Skyld foruden Gods eller Penge, men dør de derinde, skal Hospitalet være deres Arving. Naar nogen dør, skal Borgmestre og Raad i København efter Biskoppens Kommissariers og Rigens Raads Befaling indlægge andre syge Mennesker.

Da det med Tiden kunde ske, at Hospitalets Forhold forbedredes og det kom til saadan Rigdom og Forbedring, som det havde, før det blev ødelagt, da skal der ligesom tilforn holdes 50 syge og svage Mennesker paa Sengene med Præster og Sangere og desuden Hittebørn og de Kvinder, som plejer at røgte Børn og Syge, og færre eller flere efter Hospitalets Formue og Formandsskabets Kendelse. Dertil et aabent Hospital for alle fattige, vandrende Pilgrimme, og der maa aldrig tages Penge for Mad eller Øl og ej nægtes noget Menneske Herberge, saaledes som Skikken var tilforn.

Borgmestre og Raad skal ogsaa tilse, at de fattige Mennesker holdes ærlig og renlig med rene Lagner paa Sengene hver Lørdag, god Kost og vel „tilredt“. Og naar nogle er saa syge, som det tit og ofte sker, at de ligger den hele Dag og gider intet fortære af det, der er i Hospitalet, da skal Hospitalets Forstander lade hente Vin, Hvedebrød, Æbler eller andet i Byen, som de syge Mennesker har Lyst til.

Foruden dette Sygehøus skal der bygges et Hospital for fattige vandrende Pilgrimme, som der kan have deres Tilflugt med Seng, Husly og fri Fyring, saa mange, som der maatte komme hungrige og tørstige og begære Herberg til rette Tid for Guds Skyld; naar Klokkeren slaar 6, skal hver have Øl og Brød til 6 Pennings Værdi. Og de, som ikke er meget nødlidende og heller ikke kommet til nævnte Tid, skal alene have Herberg og Seng. De, som kommer, efter at Klokkeren slaar 7, skal ikke indlades, og ingen skal indlades eller herbergeres mere end en Nat.

Ingen Kvinde, som ligger i aabenbare Skørlevned, maa bo nærmere end 80 Favne fra Hospitalets Fortov.

Naar Claus Denne eller hans Efterkommere dør, skal Borgmestre og Raad tillige med Biskoppens Kommissarier beskikke en anden ærlig og gudfrygtig Mand til Forstander, som er indgivet i Hospitalet, og som ikke har Børn eller barneung Kvinde at forsørge. Og Hospitalet og de Fattige og ingen anden skal være samme Forstanders Arvinger.

Hospitalet skal ogsaa nyde og beholde *St. Anne Kapel*, som *Claus Denne tilforn bygte*, udenfor København med alt Offer, Gods eller Gave, som der nu eller siden kommer, og Hospitalet skal nyde den vor helligste Fader Pavens Stadfæstelse, som Claus Denne tilforn forhvervede til St. Anne Hospital. Claus Denne og de efterfølgende Forstandere for Hospitalet skal nyde og bruge gode Menneskers Almisser, hvor de lyster i Kongens Riger Danmark og Norge til de syge Menneskers Ophold og ikke bruge dem til andet. Hospitalet og dets Forstandere skal staa under Biskoppen af Roskildes Forsvar og Beskærmelse, som Kirker, Klostre, Hospitaler og andre Guds Huse bør være efter Kirkeloven.⁴⁾

25. November 1524 fik Claus Denne Ærkebiskoppen af Lunds Tilladelse til at opbygge et tilsvarende Hospital i Helliggeisthus i *Aahus* i Skaane.⁵⁾ 2. Oktober 1527 udstedte Borgmestre og Raad i Aahus Brev om, at de efter Anmodning fra Claus Denne bevilgede, at de to Hospitaler i Aahus og i København skulde staa under samme Forstander og hjælpe hinanden med „Spisning og anden Del“, eftersom Behov gjordes.⁶⁾

⁴⁾ K.D. IV Nr. 387.

⁵⁾ Bring. Handl. och Påminn. I p. 199 ffg.

⁶⁾ K.D. IV Nr. 403.

Denne Ordning tyder paa, at det jævnlig kneb for Claus Denne at skaffe de fornødne Midler til Hospitalets Drift, og dette bekræftes af de Udtalelser, som fremkom for et *32 Mands Nævn*, som 22. November 1528 efter Borgmestre og Raads Befaling undersøgte det københavnske St. Anne Hospitals Tilstand.

De 32 Borgere gik til Hospitalet for at høre og forstaa de Syge og Fattiges Brøst og Begæring. Efter at de havde vist Claus Denne udenfor Døren, forpligtede de de Syge og Fattige ved deres Helgens Ed at svare sandfærdigt paa de følgende Spørgsmaal.

Den Tid, da Claus havde Gods og Rigdomme, var han velædelig og forstandig til at traktere de Syge og Fattige rettelig? Dertil svarede de, at han holdt den Tid saa ærligt og tilbørligt et Hospital, som der kunde findes i Danmark, med god Kost og rene Senge og en forstandig Legemes Salve og Lægedom, de Syge til Hjælp og Husværelse af de onde Pokker og anden Guds Plage. Og nu, siden Hospitalet blev saa forarmet, „spises“ vi ikke værre end af hans egen Gryde og Tønde. Kommer der nogen fersk Ret, som ikke kan slaa til overalt, da faar vi den, og han undværer selv. Nu har dog Claus tit og ofte opsagt Hospitalet, vil I da ind i Helliggeistes eller i St. Jørgen? Vi har Clauses Brev paa vort Livs Brød, han bliver aldrig fri eller løs fra os. Til Helliggeistes gaar vi gerne for Guds Skyld paa det Vilkaar, at vi bliver sammen med vor Forstander og nyder vore Privilegier under Borgmestre og Raads Stadfæstelse. Til St. Jørgen vil vi aldrig; hellere lader vi os føre ud at sænkes i Stranden. Her ligger en spedalsk Kvinde i tre Aar. Vi kan aldrig tvinge hende til St. Jørgen. Vi er 27 foruden de Karle og Kvinder, som gør os daglig Tjeneste. Og vi er ligesaa mange i Aarhus og end flere, indgivne her saavel som der, og lider der nu den største Armod, deres Liv kan taale. Saa er vi til Hobe kommen formedelst kongelige og Rigens Raads Privilegier og Stadfæstelse, og vi har Clauses Brev, at han har forpligtet sig og sine Efterkommere til at forsørge os for vor Livstid. Vil han derimod overgive os og besvige os, da vil vi kære det for Gud, Dommere og Dannemænd. Kan vi ikke selv gaa og tale for os, da vil vi faa vore Venner og Frænder dertil.

Derefter indkaldte Nævnet Claus Denne og bad ham om at stille de Syge og Fattige tilfreds igen. Maatte han love at være deres Tjener til sin Dødsstund, og dermed blev Claus og de Syge og Fattige saa forligt, at han med det aller-snarest skulde føre dette Hospital og Helliggeisthus i Aarhus paa en Plan med Syge og Sunde og alle Tilbehøring. Skulde de endda adspredes formedelst Verdens Armod saalænge, indtil den Vildfarelse, som nu hersker, fordeler sig noget, saa skal Claus nyde og bruge Gud og Dannemænd til Hjælp og sende os (d. v. s. de Syge og Fattige) til Hobe igen med vore Privilegier paa en Plan, saa vi med ham og han med os kan blive til Hobe til vor Dødsstund. Saa lagde

Claus Denne sine Hænder korsvis paa Evangeliebogen og bad sig saa Gud hjælpe og Helgen alle, at fuldkomme disse Artikler saaledes efter de Syges og Fattiges Villie og Begær, at de alle vilde være ham lydige og følgagtige, og saa vilde han være deres ydmyge Tjener og tjene dem baade med Liv og Sjæl til sin Dødsstund.⁷⁾

Ved denne Ordning fik St. Anne Hospital et lille Pusterum. Næste Aar ser vi i Byens Regnskaber, at der 2. Maj sælges til *Niels Smed* et Stykke af Byens Jord bag hans Gaard, og at Købesummen blev udbetalt til de fattige Menneskers Behov i *St. Anne Hospital*; de havde nemlig leveret nogle Mursten til Byen, og det var altsaa ikke en Velgørenhedshandling, at de fik Pengene.⁸⁾

Da Københavns Hospitaler sammenlægges i *Helligaands Hospital* i September 1530, nævnes ikke *St. Anne Hospital*, men derimod *St. Gertruds*. Mulig skal man i Navneskiftet se et Udtryk for, at Claus Denne havde forladt sin Virksomhed her og var draget til *Malmø*, hvor han ved Juletid 1529 blev antaget af Borgmestre og Raad som Læge ved Hospitalet.⁹⁾

Efter Nedlæggelsen af *St. Anne Hospital* fik *Anders Glob* i 1531 nyt Brev paa sin Gaard, som han i 1544 skødede til sin Broderdatter, *Ane Globsdatter*, gift med *Jørgen Urne* til Engestofte, der i 1547 maatte kræve Herredagsdom for at hævde sin Ret til den.¹⁰⁾

I *St. Gertruds Kapel* og Kirkegaard ejede *Kongen* en *Part*, som han 17. April 1532 gav Hr. *Johan Biørn* Brev paa. Samtidig fik *Johan Biørn* ogsaa Brev fra *Helligaandshospitalets* Forstander *Peter Plov* paa *Hospitalets Part*. Paa denne sidste *Part* søgte *Johan Biørns Enke*, Fru *Gertrud Parsberg*, 27. November 1536 Stadfæstelsesbrev.¹¹⁾

St. Anne Kapel med tilliggende Jordlod *udenfor Byen* maa efter Nedlæggelsen af *St. Anne Hospital* være tilfalden *Dekanatet* ved Vor Frue Kirke. I 1530 var Kongens Kansler *M. Claus Gjordsøn* tillige Indehaver af *Dekanatet*. Han fik 18. December Kongens Stadfæstelse paa et Mageskifte, hvorved *Dekananen* fik *Byens yderste Jord* nord for *Rosbæk Mølles* Fang indtil *Serreslev Dige* og fra *Strandbakken* (d. v. s. *Strandbredden*) til det gamle *Dige* (langs *Strandvejen*) en *Jord*, som i *Matriklen* af 1682 kaldes *Gamle Vartovs Strandvang*, medens *Byen* fik en *Have*, kaldet *Degnens Have*, som laa midt i *Byens Mark*, og som ikke kan være andet end *St. Anne Kapels Jord*.¹²⁾

7) K.D. IV Nr. 408.

8) K.D. I Nr. 232 p. 342.

9) Rørdam. Kbh. K. og Kl. p. 357.

10) Rigens Forfølg.bog 1545—52 fol. 82. Herredags Dombog 1545—49 fol. 183. R.A.

11) Rigens Forf.bog. 1536—43, fol. 67. R.A.

12) K.D. I Nr. 256. Hist. Medd. om Kbh. VII p. 169 ffg.

ST. CLARE KLOSTER

Det *Kloster* for Nonner af *St. Clare Orden*, som Dronning *Christine* 25. Februar 1497 fik Pavens Tilladelse til at oprette, og som indviedes paa *St. Clare Translationsdag*, 2. Oktober 1505, blev bygget i *Slottets Kaalhøve*, kaldet *Hushøven*. I 1377 laa *Slottets Kaalhøve* vesten for *Købmagergade*, men efter at denne var bleven bortsolgt i Parceller og udstykket til Nabogrundene, flyttede man den til den sydligste Del af *Rosengaarden*, hvor den fik udlagt en Jord øst for *Pilestræde* og vest for *Øster Vold*, syd for *Møntergade* og nord for den *Rende* i *Sværtegade* og *Regnegade*, som oprindeligt var *Rosengaardens Sydgrænse*. *Klostergrunden* og selve *Klostrets Bygningsforhold* blev undersøgt, da *Christian IX' Gade Kvarteret* blev anlagt.¹⁾

Det oprindelige Terrain paa *Klostergrunden* laa højest op imod *Møntergade*, hvor der paa det vestlige Hjørne af *Christian IX' Gade* og *Møntergade* blev maalt en Kote 3,42 m, paa det østlige Hjørne af *Møntergade* og *Gammel Mønt* 2,52 m og i *Matr. Nr. 106/1806 Kbm. Kv.* 2,63 m. I *Pilestræde Matr. Nr. 127/1806 Kbm. Kv.* er *Terrainkoten* omtr. 2,10 m. Terrainet falder lidt ujævnt mod *Regnegade*, hvor *Koten* er 1,60 m paa det nordvestlige Hjørne af *Regnegade* og *Ny Østergade* og 1,76 m paa det nordøstlige Hjørne af *Regnegade* og *Gammel Mønt*. Der var enkelte lave Grøfter i det oprindelige Terrain, parallelt med *Møntergade*, vel hidrørende fra den ældste Dyrkning af *Hushøven*, men ikke Spor af Bebyggelse i dette Niveau. Efterhaanden er *Grunden* bleven hævet ved Opfyldning, og da *Fyldlaget* havde naaet omtr. 1,00 m Tykkelse, blev *St. Clare Kloster* opført.

Oprindeligt var *Klostrets Gaard* hegned til alle Sider af en *Mur*, som hyppigt nævnes i *Samtidens Dokumenter* som *St. Clare Mur*. Der er fundet betydelige Rester af dens *Fundamenter* mod Syd i *Regnegade* og paa *Østgrænsen* ud mod *Volden*. Den var omtrent 0,60 m tyk, bygget af *Mursten* paa *Kampestens Sokkel*. I *Regnegade* stod der 6—7 Skifter *Mursten* af middelalderlig Karakter paa *Soklen*, men mod Øst ved *Volden* var kun *Kampestenssoklens* nederste Lag bevarede.

¹⁾ L. Bobé. Die deutsche St. Petri Gemeinde p. 292 ffg.

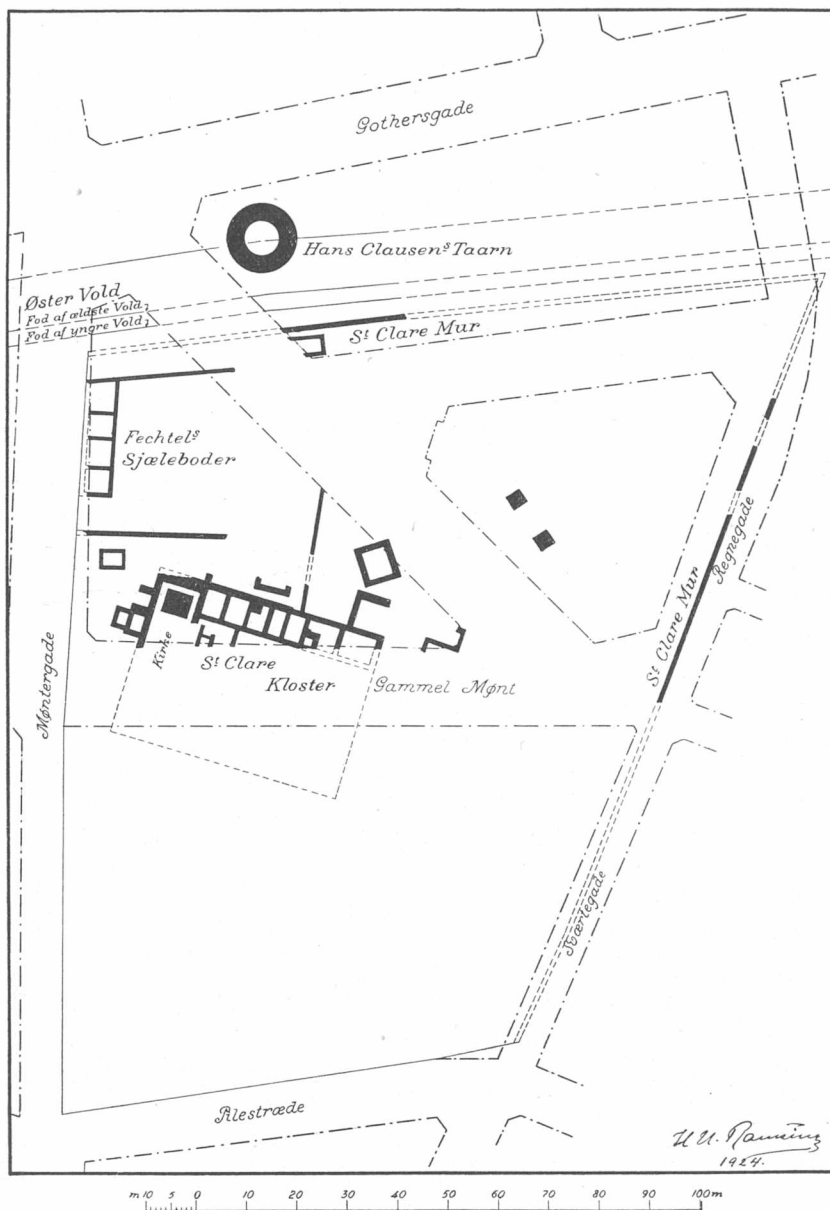

Fig. 47. Grundplan af St. Clare Kloster.

Omtrent midt i Grunden, tværs over nuværende Gammel Mønt, laa det egentlige *Kloster*, som synes at have dannet et firlænget Komplex med *Kirken* i den nordlige Fløj. Ved Grundudgravningerne i Christian IX' Gadekvarteret

fandtes de overordentlig svære Kampestensfundamenter for den *østlige Fløj* og for den østlige Halvdel af Nordfløjen. De strakte sig lige til Opførelsestidens Jordlinie, omtr. i Kote, 3,70 m; selve Murene var nedbrudt, men de talrige røde Mursten, som laa spredte i Klosters Nedrivningslag, var af typisk middelalderligt Præg, af uslemmet Ler og maalte omtrent 29 cm \times 14 cm \times 8 cm. Komplekset maalte 37 m i ydre Længde fra Nord til Syd, Længden fra Øst til Vest blev ikke fuldstændig frilagt, men har formentlig været omtrent lige saa stor.

Østfløjens Bredde var 7,5 m, dens Langmures Fundamenter var indtil 1,60 m tykkere, og den var ved Tværvægge delt i 7—8 mindre Rum.

Kirken var omtrent 10,0 m bred i Koret, i hvilket der laa et svært, firkantet Kampestensfundament for Altret. Korgavlen var retlinet og i Flugt med Øst-façaden. Kirkeskibets Bredde var 12,0 m, nogle Mure i Krogen mellem Øst- og Nordfløjen, parallelle med Kirkens Sydmur i 5,6 m Afstand kan tyde paa, at der har været en Korsgang langs Kirkens Sydside, men Forholdene kunde ikke fuldt klarlægges ved Udgravningen, som ikke var tilstrækkelig omfattende. Korgavlen saavel som Kirkens Nordmur var forsynet med Stræbepiller, et sikkert Tegn paa, at Kirken har været hvælvet. Kirken synes at have haft omtrent samme Størrelse som den middelalderlige St. Peders Kirke. Den har, efter de ældste Prospekter af Byen at dømme, haft Kamgavle og et lille Rytterspir paa Taget for Klokkerne, men intet Taarn.

Mellem to af Stræbepillerne paa Nordmuren var i senere Tid opmuret et lille Kapel, hvis spinkle Murstensmure hvilede paa den datidige Jordoverflade uden særligt Fundament. Ved Sydenden af Østfløjen laa Fundamentrester af nogle Tilbygninger. De var kun delvis bevarede, og det var ikke klart, om de tilhørte det oprindelige Kloster, eller om de muligvis stammede fra den Periode, da Bygningerne tjente som kongelig Møntergaard. De var dog rimeligvis middelalderlige. Usikker er ogsaa Byggetiden for to selvstændige *Smaabygninger*, hvis ret svære Fundamenter fandtes henholdsvis tæt øst for Østfløjen og nord for Kirken. Længere øst for Klosteret laa der yderligere to næsten kvadratiske Kridtstensfundamenter for to *Smaahuse*, som maalte 3,4 m \times 3,4 m. De havde Murstengulve i Kote 2,95 m, og paa disse kunde man endnu se Sporene af de afbrudte en Stens og halvanden Stens Ydermure og af to smaa, buede Opmuringer i Hjørnerne, som gjorde Indtryk af at have tilhørt nogle smaa Smedeesser; andre Spor tydede paa Blæsebælg og Ambolt. De stammede utvivlsomt fra Tiden efter Reformationen, da Klosteret blev benyttet som Mønt. Den Klosteret omgivende Grund var delt af to *Hegnsmure*, den ene fra Klosters Østfløj mod Øst, den anden nordøst for Kirken med Retning Nord-Syd; de var næppe middelalderlige.

Nord og nordøst for Kirken og i selve Kirkerummet var der Begravelser uden Kiste, rimeligvis middelalderlige. De fandtes paa begge Sider af sidstnævnte Hegnmur. Men vest for denne laa Begravelser i Kiste, utvivlsomt stammende fra den Tid, da Kirken blev brugt af den tyske Menighed, thi blandt dens sparsomme Gravgoods fandtes et Par tyske Gulddukater fra det 16. Aarhundrede.

Foruden den egentlige Klosterfirkant har der hørt andre Bygninger til det oprindelige Anlæg. Mod Vest ved Pilestræde laa *Læg- og Terminssøstrenes* Bolig. Efter Klosters Nedlæggelse skænkede Kong *Frederik I* 6. Januar 1532 denne Bygning med tilliggende Jord indtil Kirkegaarden til Hr. *Albert Ravensberg* og hans Hustru *Sophie Podebusk Predbjørnsdatter*, men den gik snart atter over til Kronen.²⁾

Der vides ikke noget om Kirkens Højalters Dedikation eller om den havde Sidealtre. Klostret har næppe ejet Jordegods udover Klostergrunden.

²⁾ K.D. I Nr. 258.

UDENBYS BISKOPPERS OG KIRKELIGE STIFTELSERS GODS

1. ÆRKEBISKOPPEN AF LUND

Ærkebiskop *Peder Lykke* ejede 1. December 1424 2 Gaarde i *København*, som han testamenterede til *Vor Frue Alter* i det af ham nyopførte *Kapel* ved *St. Laurentii Domkirke* i *Lund*. Den ene Gaard var Matr. Nr. 64. 65/1689 Str. Kv. i *Højbrostræde*. Den anden Grund var Matr. Nr. 118—126. 142 B. 164 B/1689 Klb. Kv. i *Rosengaarden*; den var, ogsaa efter at den var givet til *Altret*, brugt af Ærkebispesædet, bl. a. 26. Juni 1437 og 2. Maj 1496.¹⁾ Matr. Nr. 152. 153/1689 Sn. Kv. paa *Gammel Torv* blev 15. Oktober 1433 tilskødet Ærkebiskop *Peder Lykke* af *Frederik von Essen*. Den var Ærkebiskoppens Privatejendom og gik i Arv til hans Slægt, først til Broderen *Bent Jonsson Bille* og dernæst til hans Søn *Torbern Bentsson Bille*, efter hvem den gik over til Svingersønnen *Gregers Jepsøn Ulfstand*, som var gift med *Else Torbernsdatter Bille*.²⁾ Ærkebiskop *Jens Brostrup* gav 12. Marts 1489 med sin Slægts Samtykke Gaarden Matr. Nr. 28/1689 Ø. Kv. paa *Østergade* til Ærkebispesædet og til *Lunds Domkirke*. Gaarden blev Ærkebiskoppernes københavnske *Residensgaard* lige til Reformationen.³⁾

2. BISKOPPEN AF ROSKILDE

Da Biskoppen af *Roskilde* var Byens Herre, blev hans Ejendomsforhold i Byen af en særlig Karakter. Han erhvervede ikke alene de Ejendomme, som var nødvendige for hans midlertidige Ophold i Byen, men Byens Jord var, bortset fra *St. Clemens Sogn*, udstykket og bortskødet af ham til Borgerne, for *Jordskyldskvarterets* Vedkommende med en fast Skyld af hver enkelt Grund, som endnu blev betalt i 1377. Desuden kunde Biskoppen staa som Grundejer

1) Dipl. Dioec. Lund III p. 37. K.D. I Nr. 75. Nr. 185. K.D. II Nr. 52.

2) K.D. I Nr. 121. Nr. 180.

3) K.D. II Nr. 172.

af enkelte Grunde, hvoraf han yderligere opkrævede Landgilde eller Husleje, og han kunde overtage Grunde i Pant, og naar Pantet ikke indløstes, som blivende Ejendom, ligesom de Grunde, der ved Dom blev frakendt Ejerne, f. Eks. ved Tyveri, Mord eller Selvmord, tilfaldt Biskoppen. Men Biskopperne kunde selvfølgelig ogsaa erhverve Ejendomme ved Køb. Det ældste kendte Brev paa en Gaard, som Biskopperne har haft i Eje, er Brevet af 24. Januar 1298 paa Matr. Nr. 98/1689 Ø. Kv. i *Vingaardsstræde*, hvori Biskop *Jens Krag* giver *Sorø Kloster* denne Gaard, som han har købt af *Tue Alemsmagh* og *Hustru Valborg*.⁴⁾ Man kan tænke sig, at *Lybeckernes* Hærgen i 1368 har bevirket, at et særligt stort Antal Grunde er kommen i Biskoppens Haand, og Jordebogen af 1377 opregner ialt 31 saadanne Grunde foruden *Gaarden Østergaard*. Af disse 31 Grunde genfindes de 18 i en nogle, højst 7 Aar yngre Fortegnelse over Biskoppernes Indtægter i København.⁵⁾ De 13 Grunde, som savnes, er næsten alle i Jordebogen betegnede som Jorder eller terræ, der enten ikke har givet Afgift eller mulig er bleven bortsolgt. De 31 Grunde og Østergaard fordeler sig saaledes.⁶⁾

Ved Stranden (Snaregade, Naboløs, Gammel Strand) Matr. Nr. 15/1689 Sn. Kv. i *Snaregade* er en Grund, som ikke genfindes i Indtægtslisten. Matr. Nr. 17 B/1689 Sn. Kv. i *Naboløs* tilhørte i 1377 *Bothulphus Awesson*, men Jordebogen har en Tilføjelse om, at her er Stedet for de to Boder, som er solgt til Biskoppen. Ogsaa i Indtægtslisten er *Bothulphus Awessons* Salg til Biskoppen en senere Tilføjelse.⁷⁾ Matr. Nr. 14/1689 Str. Kv. tilhørte Biskoppen, men Borgmester *Nicolaus Jønsson* havde bygget *Gaarden*. I Indtægtslisten har hans Enke arvet *Gaarden*, som Biskoppen tilstaar *Mathias Blidemester* (*balistarius*), antagelig hendes anden Mand, thi de betalte i Forening to Mark i Leje af *Grunden*. Matr. Nr. 11. 12 B/1689 Str. Kv. havde Biskoppen i 1377 taget i Pant fra *Thorbernus Gunnersson* til *Slagslunde Gaard*, og Matr. Nr. 10/1689 Str. Kv. havde han i Pant fra *Hennicke Pæthersson*. I Indtægtslisten siges, at Biskoppen har bygget 3 Boder paa disse to Grunde. Matr. Nr. 8/1689 Str. Kv. var i 1377 beboet af *Arnoldus Horingh*. Indtægtslisten siger, at *Gaarden* er bleven nybygget og at *Arnoldus* er borte, maaske død. Matr. Nr. 5 A/1689 Str. Kv. er i 1377 beboet af *Hannes Syke*, i Indtægtslisten har *Rolf de Nyppen* *Gaarden*. Matr. Nr. 1. 66/1689 Str. Kv. paa *Hjørnet* af *Gammel Strand* og *Højbrostræde* er i 1377 to Boders Rum, og *Naboen* er *Hermannus Trændekop*, som bor i *Gøde-*

4) K.D. I Nr. 39.

5) K.D. I Nr. 76.

6) K.D. I Nr. 75. Nr. 76.

7) K.D. I Nr. 75. Nr. 76.

8) Æ.A. III p. 348, 354.

chinus Stenwegheres Gaard. I Indtægtslisten har *Hermannus Trændekop* bygget en Gaard paa Biskoppens Grund, og *Godechinus Stenweghere* kræver Ejendomsretten til den. Biskoppen hævdede imidlertid sin Ret, lige til Kongen overtog København i 1416, og derefter udlejede Kongen Grunden.⁹⁾

Højbrostræde og Læderstræde. Matr. Nr. 63/1689 og 5 B. 22/1689 Str. Kv. var i 1377 beboet af *Knap* ved Siden af Skipper Sommer (Sommerstorp), og derefter fulgte *Peder Juto* (Judæ). Ifølge Indtægtslisten er der her 7 nye Boder, hvor bl. a. Biskoppens eller Byens Spillemand, fistulatores, havde deres Bolig i *Læderstræde*. Matr. Nr. 68/1689 Str. Kv. i *Højbrostræde* var i 1377 en Jord, som var tildømt Biskoppen efter *Andreas Gulpeningh*, som havde stjaalet. Den nævnes ikke i Indtægtslisten.

Vingaardsstræde, Østergaard Matr. Nr. 72—88. 98—127. 128 B. 129 B/1689 Ø. Kv. mellem *Vingaardsstræde* og *Lille Kongensgade* var formelt Biskoppens Gaard, lige til Kongen overtog den i 1416 sammen med Byen og Borgen. 8. September 1328 blev den af Biskop *Jens Hind* forlenet til hans Broder Hr. *Ingvar Hiort*, men allerede næste Aar bemægtigede Grev *Johan* af Holsten sig Borgen og dermed sikkert ogsaa *Østergaard*, som saaledes kom først paa Grev *Johans* og efterfølgende *Panthaveres* og dernæst paa Kong *Valdemar Atterdags* Haand lige til 1375, da Roskilde Bispestol fik Borgen og Byen tilbage. Matr. Nr. 130—140. 154. 155/1689 Ø. Kv., *Strandjorden* paa Sydsiden af *Vingaardsstræde*, opføres i 1377 som en særlig Jord ved *Østergaard*, tilhørende Biskoppen. Den savnes i Indtægtslisten, utvivlsomt fordi den er sammenlagt med *Østergaards* Jord, hvortil den siden hørte.

Kompagnistræde Matr. Nr. 60. 179 B. 180 B/1689 Sn. Kv. har som Biskoppens øvrige Gods været i Kongens Eje, før Byen i 1375 gik over til Biskoppen, thi Jordebogen af 1377 siger, at Kongen havde givet Brugeren *Grandiis* Brev; Grunden savnes i Indtægtslisten.

Brolæggerstræde og Ny Torv. Den store Grund, Matr. Nr. 122—125. 146—153/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Brolæggerstræde* og *Vandmøllestræde* (Ny Torv), beboet af *Tydekinus Dødegravere*, er efter 1377 gaaet over i *Vor Frue Kirkes* Eje og derefter udparcelleret. Den savnes i Indtægtslisten.

Gammel Torv. Matr. Nr. 117/1689 V. Kv., en Jord paa Hjørnet af *Store St. Clemensstræde* og *Torvet*, savnes i Indtægtslisten.

Mikkel Bryggersgade. Matr. Nr. 136. 137/1689 V. Kv. var i 1377 tilskødet Biskoppen paa Tinge af *Tidericus Krookarl*, som havde saaret en Mand. Paa Grunden stod en *Møllegaard* ved *St. Clemens Kirke*, til hvis Jordskyldsgrunde den siden hørte.

St. Pedersstræde. Matr. Nr. 113—116. 264/1689 Nr. Kv., som Johannes

⁹⁾ K.D. IV Nr. 67.

Krybel beboede, nævnes ikke i Indtægtslisten og er formodentlig bleven købt af en Borger, thi 18. November 1392 gav *Johanna Hennekes* den til *Vor Frue Kirke*.¹⁰⁾

Rosengaarden. Matr. Nr. 118—126. 142 B. 164 B/1689 var i 1377 *Biskoppens Have*, men gik før 1. December 1424 over i Ærkebiskop *Peder Lykkes* Eje; den kom dog før Biskop *Lage Urnes* Død 29. April 1529 igen i *Roskilde Biskops* Besiddelse og gik efter ham i Arv til hans Slægt.¹¹⁾

Klædeboderne og Skindergade. Matr. Nr. 6/1689 Klb. Kv. beboedes saavel i Jordebogen som i Indtægtslisten af *Hannes Libeke* og Matr. Nr. 10 B/1689 Klb. Kv. ligeledes i begge Lister af *Wernerus Pundere*.

Vimmelskafte. Matr. Nr. 33/1689 Fr. Kv. beboedes i begge Lister af *Hermannus Litle*. Matr. Nr. 32/1689 Fr. Kv. ligeledes i begge Lister af *Laurencius Skræder*. Matr. Nr. 21/1689, som Ridder Hr. *Ootz*, d. v. s. Kong *Valdemars* Mand *Albert von Oost*, der i 1346 kæmpede mod *Marquard Stouæ* den yngre, havde været Ejer af, savnes i Indtægtslisten. Matr. Nr. 20. 63/1689 Fr. Kv., som Hr. *Jacob Holbek* ifølge Jordebogen lejede af Biskoppen, genfindes i Indtægtslisten som *Jacob Holbeks* lejede *Kaalgaard*. En senere Tilføjelse saavel i Jordebogen som i Indtægtslisten er, at *Bothulphus Awesson* har solgt sin Gaard Matr. Nr. 176/1689 Sn. Kv. til Biskoppen.

Amager Torv. Matr. Nr. 13/1689 Fr. Kv., hvori *Marquardus Bager* og Matr. Nr. 12. 178/1689 Fr. Kv., hvori *Claus Mulsow* genfindes i begge Lister. Det er to smaa Grunde, som utvivlsomt tidligere er udskilt af *Helligaandshusets* store Grund, der allerede var i Biskoppens Eje i 1295—96.

Købmagergade. Matr. Nr. 111—114/1689 Fr. Kv. var i Indtægtslisten lejet til *Bothildæ Westphals*. Matr. Nr. 103—110/1689 Fr. Kv. var i 1377 *Borgens Kaalhøve*, men den nævnes ikke i Indtægtslisten. Matr. Nr. 10 A. 14 B/1689 Kbm. Kv. var i 1377 en Biskoppens øde Jord, som *Johannes Knyveløos* havde haft, og Matr. Nr. 1—10 Trinitatis Kgd/1689 Rbg. Kv. en anden Biskoppens øde Jord, som *Petrus Hwiit* og *Adam Pygh* havde beboet. De savnes begge i Indtægtslisten, men siden blev de bebyggede med de 12 *Kødmanagerboder* og 12. Marts 1408 skænkede til *Vor Frue Kapitel*, som skulde oppebære en aarlig Afgift af hver Bod.¹²⁾

I 1384 solgte *Gødechinus Stenvejere* to Jorder i *St. Nicolaj Sogn* til Biskoppen. Den ene var Matr. Nr. 128 A. 129 A. 130. 69—71/1689 Ø. Kv. mellem *Østergaard* og *Volden*, som han ejede i 1377, den anden Matr. Nr. 1.66/1689 Str. Kv. ved *Stranden* som han ifølge Indtægtslisten havde gjort Krav paa, og

¹⁰⁾ K.D. II Nr. 1. 18. Novbr.

¹¹⁾ K.D. I Nr. 52. Dipl. Dioec. Lund III p. 37, Rigens Kanslers Dombog 1540—44 p. 155.

¹²⁾ A.P. Nr. 1123.

vel tillige Matr. Nr. 2/1689 Str. Kv. som han ejede i 1377, og som siden tilhørte Kapitlets Mensalgods, men paa hvilken saavel Kong *Erik af Pommern* som de følgende Konger havde givet *Hans Skræder* og hans Hustru Brev, fordi Kronen havde overtaget Biskoppens Jorde i 1416.¹³⁾

I 1388 solgte *Bo* i *Herlev* sin Gaard indenfor *Nørre Port*, sikkert Matr. Nr. 223/1689 Klb. Kv., som *Katerine Herlus* havde i 1377, til Biskoppen.¹⁴⁾

En Liste over Biskoppens Indtægter fra 1402 kan ikke fordeles paa de enkelte Grunde. Deres Antal af Gaarde, curiæ, og Pladser, fundi, er nogenlunde uforandret, men Antallet af Boder, tabernæ, er steget til 23, maaske til Dels paa Grund af de nye Kødmanagerboders Opførelse.¹⁵⁾

25. April 1406 lod Biskoppen Grunden Matr. Nr. 170/1689 Sn. Kv. i *Vimmelskiftet* bortskøde til Panthaveren *Thomas Tagesson*. Den var tilfaldet Biskoppen efter *Hennichinus Greuesmolens* Enke, *Bertha*, som havde hængt sig.¹⁶⁾ I 1406 mageskiftede Borgmester *Hans Jacobsson* sin Jord i Vor Frue Sogn, uvist hvor, med Biskoppen.¹⁷⁾ 12. Marts 1408 skænkede Biskop *Peder Jensen Lodehat* noget Gods, han havde købt, til Vor Frue Kannikebord, nemlig *Strandbadstuen* med tilliggende Grund, Matr. Nr. 61. 89. 90/1689 Sn. Kv. i *Badstuestræde*, Matr. Nr. 95/1689 V. Kv. i *Rebvinderboder* (Kattesund) og Afgiften af de førnævnte 12 Kødmanagerboder.¹⁸⁾

Da Kongen i 1416 havde bemægtiget sig Slottet, blev Roskilde Biskop nødsaget til at skaffe sig en ny *Residensgaard* i Byen, og Biskop *Jens Andersson Lodehat* har da formentlig af Vor Frue Kirke købt *Vor Frue Skoles* hidtidige Grund og endvidere den *Kannikegaard*, som Hr. *Johannes Hølrici* havde i 1377 samt Dele af den tilstødende *Kannikegaard*, som Hr. *Trugillus* havde i 1377, ialt Matr. Nr. 239/1689 Klb. Kv. Her byggedes en ny *Bispegaard*, og *Skolen* blev flyttet til Biskoppens Grund Matr. Nr. 10 B/1689 Klb. Kv. i *Skindergade*. Bispegaarden var Biskoppens Residens lige til Reformationen. Den Del af Hr. *Trugillus'* Gaard, som blev levnet, var siden delt i 2 Gaarde, Matr. Nr. 237. 238/1689 Klb. Kv., henlagt til *St. Katerine Alter*, men stillede under Biskoppens Patronat.

Jens Nielsson Skræder skødede omtrent 1500 sin Gaard Matr. Nr. 50/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade* til Biskop *Niels Skave*, som gav Gaarden til *Resurrectionis Domini Alter*.¹⁹⁾

¹³⁾ Æ.A. III p. 354. K.D. I Nr. 75. Nr. 76. Nr. 122. K.D. IV Nr. 67.

¹⁴⁾ Æ.A. III p. 354. K.D. I Nr. 75.

¹⁵⁾ K.D. I Nr. 93.

¹⁶⁾ K.D. I Nr. 95. K.D. II Nr. 15.

¹⁷⁾ Æ.A. III p. 354.

¹⁸⁾ A.P. Nr. 1123.

¹⁹⁾ Æ.A. III p. 354.

I 1533 købte Biskop Joachim Rønnow Matr. Nr. 61 A/1689 Klb. Kv., St. Knuds Gildes Jord i St. Gertrudsstræde, og 29. Juli 1535 købte han Matr. Nr. 248/1689 Nr. Kv. ved Nørre Vold af St. Antonii Kloster i Præstø. Ved Reformationstiden blev denne sidstnævnte Grund overtaget af Byen som Teglgaardsjord²⁰⁾

Først da Bispegaarden ved Reformationen blev overdraget til Universitetet,

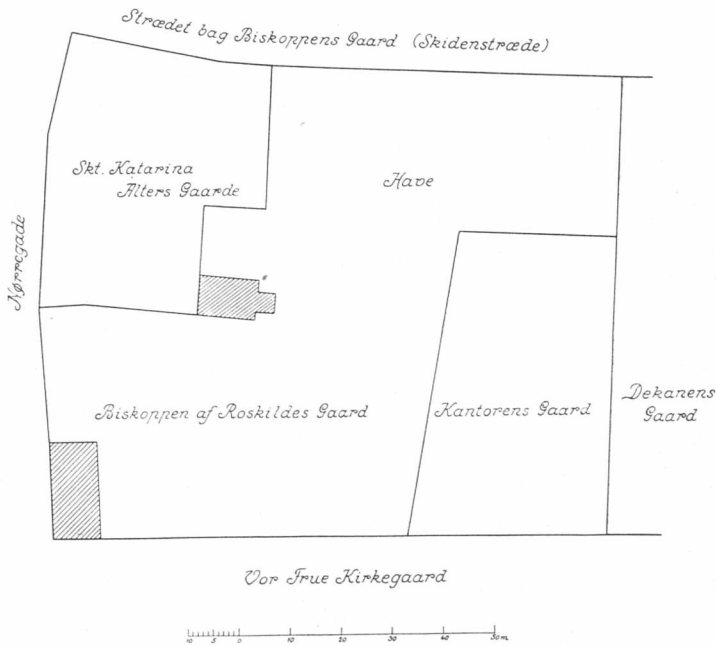

Fig. 48. Bispegaardens Grund.

faar vi i dettes Fundats af 10. Juni 1539 nogen Oplysning om Bygningerne og om Havens Udstrækning.

Hovedbygningen, hvis Kælder tilligemed andre Dele af Murværket endnu er bevaret, laa i Grundens Sydvesthjørne ved Kirkegaarden; den var en toetages Bygning med hvælvet Kælder og med Kamgavle, 18,8 m lang til Nørregade og 9,0 m bred til Kirkegaarden. Mod Nord i Grunden laa en enetages Bygning, ligeledes med hvælvet Kælder og med Kamgavle, som maalte 11,6 m i Længden og 8,0 m i Bredden. Den rummer nu Konsistoriums Lokaler. Bispegaardens øvrige Bygninger, f. Ex. Borgestue, Bryggers, Stald, og Bispens Kapel kan ikke stedfæstes.

Bispegaardens Grund strakte sig i Følge Universitetsfundatsen fra Nørregade ved St. Pedersstræde til Vor Frue Præstegaard og Have, Kantorens tidligere

²⁰⁾ K.D. I Nr. 232 p. 345. K.D. I Nr. 263.

Gaard, og fra *Vor Frue Kirkegaard* til *Skidenstræde*, Haven gik Nord for Præstegaarden i en Bredde af 100 Fod (31,4 m) helt hen til Dekanens Havehegn, idet Fiolstræde mellem *Vor Frue Kirkegaard* og *Skidenstræde* først blev anlagt i 1545. Langs *Skidenstræde* strakte Haven sig 220 Fod (69 m) indtil *St. Katarine Alters* Gaarde i *Karréens Nordvesthjørne*, men mod disse kan *Bispegaardens* Skel ikke fastlægges med fuld Sikkerhed.

3. BISKOPPEN AF ODENSE

Biskop *Carl Rønnow* ejede 15. Maj 1501 Gaarden Matr. Nr. 12/1689 Sn. Kv. i *Snaregade*. Ved hans Død inden Aarets Udgang gik Gaarden i Arv til hans Broder *Markvard Rønnow*.²¹⁾

4. BISKOPPEN AF RIBE

Biskop *Iver Munk* havde 17. Marts 1530 Gaarden Matr. Nr. 24—26/1689 V. Kv. paa Hjørnet af *Farvergade* og *Vandmøllestræde* (*Raadhusstræde*). Gaarden, som udredede Jordskyld til *Helligaands Kloster*, blev sikkert i Biskoppens Eje til Reformationen og nævnes derefter som en *Kronens Gaard*.²²⁾

5. BISKOPPEN AF VIBORG

Biskop *Jørgen Friis* havde 13. April 1531 indløst sin Gaard Matr. Nr. 106. 107. 108 A/1689 Fr. Kv. paa *Købmagergade*, som Hr. *Holger Uljstand*, formentlig dens Lejer, tidligere havde pantsat til *Jakob Ridesmaasvend*. Biskoppen købte samtidig 6 Glasvinduer, 1 Karm med 2 Vinduer næst ved Gadedøren; 1 Fjælegulv, 1 Kakkellovn, 2 Herbergsdøre med Laase og 1 Stuedør, som *Jakob Ridesmaasvend* havde forbedret Gaarden med. Den forblev i Biskoppens Eje til Reformationen og blev derefter overtaget af *Kronen*.²³⁾

6. ST. LAURENTII DOMKIRKE I LUND

Ærkebiskop *Peder Lykke* testamenterede 1. December 1424 sine to Gaarde i København til *Vor Frue Alter i det nye Kapel*, som han byggede ved Domkirken. Den ene Gaard var Matr. Nr. 118—126. 142 B 164 B/1689 Klb. Kv. paa *Rosengården*, som *Ærkebispesædet* beholdt *Brugsretten til*, i alt Fald indtil

²¹⁾ Gl. Kopibog p. 94. U.A. K.D. I Nr. 200.

²²⁾ A.M. Dipl. Dan fasc. 64 Nr. 19. K.D. II Nr. 325.

²³⁾ K.D. II Nr. 266. Nr. 310.

den blev købt af Roskilde Biskop *Lage Urne*. Den anden, Matr. Nr. 64. 65/1689 Str. Kv. i *Højbrostræde* blev 1. November 1458 mageskiftet til Kong *Christiern I* imod *Møntergaarden i Lund*.²⁴⁾ 3. Maj 1470 fik Domkirken Matr. Nr. 90. 91/1689 Ø. Kv. i *Lille Kongensgade* ved *St. Nicolai Kirkegaard* af *Esrum Kloster*, som til Vederlag fik en Gaard i Halland. Domkirken beholdt sin Gaard til Reformationen.²⁵⁾ 12. Marts 1489 skænkede Ærkebiskop *Jens Brostrup* sin Gaard Matr. Nr. 28/1689 Ø. Kv. paa *Østergade* til Domkirkens *St. Laurentii Alter* og til *Ærkebispesædet*, som beholdt Gaarden til Reformationen.²⁶⁾

7. ST. LUCII DOMKIRKE I ROSKILDE

Ærkedegnen i Roskilde Kapitel havde i 1377 6 Gaarde, som udgjorde 3 Bol Jord i *Serreslev*. I 1527 var Godset vokset til 6 Bol, underlagt Roskilde Kapitels *Præbende Serreslev*, og 5. Februar 1527 blev det solgt til *Københavns By*.²⁷⁾

Østergade. Ærkedegnen *Tetz Rosengaard* købte 7. August 1455 af *Københavns By Grunden* Matr. Nr. 28/1689 Ø. Kv. og byggede her en Gaard, som han 25. April 1472 skænkede til *St. Vincentii Alter*, til hvilket Ærkedegnen bedst havde Kollatsen. Gaarden tilhørte dette Alter, indtil den 12. Marts 1489 blev overdraget til *St. Laurentii Alter* i *Lunds Domkirke* af Ærkebiskop *Jens Brostrup*.²⁸⁾ 3. November gav Hr. *Albrit Jepsøn Ravensberg* og Fru *Sophie Podesbusk* Matr. Nr. 2—3/1689 Ø. Kv. næst op til *Øster Port* og *Højebønds Gaard* i *Roskilde* til *St. Lucii Alter*.²⁹⁾

Pilestræde. Matr. Nr. 59—63/1689 Kbm. Kv. angives i Roskilde Kapitlets Jordskyld af 1614 at tilhøre *Præbenda militum*.³⁰⁾

Skindergade. 25. Maj 1546 nævnes Matr. Nr. 89. 90/1689 Fr. Kv. som tilhørende *St. Johannes Evangelists Alter* og Matr. Nr. 91/1689 Fr. Kv. at tilhøre *St. Barbara senioris Alter*, begge i Roskilde Domkirke.³¹⁾

Klosterstræde. 23. Oktober 1530 nævnes Matr. Nr. 51/1689 Fr. Kv. at tilhøre Ærkedegnen i Roskilde, Hr. *Jens Lauritzson*.³²⁾

²⁴⁾ Dipl. Dioec. Lund III p. 37. 396.

²⁵⁾ Dipl. Dioec. Lund IV p. 123.

²⁶⁾ K.D. II Nr. 172. K.D. IV Nr. 81.

²⁷⁾ K.D. I Nr. 77. Nr. 246.

²⁸⁾ K.D. IV Nr. 66. Nr. 119. K.D. II Nr. 172. Arhning. Roskilde Domkapitel I p. 185.

²⁹⁾ K.D. IV Nr. 378.

³⁰⁾ Roskilde Kap. Jordsk. 1614 R.A.

³¹⁾ A.M. Dipl. dan. fasc. 30. Nr. 13.

³²⁾ K.D. IV Nr. 430.

Vimmelskiftet. 20. Juli 1510 siges Matr. Nr. 177/1689 Sn. Kv. at tilhøre *St. Agate virginis Alter*. Gaarden blev ved Altret efter Reformationen.³³⁾

Kompagnistræde. 16. November 1478 skænkede *Sywort Kats* Enke *Kirstine Esgesdatter* sin Gaard Matr. Nr. 58/1689 Sn. Kv. til *St. Anne Alter i Hellig Tre Kongers Kapel*. 10. August 1516 udstedtes der nyt Lejebrev til Skipper Sewerin Christiernsøn og Hustru Kirstine Hansdatter.³⁴⁾

8. VOR FRUE KLOSTER KIRKE I ROSKILDE

21. Marts 1423 gav Kannik i Roskilde *Peder Nielsson* og hans Søster *Agnete* 2 Boder nordøst for deres Gaard, *Strandgaard*, som laa paa et ikke nøjere angivet Sted ved *Stranden* i København, til Roskilde Kirkens evige Vikarer, imod at de skulde holde Sjølemesser for dem for *Sjæle Alter* i Vor Frue Kirke i Roskilde.³⁵⁾

9. ST. PEDERS KIRKE I MALMØ

M. Johan Dringenberg, Sognepræst til St. Peders Kirke i Malmø, skænkede 22. Februar 1501 sin Fædregaard, Matr. Nr. 51/1689 Str. Kv. paa Amager Torv til *Hellig Tre Kongers Alter* i Dringenbergs Kapel. *M. Johan Dringenbergs* Fader *Henrik Dringenberg*, som oprindelig var Raadmand i København og siden Møntmester i Malmø, havde samlet Gaarden, som havde været udstykket i flere Parceller. Allerede før 29. Marts 1455 havde *Henrik Dringenberg*, som da var Raadmand, lejet den nordøstlige Fjerdedel af Jorden af *Peder Christiernsøn* og Hustru *Marine*; til ubestemt Tid gik den lejede Jord over i hans Eje. 2. Maj 1468 købte han en Byens Rende øst for sin Gaard. *Peder Christiernsøn* havde paa et ukendt Tidspunkt givet den sydlige Halvdel af Grunden til sin Datter *Christine* og hendes Mand *Peder Karlsson*, og 14. November 1474 gav han sin anden Datter *Sitze* og hendes Mand *Hans Trittel Fitz Sameje* med sig selv og Konen i den nordvestlige Parcel. 22. September 1471 pantsatte *Peder Karlsson* sin Jord til *Henrik Dringenberg*, og 22. April 1485 fik *Henrik Dringenberg* den til Ejendom. Imidlertid var *Hans Trittel Fitz* død, og hans Enke *Sitze* skødede ved Tingsvidne af 15. December 1477 sin Halvpart af den nordvestre Parcel til *Henrik Dringenberg*, og hun giftede sig med *Grydestøber Claus Hanssøn*. Ogsaa *Peder Christiernsøn* og *Marine* var døde, og *Peder Karlsson* arvede Resten af

³³⁾ K.D. II Nr. 200. Rosk. Kap. Jordebog 1568 A.M. 876. 4°.

³⁴⁾ Erslev Rep. II Serie Nr. 4316. Pk. Nr. 1. U.A.

³⁵⁾ K.D. II Nr. 29.

den nordvestre Parcel, som han solgte til Henrik Dringenberg. Men han døde, inden Skødet blev udstedt, og det blev først givet 11. August 1488 af hans Enke Christines anden Mand Erik Olsson.³⁶⁾

10. VALLENSBÆK KIRKE

Kirken ejede i 1377 og ud over Reformationstiden Matr. Nr. 27. 28/1689 Nr. Kv. paa Vestergade.³⁷⁾

11. HERSTEDVESTER KIRKE

Kirken ejede i 1377 og ud over Reformationstiden Matr. Nr. 17. 18/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af Vestergade og Larsbjørnsstræde.³⁸⁾

12. BRØNDBYVESTER KIRKE

Efter 1487 skænkede *Bundi Olsson* Matr. Nr. 71. 144. 145/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af Kompagnistræde og Vandmøllestræde (Raadhusstræde) til St. Nicolai Kapel i Brøndbyvester Kirke; Gaarden blev 4. September 1537 givet tilbage til hans Arvinger.³⁹⁾

13. ANTVORSKOV JOHANITERKLOSTER

I Jordebogen af 1377 tilhører Matr. Nr. 39/1689 mellem *Kompagnistræde* og *Magstræde Antvorskov Kloster*, som i 1407 udlejer denne Gaard, som siges at ligge ved *Ladbro*, til Jens Pederssøn⁴⁰⁾

Nabogaarden Matr. Nr. 40/1689 tilhørte i 1377 *Torbernus Gunnerrson* og 6. April 1393 *Johannes Quaaaz*. I 1431 gav *Bertel Quaaaz* Gaarden i Pant til *Diedrich Komhart* af Deventer, og denne pantsatte den i 1436 til *Københavns Kapitel*. *Bertel Quaaaz* maa derefter have frikøbt Gaarden fra Kapitlet, thi i 1443 overdrager han den til *Antvorskov Kloster*, som sammenlægger den med sin tilstødende Gaard Matr. Nr. 39.⁴¹⁾ Matr. Nr. 103—105/1689 Fr. Kv. paa

³⁶⁾ K.D. II Nr. 192. K.D. IV Nr. 142. Nr. 115. Kbh. G. & H. 14. Nov. 1474 R.A. K.D. I Nr. 155. K.D. II Nr. 158. K.D. IV Nr. 186. K.D. II Nr. 145 Nr. 169.

³⁷⁾ K.D. I Nr. 75 Stiftsbog for Sjæll. L.A. Sj.

³⁸⁾ K.D. I Nr. 75 Stiftsbog for Sjæll. L.A. Sj.

³⁹⁾ Rigens Dombog 1537, fol. 117 R.A.

⁴⁰⁾ K.D. I Nr. 75. K.D. IV Nr. 19.

⁴¹⁾ K.D. I Nr. 75. Nr. 90. K.D. IV Nr. 38.

Købmagergade var i 1422 en *Kronens Gaard*, som af Kongen blev givet til *Pether Nielsson* og Hustru *Ingefredh*. 28. Oktober 1439 gav *Ingefredh* og hendes Sønner *Jeppe Pethersson* og *Niels Pethersson* Købebrev og i 1480 Skøde paa Gaarden til *Henningh vamme Haghen*, Hovedsmand paa Vordingborg. Efter ham er Gaarden gaaet over til Antvorskov Kloster, som i 1467 mageskiftede den til *Kronen* imod Jord i *Skørpinge* og *Søbylille*.⁴²⁾ I 1465 gav *Peder Lykke Bille* en Trediedel af Gaarden Matr. Nr. 152. 153/1689 Sn. Kv. paa *Gammel Torv* til *Klostret*. Ved Reformationen faldt den tilbage til Slægten.⁴³⁾

13. Januar 1438 solgte *Jacob And* af Køge Gaarden Matr. Nr. 220/1689 V. Kv. paa *Vestergade* til Mawns Smed, og i 1463 tilskødede Jes Persson, som vel var Mawns Smeds Eftermand i Ægteskabet, Grunden til Hr. *Hans Moensson*, som i 1466 skødede den til *Klostret*. Dette beholdt Gaarden under Navnet *Priorgaarden* indtil Klosters Ophævelse.⁴⁴⁾ I 1534 overdrog *Jørgen Stemp* til *Antvorskov Kloster* en *St. Jørgens Hospitals* Grund, Matr. Nr. 68. 69/1689 V. Kv. paa Hjørnet af *Hestemøllestræde* og *Lavendelstræde*. Gaarden havde siden Vor Frue Dag 1528 været pantsat til *Klostret*, der beholdt den indtil Klosters Ophævelse.⁴⁵⁾

14. ESRUM CISTERCIENSERKLOSTER

Efter 1377 fik *Esrum Kloster Roskilde Dominikanerklosters* (claustrum majus) Gaard Matr. Nr. 90. 91/1689 Ø. Kv. i *Lille Kongensgade* ved *St. Nicolai Kirkegaard*, som *Klostret* 3. Maj 1470 mageskiftede med *Domkirken i Lund* imod en Gaard i *Halland*.⁴⁶⁾ 11. September 1481 fik *Klostret* i Mageskifte med *Æbelholt Kloster* Gaarden Matr. Nr. 26/1689 Fr. Kv. i *Vimmelskiftet*, som blev i Klosters Eje til dets Ophævelse.⁴⁷⁾ 29. November 1487 gav *Peder Lassøn Smeds* Enke *Mettæ* og hendes anden Mand *Laurens Jøpsson Skræder* 3 Gaarde til *Klostret*, nemlig Matr. Nr. 7/1689 Nr. Kv. paa *Gammel Torv* og Matr. Nr. 222. 223/1689 V. Kv. paa *Vestergade*, af hvilke Matr. Nr. 222 var øde. *Klostret* afhændede før 18. November 1504 Matr. Nr. 223 til Vor Frue Kirke, men beholdt Matr. Nr. 222 lige til Klosters Nedlæggelse.⁴⁸⁾

42) K.D. IV Nr. 34. Nr. 44. Æ.A. IV p. 114 jfr. p. 138. p. 224.

43) Æ.A. IV p. 324. K.D. IV Nr. 466.

44) Æ.A. IV p. 224—225. K.D. VI Nr. 163.

45) K.D. IV Nr. 410. Æ.A. IV p. 225. p. 226.

46) Dipl. Dioec Lund IV p. 123.

47) K.D. II Nr. 151.

48) K.D. II Nr. 165. Nr. 168. Nr. 170. K.D. IV Nr. 274.

15. HELSINGØRS KARMELITERKLOSTER,
ST. MARIA DE MONTE CARMELI

Da *Karmeliternes Vor Frue Kloster* i Helsingør 3. August 1517 fik stillet Københavns *St. Jørgens Gaard* i Udsigt som økonomisk Grundlag for deres nye *Kollegium* i København, ejede de den Grund i *St. Pedersstræde*, Matr. Nr. 122/1689 Nr. Kv., paa hvilken det skulde oprettes. Den var allerede i dens Eje 15. Maj 1501, idet Hvide Brødres Have omtales, da der udstedtes Lejebrev paa Nabogrunden mod Nord,⁴⁹⁾ og det er vel sandsynligt, at der ogsaa den Gang har ligget et Gadehus mod Syd, ud til *St. Pedersstræde*. Det er ogsaa rimeligt, at dette Hus er taget i Brug som Hovedbygning for det nye *Kollegium*, og at det egentlige Byggearbejde ved dettes Oprettelse har bestaaet i Opførelsen af en Auditoriebygning med Bibliothek, thi det varede kun kort, førend den nye Institution kunde aabnes.

I Løbet af 1518 foregik Arbejdet paa Bygningerne. Det gik saa hurtigt fra Haanden, at *Karmeliternes Provincialkapitel* i Landskrona 3. April 1519 kunde træffe Bestemmelser om Kollegiets Ordning og udpege de Brødre, som skulde bo der, og som fik Poul Heliessøn som Forstander, og allerede 6. Juni 1519 begyndte han sine Forelæsninger.

Ved Arkitekt *Charles Christensens* Undersøgelser i 1929 er det lykkedes at fremdrage Bygningsrester ogsaa af de middelalderlige Bygninger paa Grunden, hvorved der kastes Lys over Dokumenternes Bygningsbeskrivelser.⁵⁰⁾

Forinden Bebyggelsen laa Terrainet paa Grunden i Kote 6,50, og der havde navnlig i den nordlige Del af Grunden været gravet Ler i adskillige smaa Lergrave.

Gadehuset har lige fra Middelalderen udfyldt hele Grundens Façadebredde. Bygningen var 21 m lang mod Syd til Gaden og 21,7 m mod Nord til Gaarden, og dens Bredde var 9,5 m. Gavlene stod formedelst Grundens skæve Form ikke vinkelret paa Façaden. Mod Syd til Gaden var Murstensmurværket helt fjernet, men Fundamentet, bestaaende af svære Kampesten, laa paa Plads paa det faste Ler. I Gaardfaçaden saavel som i de to Gavle fandtes derimod ret betydelige Rester af Murværket, som overalt havde 0,60 m Tykkelse. Ud ad til var der røde Mursten isprængt med Kampesten og Kridtsten, indadtil Kridtsten i regelmæssige Kvadre. I to af Hjørnerne synes der at have været Smaapiller, som kan have baaret Hvælvingsribber i Bygningens Stueetage.

I Bygningens Indre fandtes der Fundamenter for to Tværskillerum omtrent parallele med Gavlen; af disse var det ene sammenbygget med yngre Byg-

⁴⁹⁾ Gl. Kopibog p. 94 U. A.

⁵⁰⁾ Hist. Medd. 2 R. V p. 390 flg.

ningsrester. I de to Hjørner laa Rester af Munkestensgulve, lagt med meget store røde Mursten; deres Kotehøjde over Kote 7,20 tyder paa, at de ikke er middelalderlige.

Af særlige Bygningsdele fandtes en ret stor Kridtstenskvader med indhugget Fals, maaske et middelalderligt Dørkarmstykke, og en Del af en Kridtstens Vinduespost med ind- og udvendige Hulkantprofiler og Fals til Rudeglas. Profiler af denne Form er ikke almindelige, men det er paafaldende, at de minder meget om Hvælvingsribberne i Karmeliterklostret i Helsingør, nemlig i Laxmandssalen, som er bygget i Tiden kort før 1500.

Paa Gaardsiden fandtes midt for Façaden et Fundament for et Vindeltrappetaarn, som maalte $2,4 \times 2,8$ m. Det gjorde ved sine smaa Dimensioner og øvrige Murtykkelse ikke Indtryk af at være middelalderligt, og der har næppe i dette Tidsrum været en muret Trappe til en øverste Etage.

Bag Forhuset laa den omtrent 6,25 m brede brolagte *Gaard*, i hvis nordøstlige Hjørne der var en *Brønd* tæt op ad Auditoriebygningen. Brønden var cylindrisk opsat af store, røde Mursten i Lermørtel. Overkanten af de røde Sten laa omtrent i Kote 7,35, derfra op til Terrainhøjden i Kote 8,34 var der en tilsvarende Opmuring af smaa, gule Sten, udført efter 1728 paa Grund af Terrainets Opfyldning efter Ildebranden. Brøndens frie Lysning var 1,25 m, og den strakte sig ned under Daglig Vande. Inde i Brønden, fra Kote 1,9 og nedefter var Brønden indsnævret ved en tæt Træforing af Fyrretræsbrædder i 10—20 cm Afstand fra Murstenene, og Mellemrummet var fast pakket med Ler. Fra Kote 0,4 og ned efter var der paa samme Maade gjort en yderligere Indsnævring af en anden Træforing med tilhørende Lerpakning indenfor den første. Disse Træforinger og Lerpakninger er sikkert udført for at hindre Sandet fra at løbe ind med Brøndvandet og stoppe Brønden. Hele Konstruktionen, indbefattende Brøndcylinderen af røde Sten, gør Indtryk af at tilhøre Renaissance-tiden, og hermed stemmer ogsaa de røde Stens Topkote 7,35, omtrent 0,85 m over det middelalderlige Terrain. Men selve Brønden er ikke alene middelalderlig, men tydelig ældre end Auditoriets Fundament, idet dets udkragede Sokkelskifte paa Ydersiden af Bygningen er trukket tilbage paa det Sted, hvor det passerer Brønden.

Bag Gaarden laa *Auditoriebygningen*, som ifølge Forholdenes Natur maa antages at være bygget i 1518. Den har oprindelig ligesom Forhuset strakt sig tværs over Grunden. Dens Sydfaçade har været omtrent 23 m lang, dens Nordfaçade omtrent 25 m, Bygningsbredden omtr. 6,5 m, og Gavlmurene dannede skæve Vinkler med Façaderne.

Man traf ved Udgravningen ret betydelige Rester af Murværket i begge Langmurene og navnlig i Vestgavlen, hvorimod Østgavlen ikke kunde paavises.

Huset var opført paa et svært Kampestensfundament, som laa paa det faste Ler; Murene var 0,46 m eller $1\frac{1}{2}$ Sten tykke, og Murforbandet var et noget uregelmæssigt Krydsforband med et større Antal paa hinanden følgende Bindere i Løberskifterne. Det er et af de ældste og primitiveste Eksempler paa Krydsforband i København. Murstensstørrelsen var $27-28 \times 13-13,5 \times 8,5-9$ cm.

Bygningen havde mod Vest et stort Rum, *Auditoriet*; det havde Murstensgulv, hvoraf der fandtes tydelige Spor i Kote 7,22—7,65. Det strakte sig til en Tværmur, hvis Sammenstød med Sydfaçaden laa omtr. 19 m fra Bygningens Sydvesthjørne. Tværmurens Fundament bestod nærmest af Murbrokker, og det synes kun at have baaret et Bindingsværks Skillerum. I det mindre Rum øst for dette Skillerum fandtes intet Murstensgulv; muligvis har her været Trægulv eller Lergulv.

Senere hen, men før 1756, var Auditoriebygningens Østende nedrevet, saaledes at Længden af Sydfaçaden blev omtrent 15,7 m, men af den dertil svarende Gavll er intet Spor fundet.

Siden hen blev Karmeliternes Kollegium købt af *Christoffer Valkendorf* og i 1588 taget i Brug til det efter ham opkaldte *Studenterkollegium*. De gamle Bygninger synes, mindre Omdannelser fraregnede, at have været benyttet til 1743—44,⁵¹⁾ og der kan derfor uddrages adskillige Oplysninger om Bygningerne af dette Kollegiums ældre Arkiv. Det fremgaar deraf,⁵²⁾ at Gadehuset var en to Etagers Bygning, hvis nederste Etage var grundmuret og med Hvælvinger. Gadefaçaden havde buede Vinduer med Træskodder og paa Midten en Gadedør af Egetræ. Indenfor Døren gik en bred Tværgang ned til Gaarden, og i denne Gang var der en Stentrappe op til den øverste Etage. De hvælvede Rum i den underste Etage var ved en bred Længdegang delt i 4 Gadeværelser og 4 Gaardværelser, som vistnok oprindelig ligesom senere benyttedes saaledes, at Gadeværelserne var Studerekamre for to Personer og Gaardværelserne deres Sovekamre. Studerekamrene var opvarmede med Kakkelovn, hvis voluminøse Skorstene tog megen Plads op i Længdegangen; oprindelig har der muligvis været aabne Kaminer og ikke Kakkelovne. Studerekamrene havde Gulvfliser, og fra hvert Sovekammer førte en Dør ud til Gaarden.

Den øverste Etage var, naar man tager Husets betydelige Murtykkelse i Betragtning, rimeligvis ogsaa af Grundmur. Adgangen skete ad Stentrappen i Tværgangen. Dens Inddeling i Værelser og Gange var som Stueetagens. Sovekamrenes Døre førte her ud til en med Tag overdækket Svalegang af Træ, som var opsat langs Gaardfaçaden, og fra denne førte en Vindeltrappe af Træ ned til Gaarden.

⁵¹⁾ H. J. Helms. Valkend. Koll. Hist. p. 158.

⁵²⁾ H. J. Helms. Valkend. Koll. Hist. p. 53 ffg.

Auditoriebygningen var en Etages. I den senere Tid var der fra Auditorie-salen adskilt et Bibliotek, hvortil man kom fra Salen gennem en Egetræs Dør. Det samme kan have været Tilfældet i Middelalderen, hvis ikke det østlige Rum har været Forstanderbolig for *Poul Heliesson*.

Klostret havde følgende *Gods* i København:

Bager *Svend Nielsson* skødede 1. Oktober 1479 Matr. Nr. 48/1689 Sn. Kv. i Vandmøllestræde til Klostret.⁵³⁾ 17. Juni 1492 gav Væbneren *Anders Gaghe* to Boder, Matr. Nr. 33/1689 Str. Kv. i *Lasse Winneres Stræde* (Hyskenstræde) til Klostret; den ene af disse Boder var før 28. September 1441 oprettet som Bolig for Fattigfolk af Raadmand Laurids Winnere og kaldtes for *Sjælehus*.⁵⁴⁾ Efter 1. Oktober 1479, men før 4. August 1496, købte Klostret Matr. Nr. 49 A. 50 A/1689 Sn. Kv. paa Hjørnet af *Vandmøllestræde* og *Kompagnistræde* af *Vor Frue Kirke*, men 4. August 1496 blev Gaarden igen solgt til *Jep Pedersson*, som skænkede den til *St. Margrete Alter*.⁵⁵⁾ I *St. Pedersstræde* havde Klostret allerede før 15. Maj 1501 den Gaard, Matr. Nr. 122/1689 Nr. Kv., som siden blev Sæde for det *Kollegium*, som Klostret oprettede. 24. Januar 1519 blev Kollegiets Grund udvidet ved Tilkøb fra *St. Peders Kirke* af Nabogrunden mod Vest, Matr. Nr. 123—125/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af *St. Pedersstræde* og det daværende *Teglgaardsstræde*. Til Gengæld fik *St. Peders Kirke* Matr. Nr. 48/1689 Sn. Kv. i Vandmøllestræde og Matr. Nr. 33/1689 Str. Kv. i Hyskenstræde.⁵⁶⁾ 8. December 1517 fik Klostret *St. Jørgens Hospital* overdraget af *Kong Christiern II*, men allerede 5. September 1522 tog han Gaven tilbage.⁵⁷⁾ 3. November 1529 var Kollegiet nedlagt, og dets Gaard og Grund blev af Kongen givet til *Knud Pedersson Gyldenstjerne*.⁵⁸⁾

16. KNARDRUPS CISTERCIENSER KLOSTER

Væbneren *Williom Nielsson* af Slagslunde havde 29. September 1439 købt Gaarden Matr. Nr. 54/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade*, som hans Søn *Jes Williomsson*, der havde Slagslundegaard til 1486, testamenterede til Knardrup Kloster, men Testamentet blev underkendt 15. Oktober 1498, og Gaarden blev tilkendt *Hans Knutsson* af Jonstrup.⁵⁹⁾ Borgeren *Peder Hansson* af Næstved til-

⁵³⁾ K.D. II Nr. 150.

⁵⁴⁾ K.D. II Nr. 180. K.D. IV Nr. 46.

⁵⁵⁾ K.D. II Nr. 150. K.D. IV Nr. 234.

⁵⁶⁾ Gl. Kopibog fol. 165 U.A. K.D. II Nr. 220.

⁵⁷⁾ K.D. II Nr. 216. Nr. 218. K.D. IV Nr. 362. Werlauff. Kbh. Univ. 1850 p. 27.

⁵⁸⁾ K.D. I Nr. 252.

⁵⁹⁾ K.D. III Nr. 17 (fejlagtigt Aar 1489). Trap. Danm. Bd. II p. 174. K.D. II Nr. 187. Nr. 188.

skødede 27. Oktober 1488 Klostret Gaarden Matr. Nr. 41/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade*. Klostret solgte den 14. April 1513 til *St. Peders Kirke*.⁶⁰⁾ *Mogens Jenssøn Man*, kaldet *Jeffnonder*, gav 27. Juni 1489 og 6. Februar 1490 2 Boder Matr. Nr. 61. 62/1689 Fr. Kv. i *Klosterstræde*, samt alt sit Gods, fast saavel som rørligt, til Klostret for sit og sin Hustrus Ophold og Kost i Klostret i 20 Aar og fremdeles til deres Død. Klostret solgte 4. Januar 1512 Boderne til en Borger Peder Jepsson.⁶¹⁾ Paa *Østergade* havde Klostret før 6. Maj 1491 en Gaard, Matr. Nr. 52/1689 Kbm. Kv., hvis Adkomstdokumenter savnes, men som Klostret beholdt til sin Ophævelse.⁶²⁾

17. MARIBO BRIGITTINERKLOSTER

Maribo Klosters Grund Matr. Nr. 8/1689 Nr. Kv. nævnes først 14. September 1537 som tilhørende Klostret. Den er rimeligvis givet til Klostret omtrent ved dets Stiftelse i 1416 af den Præst paa Falster, som ifølge Registranten over Klostrets Breve lejede en Gaard i København i 1397.⁶³⁾

18. NÆSTVED ST. PEDERS BENEDIKTINERKLOSTER, KALDET SKOVKLOSTER

St. Peders Kloster havde Grunden Matr. Nr. 20. 21/1689 Nr. Kv. paa *Vestergade*. Denne Gaard tilhørte i 1377 *Vor Frue Kirke* og gik over i Borgereje. I 1446 skødede *Claus Skrivners Sønner Rasmus* og *Jens Claussøn* Gaarden til *Claus Anderssøn*, og i 1457 skødede *Jes Claussøn*, formodentlig Claus Anderssøns Søn, den til *Twæ Matzson*, Murmester. Hans Søn, *Per Twæssøn*, havde Gaarden i 1500, og i 1504 skødede hans Søn *Jep Perssøn* den til *St. Peders Kloster*, som beholdt den til Klostrets Ophævelse.⁶⁴⁾

19. PRÆSTØ ANTONITERKLOSTER

Borgmester *Jep Claussøn* (Godov), som døde før 21. September 1480, skænkede *St. Antonii Kloster* Jorden Matr. Nr. 248. 249—255/1689 Nr. Kv. ved

⁶⁰⁾ K.D. III Nr. 14. K.D. IV Nr. 323.

⁶¹⁾ K.D. I Nr. 177. K.D. II Nr. 175. K.D. I Nr. 201. Nr. 203.

⁶²⁾ K.D. III Nr. 23. K.D. IV Nr. 211.

⁶³⁾ K.D. VI Nr. 54. Æ.A. III p. 97.

⁶⁴⁾ S.R.D. IV p. 400. K.D. IV Nr. 566.

Nørre Vold. I 1498 foretoges en Grænseændring mod Stadens omliggende Jord, hvorved Staden fik Matr. Nr. 249—255/1689 Nr. Kv. i *Teglgaardsstræde*. Hovedparcellen, Matr. Nr. 248/1689 Nr. Kv. solgte Klostret 29. Juli 1535 til Biskop *Joachim Rønnov*.⁶⁵⁾ Desuden fik Klostret efter 19. Februar 1481 af Hr. *Gregorius Olafsson*, Kapellan ved St. Nikolaj Kirke, en Parcel Matr. Nr. 252 C. 254/1689 Kbm. Kv. i *Antonistræde* af *Mathes Jepsøn Waks* Gaard, som han havde købt 25. August 1480. Klostret solgte 24. Juni 1532 af Nød og Trang denne Grund til Hr. *Henrik Giøe*.⁶⁶⁾

20. RINGSTED BENEDIKTINERKLOSTER

Før 17. December 1522 fik *Ringsted Kloster* Gaarden Matr. Nr. 51/1689 Nr. Kv. paa *Nørregade*, som Jens Thomessøn og Hustru Boeld fik i Leje paa denne Dag. Klostret beholdt Gaarden til dets Ophævelse.⁶⁷⁾

21. ROSKILDE ST. AGNETE DOMINIKANERKLOSTER

Forstanderen for *St. Agnete Kloster*, Væbneren Anders Jenssøn, fik 17. April 1450 tilskødet Matr. Nr. 4/1689 Nr. Kv. paa *Gammel Torv* af Væbneren *Jepp Thordsson* og Borgeren *Olaff Stall*. Det er dog usikkert, om han erhvervede Grunden for sig selv eller for Klostret. Før 26. Juni 1458 havde Gaarden atter skiftet Ejer.⁶⁸⁾

22. ROSKILDE DOMINIKANERKLOSTER

I Jordebogen af 1377 havde *Dominikaner Klostret*, claustrum majus, Grunden Matr. Nr. 90. 91/1689 Ø. Kv. i *Lille Kongens Gade* ved *St. Nikolaj Kirkegaard*. Den blev til uvis Tid før 3. Maj 1470 afhændet til Esrum Kloster.⁶⁹⁾ Før 25. Januar 1519 fik Klostret Matr. Nr. 70/1689 V. Kv. i *Lavendelstræde*, som synes at være bleven i Klostrets Eje til Reformationen.⁷⁰⁾

⁶⁵⁾ K.D. I Nr. 189. Nr. 263.

⁶⁶⁾ K.D. I Nr. 170. Nr. 171. Gl. kgl. Saml. 2487. 4°.

⁶⁷⁾ K.D. VI Nr. 18. K.D. II Nr. 349.

⁶⁸⁾ K.D. II Nr. 86. K.D. IV Nr. 75.

⁶⁹⁾ K.D. I Nr. 75. Dipl. Dioec. Lund IV p. 123.

⁷⁰⁾ Rigens Forf.bog 1598—1602. fol. 62. R.A.

23. ROSKILDE ST. CLARE FRANCISKANERKLOSTER

St. Clare Klosteret havde Gaarden Matr. Nr. 286 C/1689 Nr. Kv. i *Larslejstræde*. Den nævnes dog tidligst 7. Maj 1556 som tilhørende Klosteret og udlejet til *Lauritz Leeg*, efter hvem Strædet fik Navn.⁷¹⁾

24. ROSKILDE DUEBRØDRE HOSPITAL

Duebrødre Hospital ejede Gaarden Matr. Nr. 200/1689 V. Kv. i *Store St. Clemensstræde*. Den nævnes tidligst i 1568.⁷²⁾

25. SORØ CISTERCIENSERKLOSTER

24. Januar 1298 skænkede Biskop *Johannes Krag Sorø Klosteret* Gaarden Matr. Nr. 98 A/1689 Ø. Kv. i *Vingaardsstræde*, som han havde købt af *Tuo Alemsmagh* og Hustru *Valburga*. Klosteret synes at have udvidet sin Grund ved Tilkøb 16. Oktober 1442 af Matr. Nr. 98 B/1689 Ø. Kv. paa Hjørnet af *Vingaardsstræde* og *Holmens Gade*, som havde tilhørt *Jæpp Diegn*, og i Tiden 1520—30 var Gaarden udlejet til Slotsskriver *Anders Ulffs Enke Karine*.⁷³⁾ Før 23. Marts 1498 fik Sorø Kloster fra *Vor Frue Kirke* Gaarden Matr. Nr. 22—24/1689 Nr. Kv. paa *Vestergade*, som 9. August 1532 blev fritaget for Indkvartering af Landsknægte og Ryttere, og som Klosteret beholdt til sin Ophævelse.⁷⁴⁾

26. ÆBELHOLT AUGUSTINERKLOSTER

St. Vilhelm de Paracito Kloster i *Æbelholt* fik 9. Oktober 1435 i Mageskifte af *Vor Frue Kirke* Gaarden Matr. Nr. 192—194/1689 Nr. Kv. i *Larsbjørnsstræde* og gav Kirken en Fjerding Jord i *Budinge*. 19. Januar 1512 blev Grundens Areal forøget med en Strimmel af *Byens Rende* syd for Gaarden. Klosteret beholdt Gaarden til dets Ophævelse.⁷⁵⁾ Borgmester *Jep Clausson* (Godov) gav 3. August 1479 Klosteret Matr. Nr. 26/1689 Fr. Kv. i *Vimmelskæftet*. Kort efter Jep Claussons Død mageskiftede Klosteret 11. September 1481 denne Gaard med *Esrum Kloster* og modtog af dette en Gaard i *Vassingerød* og en

⁷¹⁾ St. Petri Kirkes A. LA Sj.

⁷²⁾ Sjæll. Stiftsbog LA Sj.

⁷³⁾ K.D. I Nr. 39. Nr. 75. K.D. II Nr. 60.

⁷⁴⁾ K.D. IV Nr. 243. K.D. II Nr. 275.

⁷⁵⁾ K.D. II Nr. 50. K.D. IV Nr. 316.

Gaard i *Koldbæk*.⁷⁶⁾ 27. November 1485 skænkede Kanniken *M. Jørgen Hwiid* til Klostret Matr. Nr. 130. 131/1689 Nr. Kv. i *St. Pedersstræde*. Grunden, som undertiden benævnes *St. Vilhelms Jord*, blev ved Klostret til dets Ophævelse.⁷⁷⁾ *Hans Michelssøn* i Netvede (Nejede) skænkede 3. Maj 1505 Klostret Matr. Nr. 133/1689 V. Kv., den sydlige Del af *Korsgaard* i *Vombadstuestræde*, som før Reformationen blev afhændet til *Vor Frue Kirke*.⁷⁸⁾

27. UBEKENDT KLOSTER

Et Kloster, hvis Navn ikke kendes, maa have ejet Gaarden Matr. Nr. 6/1689 V. Kv. i *Vandmøllestræde* (Raadhusstræde), der i Dokumenterne benævnes *Munkegaarden*. Gaarden kaldes saaledes i et nu tabt Dokument fra 1490, i Mandtallet fra 1510 og i et Lejebrev fra Aarene 1510—20. Endnu efter Reformationen findes Gaarden kaldet *Munkegaarden*. Men Ejendomsdokumenter for selve Gaarden er ikke bevarede.⁷⁹⁾

⁷⁶⁾ K.D. II Nr. 148. Nr. 149. Nr. 151.

⁷⁷⁾ K.D. IV Nr. 188. K.D. II Nr. 366. K.D. IV Nr. 361.

⁷⁸⁾ K.D. IV Nr. 275. Vor Frue K. Regnsk. U.A.

⁷⁹⁾ Pontoppidan. Orig. Hafn p. 200. K.D. Nr. 197. K.D. IV Nr. 208 (fejlagtig Dato 1490) Vor Frue Kirkes Jordskyld 1520—21 Pk. 161 U.A. K.D. VI Nr. 83.

DEN MIDDELALDERLIGE SOGNE- INDDELING

Den ældste *Sogneordning* var knyttet til Landets verdslige Inddeling, idet Kirkerne var *Herredskirker* eller *Fjerdingskirker*, byggede ved Herredets Tingsteder eller Markedspladser. Det senere *Sokkelunds Herred* synes oprindelig at have været delt i to Halvherreder, skilt ved Utterslev Mose, saaledes at et *Stokkelunds Halvherred* laa nord for Moserne med *Gladsaxe Kirke* som Herredskirke og *Støvnæs Halvherred* syd for Mosen. Tingpladsen laa, efter Herredsnavnet at dømme, paa Støvnæsset ved Havn, og her fandtes Resterne af den ældste Kirke i Herredet, *St. Clemens Trækirke*. Det er da rimeligt, at *St. Clemens Sogn* oprindelig har omfattet saavel Herredets sjællandske Del som ogsaa Amager.

De store Herredssogne tilhører Kirkens ældste Tid. Efterhaanden, og først i de folkerigeste Herreder, blev de under Biskoppens Medvirkning delt i mindre Sogne. Men de nøjagtige Tidspunkter for disse Sognedelinger kan kun sjældent fastslaaes gennem Dokumenterne eller ved en Jævnførelse af disse med Kirkebygningernes arkitektoniske Detailler.

For det store *St. Clemens Sogns* Vedkommende er det ældste Dokument, som indleder Delingen, det Gavebrev, hvori *St. Clemens Kirkes Sognepræst Hr. Eskil* med Sognemændenes Tilslutning skænker sin Kirketiende til *Vor Frue Kirkes* Opførelse. Dokumentets Udstedelsesaar er forvanskede i Tidens Løb, men de sættes af Kr. Erslev til 1185 og 1187.¹⁾

I Pave *Celestinus III's* Bulle af 25. Marts 1193 nævnes for første Gang Kirken i *Havn*, Kirken i *Brønshøj* og Kirken paa *Amager* som de Kirker, Absalon har henlagt under Biskoppens Borg i Havn, og til hvilke han har forbeholdt sig Provisionsretten for sin Levetid.²⁾ Af dette Dokument kan det ses, at paa dette Tidspunkt var *St. Clemens Kirke* den eneste indviede Kirke i *Havn*, at *Brønshøj Kirke* var bygget paa det Bol, som Absalon havde modtaget af Kong Valdemar i Brønshøj By, hvorved *Brønshøj Sogn*, der omfattede Brønshøj, Utterslev, Emdrup, Husum og Vanløse, var bleven *udskilt*, og at *Amager* havde sin Kirke, hvis Sogn i Følge Kirkens Navn *spændte over hele Øen*. Der vides

¹⁾ Rep. Nr. 36 udat. K.D. IV Nr. 1. Nr. 125.

²⁾ K.D. I Nr. 3.

intet om, at Brønshøj og Amager Kirker nogensinde har afgivet deres Kirke-tiender til Vor Frue Kirke, og de synes derfor at være byggede før 1185. Om Amager Kirke muligvis endogsaa er ældre end Absalons Tid, vides ikke. Dokumenterne tier herom.

Ved *Vor Frue Kirkes* Indvielse omtrent 1209 gik Kirkerne fra *Biskoppen* over til *Kapitlet*, og næste Gang, Kirkerne i *Havn, Amager, Brønshøj* og *Øvre Øvre* nævnes, 4. Marts 1313, er de *Kapitlets Kirker*.³⁾ Der nævnes her kun en Sognekirke for Amager, men i Biskoppens Jordebog af 1370—77 angiver Kirkelisten for Støvnæs Herred følgende Kirker: Værløsemagle, Gladsaxe, *Brønshøj*, Lyngby, Gentofte, *Magleby, Borgby, Bagsværd, Amager* og *Havn*, ialt sammentalt til 14 Kirker.⁴⁾

Listen viser altsaa, at *København* paa denne Tid havde 5 Kirker, vel de fire Sognekirker og Borgkapellet, og at *Amager* havde 3 Kirker.

For Amagers Vedkommende maa den *ældste*, saakaldte *Amager Kirke* øjensynlig være *Taarnby Kirke*, medens *Borgby* og *Magleby Kirker* er byggede siden 1313.

Borgby Kirke er Kirken paa Biskoppens Ladegaard, *Borgbygaard*, som var en Del af Absalons Gods. I Jordebogen siges det, at Gaardens Jord omfatter 1 Bol i Taarnby samt 4 Bol, som fra gammel Tid laa til Gaarden og 5 Bol i Ullerup, Viberup og Udlunde. Disse Bol og maaske det mellemliggende Tømmerup, kan have dannet *Borgby Kirkes Sogn*. *Magleby Kirke* er vel snarest bygget i Anledning af *Dragør Markeds Opblomstring* omkring 1340, thi *Dragør Markedsby* havde kun Kapeller. Dersom *Magleby Kirke* har haft et Sogn, har det vel omtrent svaret til det nuværende. Men det er ikke givet, at der i den tidlige Middelalder har været afgrænset særlige Sogne for hver af de tre Kirker, thi der synes kun at have været en Præst. I alt Fald nævnes 26. April 1417 Hr. *Johannes Hemmingi* som *presbiter ecclesiarum in Amaghe*, Præst ved Amagers Kirker, og 10. April 1458 siges Hr. Peder Unger at være Præst af Amager.⁵⁾ Dette tyder snarest paa, at Øen i den katholske Tid var et Sogn og at *Magleby Sogn* først er opstaaet efter Reformationen. En særlig Præst for Hollænderne i *Magleby* eller *Hollænderby* nævnes først i 1555.⁶⁾

Vor Frue Kirkes Opførelse forudsættes i Gavebrevet af 1185 og den maa antages at være fuldført i det væsentlige da Gavebogens tidligste Gave bliver givet ved Laurens Sunessøns Død 31. Januar 1208.⁷⁾ Men *Vor Frue Sogn* om-

3) K.D. I Nr. 40.

4) Fot. Nr. 27. 4°. Kgl. Bibl.

5) K.D. II Nr. 110. K.D. IV Nr. 30.

6) Chr. Nikolajsen. Amagers Hist. II p. 43.

7) K.D. II Nr. 1. 31. Jan.

tales tidligst i et Skødeuddrag 18. December 1248.⁸⁾ *St. Clemens Kirke* og dens daværende *Sogn* omtales i det førnævnte Gavebrev af 1185. *St. Nicolaj Kirke* omtales første Gang i Ridderen *Peder Olafssøns Testamente* af 1261 og *Sognet* i et Skødeuddrag af 24. Januar 1298.⁹⁾ *St. Peders Kirke* nævnes tidligst i Præsten *Hinze Bagges Testamente* af 9. December 1304 og *Sognet* i *Jordebogen* af 1377.¹⁰⁾ Det vil let ses, at man ikke paa Grundlag af disse Dokumenter, der er af ret tilfældig Karakter, kan fastsætte Kirkernes Opførelsestid og Tiden for Sognedelingerne.

Sognedelingen i selve København maa med ikke ringe Sandsynlighed antages at være foregaaet *samtidig med Kapitlets Oprettelse og Kannikernes Indsættelse*, altsaa omtrent i 1209, thi Præbenderne, hvormed Kannikerne lønnedes, og hvori de københavnske Sognkirker indgik, maa være fastlagt paa denne Tid.

Sognedelingen af de københavnske Sogne behøver selvfølgelig ikke at være sket med et Slag, men er udført efterhaanden som Kirkerne indviedes, dog er den foregaaet efter følgende Linier:

Landdistriktet blev delt mellem *St. Clemens* og *St. Peders Kirker*, saaledes at den første Kirke fik det senere *Udenbyes Vester Kvarter, Solbjerg med Nyby, Valby og Vigerslev*, og den anden Kirke fik det senere *Udenbyes Klædebo Kvarter*, det senere *St. Annæ Kvarter* og *Serreslev*. I selve Byen dannede *Byvolden* den ydre Grænse for Sognene, og de Klostre, som havde egen Kirke eller Kapel, altsaa *Graabrødre Kloster, St. Clare Kloster* og *Helligaands Hus* inden for Voldene og *St. Jørgens Hus* udenfor, *hørte ikke med til Sognene*. Sognepræbenderne i Byen kan i Hovedsagen fastlægges ved Hjælp af de bevarede Skøder og andre Dokumenter.

St. Clemens Sogn grænsede mod Syd til Stranden og mod Vest til Volden. Den øvrige Grænselinie løb fra Volden langs Møllegraven nord for Vestergade, saaledes at Grundene paa Vestergades Nordside fra Vester Port til Larsbjørnsstræde laa i Sognet. I Larsbjørnsstræde bøjede Grænsen mod Syd til Vestergade og gik videre mod Øst til Gammel Torv og langs Torvets Vestside, saaledes at den gamle Møllegrav, Østergrav, blev Sognets Grænse mod Øst. Langs denne Møllegrav gik Grænsen lige til Stranden syd for det nuværende Vandkunst Torv.

Rigtigheden af denne Grænselinie kan dokumenteres ved Vor Frue Kirkes Lejebrev af 18. August 1480 til Byskriver Johannes Michaelis paa Matr. Nr. 25. 26/1689 Nr. Kv. nord for Vestergade,¹¹⁾ ved *Jordebogen* af 1377, som opregner Grundene paa Sydsiden af Vestergade, der siges at ligge i *St. Clemens*

⁸⁾ K.D. I Nr. 10.

⁹⁾ Suhm. Hist. X p. 925. K.D. I Nr. 39.

¹⁰⁾ K.D. IV Nr. 3. K.D. I Nr. 75.

¹¹⁾ K.D. III Nr. 9.

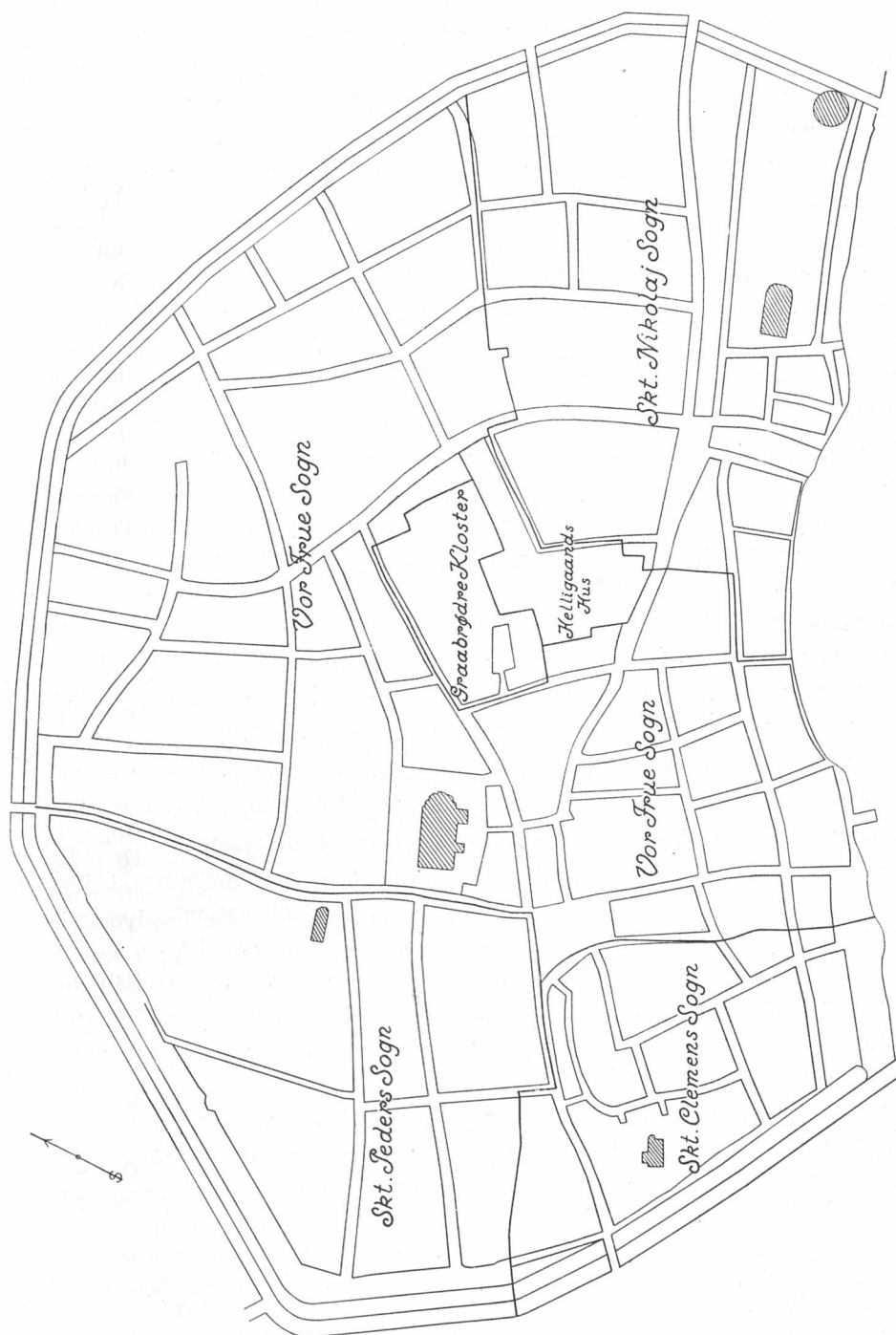

Fig. 49. Den middelalderlige Sogneinddeling.

Sogn,¹²⁾ og ved Jordebogen af 1581, som siger, at Matr. Nr. 114/1689 V. Kv., da tilhørende Borgmester Marcus Hess og tidligere tilhørende Fru Citze Knud Pederssøn Gyldenstiernes Enke, samt Matr. Nr. 108. 109. 63. 64. 19/1689 V. Kv., tilhørende Borgmester Hans Olufssøn, begge ligger i det tidligere St. Clemens Sogn.¹³⁾

St. Peders Sogn. Sognegrænsen gik mod Vest langs Volden. Mod Syd fulgte den St. Clemens Sogns til Gammel Torv, løb her langs Torvets Nordside, og Østgrænsen gik gennem Nørregade fra Torvet til Nørre Port. Rigtigheden af denne Grænselinie kan dokumenteres saaledes: Da Æbelholt Kloster 9. Oktober 1435 faar Gaarden Matr. Nr. 192—194/1689 Nr. Kv. i Larsbjørnsstræde nord for Byens Rende, ligger den i St. Peders Sogn.¹⁴⁾ Da Borgmester Peder Jørgenssøn 11. Januar 1517 gav Gaarden Matr. Nr. 13/1689 Nr. Kv. paa Vestergades Nordside til St. Peders Kirke, siges den og Nabogaarden Matr. Nr. 11. 12/1689 Nr. Kv. at ligge i St. Peders Sogn.¹⁵⁾ Det samme gælder, da Jens Bruun 17. Marts 1528 giver Genbrev paa Matr. Nr. 2/1689 Nr. Kv. paa Gammel Torv.¹⁶⁾ Paa Nørregades Vestside kan anføres Mattis Baggers Genbrev af 21. December 1526 paa Matr. Nr. 32/1689 Nr. Kv. og Taghe Suders Skøde af 29. September 1439 paa Matr. Nr. 54/1689 Nr. Kv., hvilke Gaarde begge siges at ligge i St. Peders Sogn.¹⁷⁾

St. Nicolaj Sogn grænsede mod Syd til Stranden og mod Øst til Volden. Mod Nord løb Grænselinien langs Byens Rende i Regnegade og Sværtegade, bøjede lidt mod Syd gennem Pilestræde og krydsede derefter Karreen mellem Pilestræde og Købmagergade langs med Nordgrænsen for Matr. Nr. 14B₀1689 Kbm. Kv. og Matr. Nr. 15/1689 Kbm. Kv., bøjede lidt nordpaa til Store Helliggeiststræde (Valkendorfs-gade) og gik gennem dette Stræde langs Sydsiden af Helligaandshusets Jord til Helligaandshusets Ladegaards Port, siden kaldet Tugthusporten, her bøjede Vestgrænsen mod Syd gennem Lille Helliggeiststræde (Niels Hemmingsensgade) langs Østsiden af Helligaandshusets Jord, vesten om Matr. Nr. 12.178/1689 Fr. Kv. og Matr. Nr. 13/1689 Fr. Kv. og krydsede Amager Torv, idet den fortsatte langs en Byens Rende vest for Matr. Nr. 52/1689 Str. Kv. indtil Læderstræde. I dette Stræde gik Grænsen mod Vest til Naboløs og gennem dette Stræde til Stranden.

Rigtigheden af Sognegrænsen kan dokumenteres saaledes: Hr. Povl Laxmand skødede 14. Januar 1490 til St. Nicolaj Kirkes Værger Matr. Nr. 90.

¹²⁾ K.D. I Nr. 75 p. 98.

¹³⁾ K.D. I Nr. 362 p. 507.

¹⁴⁾ K.D. II Nr. 50.

¹⁵⁾ K.D. IV Nr. 352.

¹⁶⁾ K.D. VI Nr. 32.

¹⁷⁾ K.D. IV Nr. 397. K.D. III Nr. 17 (i Dipl. er Aaret fejlagtig anført som 1489 for 1439).

91/1689 Kbm. Kv. i Pilestræde og Matr. Nr. 261. 262/1689 Kbm. Kv. i Antonistræde.¹⁸⁾ Johanne Frendæ Waks Enke skødede 23. Maj 1453 til St. Nicolaj Kirke Matr. Nr. 263. 264/1689 Kbm. Kv. i Antonistræde,¹⁹⁾ alle Gaarde laa i St. Nicolaj Sogn. Paa Købmagergades Østside og Pilestrædes Vestside købte Hr. Iver Axelssøn Thott 8. Juli 1448 de to Grunde Matr. Nr. 22. 23. 64—67/1689 Kbm. Kv. og 68. 69/1689 Kbm. Kv. begge i St. Nicolaj Sogn.²⁰⁾ Paa Købmagergades Vestside ligger Hr. Mogens Gyldenstiernes Gaard Nr. 106—108A/1689 Fr. Kv. 15. December 1544 og sikkert ogsaa i Middelalderen i St. Nicolaj Sogn.²¹⁾ Paa Amager Torvs Nordside skødede Raadmand Henrik van Bergen 3. Maj 1403 sine to Grunde Matr. Nr. 7/1689 Fr. Kv. og Matr. Nr. 163—165/1689 Fr. Kv. ud til Store Helliggeiststræde, begge i St. Nicolaj Sogn.²²⁾ Endvidere siges Matr. Nr. 12. 178/1689 Fr. Kv. lejet omtrent 1377 af Hans Molsow at ligge i St. Nicolaj Sogn.²³⁾ Paa Sydsiden af Amager Torv ligger Matr. Nr. 52/1689 Str. Kv. 19. Marts 1479, da Raadmand Bernt Hakenberg skænker Grunden til Helligaands Kloster i St. Nicolaj Sogn umiddelbart ved Sognegrænsen.²⁴⁾ Ved Stranden skødede Hans Danckordssøn 23. Februar 1504 sin Gaard Matr. Nr. 17. 18. 20/1689 Str. Kv. i Nicolaj Sogn til Mattis Jenssøn.²⁵⁾

Vor Frue Sogn indtog Resten af Byen fra Volden i Nord til Stranden i Syd mellem St. Clemens og St. Peders Sogne paa den ene og St. Nicolaj Sogn paa den anden Side, Graabrødre og St. Clare Klostre, samt Helligaands Hus dog undtagne.

I Sagnet laa Kødmanagerboderne paa Østsiden af Købmagergade, opført før 1408 paa Biskoppens øde Jord og overdraget til Vor Frue Kirke 12. Marts 1408. At Boderne laa i Vor Frue Sogn kan dokumenteres ved Bertel Christiernssøn Kødmanagers Lejebrev af 14. Oktober 1531 for Matr. Nr. 3/1689 Rbg. Kv. og Per Jenssøns Lejebrev af 16. September 1533 for Matr. Nr. 9/1689 Rbg. Kv.²⁶⁾ Fra Fiolstræde strakte Rosengaarden sig bag Kødmanagerboderne langs Volden lige til Byens Rende i Regnegade. Ogsaa den har ligget i Vor Frue Sogn. Spitaliestræde, som ikke er St. Gertrudsstræde, men et siden nedlagt Stræde langs St. Anne Hospitals Østgrænse, nævnes omtrent 1524 som liggende paa Rosen-

18) K.D. II Nr. 177 (i Dipl. fejlagtig dateret 4. Novbr. for 14. Januar).

19) K.D. IV Nr. 61.

20) K.D. II Nr. 79.

21) K.D. II Nr. 314.

22) K.D. II Nr. 19.

23) K.D. I Nr. 76.

24) K.D. IV Nr. 142.

25) Gl. kgl. Saml. 686. 4°.

26) K.D. VI Nr. 41. 47.

gaarden i Vor Frue Sogn, og Iver Færgemand skøder 13. Juli sin Gaard, Del af Matr. Nr. 84/1689 Rbg. Kv. øst for Hospitalet i Vor Frue Sogn ved det nys omtalte Stræde til Jeppe Willumsson.²⁷⁾ Paa Vestsiden af Købmagergade gav Hr. Tyge Mattisson 23. April 1490 St. Peders Kirke sit Genbrev paa Leje af Kirkens Jord Matr. Nr. 53/1689 Klb. Kv. i Vor Frue Sogn.²⁸⁾ Borgmestre og Raad skødede 27. April 1432 til Ansam Hanisson Matr. Nr. 44/1689 Klb. Kv. i Vor Frue Sogn,²⁹⁾ og Karine Mattissedotter fik 1458 sin Del af Matr. Nr. 91/1689 Fr. Kv. i Vor Frue Sogn tilmaalt.³⁰⁾ Paa Nordsiden af Amager Torv skødede Dronning Dorothea 24. Oktober 1463 sin Gaard Matr. Nr. 19B/1689 Fr. Kv. i Vor Frue Sogn til Raadmand Claus Nyman,³¹⁾ og paa Amager Torvs Sydside skøder Københavns By 2. Maj 1468 et Rendested langs Østsiden af Henrik Dringenbergs Gaard Matr. Nr. 51/1689 Str. Kv. i Vor Frue Sogn.³²⁾

Ved Stranden laa Borgmester Oluf Aderssøns Gaard Matr. Nr. 2/1689 Sn. Kv. i 1515 i Vor Frue Sogn,³³⁾ og 4. December 1527 faar Per Olsson Lejebrev paa Matr. Nr. 16/1689 Sn. Kv. i Snaregade i Vor Frue Sogn.³⁴⁾ 8. Januar 1476 faar Borgmester Jep Clausson (Godov) Skøde paa Matr. Nr. 27. 38. 46—48B/1689 Sn. Kv. i Vandmøllestræde ved Stranden i Vor Frue Sogn.³⁵⁾ Paa Nytorv faar Ærkebiskop Peder Lykke 15. Oktober 1433 Skøde paa Matr. Nr. 152. 153/1689 Sn. Kv. i Vor Frue Sogn.³⁶⁾ Paa Nørregades Østside udsteder Kapitlet 13. December 1444 Lejebrev til Henrik Brunow paa Matr. Nr. 1/1689 Klb. Kv. og 18. Maj 1509 Lejebrev til Oleff Jensson paa Matr. Nr. 224/1689 Klb. Kv., begge i Vor Frue Sogn.³⁷⁾

For Karréerne mellem Vandmøllestræde og Østergrav og mellem Byens Rende øst for Kødmanagerboderne og Øster Vold savnes middelalderlige Skøder med Sogneangivelse, men det er dog sandsynligst, at disse Strækninger begge har tilhørt Vor Frue Sogn.

Grænserne for Sognene har sikkert været faste lige fra deres Tilblivelse til Middelalderens Slutning, men derefter indtraadte der ved St. Clemens og St. Peders Kirkers Nedlæggelse og Helligaandskirkens Ophøjelse til Sognekirke en væsentlig Ændring i Soggenes Afgrænsning.

²⁷⁾ K.D. I Nr. 32 p. 336 Hospitalets Fundatsbog p. 1. 2. S.A.

²⁸⁾ K.D. III Nr. 176.

²⁹⁾ K.D. I Nr. 119.

³⁰⁾ K.D. IV Nr. 72.

³¹⁾ K.D. III Nr. 92.

³²⁾ K.D. II Nr. 115.

³³⁾ Ny kgl. Saml. 687. 4°.

³⁴⁾ K.D. IV Nr. 404.

³⁵⁾ K.D. I Nr. 162.

³⁶⁾ K.D. I Nr. 121.

³⁷⁾ K.D. II Nr. 65. K.D. IV Nr. 295.

BYENS STYRE OG FORVALTNING

BYENS STYRE OG FORVALTNING I BISPETIDEN

DEN Stadsret, som 13. Marts 1254 blev stadfæstet af Biskop *Jakob Erlands-son*, omfattede i Følge sine Indledningsord den Ret, Sædvane og Vedtægt, som hidtil var bleven overholdt og i Fremtiden skulde overholdes mellem Biskoppen og Københavns Borgerskab (*commune civium*).

Stadsretten giver følgende et Billede af Bystyret ikke alene i 1254, men forud for dette Aar, rimeligvis helt tilbage til Absalons Overtagelse og Udvidelse af den ældste By, og er i Hovedlinierne vel endnu ældre, thi der kan vanskelig tænkes et mere gammeldags og usammensat Bystyre end denne Stadsrets.

1. STADSRET TEN AF 13. MARTS 1254

Love indgaaede mellem Roskilde Biskop og Indbyggerne i Hafn.¹⁾

Hvis enhver vilde fælde Dom i sin egen Sag efter eget Tykke, da vilde den tøjlesløse Begærlighed, som er Moder til Strid og Emne til al Kiv, og som ikke kender til at nøjes med sit eget, kuldkaste Retfærdigheden og aldeles opsluge andres Ret. Derfor har vi *Jakob* af Guds Naade Biskop af Roskilde villet afskære ethvert Emne for Tvist om den Ret, Sædvane og Vedtægt, som hidtil er overholdt og i Fremtiden skal overholdes mellem os og vore Efterfølgere, hver til sin Tid, paa den ene Side og *Køpmannæhafns Borgerskab* paa den anden. Og for at alt, hvad der har staaet tvivlsomt og uklart, skal blive opklaret for alle, har vi med samme Borgeres enstemmige Raad og Samtykke besluttet at fastsætte som følger og at stadfæste det til evigt Minde ved nærværende Værnebrev.

1. Enhver, som indenfor Stadens Mure og Grave forser sig saaledes, at han skal bøde 40 Mk., skal først bøde 40 Mark til Hr. Biskoppen, dernæst for samme Sag andre 40 Mark til Biskoppen og Staden i Fællesskab, saaledes at Halvdelen af dem tilfalder Biskoppen og Halvdelen Staden. Paa samme Maade fastsætter vi, at det i alle 3 Marks Sager skal overholdes, at de første 3 Mk.

¹⁾ K.D. I Nr. 16.

bødes til Biskoppen, de næste 3 til Biskoppen og Staden. Men i 9 Ørtugs Sager skal Borgerskabet sammen med Fogeden indkræve Bøderne og tilskrive Biskoppen Halvdelen og Staden den anden Halvdel. Men alt, hvad der saaledes modtages til Borgerskabet, skal bruges til Stadens Gavn, nemlig til at bygge Grave, Planker og Broer.

2. Dersom Hr. Biskoppen paa Embeds Vegne i egen Person vil drage til Skaane, skal Borgerne holde ham med et *Skib* med 12 Mand paa egen Bekostning. Dersom han har sit eget Skib, skal nævnte Borgere yde ham de nødvendige Søfolk, som kræves til et saadant Skib, og føre ham derover og tilbage paa deres egen Bekostning.

3. Hver og en af Borgerne skal en Gang om Aaret give den Skat, som almindelig kaldes *Mithsumærgyald*, undtagen de, som Hr. Biskoppen af særlig Naade har fritaget. De som driver Boder med Ølsalg, skal særlig give 2 Øre i den Skat, som kaldes *Ølgyald*; nemlig 1 Øre om Vinteren og 1 om Sommeren. Hver som bor paa Hr. Biskoppens Grunde, skal give 12 Penninge i Jordskyld. De som bruger *Sildegarn*, skal som Tiende af Vinterfiske give Biskoppen 1 Ol. Enhver Borger skal aarlig give 2 Penninge i *Thyuestud*, for at Biskoppens Foged kan holde dem, som maatte blive grebne i Tyveri eller anden Brøde, i sin Vare-tægt indtil Tingdagen.

4. Ingen *Gæst* maa købe friske Huder eller Lammeskind eller skære Klæde eller Lærred udover, hvad der kan bæres under Armen, eller udsætte Skammel med Varer paa *Torvet*, for at intet af dette skal blive Borgerne til Skade. Om nogen maatte forsøge at gøre dette, skal han bøde 3 Mark, hvoraf Biskoppen modtager Halvdelen. Men den anden Halvdel skal Borgerskabet modtage til førnævnte Brug. Thi der modtages ikke, som oven nævnt, to Gange 3 Mark for saadanne Overtrædelser.

5. Ingen *Gæst* maa paa *Torvet* købe Korn i Skæpper eller Flæsk til Skade for Borgerne, men det er kun tilladt *Borgerne*. Men hvis nogen handler herimod, skal Borgerne og Biskoppens Foged modtage dette Korn til deres eget Brug, men anden Bøde skal ikke kræves i dette Tilfælde.

6. Ingen *Indbygger* i *Køpmannæhafn* er pligtig at gøre nogen *Leding* til Skibs, til Hest eller under Vaaben, uden for at forsvare Biskoppens Gods, dersom der gøres noget Angreb paa dette, og dog kun saa nær Staden, at man kan komme frem og tilbage paa samme Dag. Til at forsvare dette af alle Kræfter og Evner, skal alle være lige forpligtede, under Fortabelse af hele deres Hovedlod.

7. Dersom der *indenfor Stadens Hegn* tilføjes nogen af Borgerne eller af Kannikerne eller af deres Husfolk eller af fremmede Købmænd eller af Bispens Tjenere nogen Overlast eller andre Forurettelser, skal alle Borgere ile den forurettede til Hjælp, og den, som ikke gør det, straffes med Fortabelse af sin

Hovedlod. Men hvis der saaledes er begaaet Optøjer, fastsættes Straffen efter selve Overlastens eller Forurettelsens Størrelse ved Borgernes Skøn, og den skal ansættes af tre Borgere og tre af Biskoppens Husfolk, som først har svoret, at de vil dømme retfærdigt, og hvis de ikke kan enes, skal Sagen, efter alle Omstændigheder er nøje undersøgt, forelægges Biskoppen, og derefter staar Fler-tallets Dom ved Magt.

8. Dersom nogen efter at have hørt *Klokken*, unddrager sig og ikke iler til, skal Skønnet over Brøden og Straffen ske paa før nævnte Maade.

9. Dersom i *Fredstid Gravene* forringes eller *Plankerne* falder ned ved nogen Mands Forseelse eller Vanrøgt, skal han inden 3 Dage begynde at istandsætte dem og bringe dem tilbage til deres forrige Stand. Frygtes der for Krig, skal de istandsættes samme Dag; gør han det ikke, skal Borgerskabet gøre det og overtage i hans Hus, hvad der kan findes som Pant, og siden skal yderligere en Bøde ansættes paa ovennævnte Maade efter Brødens og Trodsighedens Størrelse.

10. Ligeledes bestemmes, at om nogen ikke efter Skyldighed udfører *Veje* eller andet, der skønnes nyttigt for Borgerskabet, da skal Fogeden og Borgerne tage Pant efter Hr. Biskoppens Myndighed, og siden skal Bøde og Straf ansættes efter Brødens Art.

11. Ingen Borger er tvungen til at *laane sine Varer* eller andet af sit *Gods* til nogen Mand i Staden eller udenfor. Dersom nogen laaner nogen noget af sit *Gods* til en vis Termin, skal han erklære i to Borgeres Paahør, at hvis den fastsatte Termin af en eller anden Aarsag ikke overholdes, da skal Skyldneren eller hans Arvinger forpligtes til at staa i Rette for selve Gælden og helt og fuldt tilsvare den i Staden, og naar en saadan Erklæring er gjort i Følge Borgernes Vidnesbyrd, staar det en Borger frit for efter Udløbet af Betalingsterminen at holde Skyldneren fangen.

12. Ingen maa vove at *forsegle* noget Brev med *Stadens Segl*, medmindre det forud omhyggelig er undersøgt af to Kanniker og andre af Borgerne, som har svoret at vogte Seglet tro.

13. Borgerskabet har lovet saavel paa egne som paa sine Arvingers Vegne og bekræftet det med Ed, at i Fremtiden skal det ikke være nogen tilladt at pantsætte, give, sælge, mageskifte eller under nogen Form *afhænde* sin Grundejendom til nogen *Fyrste* eller *Ridder* eller til saadanne Herrers Folk, som sædvanlig kaldes *Herræmæn*, medmindre Biskoppens Samtykke er erhvervet, og Grundejendommen paa lovlig Vis har været ham tilbudt. Men hvis nogen af Nødvendighed som Fangenskab, Fattigdom eller anden tilfældig Aarsag nødes til at afhænde sin Grundejendom, kan dette ingenlunde tilstedes ham, medmindre den forud har været tilbudt Biskoppen; og drister nogen sig til at handle anderledes, da skal det ingen Gyldighed have eller opnaa betryggende Stad-

fæstelse, hvor meget det end iøvrigt kan synes skærmet af Loven. Dog skal han ikke sælge dyrere til Biskoppen end efter almindelig Værdsættelse af Grundejendomme og Huse.

14. Ingen udenfor Staden maa paatage sig *Værgemaal* for nogen i Staden af nogen som helst Grund uden Hr. Biskoppens særlige Tilladelse, hvad enten det er for en Enke, en Forældreløs eller en Myndling.

15. Borgerne har ogsaa lovet, at ingen af dem, som har Grundejendom i Staden, skal for nogen Grundejendoms Skyld have Stemme og Magt til paa nogensomhelst Maade at hindre Stadens fælles Gavn, nemlig at *Grave* og *Veje* lægges, hvor det skønnes gavnligt, naar der kun bydes ham passende Erstatning. Kort sagt, om Stadens Borgerskab til Stadens Gavn skulde kræve af nogen Borger Huse, Tømmer, Sten, Jern eller Kalksten eller lignende, da skal ingen vove at modsige, under Straf af at fortabe det krævede og dobbelt saa meget.

16. Ingen kan *stævnes* for *Biskoppen* eller for en anden Dommer, hvilken Sag der end maatte kræve det, *længere end til Roskilde*, uden Biskoppens særlige Tilladelse.

17. Ogsaa vi har fundet det værdigt i vore Tider at give Afkald paa visse slette Sædvaner, som vi erfarer har vundet Hævd ved uretmæssig Brug, og vi bestemmer, at de i Fremtiden skal sættes ud af Kraft. Det er disse: 1 Øre Penninge, som plejede at modtages for *Ølgyald* i *Scanør*, og *Daxværkæ* (Hovarbejde), som krævedes som Skyldighed, og desuden, at Borgernes *Skibe* ikke frit kunde fare til *Scanør*. Vi vil ogsaa at fornævnte Borgere, for at de ikke af vore Efterfølgere skal lide noget Skaar i det som var tilstaaet dem, frit maa udstrække deres Kvægs *Græsgang* lige til *Rosbec*. Vi har ogsaa ment at burde eftergive samme Borgere den Afgift, som kaldes *Gresgyald*.

Men for at alt det forskrevne i Fremtiden skal overholdes urokket af alle, har vi tilstaaet disse Borgere nærværende Brev og til Vidnesbyrd bekræftet det med vort Segl og Stadens Segl.

Givet i Køpmannæhafn i det Herrens Aar 1254 den 13. Marts.

Nærværende Hr. Sueno (Kannik) i Lund, og Hr. Petrus Unæsun, Hr. Jacobus Tukysun, Petrus Presbyter, kaldet Rød, Kanniker i Roskilde, Herrerne Andreas Erlandsun og Petrus Gamel, Eskillus Krakæ, Lægmand, og flere andre, baade Klerke og Lægmand.

Stadsretten af 1254 fremhæver, som naturligt er, meget stærkt *Biskoppens* Stilling som Stadens Herre. Paa visse Punkter, særlig ved Afhændelse af Grundejendom, spores endogsaa en bestemt Braad imod den verdslige Magt.

Biskoppen oppebærer *Skatter*, *Afgifter* og *Bøder* som Midsommergæld, Øl-

gæld, Sildetiende og Tyvestud, samt af de større Bøder sædvanligvis Halvdelen, idet Staden modtager den anden Halvdel til dens Gavn. (§§ 1. 3. 4).

Borgerne er fritagne for al anden *Leding* end den, som Pligten til Forsvaret af Biskoppen og hans Gods medfører. (§ 6). De maa ikke under nogen Form *afhænde Grundejendom* til *verdslige Stormænd* uden Biskoppens særlige Tilladelse og skal, ligesom ogsaa ved Tvangssalg af Grundejendom, først tilbyde den til Biskoppen til gængs Pris (§§ 13. 15).

Borgerne kan ikke stævnes for verdslig Dommer, men kun for Biskoppens Domstole, dog ikke ud over Biskoppens By Roskilde. (§ 16).

Biskoppen styrer Staden gennem sin *Borgfoged*, som er den sædvanlige Mellemmand mellem ham og Borgerne. Disse optræder som et samlet Lav, der i Loven betegnes som *commune civium* eller *communitas*, hvilket Ord er gengivet som Borgerskab. (§§ 1, 4, 9, 10, 13, 15).

Communitas i Loven af 1254 kan utvivlsomt ligestilles med *Edslavene* i *Slesvig, Malmø* og *Roskilde*, og det har ligesom alle andre middelalderlige Sammenslutninger haft *Gildets Karakter*. Men paa Grund af Gejstlighedens stærke Modstand mod Gildevæsnet, er det vel tænkeligt, at de enkelte Gildebrødre i København ikke har aflagt den sædvanlige Ed ved Indtrædelsen i *communitas*, thi de *benævnes aldrig fratres coniurati, Edsbrødre*. Derfor maa den neutrale Oversættelse „Borgerskab“ foretrækkes for „Edslav“.

Borgerskabet styredes sikkert som andre Gilder af en eller flere *Oldermænd*, thi naar det skulde optræde udadtil, f. Eks. i Stadens Styre, kunde det selvsagt ikke optræde i Flok, men det maatte repræsenteres ved sine ledende Mænd, Oldermændene. En lille Købstad som det *ældste Havn* kunde vel nøjes med en *enkelt Oldermænd*, saaledes som det fremgaar af *Saxos* Beretning om Olaf den Helliges Tingstævne i 1027, men en større Købstad var delt i 4 *Fjerdinger*, som hver havde sin *Oldermænd*, ogsaa kaldet *Senior* eller *Senator*.

Slesvigs ældste Stadsret fra omtr. 1200 nævner saaledes 4 Seniorer, en for hver *Fjerding* i Staden. I flere andre danske Købstæder som Viborg, Randers og Lemvig kendes Seniorer eller Senatorer.

Bystyrets Forretninger varetages af *Fogeden* og *Borgerskabet* i Forening. Det er et af Købstadens fornemste Privilegier, at den har sit eget *Byting* og ikke er henlagt under Herredstinget. Paa Bytinget sker al Rettergang og der idømmes de ret drakoniske Købstadstraffe og de dobbelte, i visse Tilfælde tredobbelte Bøder, som tilfalder Biskoppen og Staden, eventuelt tillige den Forurettede.

De sædvanlige Domfældelser sker gennem *Foged* og *Tingmænd*, blandt hvilke Oldermændene eller Oldermændene sikkert fandtes, men i visse Sager erstattes denne Domstol af et Nævn, bestaaende af tre Borgere og tre af Biskoppens Husfolk, blandt hvilke Borgfogeden og hans Klerk vel ofte var udmeldt sam-

men med Oldermændene. (§§ 7, 8, 9). Loven fremhæver som borgerlige Tilidsmænd kun de Borgere, antagelig to Oldermænd, som sammen med to Kanner har Byens Segl i Forvaring (§ 12).

Borgerskabet, eller rettere dets *Oldermænd*, som sikkert allerede i Absalons By har været 4, har den daglige *Administration* af Staden under Ansvar til Borgens *Foged*. Det tilser og vedligeholder Stadens *Grave*, *Volde* og *Plankebefæstninger*. Dersom der sker Misbrug eller Ødelæggelser, har det Paataleretten og skal drage Omsorg for Istandsættelserne indenfor Lovens Frister. Ogsaa andre Stadens *Grave*, nemlig *Afløbsrenderne*, har Borgerskabet Ansvaret for og kan om fornødent ekspropriere Jord til dem. Det anlægger, eventuelt ligeledes efter Ekspropriation, Stadens *Veje* og sørger for deres *Brolægning* i fornødent Omfang, hvilket i den tidligere Middelalder ofte maa forstaas bogstaveligt, idet Hovedgaderne forsynedes med en broagtig eller gulvagtig Belægning med Træplanker. Til Dækning af Udgifterne herved havde man de i Stadens Kasse indbetalte Bøder o. l., ligesom man kunde ekspropriere Tømmer, Sten, Jern eller Kalksten hos Borgerne, om det skønnedes nødvendigt. Og rimeligvis kunde der ogsaa kræves Afgivelse af Arbejdskraft. (§§ 1, 4, 9, 10, 15).

Borgerskabet skal, naar det kræves, stille et *Skib* med 12 Mands Besætning til Biskoppens Raadighed ved Rejser til og fra Skaane. (§ 2).

Borgerskabet har sammen med Fogeden Tilsyn med Købstadens andet store Privilegium, nemlig med *Torvet* og Torvehandelens rette Forløb. Der handles kun i den fastsatte Torvetid, og i dette Tidsrum maa de fremmede Købmænd, ogsaa kaldet *Gæsterne*, vel sælge deres Varer, men de maa kun købe i meget smaa Partier til personligt Forbrug af de gængse Varer som friske Huder eller Lammeskind, Klæder eller Lærred, under en Skæppe Korn eller Flæsk, thi Købstadens egen Detailhandel gaar forud for Gæsternes (§§ 4, 5).

Forøvrigt tilstaar Biskoppen Borgerne Frihed for *Ølgæld* i *Skanør* og fri Sejlads til *Skanør*, og Frihed for *Dagsværk* (Hovarbejde) og *Græsgæld* samt *fri Græsning* for deres Kvæg indtil *Rosbæk*, altsaa paa *Serreslevs* Jord fra Sortedamssøen til Gamle Vartov. Denne Græsningsret maa sikkert stamme fra, at Byen Havn er bygget paa Serreslevs Overdrev, hvortil de senere Fællede næppe hørte, thi de var formentlig i alt Fald til Dels Serreslevs Agerjord.

Stadens Inddragning under Kronen i den første Del af *Erik Klippings* Regeringstid har næppe straks medført synderlige Ændringer i Bystyret. Muligvis har Borgerne i denne Periode frit kunnet danne de af Biskoppen ilde sete Gilder.

Under Kongestyret har Byen sikkert ogsaa kunnet indføre et *Raadmandsstyre*, som den beholdt, efter at Biskop *Peder Skælmssøn* i Maj 1274 paany overtog sin Bispestol, thi i Brevet af 29. Januar 1275, altsaa kun 8 Maaneder senere, nævnes det som en hævdvunden Institution, hvis Vilkaar forbedres.

Brevet af 29. Januar 1275²⁾ er saalydende: Til alle, som ser nærværende Brev, sender *Peder* af Guds Naade *Biskop* af *Roskilde* sin Hilsen i Herren. Vi har, bevægede af Velvillie overfor en Bøn fra vore Borgere i *Købmanhafn*, ment at burde tilstaa dem især et Fortrin, nemlig, at de maa være *fri for al Told*, naar de sejler fra *Købmanhafn* til *Malmøghe*, og saaledes, at der omvendt tilstaas Borgerne i *Malmøghe*, som vil sejle til *Købmanhafn*, fuldt ud den samme Ret. Ligeledes tilstaar vi Borgerne i *Købmanhafn* Frihed til at ordne, fastsætte eller vurdere de Udgifter, som man plejer at bruge ved *Bryllupsfester*, i Overensstemmelse med, hvad der sædvanlig iagttages i *Ribe* eller *Lund*, og den som handler imod denne Forordning skal bøde 3 Mark Penninge til os og ligesaa meget til Staden. Videre tilstaar vi, at saavel rige som fattige paa nævnte Sted, paa Helligdage og Festdage, paa de højeste Helligdage dog kun, naar stor Nødvendighed kræver det, maa føre deres *Gods* fra *Broen* eller fra Skibet, uden nogen Fare for Straf, imod at de til de derværende *spedalskes Underhold* lægger 1 Penning i *St. Olafs Blok*. Yderligere bestemmer vi, at Skibe eller hvilket som helst andet Gods, som ofte paa Grund af Havets Uvejrhed og Vindenes Stormen kommer i Fare mellem *Købmanhafn*, *Amakæ*, *Awarthæha*, og *Scogs houet*, ikke skal regnes for Strandingsgods, som sædvanlig kaldes *Vrag*. Desuden tillader vi, at *Raadmænd* i *Købmanhafn* er fritagne for at afsige *Dom*, Fordømmelse eller Kendelse over *Tyve* og *Røvere*. Ligeledes at de ikke kan tvinges til i nogen Sag at rense nogen ved *Ed*, idet vi tilføjer, at ved en hvilken som helst Kendesgerning, Sag eller Overenskomst er to af nævnte Stads *Raadmænds Vidnesbyrd* tilstrækkeligt og ingen kan rense sig derimod ved *Nægtelsesed*. Vi indrømmer ligeledes, at *Borgere*, der er rede til at sejle, som har egne Grundejendomme i Byen, og som er *stævnedede for Fogeden* i en eller anden Sag eller Sager, i hvilke de vil stræbe at forsvare eller undskylde sig for Retten, maa ikke hindres i at afsejle, idet Rettergangen opsættes, men dette maa de forud ansøge *Fogeden* selv om. For at ikke disse Bestemmelser i Tidens Løb skal tilbagekaldes som ugyldige, har vi for at bekræfte dette Brev forsynet det med vort Segl til *Vidnesbyrd* og Sikkerhed. Givet paa *Hiortholm* i det Herrens Aar 1275 29. Januar.

Brevet indledes med de i det foregaaende omtalte *Privilegier* til Borgerne paa *Malmøsejladsen* m. v. og bestemmer derefter, at *Raadmænd* i Staden skal være fritagne for at afsige *Dom* eller *Kendelse* mod *Tyve* og *Røvere*, og endvidere, at *to Raadmænds Vidneudsagn* skal staa fast og ikke kunne afkræftes af den sigtedes *Nægtelsesed*.

²⁾ K.D. I Nr. 21.

Den første Bestemmelse viser Tilstedeværelsen af en ikke hidtil kendt *Domstol*, i hvilken Raadmænd afsiger Dommen, og fra hvilken Tyveri og Rans Sager nu afvises og overføres til *Bytinget*; den anden Bestemmelse angaar *Raadmænds Vidneførsel for Bytinget*.

Raadmandsinstitutionen er indført efter tysk og særlig efter lybsk Forbillede. I Danmark nævnes Raadmænd tidligst i *Ribe* i 1252, derefter i *København*s Nabolav *Roskilde* i 1273, i *København* i 1275 og i *Flensborg* i 1284. I *Ribe* er Raadmændene og deres Virksomhedsomraade anerkendt 1269 ved den kongelige stadfæstede Stadsret. I *Roskilde* var derimod den ligeledes kongelig stadfæstede Stadsret af 15. Juni 1268 dannet efter samme Mønster som den københavnske af 1254 med et Købstadstyre gennem *Foged* og *Borgerskabets Oldermænd*, idet dog Borgerskabets Lav var formet som et Edslav. I denne By omtales Raadmænd første Gang kort efter Paaske 1473,³⁾ og Raadmandsinstitutionen maa altsaa være indført i Løbet af Femaaret efter 1268. *Flensborg Stadsret* af 1284⁴⁾ taler i sin Indledning om Oldermænd og Raadmænd, men i Bestemmelsen om Valg af nye Raadmænd benævnes Oldermændene paa dansk „*frammærst rathmen*“, paa plattysk „*oldeste ratman*“, altsaa de fornemste eller ældste Raadmænd.

I *København* er Raadmandsinstitutionen vel bleven indført omtrent paa samme Tid som i det nærliggende *Roskilde*.

Undersøger man *Borgerskabets* Funktioner i *Bystyret*, vil det fremgaa af Stadsretterne, at overalt, hvor Borgerskabet i Stadsretten af 1254 gennem sine *Oldermænd* sammen med Fogeden havde Forpligtelser i Byens daglige Liv, f. Eks. ved Vedligeholdelsen af Gader og Render eller Byens Planker og Grave indtræder i den næste Stadsret af 1294 *Raadmændene* i Oldermændenes Sted. Medens derimod *Rettergangen* i 1254 var henvist til *Bytinget*, er der samtidig med Indførelsen af Raadmandsinstitutionen skabt dels et *Raadmandskollegium til Drøftelse af Byens Sager* og dels en ny *Domstol, Raadmændenes siddende Raad*, siden almindelig kaldet *Raadstueretten*, og som i *København* første Gang fremtræder i Brevet af 1275 og senere tydeligere i Stadsretten af 1294.

Da alle andre Omraader og Vilkaar, paa hvilke Borgerskabet hidtil deltog i Bystyret, er bevarede uforandrede, maa man sige, at Indførelsen af Raadmandsinstitutionen ikke er et Brud paa den bestaaende Ordning, men kun en videre Udbygning af denne ved Indførelsen af Raadmandskollegiet og Raadstueretten. Alene af den Grund er det naturligt at antage, at de hidtidige Oldermænd er identiske med de nye Raadmænd, som overtog deres Forretninger. Denne Opfattelse bekræftes ogsaa af de faa Oplysninger, som Arkiverne giver, thi som før

³⁾ Rep. Nr. 413.

⁴⁾ P. G. Thorsen. De med jyske Lov besl. Stadsretter p. 56 ffg.

nævnt betegner Flensborg Stadsret af 1284 ligefrem Oldermændene som „fram-mæst rathmæn“, og i Roskilde forseglers de nye Raadmænd fremdeles med „vort Borgerskabs Segl“, „sigillum nostre communitatis“, der viser sig at være identisk med Roskilde Bys Segl.⁵⁾ Kort sagt, Kontinuiteten er bevaret.

Antallet af Raadmænd i det nye Kollegium kunde i de forskellige Købstæder variere fra 12 til 4. Flensborg havde 12, af hvilke Oldermændene altsaa var de „fram-mærste“, Ribe havde 8 med 4 fra det foregaaende Aar som en Art Reserve, medens *København* i 1275 synes at have indskrænket sig til at gøre sine 4 Oldermænd til Raadmænd. Vi kender deres Navne fra Biskop *Peder Skælmssøns* Bekræftelse af Stadsretten af 1254,⁶⁾ nemlig *Olaf*, kaldet *Gute*, *Ansam*, *Adam* og *Alardus*, kaldet *Grøning*. Deres Navne bærer Præg af, at Borgerskabet har et stærkt udenlandsk Islæt, thi ingen af Raadmændene synes at være af dansk Afstamning, men den første efter sit Tilnavn at dømme, en Gotlænder, de øvrige af tysk eller hollandsk Rod, den sidste vel fra Groningen.

Selv om *Antallet* af Raadmænd kunde variere, var *det normale Antal* 12 ved et fuldstændigt Bystyre, og en Købstad med det halve Antal siges i Sverige at have „halv Stadsret“.⁷⁾

Det tilsvarende Udtryk, at *København* hidtil kun havde haft Stadsretten delvis, men nu fik den fuldkommen, bruges af Biskop *Ingvar Hiort*, da han 2. Sept. 1289 stillede Borgerne en ny Stadsret med 12 Raadmænd i Udsigt.⁸⁾

3. Maj 1281 tillod *Biskoppen*, at Foged og Raadmænd forøgede Stadens Embedsstand med en *Pundere*, d. v. s. en Vejermester og Vrager, som skulde sætte Vægt og Pris paa Varer og Maal paa det indførte tyske Øl.⁹⁾ 25. Marts 1292 bestemmer Biskop *Jens Krag*, at der skal indføres en *Stadsbog* eller *Tingbog*, i hvilken alle paa Bytinget eller for Raadet behandlede Sager skal indføres. I dette Brev nævnes de 12 nye Raadmænd ved Navn; blandt disse synes 3 eller 4 at være fremmede, medens de øvriges Navne har dansk Præg.¹⁰⁾

Den nye *Stadsret af 1294* er langt udførligere end den foregaaende. Den optager i Hovedsagen Bestemmelserne fra 1254 og fra Brevene i 1275 og 1281, og giver yderligere fyldige Oplysninger om det nye Bystyre.

⁵⁾ Rep. Nr. 436. 20. Decbr. 1277. Nr. 462. 29. Juni 1280.

⁶⁾ K.D. I Nr. 22.

⁷⁾ Ad. Schück. Sveriges stadsväsen under medeltiden. Nordisk Kultur XVIII p. 40.

⁸⁾ K.D. I Nr. 30.

⁹⁾ K.D. I Nr. 27.

¹⁰⁾ D.D. I Nr. 31.

2. STADSRETTEEN AF 29. JANUAR 1294

Til evindelig Ihukommelse. Efterfølgende Love er udgivne af Biskoppen af Roskilde med hans Kapitels Raad og modtagne af Borgere i København til Gavn for Indbyggerne af Staden Havn, og for dem, som kommer til den.¹¹⁾

1. Da man ikke alene skal afholde sig fra det Onde, men ogsaa fra Lejlighed til at gøre ondt, bestemmes, at fremtidig maa ingen som helst i Havn afholde, hverken hemmelig eller aabenbare, nogen af de *Foreninger* eller *Broderskaber*, som sædvanlig kaldes *Gilde* eller *Hwirwing* eller nogen som helst andre Forsamlinger i Omgaaelse af denne Vedtægt, hvorved denne sunde Bestemmelse i nogen Grad kan hindres.¹²⁾ Men den, som forsøger at omgaa denne Bestemmelse, skal betale 40 Mark, af hvilke Halvdelen ydes til Biskoppen og Halvdelen til Staden Havns Borgerskab. Men hvis Overtræderen af denne Bestemmelse er ude af Stand hertil, skal han uddrives af Staden med Vanære, og han maa ikke vende tilbage, og enhver, som med Vidende tager den, som saaledes er uddrevet, i Herberg, skal betale 3 Mark.

2. Da flere *Ting* er forsøgt i Havn til Svig og Skade for Roskilde Kirken og Stadens Lov og til Tynge for dens Borgere,¹³⁾ skal der gøres virksom Umage for, at de tilbagekaldes og paases, at de ikke sker i Fremtiden. Og den, som gribes i at hindre dette, betaler 3 Mark til Biskoppen og lige saa meget til Borgerskabet.

3. Da Staden Havn er bleven alvorlig skadet ved *Laan*, som den ofte har gjort i *Borgerskabets Navn*, hvorved rige er bleven fattige og de, som syntes at have noget, nu tigger deres Brød, forbydes det, for at hindre dette baade nu og siden, at nogen som helst i Borgerskabets Navn yder noget *Laan* til nogen Mand. Dersom det sker, skal selve Borgerskabet betale Biskoppen det dobbelte. Men det forbydes ingen at yde *Laan* af sit eget og i eget Navn til hvem, han vil.

4. Det bestemmes, at *fremmede Købmænd* maa ikke sælge til nogen Varerne i deres Skibe eller paa Broen, men de skal stille dem til Salg paa *Torvet* eller i *forud lejede Boder*.¹⁴⁾

5. Det bestemmes, at *Fisk* og *Kød*, som de vil sælge som Varer, maa *ikke saltes* i deres *Skibe*. Hvis de gør det, fortages de saaledes saltede Varer.

6. Det bestemmes, at ingen maa føre *falske Varer*, *Guld*, *Sølv* eller *falsk Mønt* til *Havn* og bestemmes, at hvis nogen findes i Staden Havn med falske

¹¹⁾ K.D. I Nr. 33.

¹²⁾ 1377 tilføjer: hvis ikke det er *Gilder*, som Biskoppen har indstiftet med sit Kapitels Samtykke.

¹³⁾ 1377 tilføjer: som ved Salg af *Grundejendomme* og *lignende*.

¹⁴⁾ 1377 tilføjer: ellers fortages de solgte Varer og Betalingen.

Varer, Guld, Sølv eller falsk Mønt, fortaber han dem. Men hvis han findes at sælge dem med Vidende, eller at ville bruge dem ved Byttehandel, skal han straffes haardere efter Fogedens og Raadmændenes Kendelse.

7. Det bestemmes, at ingen maa sælge Grund i Staden Havn, førend Køberen er bleven Borger der, ellers fortaber han Grunden med dens Bygninger.

8. Ingen regnes for *Borger i Havn*, førend han har ydet Biskoppen¹⁵⁾ Troskabsed,¹⁶⁾ og enhver Borger i Havn, som har svoret Lydighed til nogen anden Herre end Roskildebiskoppen, skal inden tre Maaneder derefter sælge det Arve-gods, han har i Havn og ikke længere regnes for Borger.

9. Dersom en *Kvinde*, boende i Havn, ægter en Mand, som kaldes Herræ-man, skal hun forlade Staden Havn¹⁷⁾ og sælge sit Arve-gods eller efterlade det til sine Arvinger, hvis de er Borgere i Havn, indenfor de forskrevne 3 Maaneder.

10. (1. 1254). Enhver, som indenfor Stadens Mure og Grave *forser sig* saaledes, at han skal bøde 40 Mk., skal først bøde 40 Mk. til Biskoppen, dernæst for samme Sag andre 40 Mk. til Biskoppen og Staden i Fællesskab, saaledes at Halvdelen tilfalder Biskoppen og Halvdelen til Stadens Brug, og paa samme Maade forholdes ved alle andre Sager undtagen med 9 Ørtugs Bøder, som Borgerne modtager helt til Stadens Brug og Fogeden helt paa Biskoppens Vegne. Men hvor der ved Biskoppens nye Vedtægter i disse Artikler er indrømmet 40 Mk. til Stadens Brug, kan Borgerne modtage dem helt, uden Vanskelighed. Men hvad de saaledes modtager til Borgerskabet, bør de anvende til *Stadens Gavn*, nemlig til at bygge Grave, Planker og Broer, for hvilke og andre Stadens Indtægter Stadens Kæmnerne i Biskoppens og Raadmændenes Nærværelse aflægger *Regnskab* i det mindste en Gang om Aaret, naar Biskoppen kræver det.

11. (2. 54). Dersom Roskildebiskoppen paa Embeds Vegne i egen Person vil drage til Skaane, skal Borgerne holde ham med et *Skib*, med 12 Søfolk, som skal rejse ud, vente og rejse tilbage paa Stadens Bekostning; hvis der mangler nogen i Tallet, skal Borgerne betale Biskoppen Udgiften og Forskellen og for hver manglende Sømand 3 Mk.

12. (3. 54). Hver og en af Borgerne skal en Gang om Aaret betale *Mitsummersgiæld* undtagen de, som Biskoppen af særlig Naade har fritaget.¹⁸⁾

13. (3. 54). De, som driver *Boder* for at sælge *Øl*, skal aarlig betale to Øre, nemlig en om Vinteren og en om Sommeren paa sædvanlig *Vis*,¹⁹⁾ undtagen af Maltgøring, som betales til Biskoppen.

¹⁵⁾ 1377 siger: Fogeden i Biskoppens Navn.

¹⁶⁾ 1377: aflagt Ed paa at overholde Lovene i Havn og Troskabsed.

¹⁷⁾ 1377 tilføjer: indenfor de 3 umiddelbart følgende Maaneder.

¹⁸⁾ 1377 tilføjer: og den, som ikke betaler til den fastsatte Termin, bøder 3 Mark.

¹⁹⁾ 1377 tilføjer: og den, som ikke betaler til den sædvanlige Termin, betaler 3 Mark.

14. (5. 54). Ingen *Gæst* maa paa *Torvet købe* Korn i Skæpper, Flæsk, Kød, Dyr, bestemt til Føde, i Mængder, som Varen plejer at sælges; hvis det sker, fortaber Køberne det saaledes købte. Og enhver Borger, som svigagtigt køber saadant for Gæstens Penninge, bøder det købtes Værdi.

15. (4. 54). Ingen *Gæst* maa *købe* friske Huder eller Lammeskind eller skære Klæde eller Lærred eller *udsætte Skammel* med Varer paa *Torvet*, og den, som gør det, fortaber, hvad han har købt eller solgt.

16. (6. 54). Ingen Borger er pligtig at gøre nogen *Leding* til Skibs, til Hest eller under Vaaben, uden for at forsvare Biskoppen eller Kirkens Gods, dersom der gøres noget Angreb herpaa, og dog kun saa nær Staden, at man kan komme frem og tilbage paa samme Dag, med mindre Nødvendigheden er saa øjensynlig for, at deres Hjælp kræves i længere Tid. Til at forsvare dette af alle Kræfter og Evner, skal alle være lige forpligtede under Fortabelse af hele deres Hovedlod. Men denne Vedtægt skal forstaas med Forbehold af det kongelige Paabud, gyldigt for Riget mod Indtrængen af dettes Fjender og til Fædrelandets Forsvar.

17. (7. 8. 54). Dersom der indenfor Stadens Hegn tilføjes nogen af Borgerne eller af Kannikerne eller af fremmede Købmænd eller af deres Husfolk eller nogen af Biskoppens Husfolk nogen *Overlast* eller andre Forurettelser, skal alle Borgere i Nabolaget, som er vidende derom, ile den forurettede til Hjælp, ved Nat eller Dag, om Klokken ringer eller ikke; den, som ikke gør det, straffes med Fortabelse af sin Hovedlod, naar han er overbevist ved 4 af sine Naboers eller i det mindste 2 af sine nærmeste Naboers Vidnesbyrd. Men hvis der saaledes er begaaet Optøjer, fastsættes Straffen efter selve Overlasten eller Forurettelsens Størrelse af 3 Borgere og 3 af Biskoppens Husstand, alle 6 forud edsvorne, at de vil domme retfærdigt, og hvis de ikke kan enes, skal Biskoppen udnævne en syvende, edsvoren som før sagt, og da staar Flertallets Dom ved Magt.

18. (9. 54).²⁰⁾ Dersom i *Fredstid Gravene forringes* eller *Plankerne falder ned* ved nogen Mands Forseelse eller Vanrøgt, skal han inden 3 Dage begynde at istandsætte dem og fortsætte med at bringe dem tilbage til deres tidligere Stand. Men frygtes der for Krig, skal de helt istandsættes samme Dag, gør han det ikke, skal Staden gøre det, og siden ansættes de hafte Udgifter og Bøder paa førnævnte Maade efter Brødens og Trodsighedens Størrelse.

19. (10. 54).²¹⁾ Det bestemmes, at om nogen ikke udfører *Veje* eller andet, som af Foged og Raadmænd skønnes gavnligt, da straffes han af disse efter Brødens Art.

20. (12. 54). Intet Brev maa *forsegles* med *Stadens Segl*, før det er under-

²⁰⁾ 1377: § 18 mangler.

²¹⁾ 1377: § 19 mangler.

søgt af Borgens Foged og sammes Klerk og af de to Raadmænd, som vogter Seglet, og som har Nøglen til Seglets Gemme, og den anden Nøgle har nævnte Foged og Klerk paa Borgen. Hvis der handles herimod, skal de, som har Nøglerne til nævnte Segl, straffes efter Biskoppens Dom.

21. Det bestemmes, at Raadmændene skal tilkalde *Fogeden* paa Borgen til hver enkelt *Forhandling*, som de afholder i Fællesskab, og intet maa begynde eller slutte, uden at han er til Stede eller den, som han sender i sit Sted af vore Husfolk, dersom han personlig er forhindret. Hvis der handles herimod, skal hver Raadmand, som var til Stede i en saadan *Forhandling*, bøde til Biskoppen 3 Mk. og lige saa meget til Stadens Gavn.

22. (13. 54). Borgerskabet har lovet saavel paa egne som paa dets Arvingers Vegne og bekræftet det med Ed, at i Fremtiden skal det ikke være nogen *Borger* tilladt at pantsætte eller behæfte, give, sælge, mageskifte eller under nogen Form *afhænde sin Grundejendom* til nogen *Fyrste* eller *Ridder* eller Mand, som almindeligvis kaldes *Herræman* eller til noget *aandeligt Sted*, men hvis nogen af Nødvendighed er tvungen til at afhænde sin Grundejendom, er det ingenlunde tilladt ham at gøre dette, med mindre han giver *Biskoppen* et lovligt Salgstilbud, og drister nogen sig til at handle anderledes, skal hans Skøde være ugyldigt og ikke opnaa betryggende Stadfæstelse, hvor meget det end iøvrigt kan synes skærmet af Loven. Dog skal han ikke sælge dyrere til Biskoppen end efter almindelig Værdsættelse af Grundejendomme og Huse. Men vi vil, at denne Vedtægt ogsaa udstrækkes til de Agre, som nogle Borgere har ved Staden Havn.

23. (14. 54). Ingen, hverken Enke, Forældreløs eller Myndling inden for Staden maa tage nogen *Værge* eller *Forsvarer* i sin Sag, som lever udenfor Staden, uden Biskoppens særlige Tilladelse. Den, som handler herimod, skal bøde til Biskoppen 20 Mk. og lige saa meget til Stadens Gavn.

24. Det bestemmes, at overalt, hvor for nogen Handling Bøder skal gives til Biskoppen og Staden, skal den forurettede først tilfredsstilles, dernæst Biskoppen og siden Staden, og hvis Borgerne handler derimod, mister de Bøderne, og de tilfalder Biskoppen.

25. (15. 54). Det bestemmes, at ingen, som har Grundejendom i Staden,²²⁾ for denne Grundejendoms Skyld har Stemme og Magt til paa nogen som helst Maade at *hindre Stadens fælles Gavn*, nemlig at *Grave* eller *Veje*, hvor det efter forstandige Mænds Raad synes Biskoppen nyttigt, og der gives tilstrækkelig Godtgørelse, naar selve Grundejendommen mistes. Og hvis Raadmændene af nogen *Borger* kræver Tømmer, Sten, Jern eller Kalksten eller lignende, da skal ingen vove at modsige, under Straf af at fortabe det krævede, naar der gives tilstrækkelig Pris for samme.

²²⁾ 1377 tilføjer: Havn.

26. Det bestemmes, at alle Steder, paa hvilke *Varer* skal sælges,²³⁾ anordnes og fastsættes i Fremtiden af Biskoppen, efter at Raadmændenes Raad er indhentet.

27. (1275).²⁴⁾ Det bestemmes, at i enhver Kendsgerning, Sag eller Overenskomst, hvori to *Raadmænd* i Havn har givet *Vidnesbyrd*, skal ingen værge sig ved *Benægtelsesed*.

28. Det bestemmes, at *Nægtelsesretten* fremtidig *ophæves* imellem Borgerne i Havn, naar kun det modsatte kan bevises ved tre Borgere eller i det mindste ved to vederhæftige og troværdige Vidner, men det Vidne, som overbevises om falsk Vidnesbyrd, skal i Evighed regnes for æreløs og maa ikke stedes til nogen retslig Handling. Men naar nogen Sag er tvivlsom og ikke til fulde kan bevises, skal den anklagede værge for sig med *Nægtelseseden* paa gammel Vis.

29. Naar nogen, som det før er sket, er bleven overbevist om at have gjort sig Umage for, at Byen Havn fik et *andet Styre* end *Biskoppen af Roskilde*, som er den sande Herre efter gejstlig og verdslig Ret, eller som godkendte, at en anden havde Styret i den, skal alt hans Gods tilkendes Biskoppens Kasse, og han skal uddrives skammeligt af Staden, dog uforkrænket den Ærbødighed, som skyldes Herre Kongen af Danmark, og som skal vises ham overalt og især, naar han kommer til Staden Havn.

30. Den der, som det før er sket, er bleven overbevist om at være *Forræder* mod Staden, fortaber alt sit Gods, Halvdelen til Biskoppens Kasse og den anden Halvdel til Stadens Gavn. Den samme Straf lider enhver, som røber Raadmændenes hemmelige Forhandlinger.

31. Den der er bleven overbevist om med Vidende at hjælpe en, som vilde forraade Staden, brænde, hæрге eller begaa Grusomhed i den, straffes paa samme Maade.

32. Den som er bleven overbevist om ved Raad, Hjælp, Gunst eller Daad at have virket til, at *Biskoppens Borg i Havn* blev indtaget, brændt eller ødelagt, fortaber alt sit Gods til Biskoppen og hensættes, hvis han fanges, i et evigt Fængsel; den samme Straf lider den, som vil hindre Biskoppen eller nogen af hans Husstand i at gaa ind eller ud af hans Borg.

33. Hvilket *Paabud*, som *Biskoppen* eller hans Foged i hans Navn maatte gøre til Tid og Sted, naar Tidens Krav fordrer det, skal efterfølges i Havn under den Straf, som maatte være knyttet til Paabudet.

34.²⁵⁾ Dersom nogen bliver udsat for *Overlast* eller nogen Fare i Biskoppens Borg eller ved Borgen, skal Borgerne saa hurtigt de faar det at vide, komme

²³⁾ 1377 tilføjer: offentligt og for Borgerskabet.

²⁴⁾ 1377 § 27 mangler.

²⁵⁾ 1377. § 34 mangler.

til Hjælp i denne Fare; den som overbevises om ikke at have gjort dette, fortaber sin halve Hovedlod til Biskoppens Kasse. Paa samme Maade skal Biskoppens Husfolk fra Borgen komme Staden til Hjælp, dersom de bliver kaldte, dog fraregnet Vagten i Borgen.

35. Naar nogen bliver overbevist om offentlig at holde *Slegfred* i Staden Havn, da skal begge straffes efter Biskoppens Dom.

36. Naar nogen Borger i Havn rejser *Klagemaal over Biskoppen* for en *verdslig Dommer*, skal alt hans Gods fortabes til Biskoppens Kasse og Overtræderne udjages af Staden uden at kunne vende tilbage.

37. Naar nogen Borger bliver overbevist om at have rejst *Klagemaal* for en *verdslig Dommer* over sin *Medborger* eller over en *Gæst* for en Forseelse, som er sket i Havn, uden Biskoppens særlige Tilladelse, skal han lide den oven angivne Straf, dog saaledes at Halvdelen af hans Hovedlod tilfalder Biskoppen, den anden Halvdel Stadens Gavn.

38. Naar nogen Borger i Havn bliver overbevist om *ikke at have ydet Hjælp* til Biskoppens Foged eller til hans Tjenere, som vogter Staden, naar han blev kaldt af dem, skal han bøde 10 Mark, anden Gang overbevist 20 Mark, tredje Gang overbevist om det samme fortabe sin Hovedlod og udjages af Staden.

39. Naar nogen bliver overbevist om at have brugt *Trudsler* mod en anden, skal han stille Borgen, at han ikke ved Raad eller Daad, hverken selv eller ved andre vil skade ham; dersom han ikke vil stille Borgen, fortaber han alt, hvad han har i Havn og udjages af Byen.²⁶⁾

40. Den som truer *Staden* med at ville *afbrænde* den eller lade den afbrænde, straffes efter Fogedens og Raadmændenes Dom.

41. Den som *forser sig* i Staden og *flygter*, hans Navn skrives i Stadens Bog, og kan han gribes, straffes han i Forhold til Forseelsen.

42. Alle *aandelige Sager* skal behandles og afgøres efter kanonisk Ret.

43. Ingen *Arv i Testamente* udbetales til nogen, saalænge det er fastslaet, at noget af den afdødes Gæld er ubetalt.

44.²⁷⁾ Det forbydes, at nogen samler noget *særligt Møde* i Havn for at forhandle visse Sager, med mindre Fogeden og Raadmændene mener, at det bør indkaldes; de som handler derimod, fortaber deres Hovedlod, som skal deles ligeligt mellem Biskoppen og Staden, men Hovedmanden i det Møde skal foruden den nu fastsatte Straf udjages af Staden uden at maatte vende tilbage, og er der flere Hovedmænd, sker der hver enkelt det samme.

45. Ingen maa *bære Vaaben* indenfor Staden Havns Porte; den som handler derimod, bøder 10 Mark til Biskoppen og 10 til Staden. Men fra denne Straf

²⁶⁾ 1377 mangler Ordene: og udjages af Byen.

²⁷⁾ 1377 § 44 mangler.

er undtagen Biskoppens Husfolk, som skal bevogte Staden Havn. Men den Gæst, som kommer indenfor Portene, skal aflægge Vaabnene i Herberget, i hvilket han tager ind, og Husbonden skal meddele ham, at dette er Stadens Lov. Men vil den modtagne Gæst ikke aflægge Vaabnene, skal Borgeren ikke beholde ham i sit Hus; den som gør det, skal bøde 10 Mark til Biskoppen og lige saa meget til Staden.

46. Ingen kan blive *Borger i Havn* uden skriftlige Vidnesbyrd eller gode, troværdige Vidner fra det Sted, hvor han før plejede at bo.

47. Dersom nogen *Borger køber* noget, som *Biskoppen* siger er *nødvendigt* til hans eget Brug, skal han modtage Indkøbsprisen og ikke mere, og afstaa det til ham. Borgere, som kommer andet Steds fra og køber her, er undergivne den samme Lov.

48. Enhver, som er *født i Havn*, og som forstaar, vil og kan udøve noget Haandværk, det være Skomageri, Felberederi etc., skal intet betale for at arbejde udover en Øre til Fogeden og en Øre til Staden for sit Haandværksskilt.

49. Naar der *opkræves Skat* i Havn, skal enhver betale efter sin Ejendoms Værdi og intet der udover.

50. Ingen *Gæst* maa købe *Fisk* eller andre Fødemidler før det Klokkeslet, der er fastsat for Borgernes Indkøb,²⁸⁾ og han fortaber, hvad han saaledes har købt, og heller er det nogen Borger tilladt at bemægtige sig en anden Borgers Indkøb, men det maa alene Biskoppen, hvis han er i Staden og har det nødigt.

51. Enhver som vil gøre *Barnesko*, maa gøre det uden Bøde, og det er Skomagerne tilladt at købe Huder og Skind, der er nødvendige for dem, uden Bøde.

52. Det er enhver Bager tilladt at *bage Brød*, saa ofte han vil, og enhver af Bagerne, som vil hindre ham, skal bøde til Biskoppen 3 Mark, lige saa meget til Staden og lige saa meget til den forurettede.

53. Den som *bryder Freden*, naar Herre Kongen eller Biskoppen er til Stede i Havn, bøder til den krænkede 40 Mark og lige saa meget til Biskoppen og lige saa meget til Staden.

54.²⁹⁾ Den *Raadmand*, som bliver overbevist om, medens han er i Embede, at *modtage Gaver eller Løfter derom* af nogen, som havde eller haabede at faa Sager, skal bøde det dobbelte af det, han modtog eller fik Løfte om, til Biskoppen og lige saa meget til sine Medbrødre, og han skal for stedse være æreløs.

55.³⁰⁾ Den, som *optræder som Raadmand i Havn*, og ikke er indsat af Biskoppen af Roskilde, skal fortabe sin Hovedlod og aldrig i Fremtiden kunne blive Raadmand.

²⁸⁾ 1377 tilføjer: paa Torvedagen.

²⁹⁾ 1377. § 54 mangler.

³⁰⁾ 1377. § 55 mangler.

56. Om nogen trænger ind og dræber en anden indenfor Staden Havns Planker, skal han hensættes i et evigt Fængsel.

57. Om nogen saarer en anden med Sværd, Spyd eller Vaaben af anden Art, skal for et enkelt Saar bøde 6 Mark til den krænkedede, for et dobbelt 12, Biskoppen lige saa meget og Staden lige saa meget, og for hvert Ben, som drages ud deraf, bødes efter de gamle Landslove, og bliver der nogen Lyde af Saaret, skal denne vurderes af Fogeden og Stadens Raadmænd.

58.³¹⁾ Enhver Fattig, som gør Dumheder, og som ikke har Penge til at betale med, skal overgives til Straf efter Fogedens og Raadmændenes Kendelse.

59. Om nogen afhugger en andens Fod eller Haand eller udriver hans Øje, bøder han den krænkedede 40 Mark, Biskoppen 20 og Staden lige saa meget.

60. Den, som slaar en anden med Stav, udraget Sværd, Sten, Kolle, Ben eller lignende, bøder til den krænkedede 6 Mark, til Biskoppen 3 og til Staden lige saa meget, men slaar han den anden det, som man kalder *threl barth*, bøder han til den krænkedede 40 Mark, til Biskoppen 20 og til Staden lige saa meget.

61. Den, som giver en anden en Kindhest eller drager ham efter Haarene eller paa fornærmelig Vis tager ham i Næsen eller Ørerne eller river i hans Kinder eller Klæder med Hænderne, med Sværd eller Kniv uden at volde Kød-saar, eller støder ham ud i Skarn, bøder til den krænkedede 3 Mark, til Biskoppen lige saa meget og til Staden lige saa meget.

62. Den, som spiller med Tærninger og som faar en Kindhest eller drages efter Haaret af sin Medspiller, faar intet af den fornævnte Bøde, og den, som dræbes under Tærningsspil, skal ikke begraves paa Kirkegaarden.

63. Den, som gaar ind i en andens Hus for med velberaad Hu at slaa Husbonden eller en hvilken som helst anden i hans Hus, skal bøde til den slagne 40 Mark, til Biskoppen lige saa meget og til Staden lige saa meget og til den, som ejer Huset, lige saa meget, men den, som saaledes gaar ind i en andens Hus og dræber nogen, skal hensættes i et evigt Fængsel, fordi det kaldes *Orbotarmaal*.

64. Hvis nogen skyder Pil eller Spyd eller Slyngesten eller noget lignende ind i en andens Gaard eller Hus for at skade og dræbe nogen, hvilket kaldes *Orbotarmaal*, og hvis den saaledes krænkedede ikke dør, betales til den krænkedede 40 Mark, til Biskoppen og til Staden lige saa meget og til Ejeren af Gaarden

³¹⁾ 1377. Efter § 58 indskydes en §: Dersom nogen *Borger* i Havn bliver fundet hos en *verdslig Dommer* at virke *hemmeligt* eller aabenbart, selv eller ved Mellemmænd, for at de af *Roskilde Biskop* med hans Kapitels Samtykke nu eller i Fremtiden *givne Love* (ikke) godkendes eller iagttages, skal han ikke alene anses for *Mensvoren*, men desuden berøves sin *Hovedlod*.

eller Huset lige saa meget, og den, som dræber eller saarer nogen i et Skib, straffes med de nys nævnte Straffe.

65. Den, som *bryder Freden* i det Hus, som kaldes *Endeboth*, og mellem Skibenes Indløb paa begge Sider af den store Borg, bøder til den krænkede 40 Mark, til Biskoppen lige saa meget og til Staden lige saa meget.

66. Den, som med Villie *kaster en anden i Vandet*, bøder til den krænkede 20 Mark, til Biskoppen lige saa meget og til Staden lige saa meget.

67. Den, som holder nogen *Forbryder*, som vil flygte fra Staden, tilbage og overgiver ham til Fogeden, skal have en Del af de Bøder, som nævnte Forbryder skal betale efter Fogedens og Raadmændenes Skøn.

68. Den, som *overtræder Staden Havns Love*, og som ikke har Gods indenfor Staden, der strækker til til Bøderne for hans Forseelse, skal stille Mænd, som borger for ham, men hvis han ikke kan faa saadanne, skal han overgives til Biskoppens og Stadens Varetægt, indtil han har tilfredsstillet det, som kræves.

69. Der skal være *almindeligt Torv i Havn* hver Onsdag og hver Lørdag, og den, som bryder Freden i disse Dage i Staden Havn, skal bøde til den krænkede 40 Mark, lige saa meget til Biskoppen og lige saa meget til Staden. Men denne Fred skal være fra Solopgang til Vesperklokken ringer.

70. Naar *nogen dør*, hvis *Arvinger er Børn*, som endnu ikke er kommen til Skels Aar, skal disse Arvingers *nærmeste Slægtning* modtage Godset i Fogedens og Raadmændenes Nærværelse, idet han stiller tilstrækkelig Borgen indenfor Staden for, at dette Gods overgives dem, naar de kommer til Skels Aar, men hvis Ildløs udenfra fortærer disse Arvingers Huse, er han ikke forpligtet til at overgive dem til dem. Vil eller kan han ikke stille Borgen, skal Raadmændene modtage Børnene og deres Gods i Fogedens Nærværelse og paa samme Maade overgive dem Arven, naar de kommer til Skels Aar.

71. Hvis *nogen dør uden* at have *Arvinger*, skal *Raadmændene* i Fogedens Nærværelse modtage hans Gods og vogte det, og hvis en lovlig Arving kommer indenfor Aar og Dag, skal han i Fogedens Nærværelse modtage førnævnte Gods. Men hvis ikke, tilfalder det Biskoppens Kasse.

72. Ingen kan tiltræde nogen *Arv*, før al den afdødes Gæld er betalt.

73. Ingen, som bereder til *Bryllup*, maa have mere end 30 Brikker med 5 Retter, og af hver Brik betales hver Dag fire Ørtug, undtagen for Klerke. Har han flere, bødes 1 Mark til Biskoppen og lige saa meget til Staden.

74. Borgernes *Tyve* skal fra den Tid, de fanges, være i Fogedens Varetægt indtil førstkommende Tingdag; herfor betales 4 Penninge aarlig af hver Husstand. Og hvis en *Gæst*³²⁾ tager sin *Tyv* i Havn, betaler han til Fogeden en

³²⁾ 1377 har flg. Ordlyd: Men Gæsten betaler for sin Tyv en halv Mark til Fogeden, og han dømmes paa første Tingdag efter Stadens Love.

halv Mark og fører Tyven med sig; men hvis Tyven føres for Tinget, skal han dømmes af Borgerne.

75.³³) Hvad som helst *Raadmændene vedtager* eller *forordner* med Biskoppens Samtykke og Villie, skal staa fast, og den, som taler derimod, fortaber sin halve Hovedlod.

76.³⁴) Bliver der for *Raadmændene i siddende Raad* og i Fogedens Nærværelse rejst og afgjort noget Spørgsmaal i Følge Loven, som er givet Staden af Biskoppen eller som vil blive givne i Fremtiden, eller i Følge Vedtægter, der er forstandige og godkendte, skal det staa fast, kirkelige Sager undtagne; men den, som handler derimod, skal bøde til Biskoppen og Staden sin halve Hovedlod.

77. Ingen maa stævnes for *verdslig Ret* uden ved *Bysvend*, som bærer en Stav med Biskoppens Mærke, som skal stævne den paagældende i to Naboers Nærværelse, og ingen bør stævnes af ham uden til *Tinget* eller til det Sted, som kaldes *Endeboth*, eller der hen, hvor Raadmænd og Foged sidder i Raad, dog Biskoppens Ret uforkrænket til at stævne til hvilket Sted, han vil.

78. Den, som er *stævnet og ikke møder*, betaler første Gang til Biskoppen 6 Øre, anden Gang 12 Øre, tredie Gang 3 Mark, fjerde 40 Mark; siden skal han og alt hans Gods være i Biskoppens Magt.

79. Enhver *Borger* i Havn, som *forlader Staden* for sine Forretninger, og som vil være borte i over 6 Dage, skal stille en Fuldmægtig for sig, ellers stævnes han og straffes som genstridig. Det samme sker med den syge, som ikke stiller en Fuldmægtig inden for en Maaned efter hans Sygdoms Begyndelse.

80. Den, som findes ikke at have *ret Alen, Skæppe, Vægt, Punder, Besmer* eller deslige, bøder første Gang 3 Mark, anden Gang 6 Mark, tredie Gang fortaber han sin Hovedlod og skal være æreløs.

81.³⁵) Den, som *bortfører Stadens Værn*, overgives til Raadmændenes og Fogedens Dom.

82.³⁶) Den, som *bryder Stadens Bomme* eller *Befæstning*, bøder til Biskoppen 40 Mark og til Staden lige saa meget; dersom han er fattig, sendes han i Stadens Fængsel.

83. Den, som *stiger over de Bjælker*, som beskytter Havnen, lider den samme Straf. Men den, som gaar under *Plankerne* eller løsner Planker, for at komme ind, straffes med lignende Straf. Den, som bortfører Sten, lagt til Stadens Værn, straffes paa lignende Vis, som før sagt.

³³) 1377 § 75 mangler.

³⁴) 1377 § 76 mangler.

³⁵) 1377 § 81 mangler.

³⁶) 1377 § 82 mangler.

84. Den, som overbevises om at have *slaaet* nogen af *Vægterne*, bøder til Biskoppen 40 Mark og lige saa meget til Staden, og dersom han ikke evner det, sendes han i Stadens Fængsel. Men hvis han ikke kan overbevises, og Mistanken er imod ham, skal han rense sig med 6 Nævninge. Men den Vægter, som slaar nogen uden bestemt Grund, skal lide den samme Straf.

85. *Vægterne* skal føre den, som om *Natten strejfer* om i Staden, til hans Herberg, og hvis han intet Herberg har, skal han stille Mænd som Borgen, ellers skal han være i Stadens Varetægt til om Morgenen, at han kan klare for sig.

86. Naar *Brandklokken* ringer, skal alle Vægtere være paa deres Poster indtil den Tid, da samme Klokke ringer om Morgenen, og da skal Portvægterne være til Stede indtil Ringningen³⁷⁾ om Aftenen; den, som ikke gør dette og overbevises, bøder 3 Mark til Staden eller sendes i Fængsel. Ved nævnte Klokkens Ringning lukkes og aabnes Portene og Havnen.

87. Den *Kvinde*, som er bleven *Enke*, skal tage Værge inden 6 Uger næst følgende, og gør hun det ikke, skal hun bøde 3 Mark til Biskoppen og lige saa meget til Staden.

88. Hvis *nogen dør*, som har *Børn*, som endnu ikke er kommen til Skels Aar, skal *Raadmændene* tilse deres Gods og vurdere det og stille Borgen, at deres Moder ikke skal øde og forbruge deres Gods.

89. Dersom nogen, som *indtræder i et Kloster*, har Grundejendomme eller Huse, skal han sælge dem til Borgere efter at have tilbudt Biskoppen dem og føre de rede Penge med sig.

90. Dersom nogen *som Barn indtræder i et Kloster* mod sin Faders Villie, skal han i Fremtiden intet modtage af sin Fædrearv eller Mødrearv.

91. Ingen har Magt til at kræve den Part, som kaldes *Howællot*, medens Forældrene er i Live, undtagen dersom de er paa Veje til at ødelægge deres Gods.

92. Dersom en *Datter gifter sig mod sin Faders Villie*, modtager hun intet af sin Fædrearv eller Mødrearv, saa længe Forældrene lever.

93. Dersom en hjemmeværende *Søn af en Borger taber* mere end 1 Øre i noget Spil, skal den vindende ikke have mere.

94. Ingen *Borgers Tjener* maa tabe mere, end før er sagt, men den, som vinder, fortaber alt.

95. Dersom nogen har en *lovlig Hustru* og tilsidesætter hende for en anden, og han ikke kan forbedres gennem Kirke og gennem en Bandsættelse herfor, som har varet et Aar, overgives han til Straf efter Fogedens og Raadmændenes Dom. Det samme sker enhver, som er offentlig bandsat, naar Bandsættelsen har varet et Aar.

³⁷⁾ 1377 skriver: Klokkens Ringning.

96. Dersom nogen med Villie saarer eller slaar en anden under Ildebrand, bøder den herom overbeviste til den krænkede 40 Mark, til Biskoppen lige saa meget og til Staden lige saa meget, og den, som paa saadan Tid gribes i Tyveri, skal lide Tyvs Straf.

97. Dersom nogens Hus paa saadan Tid bliver nedbrudt, eller det nedhugges med Øxer eller nedrives med Hager, skal alle, som bor foran Ilden, holde ham skadesløs, saaledes som Raadmændene anser det for tjenligt.

98. Dersom nogen køber noget, ved hvilket man skal have den Mand (som Vidne), som kaldes Wijn, og ikke har ham, bøder han til Biskoppen 3 Mark.

99. Dersom nogen Lovovertræder ikke er i Stand til at bøde de paalagte Pengebøder, hensættes han for evigt eller for en Tid i Fængsel efter Arten og Størrelsen af den Brøde, som skal straffes.

100. Saa snart nogen dømmes til at miste sit Liv for nogen Brøde eller hensættes i et evigt Fængsel, skal det Gods, han har, tilskrives Biskoppens Kasse.

101. Dersom nogen drager ud af Staden med Hustru og Gods og ikke vender tilbage inden et Aar, berøves han sin Borgerret i Havn, med mindre han paany lader sig gøre til Borger.

102. Dersom nogen køber noget og bekræfter det ved Haandslag, er det tilladt ham at give det købte tilbage samme Dag, naar han betaler Sælgeren 2 Øre. Men har han beholdt det Natten over, skal han betale den Pris, han har lovet; men dersom nogen har købt noget, som han forud har set, og drukket Lithkøb, skal Køberen betale, hvad han købte.

103. Dersom nogen tilstaar eller overbevises om, at han skylder en anden noget, skal der fastsættes en lovlig Frist, indenfor hvilken han skal betale sin Gæld i rede Penge; gør han det ikke, skal Raadmændene med Fogeden vurdere saa meget af hans Gods, som hans Gæld udgør, og anvise det til Kreditoren, og vægrer han sig ved at modtage det, skal Raadmændene beholde det vurderede Gods og betale Kreditoren med rede Penge.

104. (1275). Dersom noget Skib findes uden Styrmand mellem Scogshowæth og Aaen Aworthæ, Saltholm eller Amakar, skal det ikke anses for Vrag. Men den, som finder det, skal føre det for Borgen og modtager Løn for Arbejdet af ham (Fogeden)³⁸⁾ efter den hidtil fastsatte Vedtægt.

105. Den, som er slagen med Spedalskhed, skal ikke tvinges til at indtræde i de spedalskes Hus, saalænge han undgaar offentlig Samkvem med andre.

106. Ingen, som bor paa Biskoppens Grundejendomme, skal fjærnes derfra, saalænge han betaler den aarlige Skyld, som fra gammel Tid hviler derpaa, af

³⁸⁾ 1377 skriver: Fogeden; den som handler herimod, anses lige med en Tyv af dette Skib. Men Fogeden skal overgive Skibet til Ejeren, naar han kommer, idet han af ham modtager Arbejdslønnen efter den hidtil vedtagne Vedtægt.

samme Størrelse, som da den paalagdes, dog uden Hensyn til Betalingen af den Skyld, som er paalagt i disse Dage; men visse Boder, som særlig tilhører Arbejdet paa Borgen, er undtagen fra denne Betaling.

107. Vi bestemmer, at alle *Privilegier*, som indtil nærværende Tid er tilstaaede Borgerne i Havn af Roskildekirkens Prælater, skal være ugyldige og døde, medmindre de er optagne i de foregaaende Bestemmelser. Disse Bestemmelser eller Love, som nu er givne, er det altid forbeholdt Biskoppen Magt til frit i Fremtiden saa vel som nu at fortolke eller ændre eller at gøre andre nye Vedtægter, saaledes som Tidens Forhold maatte kræve og det forekommer ham med hans Kapitels Tilslutning at være hensigtsmæssigt.³⁹⁾

Sket i Havn i det Herrens Aar 1294 29. Januar, i Biskop Johannes 4. Indvielsesaar.⁴⁰⁾

I *Stadsretten af 1294* har man øjensynlig taget Lære af den foregaaende Tid, thi der er lagt megen Vægt paa at sikre *Biskoppens Stilling* som Stadens Herre. I Lovens første Paragraf nedlægges det Forbud, som straks gav Anledning til Strid med Borgerskabet. Gildernes Afskaffelse var stedse et vigtigt Spørgsmaal for Middelalderens Gejstlighed. Vi møder det i Frankerriget allerede i det 8. Aarhundrede, bl. a. i *Karl den Stores* Capitular fra Heristal i 779, som forbyder svorne Gilder, og i samme Kejsers Edikt fra Aachen i 789, hvori han taler om den Drukkenskab, som disse Edsgilder foraarsager. I 852 gentager Ærkebiskop *Hincmar* fra Rheims de kirkelige Forordninger mod Gilder og Broderskaber, thi Drikkelag og Gilder med Fraadseri, Vellyst, Kiv og Strid fremkalder hyppigt Drab og Fjendskab og bør derfor forbydes.⁴¹⁾ Den samme Tankegang har sikkert været gældende hos den danske Gejstlighed i det 12. og 13. Aarhundrede, maaske ledsaget af en Frygt for, at disse edsvorne Sammenslutninger let kunde blive Arnesteder for Ulydighed og Sammensværgelser mod Stadens Herre. Det er, som tidligere omtalt, i alt Fald vitterligt, at Ærkebiskop *Jakob Erlandssøn* var Gildevæsnet meget uvillig stemt, og det er derfor rimeligt, at Gildeforbudet i København har været gyldigt fra den ældste Tid, selv om Jakob Erlandssøn ikke nævnte det i sin Stadsret, og at det er bleven over-

³⁹⁾ 1377 tilføjer: Dersom noget Forhold opstaar, som ikke omhandles i de foranstaaende Love, skal dette Forhold drøftes af Biskoppens Foged og de til den Tid værende Raadmænd, dersom de er enige; men er de ikke enige, tager man Tilflugt til Biskoppen, og han selv træffer Domsafgørelsen. Men alle saadanne opstaaende Forhold, som afgøres af Fogeden og Raadmændene, skal Borgerne indskrive i *Stadens Bog* under 3 Marks Bøde.

⁴⁰⁾ 1377 tilføjer: *Biskoppens saavel verdslige som gejstlige Ret er fra Tuleshow til Gamlebothehafn, i Amaghe, Saltholm, Hafn og det mellemliggende.*

⁴¹⁾ Hist. Medd. om Kbh. 2 R II Bd. p. 432 ffg.

traadt, medens København stod under Kronen, siden det hævdes saa strængt i den nye Stadsret af 1294. (§ 1).

Ingen kan blive Borger, for han har svoret *Troskabsed* til *Biskoppen*. (§ 8).

Der sættes strenge Straffe for *Forræderi* mod *Biskoppen*, *Borgen* og *Staden*. (§§ 29, 30, 31, 32, 40).

Man skal *efterkomme Biskoppens Love*, maa ikke rejse *Klagemaal* over ham eller andre over for verdslige Domstole, og alle gejstlige Sager skal behandles efter kanonisk Ret. (§§ 36, 37, 42).

Man skal *hjælpe Biskoppens Foged* og hans Tjenere, som vogter *Staden*. (§ 37).

Det bør dog bemærkes, at Loven af 1294 ikke som den af 1254 undgaar at tale om Kongens Rettigheder, thi ved Gentagelse af Bestemmelsen af 1254 om, at Borgernes Ledingspligt kun omfatter *Leding for Biskoppen*, tilføjes et *Forbehold* om, at Borgernes Ledingspligt ogsaa gælder, *naar Kongen udbyder Leding for Riget*. Endvidere straffes *Fredsbrud indenfor Staden* lige saa strængt, naar *Kongen* opholder sig der, som naar *Biskoppen* er indenfor *Voldene*. (§§ 16, 53).

Biskoppens Vragret fastslaas at strække sig fra Skovshoved til Aworthæaa (Harrestrupaa) og over Amager og Saltholm. I en Tilføjelse fra 1377 siges *Biskoppens verdslige og gejstlige Ret* at gaa fra Tuleshøj (Herredets Tingsted) til Gamlebodehavn, Amager, Saltholm, Havn og det mellemliggende. Begge Angivelser svarer til Støvnæs eller Sokkelunds Herreds Omraade, idet *Vragretten* udfor Krongodset Boveskov (Jægersborg Dyrehave) maa have været *Kongens*.

Communitas, Borgerskabet som Fællesskab, nævnes kun undtagelsesvis i Stadsretten af 1294, nemlig i Bestemmelsen om, at Bøderne for ulovlig Afholdelse af Gilder skal tilfalde Borgerskabet (§ 1), i Forbudet mod Salg og Laan til *Staden* i Borgerskabets Navn (§§ 2, 3) og i den fra Stadsretten af 1254 overtagne Bestemmelse om, at Borgerskabet ikke maa overdrage Grundejendom til verdslige Stormænd (§ 22). Thi i Stedet for de tidligere Bestemmelser om *Stadens Styre* ved *Foged* og *Borgerskab* er nu fastsat et *Styre ved Foged og Raadmænd*. *Oldermændene* har i den første Tid efter deres Overtagelse af Raadmandsværdigheden rimeligvis bevaret deres Stilling i *Fjerdingerne*, men siden, og antagelig netop ved Indførelsen af den nye Stadsret, er de som Ledere af *Fjerdingerne* bleven afløst af to *Fjerdingsmænd* i hver af disse; paa Grund af det mangelfulde Dokumentmateriale kan *Fjerdingsmænd* dog først paavises i 1425.⁴²⁾ I det daglige Bystyre førte Borgerskabet nu en skjult Tilværelse, dækket af dets Ledere Raadmændene, men *Fjerdingsmændene* eller som de siden hed *Rodemestrene* kunde dog samle det menige Borgerskab til *Rodemaalsstævner* ved vigtige Afgø-

⁴²⁾ K.D. I Nr. 116.

relser eller til *Bursprog*, ved hvilke Raadmændene en eller flere Gange om Aaret lod Byens Vedtægter oplæse for Borgerskabet.

Raadmændene skal *indsættes* i deres Stilling af *Biskoppen*, men de udpeges formentlig af det til enhver Tid fungerende Raad. Deres Funktionstids Varighed og Turnus for deres Fratræden er ikke fastsat i Loven. Forinden Indsættelsen aflægger de en *Ed til Biskoppen*, der er saalydende:⁴³⁾

Dette er den Ed, som Raadmændene i Havn aflægger, naar de indsættes af Biskoppen.

Saaledes hjælpe mig Gud, Sankta Maria, alle Guds Helgene og det hellige Guds Evangelium, at jeg, N. N., af al min Evne og Indsigt maa holde Staden Havns Lov, Ret og Vedtægt, som er givet af Biskoppen af Roskilde, og som gives og fastsættes af ham i min Tid.

Ligeledes lover jeg i Kraft af min allerede aflagte Ed, at jeg ved Udførelsen af mit Embede og Iagttagelsen af Staden Havns Love, uden Vrede, Misundelse, Had, Venskab, Gunst, Frygt, Modtagelse af eller Løfte om Gave, kun vil have den Retfærdighed for Øje, som bør herske i Byen Havn.

Ligeledes lover jeg som før, at dersom jeg erfarer, at nogen pønser paa at volde Biskoppens Død, Lemlæstelse, Tilfangetagelse eller nogen som helst Skade eller Skændsel eller Plyndring af hans Kirkes Gods, skal jeg selv underrette ham saa hurtigt som muligt derom paa belejligste Maade, eller ved Sendebud, dersom jeg ikke selv kan. Jeg skal ikke tillade, at noget saadant sker med mit Vidende, og naar jeg ikke kan forhindre det, lade det blive sagt overalt, at Roskildekirken lider Skade paa sit Gods og saa hurtigt som muligt underrette Biskoppen.

Ligeledes lover jeg, at dersom jeg erfarer, at nogen har onde Anslag for mod Staden Havn og mod dens Indbyggere, vil jeg straks underrette mine Kolleger derom.

Ligeledes lover jeg, at jeg ikke vil aabenbare Raadmændenes hemmelige Forhandlinger for nogen, undtagen for Biskoppen.⁴⁴⁾

Raadmændene kunde som *Kollegium*, men kun i Fogedens eller hans Stedfortræders Nærværelse forhandle om Stadens Forhold, men Forhandlingerne var hemmelige, og den, som røbede dem, fik Forræders Straf. (§ 21. § 30). Ligesom ethvert Paabud, som Fogeden gav i Biskoppens Navn, skulde efterleves, saaledes skulde alt, hvad Raadmændene paa samme Maade vedtog eller forordnede, staa fast, og enhver Dom, fældet af Raadmændene i siddende Raad efter saadanne Forordninger, var gyldig. (§§ 33, 75, 76).

⁴³⁾ K.D. I Nr. 36.

⁴⁴⁾ Jfr. Stadsretten 1294 §§ 30. 54.

Raadmændene havde ligesom Fogeden deres egen Nøgle til Gemmet, hvori *Stadens Segl* opbevaredes, og deltog i Breves Forsegling med dette. (§ 20).

Der var strengeste Straf for at optræde som Raadmand uden at være indsat af Biskoppen. (§ 55).

Bytinget og dets Forhandlinger blev næppe paavirket af Ændringen i Bystyret. Fogeden ledede som hidtil Forhandlingerne og afsagde Dommene alene eller i Forbindelse med nogle af de ældste eller fornemste Tingmænd. Hidtil var sikkert en eller flere af Oldermændene blandt disse, og havde deres Sæde paa samme Tingstok som Fogeden; nu mødte flere eller færre af Raadmændene, og de ældste af disse var netop de gamle Oldermænd med ny Titel. Utvivlsomt fik Raadmændene i det lange Løb paa Grund af deres Antal og deres Stilling i Borgerskabet en betydelig Indflydelse paa Sagernes Behandling.

Tingets Virksomhedsomraade karakteriseres ved de kriminelle Sager fra *Dagliglivet* som Tyveri, Vold og Drab og ved Sagerne vedrørende *Overdragelser af fast Ejendom*, der kun kan ske paa Tinge, ligesom Tinget kan udstede *Tingsvidner* om skete Salg. Der kan afholdes Forhør paa Tinge, og Sagerne kan undergives den ejendommelige middelalderlige Bevisførelse, idet et Nævn ved en Eds aflæggelse, Tylvtered, støtter Parternes Forklaringer. Forhandlingerne og Dommene nedskrives i Tingbogen af Fogedens Skriver. Foged og Raadmænd varetager Dommens Eksekvering, derunder Inddrivningen af eventuelle Bøder. Dette sidste Spørgsmaal var et særdeles væsentligt i den middelalderlige Rettergang paa Tinge, idet disse jo efter Stadsretten tilfaldt Biskoppen og Staden. Det var en af Fogedens vigtigste Pligter at paase, at Biskoppen fuldt ud, uden Afdrag, fik de ham tilkommende Bøder, og paa Stadens Vegne var den Raadmand, som var Kæmner, til Stede for paa samme Vis at varetage Stadens Tarv.

Mandag var fra gammel Tid den faste *Tingdag for Bytinget i København*. Det skulde efter Landslovens Forskrifter afholdes under aaben Himmel, saa at Forhandlingerne kunde overværes af hele Befolkningen. Tilsigelsen til Tinget, saavel som til Stadens øvrige Domstole, var kun gyldig, naar den skete ved en Bysvend, som bar en Stav med Biskoppens Mærke, og naar Stævningen fandt Sted i to Naboers Overværelse. (§ 77).

Ved Siden af Bytinget opstod ved Raadmandsinstitutionens Indførelse den nye Domstol, som forvaltedes paa Raadhuset af det „siddende Raad“, og som siden kortelig kaldtes *Raadstueretten*. Den havde i København sin *Tingdag hver Fredag*.

Raadstuerettens Dommere var Fogeden og Raadmændene, men den rummede ingen menige Borgere som Tinget.

Den beskæftigede sig særlig med *Arvesager* og *Skiftesager*, med *Handelssager* og indgaaede *Kontrakter* og *Overenskomster*, og den vaagede over Opretholdel-

sen af den bestaaende *Retsordning*. Ogsaa *Gæsternes Sager* blev, naar de ikke udtrykkelig henhørte til Tingets Omraade, ofte behandlede af Raadstueretten.

Sager, som rettelig henhørte til dens Omraade, kunde af Fogeden henvises hertil fra Tinget, ligesom der ogsaa i vanskeligere Sager kunde optages Forhør ved Raadstueretten i Sager, hvis endelige Behandling og Domsafgørelse skete paa Tinge.

I visse Tilfælde kunde Raadstueretten fungere som *Appelinstans*, idet Borgerne jo i Følge Stadsretten var afskaaret fra at indanke deres Sager til Sjællands Landsting.

Om Sommeren i *Sildefiskeriets Maaned*, mellem *St. Bartholomæi Dag* (24. August) og *St. Dionysii Dag* (9. Oktober), oprettedes endnu en *Domstol*, der i Stadsretten kaldes *Endebod* (§§ 65. 77), fordi den havde sit Sæde i en Bod paa Enden af *Ladbroen* eller *Skibbroen*. Den er identisk med *Toldboden* og kaldes undertiden ogsaa *Fogedbod*.

Det vides, at *Forbrydelser* ombord i *Skibe* skal paatales i en *Domstol*, sat ved Broens yderste Ende, ligesom det fremgaar af *Vognmandslavets Skraa*, at visse Forseelser, formentlig ved Transport af Varer fra og til Skib, kan paatales paa *Toldboden*, men iøvrigt kendes der intet til denne *Domstols* Virksomhedsomraade. Den har i Følge Navnet *Fogedbod* ligesom de øvrige *Domstole* haft Fogeden som Formand; formodentlig har den været en Art *Filial* af Raadstueretten og haft et Antal af Raadmændene som *Meddommere*. Efter *Beliggenheden* kan man antage, at den i særlig Grad har været *Gæsternes Domstol*.

Sluttelig havde *Biskoppen* sin *Borgret* paa Borgen. Den kendes kun fra det tidligere omtalte eneste bevarede Blad af dens *Tingbog*. Den synes herefter at have beskæftiget sig med Forhold vedrørende *Biskoppens Husstand* og med *gejstlige Sager*, men ogsaa andre Sager kunde inddrages under dens Omraade, thi *Biskoppen* kunde jo stævne enhver Borger, hvorhen han vilde (§ 77). Dette kunde maaske tyde paa, at den ogsaa har virket som *Appelinstans*. I det kendte Tilfælde havde *Biskoppen* Forsæde i Retten, men det ses ikke, om der var *Bisiddere* til Stede.

Som tidligere omtalt havde Foged og Raadmænd tilsammen *Tilsynet* med Stadens *Volde* og *Planker*, med *Veje* og *Render* og andre Byens Arbejder. De kunde foretage de dertil nødvendige *Ekspropriationer* af fast *Ejendom* og *Byggematerialer*, og de kunde i Tilfælde af *Brand* beordre *Ejendomme* nedrevne med *Brandhager* og *Økser*. (§§ 18, 19, 25, 97). Midlerne hertil fremkommer dels ved *Bøder* (§§ 1, 2, 10), dels ogsaa ved *paalignede Skatter* (§ 49). De kunde *bortsælge* eller *udleje* Stadens *Ejendomme*. Stadens *Regnskab* aflægges mindst en Gang aarligt for *Biskoppen* af *Kæmnerne*. (§ 10).

Foged og Raadmænd førte *Tilsynet* med Borgernes, saavel som med Gæ-

sternes *Erhverv* og *Handel*, og ganske særlig med *Torvet*. Det er ogsaa dem, der skal foreslaa Biskoppen, hvor offentlig Torvehandel maa finde Sted. (§ 26).

Da Borgerne ikke maatte danne Gilder, stod det enhver, som forstod det, frit for at udøve Haandværk, f. Eks. som Felbereder, Skomager ell. lign., men de maatte betale 1 Øre til Fogeden og 1 Øre til Staden for deres *Haandværkskilt*. (§ 48).

Almindelig *Torvedag* var *Onsdag* og *Lørdag*, og Torvefreden varede fra Solopgang, til Aftenklokken ringede. (§ 69).

Paa *Torvet* foregik den største Del af Stadens *Detailhandel*, og Loven giver visse faste Regler for Handelens Forløb. Ved Køb af Varer, som kan kendes ved særlige Mærker, f. Eks. skaarne Klæder, Vaaben, Hest og Nød og andet Fæ, skal man have det Vidne, som hedder *Wijn* (d. v. s. Ven), hvilket ej er mindre end to Mænd.⁴⁵) Denne Købeform kaldes ogsaa *Lidkøb*. Har Køberen taget Varen i Øjesyn og drukkert Lidkøb, maa han betale, hvad han købte; men køber en Mand uden Vidner, skal han bøde 3 Mark til Biskoppen. Ved *Køb med Haandslag* kan Handelen hæves, naar det sker samme Dag, mod at betale Sælgeren 2 Øre, men har Køberen beholdt det købte Natten over, kan Handelen ikke gaa tilbage. (§§ 98, 102).

Foged og Raadmænd førte streng Kontrol med, at der ikke blev tilbudt *falske Varer*, *falsk Guld*, *Sølv* eller *Mønt*, og at der brugtes *rigtig Maal* og *Vægt*. (§§ 6, 80).

Torvehandelen paa *Gammel Torv* foregik dels fra faste *Boder* paa Torvets Nordside fra *Larsbjørnsstræde* til Nørregade og fra *Boder* paa den nybebyggede Del af *Torvet* mellem *Dyrkøb* og *Nygade* og dels fra *Skamler*, udsatte paa det nuværende frie *Torv*.

Gæsternes Handel var stærkt overvaaget og begrænset, og stedse mere, efterhaanden som Aarene gik. Til de gamle Bestemmelser om Forbud mod, at de købte mere end til personligt Forbrug af friske Huder eller Skind, Korn i over en Skæppe, Flæsk eller Kød, ej heller sælge overskaaret Klæde eller Lærred paa *Torvet* eller handle fra *Torveskammel* (§§ 14, 15) tilføjes nu, at de heller ikke maa sælge til nogen paa *Skibene*, altsaa til andre Gæster, men de skal falbyde deres Varer paa *Torvet* i *Boder*, som de forud har lejet, og de maa ikke slagte Fisk eller Kød om Bord paa *Skibene* (§§ 4, 5). Ej heller maa de, til Skade for Borgerne, foretage deres Indkøb af Proviant som Fisk o. l. før *Torvetiden*. (§ 50).

Foruden den egentlige Torvehandel Aaret rundt paa *Gammel Torv*, har Byen i alt Fald indtil ned imod Aar 1400 sikkert haft et Marked i *Sildetiden*, som varede fra St. Bartholomæi Dag, 24. August, til St. Dionysii Dag, 9. Oktober, men dette har mærkeligt nok kun sat sig ganske faa Spor i Stadsretten

⁴⁵) Jydske Lov 2. Del. § 94.

og i de saa sparsomt bevarede Dokumenter. Markedet maa være bleven afholdt paa det store *Østertorv*, som strakte sig fra Vimmelskiftets Østende til Øster Port, men om Salgsforholdene paa dette vides ikke andet, end at Torvet senere ogsaa kaldtes *Fisketorvet*,⁴⁶⁾ ligesom Nissegangen, en af de Gyder, som fra Stranden førte til Torvet, ogsaa kaldtes det *lille Fiskerstræde*.⁴⁷⁾ Efter Aar 1400 er den brede østlige Del af Torvet fra Købmagergade til Øster Port bleven bebygget og kun Amager Torv bevaret. Man kan heraf slutte, at fra dette Tidspunkt har Markedet tabt sin Betydning og er efterhaanden bortfaldet.

Foged og Raadmænd havde Ansvaret for Opretholdelsen af Fred og Orden i Staden, og til Hjælp havde de *Biskoppens* væbnede *Husfolk*, som om Dagen bevogtede Stadens Porte, og om Natten var *Vægtere* i Gaderne. De betjente ogsaa *Byens Klokke*, som efter Brugen ogsaa kaldtes Vagt- eller Brandklokken, og som stod paa *Klokkehøjen* vest for *Nørre Port*. Portvagterne skulde under Straf være til Stede, naar Klokken ringede om Morgenen og indtil Aftenringningen, da *Vægterne* mødte og forblev i Gaderne, til næste Morgenklokke lød. Ved Klokkeringningen aabnedes og lukkedes Stadens Porte og Havnens Bom. (§ 86).

Vægterne skulde føre den, som strejfede om paa Gaderne om Natten, til hans Herberg, men havde han intet, og kunde han ikke stille Borgen, skulde han indsættes i Stadens Fængsel til næste Morgen. (§ 85).

Det var under Straf forbudt at slaa en *Vægter*, men slog denne en Mand uden skellig Grund, blev han selv straffet. (§ 84).

For at fremme Roen og Freden i Staden var det *ikke tilladt andre end Biskoppens Folk*, som vogtede Staden, at *bære Vaaben indenfor Stadens Porte*. Den Gæst, som kom udefra, skulde aflægge Vaabnene i sit Herberg, og hans Vært skulde sige til ham, at saaledes var Stadens Lov, men nægtede han det, maatte Værten, under Bødestraf til Biskoppen og Staden, ikke beholde ham i sit Hus. (§ 45).

Skete der desuagtet *Voldsforbrydelser* og *Drab* i Staden, blev de straffet strengt. Alle de nærmest boende Borgere skulde ile til Hjælp ved Nat eller Dag og enten Klokken ringede eller ikke. (§ 17). Ganske særlig gjaldt dette, hvis nogen af Biskoppens Folk var stedt i Fare i eller ved Borgen; men dersom det var Borgere, som kom i Fare, skulde Biskoppens Folk ile til Hjælp, dog saaledes, at der altid forblev en Vagt tilbage i Borgen (§ 34). Ganske særlig strafskyldig er den Borger, som, naar Hjælp er paakaldt, undlader at komme Biskoppens Foged eller de af hans Folk, som vogter Staden, til Undsætning. (§ 38).

Ingen maa afholde *særlige Møder* om offentlige Anliggender uden Fogedens og Raadmændenes Tilladelse. (§ 44).

⁴⁶⁾ K.D. II Nr. 85.

⁴⁷⁾ K.D. Nr. 130.

Stadsretten af 1294 undergik ikke mange Ændringer i Løbet af Bispetiden. En Redaktion af den fra Tiden før 1377 viser kun ganske faa Afgivelser fra den oprindelige Tekst. Men uden om Loven gennemførtes dog to Nydannelser, der var af virkelig Betydning for Bystyret, idet de begge bidrog til at flytte dets Tyngdepunkt mere og mere over paa Borgerskabets Side.

Den første Ændring var Indførelsen af *Borgmesterværdigheden*, idet de to fornemste Raadmændsstillinger fik Titlen Borgmester.

I *København* nævnes en Borgmester første Gang i et Dokument fra 1. Maj 1350; hans Navn er *Gerardus Fræthesz(øn)*.⁴⁸⁾ Omtrent samtidig fremtræder Borgmestre nu i andre danske Købstæder, saaledes at man maa antage, at 1350 ligger nær ved Tidspunktet for denne Stillings Oprettelse i København. 4. Marts 1368⁴⁹⁾ træffer vi næste Gang københavnske Borgmestre nævnt. Denne Gang nævnes to, hvilket er det normale Tal i det københavnske Bystyre.

Ligesom Raadmændene er ogsaa *Borgmestrene* indført efter tyske Forbilleder. De valgtes sædvanlig mellem de fungerende Raadmænd, men det synes, at Borgerskabet i alt Fald har haft nogen Indflydelse paa Valget, sandsynligvis en Vetoret overfor de af Raadet indstillede. Sluttelig *stadfæstedes Valget af Biskoppen*, som derefter indsatte Borgmesteren i Embedet. Borgmestrene var Raadets Formænd og fik derigennem en betydelig Magt og Indflydelse i Bystyret.

Raadmændene dannede, i alt Fald i den sidste Del af Bispetiden, sikkert et sluttet *Gilde*, hvis Skraa ikke kendes. *Oldermandshvervet* gik vel oprindelig paa Omgang mellem de ældste Raadmænd; efter Borgmesterværdighedens Indførelse var vel en af Borgmestrene Oldemand. De to yngste Raadmænd var *Kæmnere* og deltog sammen med Fjerdingsmænd eller Rodemestre i Skatteligningen og Skatteopkrævningen, samt i det hele taget i Byens Regnskabsvæsen.

Raadmændene oppebar ikke fast Løn, men Stillingen medførte i Tidens Løb stedse stigende Rettigheder og Redsler. Blandt disse er *Vejerpengene* og *Salt- og Maltpengene* af Vejerhuset vistnok de ældste, idet de skriver sig fra Vejerhusets Oprettelse i 1281.⁵⁰⁾ Ogsaa Oppebæring af *Borgerpenge*, af *Skodepenge* og af *Tiendepenge* for arvingssløst Gods, af *Vinterlav* for fremmede Skibe, som overvintrede, af *Skudepenge* for Skibe, som gik gennem Højbro, samt af *hver Hest*, som blev ind- eller udskibet, hører vist til Raadmændenes ældste Afgifter.

For Fogedembedet indtraadte en Ændring, som ogsaa bidrog til at fremme Borgernes Magt i Bystyret. Efter Stadsretten havde Borgfogeden eller, som han senere jævnlig kaldtes, *Borghovedsmanden* (*capitaneus castri*), Ret til at møde ved *Stedfortræder* paa Tinge og i Raadstuen, og da han selv ofte var af Adel,

⁴⁸⁾ Rep. Nr. 2251.

⁴⁹⁾ Hofmans Fundatser X p. 191.

⁵⁰⁾ K.D. I Nr. 27.

blev det sikkert snart en Regel, at han overlod sin daglige Embedsvirksomhed i Staden til sin borgerlige Stedfortræder. Denne fik Navnet *Byfoged* (advocatus villæ) eller *Borgerfoged* (advocatus civilis). Oprindeligt valgte Borgfogeden selv sin Stedfortræder, men siden blev det Skik, at han valgtes af Borgerskabet og godkendtes af Borgfogeden, og dette virkede ikke fremmede for Byfogedembedets Anseelse. Samtidig blev Fogedens Skriver til *Byskriver* og i endnu højere Grad en af Borgerskabet afhængig Mand.

Paa Grund af det svigtende Arkivmateriale kan Byfogeden først paavises 9. April 1380, da en vis *Smith*, vistnok *Jacobus Smith*, var advocatus villæ, Byfoged,⁵¹⁾ men i den følgende Tid nævnes flere Indehavere af Stillingen, enten betegnede slet og ret som Foged eller som Borgerfoged.

Den anden vigtige Ændring fik Stadsretten af 1294 vistnok kort før 1377, da Forbudet mod *Gilder* mildnedes ved en Bestemmelse om, at de *Gilder, som Biskoppen oprettede med sit Kapitels Samtykke, var lovlige.*

⁵¹⁾ K.D. IV Nr. 20 jfr. K.D. I Nr. 75.

BYENS STYRE OG FORVALTNING I KONGETIDEN

1. ERIK AF POMMERNS FORORDNINGER

Efter Overtagelsen i 1416 bekræftede Kong *Erik af Pommern* Byens Stadsret af 1294 med de Ændringer, som Byens Henlæggelse under Kronen nødvendiggjorde.

I den vidtløftige Indledning til Loven, der er gengivet paa dansk, udtaler Kongen bl. a., at Borgerne og Bymændene i København ofte og ideligen har bedt ham ydmygeligen om, at han vil lade *lyse og mærke Privilegier og Ret*, som hans Forfædre, fromme Konger i Danmark, Vor Herre være dem naadig, havde givet dem og deres Forfædre, og at han derfor havde givet og undt dem deres Privilegier, havde ladet dem læse og grangiveligen høre, forbedret dem med nogle Artikler, som var Borgerne nyttige, og saaledes stadfæstet dem, Københavns By til Tarv og Gavn.

Derefter følger *Stadsretten* som i 1294, hvori *Biskoppens* Navn simpelthen er *ombyttet med Kongens*. Dog er der enkelte mindre Ændringer i de enkelte Paragraffers Indhold, nogle er sammendragne i en, andre delt i to, og Rækkefølgen er delvis ændret. Der er udeladt enkelte Paragraffer, som var forældede eller overflødiggjort ved den nye Ordning, navnlig saadanne, som sikrede *Biskoppens Rettigheder*. (§§ 2, 3, 11, 32, 33, 35—38, 42, 104—107 i *Stadsretten* af 1294).

Ejendommeligt nok er Forbudet mod *Gilder og Hvirvninger* i den gamle Stadsrets § 1 opretholdt i den nye Redaktion af Loven, skønt Udviklingen forlængst havde gennemført en Lavsordning under Biskoppens Kontrol, og til Trods for, at Kongens eget uafhængige Syn paa Lavenes Berettigelse allerede havde fundet Udtryk i Stadsretterne for Landskrone og Malmø i 1415 og faa Aar senere skulde præge hans *almindelige Købstadslovgivning*.

Blandt de mindre Ændringer kan nævnes, at „Endebod“ gengives ved „Toldbod“, de „Bjælker, som beskytter Havnen“, betegnes som „Bommet, som Huset staar“. „Skibenes Indløb paa begge Sider af den store Borg“ ændret til „den Gade, som man gaar til Skibs“.

Samtidig med Stadfæstelsen af Stadsretten er sikkert *Biskoppens Jordskyldsafgift* af Grundene ved Stranden *bortfaldet*. Den nævnes i den ældste Stadsret af 1254, men ikke i den senere af 1294, skønt den endnu blev opkrævet i 1377.¹⁾

En virkelig Forbedring i Københavns og de andre Købstæders Stilling blev fremkaldt ved Kongens *Breve* af 15. Februar og 28. Oktober 1422.

I det første Brev befalede han, at alle *Embedsmænd*, d. v. s. Haandværkere, skulde bjærge sig af deres *Haandværk*. *Borgere* og *Bymænd*, som ikke havde Haandværk, skulde nære sig af deres *Købmandskab*, *Brygning* og anden *Købmandsgerning*, *Bagere* af *Bagning*, *Sudere* af *Skomageri*, *Smede* af *Smedearbejde*, *Guldsmede*, *Skrædere* og *Skindere* hver af sit *Haandværk*. De, som vilde vinde deres Haandværk eller Lav i en Købstad, maatte ikke give mere i Indgangspenge, end de gav til Byen, naar de blev Bymænd. Og Borgmestre og Raadmænd skulde med Fogedens Hjælp tilse det saa ofte, som Behov gjordes, og sætte alt til Rette.

Kun *Borgere* og *Bymænd*, men ingen *Haandværkere* skulde kunne være *Borgmestre* og *Raadmænd* i Købstæderne, og det formentes Borgerne at afsætte dem, førend de for Kongen og Rigens Raad havde bevist, at de paagældende ikke var til Nytte for Købstaden og Riget.

Kongen forbød at øve *Landkøb*, *Haandtering* og *Forprang* andet Sted end i Købstæderne og paa de Markeder og Torve, som har Alders Hævd, og Købstadmænd i alle Købstæder skal stikke et *Tegn* ud, hver Gang det er deres *Torvedag*, og saa længe det Tegn staar, maa ingen andre købe eller sælge end bofaste Bymænd og Borgere, og Tegnet skal indtages, naar Klokken slaar 10; derefter maa Gæster og enhver, der vil, købe og sælge.

Borgmestre og *Raadmænd* skal svare Kongen og Riget til, at hvem de tager til Borgere og Bymænd, bliver *stadige* og *bofaste Borgere*.

Disse Bestemmelser gjaldt saavel for København som for alle andre sjællandske Købstæder, men 28. Oktober 1422 tilstod Kongen Byen nogle særlige Privilegier, „ligesom hans Forældre og Forfædre, Konger i Danmark tilforn havde gjort“.²⁾

Borgerne maatte nyde samme *Frihed* og *Fordel*, som andre Købstadmænd paa *Markederne* og *Fiskelejerne* i *Skånør*, *Falsterbod*, *Malmø* og *Dragør*, dog skulde de betale Bodegæld og de sædvanlige Afgifter af Boder, som blev staaende Vinteren over, og af andre paa *Dragør*.

Kongens Foged paa *Københavns Hus* og *Borgmestre* og *Raad* skal bosætte *Haandværkere* i og omkring Staden, som det er nyttigt, baade med Salg og Køb, for Kongen, for dem og Almuen og for Staden og dens Omegn.

1) Kolderup-Rosenvinge. Saml. af gl. danske Love V p. 127 ffg.

2) K.D. I Nr. 113.

De, som skal holde *Herberg* og *Gæstehus*, skal have Øl og Mad og Foder til Salg og dertil Staldrum for saa mange Heste, som Foged og Raad bestemmer. Men ingen andre maa sælge Hø eller Korn end de, som har Herberg med Staldrum, eller som er Høkere.

Ingen *Gæster* eller *Købmænd*, som *ikke er bofaste* Borgere, maa sælge Klæde eller Lærred i Alenmaal, men de skal sælge Klæde i halve og hele Stykker, Lærred i Hundredtal, Reb helt eller halvt, Hoser i Dusin, helt eller halvt, Øl i Tønde og ikke i Kande, Salt i Pund, helt eller halvt eller i Tønder og ikke i Skæppet, Humle i Pund eller Træmet, helt eller halvt, men ikke i Skæppet. Ej heller maa Gæster gøre Landkøb eller købe Varer af Borgerne til Udførsel, men de maa købe paa Torvet til at holde deres Bord og Kost i Byen. Den, som handler mod dette eller andet, skal bøde derfor efter Stadens Ret.

Borgerne i København skal være *toldfri* som andre Borgere i Landet, naar de farer til *Marked* i andre Byer, undtagen til *Fiskemarkederne*.

Kongen tager *Borgere*, *Bymænd* og *Menighed* i København og de *Gæster* og *Købmænd*, som paa god Maade søger dertil med deres Varer og Købmandskab, i sin *Fred* og *Beskyttelse*, ligesom hans Forfædre gjorde det. Denne Naade, Privilegium og Frihed gav Kongen dem at bruge, nyde og beholde efter deres Stadsbogs Udvisende og Lov, indtil han med Rigens Raad fandt en nyttigere og bedre Ordning.

Borgernes *Fritagelse for Told* paa de sædvanlige Markeder kan næppe have haft større økonomisk Betydning for dem. Mere tyngende var vel den *Told*, som opkrævedes paa *Fiskelejerne*, hvor Vareomsætningen var større. Denne Told maa ikke forveksles med de *Kirken* tilfaldende *Sildepenge* og *Sildetiende*, som øjensynlig angik Borgernes egen Sildefangst, og som endnu opkrævedes af *Vor Frue Kirkes Kapitel* i 1464.³⁾ *Borgernes Told* paa Fiskelejerne efter St. Bartholomei og før St. Dionisii Dag var derimod en *kongelig Skat*, som vistnok opkrævedes paa Toldboden efter deres Hjemkomst, og som først blev ophævet saa sent som 29. August 1629.⁴⁾

Bestemmelserne til Fordel for den frie Lavsdannelse maa have virket befriende paa Borgerskabet, men endnu større Betydning havde utvivlsomt Indskærpelsen af Bestemmelserne om en Begrænsning af Gæsternes og de fremmede Købmænds Handel.

Raadmændene var vel oprindelig valgt af Borgerne og Valget godkendt af Biskoppen, som sikkert ogsaa har forbeholdt sig Retten til at afsætte dem i paa-kommende Tilfælde, men det er først i Kong Eriks Brev af 15. Februar 1422, at det aabent fastslaaes, at kun Købmænd og andre Borgere, men ikke Haand-

³⁾ K.D. IV Nr. 93.

⁴⁾ K.D. I Nr. 127. Nr. 473. K.D. IV Nr. 902.

værkere er valgbare til Byens Øvrighed. *Haandværkere*, som drev deres Haandværk, var *ikke Medlemmer af det højeste Lav*; dette kunde de først blive, naar de opgav deres Haandværk.

2. CHRISTOFFER AF BAYERNS STADSRET

Det faldt i *Christoffer af Bayerns* Lod at blive Fornyeren af Stadens Lovgivning, uden at man kan gøre Rede for, hvorledes og paa hvis Foranledning den nye Lov er udarbejdet. Den nye Lov brød ikke Kontinuiteten i Udviklingen. Den indeholdt saavel den af *Erik af Pommern* omarbejdede *Stadsret af 1294* som ogsaa det væsentlige af hans *Forordning af 15. Februar 1422*, men den suppleredes med adskillige Bestemmelser vedrørende den almindelige borgerlige Ret.

Den nye Stadsret blev underskrevet af Kongen paa Københavns Slot 14. Oktober 1443 „paa det at vor Købstad deraf forbedres maa; dog ville vi have fuld Magt dem at forbedre, og til og af at sætte, om os tykker det nytteligt være“.⁵⁾

Stadsretten af 14. Oktober 1443 er delt i 6 Kapitler af ulige Længde og med en ret vilkaarlig Inddeling af Stoffet.

Første Kapitel „er om hvorlunde de skal forholde sig med Samfund, saasom Kompagni og Gilde og andre skellige Selskaber“.

Under Tvang af 40 Mk. Bøder til Kongen forpligtes Brødrene i *Tyske Kompagni* til at vælge to Oldermænd af deres Midte efter Slotsfogedens, Borgmestre og Raads Godkendelse, og den ene skal være tysk Borger, altsaa i Staden, den anden tysk Købmand, altsaa udenbys Mand. (§ 1). Paa samme Maade skal Øvrigheden sætte Oldermænd i *Danske Kompagni* og i alle *Embeder*, d. v. s. *Haandværkslav*, og i alle andre gamle og skellige Gilder og Samfund, der har været her i Byen fra Arilds Tid. Her er Bøden for den, som vælges imod Loven, kun halvt saa stor, men tillige skal den, som vælger den urette, bøde 3 Mark til Kongen og 3 til Byen (§ 2). Ulovlige eller Byen skadelige Gilder kan under Bødestraf opløses af Øvrigheden.

Drikkevarerne spillede en stor Rolle i Tiden. *Borgmestre* og *Raad* fik ved Stadsretten Ret til herefter at holde *Stadskælder*, hvori de maatte sælge tysk og andet fremmed Øl ogsaa til Salg i Kandevis til Afhentning (§ 4). *Borgerne* derimod maatte vel sælge tysk Øl, baade *hjemme* og *i Kroen*, men kun til Drik paa Stedet, ikke Kandevis ud af Huset, og de skulde for en saadan Bevilling betale Kongen 2 Øre i Penninge om Aaret. Dansk Øl kunde enhver, baade

⁵⁾ K.D. I Nr. 127.

Borgere og Kroersker, frit sælge for Penninge baade i Huset og ud af Huset. (§§ 5, 6).

Andet Kapitel „om Vin at tappe“ siger, at den, som vil *tappe Vin*, skal bruge *ret Bystob* og fuldt Maal, hvis ikke, mister han det Fad, han tapper af, halvt til Kongen og halvt til Raadet. Ingen maa begynde Aftapning, før Foged, Borgmestre og Raad har faaet den Sise, der tilkommer dem efter gammel Sæd, nemlig to Grote af hvert Fad og desuden to Stobe Vin til Fogeden og to til hver Borgmester. (§§ 1, 2).

Tredie Kapitel „er om Gæster og Købmandskab, og hvorledes der skal forholdes med dem“. Det indeholder de ældre Bestemmelser, bl. a. om *Gæsternes Varesalg* fra Skib eller Skibbro, der ændres saaledes, at Salg af Korn, Kul, Tømmer og fersk Sild undtages fra Forbudet; iøvrigt gælder de gamle Forbud mod Salg udenfor Gæstens Herberg, paa Gaden eller i Vinduet, fra Bod eller Kramdisk, men i Herberget kan han hænge sit Tegn (Skilt) ud, om han saa vil. (§§ 8, 15).

Til Gengæld er der i rigeligt Maal Kontrolbestemmelser og nye Forbud og Restriktioner for Liggerne.

Gæster eller fremmede Købmænd, som ikke er Liggere i Staden (d. v. s. Købmænd, som under et længere Ophold har betalt Vinterlav til Staden), men som vil udlosse deres Gods til Markedssalg her, skal holde det til Fals i en Maaaned, og derefter kan de udføre det igen mod Betaling af Told. Vil de derimod føre Godset ind i Landet pr. Vogn eller gennem Sundet, naar Skibslejlighed kommer, da kan de frit gøre dette, naar de betaler Tolden. (§§ 1, 2).

Det forbydes Gæster og Købmænd, som ikke er Liggere i Staden, under Bødestraf selv at holde Bod, Hus eller Gaard, men de skal ligge til Herberg og Kost hos Borgere. (§ 3).

Gæster, som kommer til Staden, skal give deres Gæstesked til den Tid, som Fogeden tilsiger dem ved Stadens Bud. (§ 7).

Gæster, som ikke selv har Skib og Baade, maa kun benytte Borgeres Baade til Ud- eller Indskibning af deres Gods. (§ 5).

Gæster skal ganske vist i Almindelighed sælge fra deres Herberg, undtagelsesvis fra Skibet, men Salt, Humle, Jern, Smør, Talg og deslige Sager maa under Trudsel af Varens Fortabelse kun sælges og købes ved Vægten. (§ 10).

Gæster, som fører tysk Øl til Staden, maa ikke medføre „Drynke“ (tyndt Øl), og han maa kun blande sit Øl med godt Øl, ikke med Drynke. (§ 4).

Ingen fremmed Kræmmer maa staa længere ude (paa Torvet) end 3 Dage en Gang om Aaret med ferske Varer, uden særlig Tilladelse af Kongen (§ 11). Ingen Gæst maa købe af Gæst, og ingen Borger maa hjælpe til at omgaa denne Regel ved at købe for Gæstepenge. (§§ 6, 14).

Ingen Gæst maa salte Sild eller andre Varer om Høsten i København, thi han har da andre Markeder for sig, hvor han bør salte. (§ 9).

Den, som fører falsk Købmandskab til København, har forbrudt sit Gods og skal desuden bøde 3 Mark til Kongen og 3 til Staden. (§ 13).

Fjerde Kapitel „er om Gæld“. Bestemmelserne er en yderligere Udvikling af § 103 i Stadsretten af 1294. Den, som ikke kan betale sin Gæld, gives i Hænder paa den, han skylder Gælden, og skal forvares, dog saaledes, at han ikke mister sin Sundhed. (§§ 1, 2, 3).

Femte Kapitel „er om Byens egne Ærinder, som herefter skrevet staar“. I det væsentlige svarer Indholdet til *Erik af Pommerns Omskrivning af Stadsretten af 1294*. Blandt de mere betydningsfulde Tilføjelser kan følgende nævnes. *Borgmestre og Raad* fritages for aarlig Skat. De skal holde *Vejerhus* med *Punder* og *Skaalevægt*, men oppebærer Indtægten deraf. (§§ 57, 58). Foged, Borgmestre og Raadmænd vælger Byfogeden (§ 52). Den, som tilsiges til at fare ud i *Kongens Udbud* eller *Stadens Ærinde* og bliver hjemme, skal bøde 40 Mk. til Kongen og Staden, med mindre han har Borgmestre og Raads Orlov, og da skal de sende en anden i hans Sted. (§ 39). Fornærmelser af Foged, Borgmestre og Raad med Vrede eller Skældsord straffes med 40 Mark Bøde til den fornærmede og 40 Mk. til Kongen og Staden, men vorder han saaret, straffes den skyldige paa sin Hals. Den samme Ret gælder Bysvendene, naar de er i Kongens eller Stadens Ærinde. (§ 38).

Seks Ugers Ophold i Staden kræver *Borgerskab*, medmindre han er fri efter Fogedens og Borgmestrenes Villie. (§ 34).

Borgerne maa frit og uden Afgift fange Tomsild efter St. Dionisii Dag. (§ 51).

Øvrigheden kan beslaglægge udenbys Mænds Gods for Gæld. (§ 50). Man kan ikke udstede *Lejde* til nogen i Byen uden Øvrighedens Samtykke, men Kongens Lejde gaar fremfor Alt. *Fredløse* i Danmark, Sverige og Norge er ogsaa fredløse i København, med mindre de faar Fred og Lejde af Kongen. (§§ 54, 55).

I Byen maa man ikke kaste *Affald* fra Gaard, Hus eller Stald foran sin Gaard eller Dør og maa ikke sætte sit *hemmelige Hus* nærmere Strædet eller til Naboen end en Alen, og det skal have Kule, saa der ikke flyder noget ud i Strædet. Ingen maa bygge sin Nabo til Skade med Hus eller Stenbro udover, hvad Foged, Borgmestre og Raad anser for skelligt. (§§ 47, 48, 49).

Havnen, som ligger mellem *Bommen* ved *Huset* (d. v. s. Slottet) og vest paa til *Stenbroen* (Ladbroen), skal holdes fri for udkastet *Ballast* og *Affald*. Ingen *Skibe* maa lægges i *Vinterlav* ved nogen Mands Dør. Man maa ikke beskadige Broen ved at tage Tømmer eller Brofjæle af den, og man maa ikke skibe Tøm-

mer, tungt Gods eller Ved paa Broen, som gør Skade, eller skade den ved at lægge sit Skib op til den. Man maa heller ikke rive *Vindebroen* (Højbro) ned eller beskadige den, naar man fører sit Skib igennem den. Den, som gør Skade paa Broerne, skal bøde Skaden og desuden betale Bøder til Kongen og Staden. (§§ 42—46).

Sjette Kapitel „er om dem, som sig forbryder eller uskelligt lever“. Ogsaa dette Kapitel omfatter væsentlig den ældre Stadsrets Bestemmelser. Det er karakteristisk, at Tilføjelserne især angaar Straf for Trusler, Undsigelser og Skældsord samt Voldtægt. (§§ 4, 27—31).

Stadsretten af 1443 fastslog, at *Borgmestre og Raad beskikkede de nye Raadmænd*, og derved kom Raadet til en vis Grad til at supplere sig selv. Desuden fik Borgmestre og Raad Frihed for Byskatten og Ret til at holde Stadskælder, hvor de maatte sælge tysk Øl ogsaa ud af Huset; samtidig fik de Bekræftelse paa deres Ret til efter gammel Sæd at oppebære Sise af Vin.

Omtrent samtidig med Udstedelsen af Stadsretten stadfæstede *Kongen Privilegierne* for de Borgere, som om Høsten var *Kødmangere* paa *Sildemarkedet* i *Dragør*, om at ingen andre end de, som var *Kødmangere* i de derværende 25 *Kødmangerboder*, maatte holde Slagtere og have flaaet Kød til Salg. Den, som var Kongens Foged og Tolder paa *Dragør*, skulde paase, at dette blev overholdt.⁶⁾

Kongerne *Christiern I* og *Hans* bekræftede begge Christoffer af Bayerns Stadsret og gav dels i Bekræftelsen, dels i særlige Breve forskellige Tilføjelser og nye Bestemmelser, saaledes som det er udviklet foran i Byens almindelige Historie.

3. CHRISTIERN II'S KØBSTADSLOVGIVNING

Christiern II's „verdslige“ Lov for Sjælland af 1522 bestemmer, at der i hver *Købstad* skal ansættes en *Skultus*, som paa Kongens Vegne skal byde over Borgmestre og Raadmænd; han er altsaa en kongelig udnævnt *Overborgmester*, som tillige erstatter *Byfogeden*. Han raader efter *Købstadens* Størrelse over 4—6—8 ens klædte *Bysvende*.

Borgmestrenes Antal blev i de sjællandske *Købstæder* fastsat til 4, som skulde virke i 2 Aar og derefter afgaa skiftevis to og to. *Raadmændene* eller *Scepens* skulde være 7 i Tallet, som skiftede aarlig med Halvdelen. *Skultus* skulde udpege 30 af de agtbareste Borgere, som havde haft Borgerskab i 3 Aar, gode *Købmænd*, men ikke *Embedsmænd* (d. v. s. *Haandværkere*), medmindre disse op-

⁶⁾ K.D. I Nr. 126.

gav deres Lav, og blandt disse skulde Borgmestre og Raad vælges. Hver Købstad skulde have en *svoren Skriver*.

Alle *Købstadssager* skulde behandles og slttes for *Skultus, Borgmestre* og *Raad*; fra de sjællandske Købstæder kunde Sagerne *appelleres* til det *københavnske Raad*. Der skulde under Raadhuset indrettes et særligt Rum, udelukkende bestemt for alle „blodige“ Domme. *Bytinget* var hermed *afskaffet* som *Domsinstitution*.

For *Københavns* Vedkommende synes denne Ordning *ikke* at være bleven *gennemført*. Udnævnelsen af en Skultus for København kendes ikke, og af Byens Øvrighed i Christiern II's sidste Regeringsaar fungerede de to Borgmestre *Peder Jørgensen* og *Thomas Meginris* samt Byfogeden *Anders Hallager* uforstyrret ogsaa efter Kongens Bortrejse.

Loven søgte at skærme Købstæderne for Konkurrence, idet den bestemte, at ingen *Skomager* eller *Skræder* maatte rejse rundt for at drive sit *Haandværk paa Landsbyerne*, og de maatte ikke tage fast Ophold i Landsbyer, nærmere end 2 Mil fra Købstæderne.

Fremmede Købmænd maatte kun ved *Markeder* staa paa Gaden og sælge. De maatte heller ikke falbyde deres Varer fra Vindue til Gaden, men kun inde i Borgerhuse, paa Loftet eller i Gaarden, og ikke sælge i Lod, Kvintin, Alental eller adskilt, men kun i hele Pund, hele Stykker og i Samkøb.

Fiskeriet i Sundet skulde drives efter gammel Sædvane med bundsatte Garn, fæstede til Ankre eller Sten, og den, som vilde drive vragledes (d. v. s. fiske med Drivgarn), maatte ikke gøre dette paa Dragør Strømme, hvor Tønderne var udlagt.

Paa *Sjælland* maatte der aarlig afholdes 4 *Markeder*, nemlig først i *Roskilde* fra Jubilate Søndag (3. Søndag efter Paaske) i 8 Dage, dernæst i *København* fra 2 Uger før St. Hansdag (24. Juni) til 2 Uger efter St. Hansdag, dernæst i *Køge* fra St. Olai Dag (29. Juli) i 8 Dage, og sluttelig i *Ringsted* fra St. Bartholomei Dag (24. August) i 3 Dage.

Købstæderne skal holde gode *adelfare Veje* saa langt, som deres Fortov og Friheder rækker. Vognmænd skal age for Penge, hvem der kommer til dem, og de maa tage for hver Mils Vej af hver Person om Sommeren eller om Vinteren 4 Skill. Han er ikke pligtig at køre længere end 4 Mils Vej i det aller længste, før han beder, og han skal være rede til at age med sine Heste og Vognen om Sommeren om Morgenen Kl. 3 og om Vinteren om Formiddagen, naar Klokken slaar 7. Købstadens Skultus og Borgmestre fastsætter Vognenes Antal.

I *København* og *Malmø* skal der være 8 svorne *Færgemænd* og i *Landskrone* 2, som i Sommertiden fra Paaske til Mikkelmesse (29. September) skal have

til Færgelje for at overføre 1 Hest og Mand 3 Skill., for 1 Fodgænger 1 Skill. og for en Læst Gods 6 Skill., men om Vinteren fra Mikkelsmesse til Paaske for 1 Hest og Mand 4 Skill., for 1 Fodgænger 4 Hvide og for 1 Læst Gods 8 Skill. Men vil nogen klare sig over mod Vejrets Vold, maa han enes med Færgemanden derom og ligesaa i stille Vejr, om nogen vil lade sig ro over, og der ikke er Selskab. Den, som kommer først paa Rheden i København eller Malmø, skal fragtes først, og siden den næste.

Svorne Prammænd og *Møndriker*, som skal føre Gods til Skibe og Færger, skal om Sommeren have 2 Skill. for hver Læst Gods, de fører ud og ind paa Rheden, og for hver Læst, de fører til og fra Færger, 4 Hvide, og om Høsten fra Vor Frue Himmelfartsdag (15. August) til Mikkelsmesse 4 Skill. for Læsten af Gods paa Rheden og 2 Skill. for Læsten af Gods til og fra Færgerne, og til Hollænderskibe, som lossere og lader, for hver Tønde Salt og andet Tøndegods for Tønden 1 Hvid.

En *Borgmester* og en *Raadmand* af hver Købstad skal aarlig paa St. Peders og St. Pouls Dag (29. Juni) møde i *København* til en fælles Overvejelse af alle deres „Brøster og Lejlighed og gøre deres Politie og Skikkelser derpaa“.

For Købstædernes Vedkommende skal alle *Borgerbørn lære et Haandværk* og at regne, før de giver dem til Købmandskab, saa at de, hvis Armod paa-kommer, kan bruge deres Haandværk og have Gavn deraf.

Peblinge maa ikke gaa omkring i Byen efter Almisse.

Fattige *spedalske Folk* maa udsende 1 eller 2, som stiller sig med en „Trækleppe“ indenfor Byens Port, og de maa ikke paa anden Maade trygle eller bede om Almisse.

Af Hensyn til Brandfare og Sundhedsforhold bestemmes, at enhver, som her-efter vil bygge Hus i Købstæderne, skal først give det til Kende for Skultus og Borgmestre og skal derefter *opmure alle Huse og Gavlen ud til Gaden*, altsaa ikke bygge af Bindingsværk eller Lerklining, men dersom han ikke formaar dette, skal dog i det aller ringeste Gavlen til Gaden være grundmuret.

Denne Bestemmelse var en Skærpelse af et Paalæg fra 24. Oktober 1520, i hvilket Kongen havde forlangt, at alle læge saavel som lærde skulde *afskaffe deres lerklinede Gaarde* ud til Strædet og inden Pinse 1521 opmure Vægge og Gavle med Mursten mellem Stolper; endvidere skulde alle øde Jorder bebygges med „merckelig“ Bygning. Skete det ikke, skulde Gaardene og Jordene fortabes til Kongen og Københavns By.⁷⁾

Udenfor alle Købstæder skal gøres en *Rakkerkule* til døde Aadsler. Blod eller Urenhed fra Slagteri maa ikke løbe ud i Adelgade eller Stræde eller i nogen Mands Gaard gøre Stank og Lugt. Gader og Stræder maa ikke gøres urene,

⁷⁾ K.D. I Nr. 216.

men Borgerne skal feje deres Huse og Gaard og skure Gulv og Bænke og holde *Rendestenene* foran Husene *rene* hver Lørdag Aften og hver Helligdags Aften. *Skarnet* skal *bortføres* i tætte Vogne. Der skal oprettes *Herberger* i Købstæder for den menige Mand, saa at alle Vejfarende, fattige som rige, kan faa Herberg med Hus, Sengerum, Staldrum, Mad, Øl og Hestefoder. I København og Malmø skal Kongens Tjener betale 4 Hvide for et Maaltid med 3 Retter og frit Øl.

I København og Malmø og andre Søstæder skal der være Herberg ved Stranden for Skibsfolk. Hvert Herberg i Staden skal udhænge højt paa en lang Stang et Tegn, malet paa en Fjæl, f. Eks. en Løve, en Hjort, en Morian, en Grif, en Maane, en Stjerne eller andet, og Herberget skal kaldes derefter, og Værtens Navn skal tegnes paa Fjælen.

Yderligere gav Kongen Bestemmelser om *Sise* af Øl og Vin og om *Maal* og *Vægt*.

Det var særlig Bestemmelserne vedrørende *Adel* og *Gejstlighed*, som rejste en Storm af Forbitrelse mod Loven, og ikke uden Grund, idet de paa mange Punkter stred mod Kongens Haandfæstning og mod Kirkens Love og sædvane-mæssige Forhold.

Det paalægges nu *Prælater*, *Kirkens Mænd* og *Ridderskabet*, kort sagt alle, „i hvad Stand, Ære og Værdighed de udi ere, at *aflægge den ulovlige Købmandskab og Handel*, vore Købstæder til stor Skade og Fordærv og imod alle deres Naader, Friheder og Privilegier, som vi og vore Forfædre fremfarne Konninger i Danmark dem undt og givet haver“.

Det forbydes dem udtrykkelig at drive *Købmandskab* paa Landet, at udskibe Korn til Tyskland og at udføre Øxne og Heste.

Ogsaa i Vilkaarene for *Bøndernes Fæste* greb Kongen stærkt ind, og *Vornedskabet* paa Sjælland og de omliggende Øer blev ophævet.

For *Gejstlighedens* Vedkommende søgte Loven at indskærpe større *Sædelighed* og *anstændig Optræden*. Enhver Biskop skulde i det mindste paa de store kirkelige Højtidsdage personlig forrette Gudstjenesten i sin Domkirke med Sang, Messe og Prædiken. Han skulde holde den underordnede Gejstlighed til dens Pligter og føre Tilsyn med Munkes og Nonners sædelige Vandel i Stiftets Klostre. Bisperne maatte ikke komme til Herredag med Piber og Trommer foran sig, og de maatte ikke rejse med større væbnet Følge end 12 Karle; kun Ærkebispnen maatte have 15.

Abbederne i de store Herreklostre som Sorø og Antvorskov maatte jage med 2 Par Mynder og 2 Kobler Støvere; i andre Herreklostre maatte de kun bruge 1 Par og 1 Kobbøl.

Der fastsattes Regler for Gudstjenestens Art og Omfang.

Retten til at indsamle *Almisse* og milde Gaver blev indskrænket til de 4 Tig-

germunkeordner, Graabrødre, Sortebrødre, Karmeliter af Vor Frue Orden og Helligaandsbrødre af St. Augustins Regel.

Jordegods, som Kirker, Klostre og Riddersmænd havde i Købstæderne, og som de ikke selv brugte eller beboede, skulde sættes i en særlig Landgilde (Fæsteafgift), og de Borgere, som beboede dem, skulde nyde dem Arving efter Arving. Var det nødvendigt, maatte de sælge eller pantsætte dem til andre Borgere, naar kun den rette Ejer fik sin Landgilde ubeskaaret. Men skete dette ikke, kunde Skultus og Borgmestre udlægge den forfaldne Landgilde af deres Gods og udleje Gaarden til andre, som kunde betale Landgilden, eller ogsaa lade Byen overtage den.

Kirkernes Personer maatte fremtidig ikke købe Jordegods, hverken i Købstad eller paa Landet, og enhver, som vilde testamentere til Kirke eller Kloster, skulde fremtidig give Guld, Sølv eller Penninge, men ikke Gods.

Gejstlighedens verdslige Jurisdiktion ophævedes, og alle verdslige Sager henvises til Herredsting, Landsting og Raadhusting.

Desuden oprettedes i Roskilde en ny Domstol, bestaaende af 4 Doctorer og Magistre, som en Højesteret i gejstlige Sager, saaledes at man undgik den Skade og Fordærv, Kost, Tæring og Pengespilde, som hidtil havde været forbundne med Sagens Førelse i Rom, hvorved tillige Guld og Penninge kunde blive i Riget.

Christiern II's Skoleforordning er kun bevaret i et Udkast. Det fremgaaer deraf, at Skolemestrene ved Domskolerne skulde have læst ved Københavns Universitet, hvor Kongen iøvrigt krævede, at ethvert lærd Studium skulde begynde og fortsættes, indtil Baccalaurograden var opnaaet. Skolemestrene i Købstadskolerne skulde aflægge Prøve ved Universitetet, førend de blev antagne. Hver Hører burde have et godt Sogn eller Vikarie til sit Underhold anvist af Biskoppen. Yderligere blev der indført Skolepenge til Forbedring af Lærernes Løn, idet hver Pebling aarlig skulde betale 12 Skill., omtrent svarende til en halv Tønde Korn. Heraf skulde Skolemesteren have de to Trediedele og Hørerne dele Resten.

Det blev forbudt Disciplene at løbe Fastelavn i Narredragt eller at løbe rundt og trygle eller bedrive anden Skalkhed, som de hidtil havde gjort. Den hidtidige Peblingedragt med sort Kappe og Hue med Svans blev ogsaa afskaffet, efter Sigende, fordi den var for vel egnet til at gemme rapsede Tyvekoster. Alt i alt blev der stillet større økonomiske Krav end hidtil til Peblingene og deres Forældre.

Skoletiden begyndte om Sommeren Kl. 5 Morgen og om Vinteren Kl. 6 og varede til Kl. 5 eller 6 om Eftermiddagen, dog med en eller to Hviletimer efter Kl. 8, 10 eller 2. Desuden var der en Fridag hver Uge, som ikke havde en Helligdag. Ingen Pebling maatte forlade Skolen, uden han havde været der mindst 1 Aar. De gamle, forældede Skolebøger blev afskaffede. De ved Af-

strafningen hidtil benyttede Ferler faldt ogsaa bort, og det blev forbudt at slaa Børnene saa umaadelig med Ris.

De vigtigste Undervisningsfag var Paternoster, Ave Maria og Credo, Abc, Regning, Skrivning, Latin og Dansk.⁸⁾

4. FREDERIK I'S FORORDNING OM MAGISTRATENS SAMMENSÆTNING

Under en Herredag i Odense udstedte *Frederik I* 28. November 1526 et *Brev*, hvorved *Christiern I's Bystyre* blev lovlig afskaffet. Karakteristisk nok omtales dette ikke en Gang i Brevet, der udelukkende tager Sigte paa at forbedre det Styre, som var i Kraft, inden *Christiern II's* Lovgivning fandt Sted i 1521 og 1522. Det er nærmest et Overbud over hans Forordning, der aldrig blev til Virkelighed for Københavns Vedkommende.

I Kongens Brev forøges *Borgmestrenes* Tal fra 2 til 4 og Raadmændenes fra 10 til 12, altsaa hele Øvrigheden med 4 Personer, med den Motivering, at ved den hidtidige Ordning var der Fare for, at al Tynge skulde hænge saaledes ind paa Borgmester og Raadmænd, at de maatte forsømme deres Næring og Bjærgning. Desuden blev det fastslaet, at *Borgmestre*, og formentlig ogsaa *Raadmænd*, skulde vælges af de menige Borgere, saaledes som de kunde være Kongen og dem selv gavnlige, nyttige og i alle Maader bekvemme, og naar de var valgt, skulde Borgmestrene med det allerførste aflægge deres *Borgmestred til Kongen*.⁹⁾

⁸⁾ Allen De 3 nord. R.H. III Bd. p. 31 ffg.

⁹⁾ K.D. I Nr. 244.

DE KØBENHAVNSKE GILDER OG LAV

I MIDDELALDEREN

Gilde og Broderskab var allerede i Oldtiden vel kendte Former for Samvær og Sammenhold i det nordiske Samfund. Selv om Kongens og Rettens Sværd faldt tungt nok, var Armen kun kort, og i mange Tilfælde maatte Enkeltmand derfor selv hævde sin Ret og tage sin Hævn. De, som havde fælles Interesser, maatte ogsaa i Fællesskab kunne værge for disse, naar Forholdene krævede det, og de sikrede Sammenholdet indbyrdes og udadtil ved dyre Eder. Denne Trang til Samling og gensidig Støtte finder vi i Hedenolds *Hvirvingsdrik* eller *Fællesdrikkelag* og i Tidens *Fostbrødrskab* mellem to eller flere, og den mødtes med de udenlandske Former for *Gilder* og *Sammenslutninger*, især paa Handelens og Haandværkets Omraade.

De *rejsende Købmænd, mercatores*, indgik stedse deres *svorne Gilde* ved Rejsens Begyndelse, og de fastholdt deres Handelsskikke, *jus mercatorum*, ved deres Handel paa de fremmede Markeder. De medførte ogsaa deres Gildeskik, naar de slog sig ned og dannede de ældste danske *Købstæder*, idet disse styredes under Jorddrottens Overherredømme af Borgernes *Gilde* eller *Edslav*, og efter *Købmands Lov* ved Handelen paa Torvet og i Byen.

De lidet differentierede Erhvervsforhold ved Oldtidens Slutning og i den tidlige Middelalder havde endnu ikke sat Skellet mellem Købmænd og Haandværkere, og de stod jævnsides som Brødre i det samme Edslav.

Men efterhaanden var der ikke det Felt indenfor Dagliglivet, som ikke dannede sit Særsamfund i *Gildets* Form til Værn for sine Interesser. Det gjaldt gejstlige Institutioner som *Kanniker* og *Vikarer*, verdslig Øvrighed som *Raadmænd* og *Fjerdingsmænd* saa vel som *Købmænd* og *Haandværkere*.

Men Gejstligheden havde i Udlandet fra *Carl den Stores* Dage, saavel som senere i Danmark, set med Uvillie paa de verdslige Interesséfællesskaber, og havde stedse søgt at komme Gildevæsnet til Livs med skarpe Forbud.

Saa indgroet og uundværligt var Gildet i det daglige Liv, at da *Jakob Erlandssøn* i 1254 udstedte den ældste skrevne *Stadsret for København*, bevarede han det fra Byens ældste Tid stammende *Borgergilde, commune* eller *com-*

munitas civium, som det fælles Raad, hvis Samtykke var nødvendigt, naar Biskoppen vilde ændre Vedtægterne, eller der opstod Tvivl om deres Fortolkning.

Lige saa lidt som der foreligger nøje Oplysninger om *Købmandsloven*, *jus mercatorum*, i de gamle Købstæder, lige saa lidt har man skrevne Skraaordninger for *Borgernes Edslav* eller Vedtægter for dets Medlemmers indbyrdes Pligter og Rettigheder; i den ældste Tid synes alt at have været overladt til den mundtlige Overlevering.

Af spredte Bestemmelser i de ældste *Stadsretter* og de yngre Skraaer nævnes *Brødrene* i *Borgernes Edslav*, *fratres conjurati*, som tilhørende det *højeste Gilde*, *summum convivium*. Edsbrødrene i dette skulde understøtte hinanden broderligt, ganske særlig som Mededsmænd i alvorlige Sager. Hvis nogen Broder blev dræbt, overtog de andre Blodhævnspligten eller krævede Mandeboden, og truedes nogen Broder af Blodhævn fra Folk udenfor Gildet, hjalp de ham til Flugt. Brødrene løskøbte hinanden af Fangenskab og hjalp i Tilfælde af Skibbrud, Ildebrand, Fattigdom og Sygdom, og de sørgede for de døde Brødres Begravelse og Sjælemesser.

Ved *Edsaflæggelser* havde Brødrene det Fortrin frem for andre, som ikke var Medlemmer af det højeste Gilde, at 12 Brødres Ed opvejede i Jylland 2, paa Sjælland 3 og i Skaane 6 Tylvters Ed. Brødrenes Ed svarede til den Kønsed eller Ed af Slægtninge, som krævedes aflagt i visse Sager, thi Brødrene udgjorde ofte, især i den ældste Tid, et Fremmedelement, hvis Slægt ikke kunde paaregnes at være til Stede i Byen eller i Landet. Det højeste Gilde havde altsaa store Privilegier i Rettergangen, og selve dets Navn viser, at det stod over de almindelige Erhvervsgilder og Lav.

For *Københavns* Vedkommende kender de to ældste *Stadsretter* *communitas*, *det højeste Gilde*, men der synes, efter *Stadsretternes* enkelte Bestemmelser at dømme, ikke her at have været tillagt *Borgerskabet* de til Gildet sædvanlig knyttede Edsfordele.

Dette hænger mulig sammen med, at *Jakob Erlandssøn* allerede faa Aar efter *Stadsrettens* Udstedelse i 1257 som *Ærkebiskop* hævdede den Opfattelse, at Gilderne kun gav Anledning til Sæmmensværgelser og Mened, hvorfor han opfordrede *Christoffer I* til at afskaffe alle Købstadgilder.¹⁾

Denne Opfattelse havde *Biskop Jens Krag* ogsaa, da han i den fornyede *Stadsret af 1294* forbød, at der hemmeligt eller aabenbart dannedes Foreninger eller Broderskaber i Byen af den Art, som kaldes *Gilder* eller *Hvirvinger* eller andre Forsamlinger i Omgaelse af denne Vedtægt, thi man skal, sagde Biskoppen, ikke alene afholde sig fra det Onde, men ogsaa fra Lejlighed til at gøre Ondt. Den, som forsøger at omgaa denne Bestemmelse, skal betale 40 Mk.,

¹⁾ S.R.D.V. p. 594.

hvoraf Halvdelen tilfalder Biskoppen og Halvdelen Borgerskabet, *communitas*, i Københavns By. Men hvis Overtræderen ikke kan betale, skal han for stedse uddrives med Vanære af Byen, og den, som mod bedre Vidende huser ham, skal betale 3 Mk.

Som tidligere omtalt gav dette Forbud Anledning til et formeligt Oprør fra Borgerskabets Side, men de Gilder og Hvirvinger, som Byen havde haft, medens *Erik Glipping* havde haft Borg og By i sin Magt, forsvandt, og Gildehusene blev overgivne til Biskoppen.

Stadsretten af 1294 omtaler dog trods Gildernes Ophævelse fremdeles Borgerskabet som et samlet Fællesskab, *communitas*, og skønt det maatte afgive sin Virksomhed i det daglige Bystyre til de af dets Midte valgte Raadmænd, beholdt det utvivlsomt sin *ius mercatorum* og saa meget af Selvstyret i Forretningstilivet, at det til sin Tid kunde fremstaa som Byens fornemste Erhvervsgilde, *Købmandslavet*.

Stadsrettens strenge Forbudsbestemmelser blev mildnede i Løbet af det følgende Aarhundrede. I den Gengivelse af Retten, som er optaget i Biskoppens Jordebog af 1377, er der til Forbudet føjet, at det er i Kraft, „*medmindre det er Gilder, som Biskoppen har indstiftet med sit Kapitels Samtykke*“. De Gilder, som blev dannet herefter, havde en udpræget gejstlig Form. Flere af dem var utvivlsomt særlig søgt af det egentlige Borgerskab, men de fik ikke en tydelig erhvervsmæssig Karakter.

Vi kender ikke Tidspunktet for Oprettelsen af disse Gilder i København, og der er heller ikke bevaret nogen Skraa for dem til vore Dage. Tidligst omtales saadanne Gilder i Jordebogen af 1377, som nævner 4 Gilder, *Vor Frue, St. Peders, St. Nicolaj og Helligaands Gilderne*. De maa formodes at have været knyttet til Sognekirkerne af samme Navn og til Helligaands Hus. *St. Nicolaj Gildehus* laa paa Vestsiden af *Pilestræde*, Matr. Nr. 68—69/1689 Kbm. Kv., medens de andre *tre Gildehuse* laa jævnsides paa Sydsiden af Helligkorsstræde, Matr. Nr. 90. 190—192. 193—196 og 172—174/1689 V. Kv.

Endnu to Gilder, *St. Knuds* og *St. Eriks Gilderne*, synes at maatte være opstaaede i denne Tid, skønt dens Gildehuse ikke nævnes i Jordebogen af 1377, og skønt de ældste bevarede Oplysninger om dem er langt yngre.

I 1146 gjorde Kong *Valdemar* det første Skridt til Helliggørelsen af sin Faders, *Knud Lavards Minde*, idet han lod hans Lig altersætte i *Ringsted Kirke*, men det varede en Aarrække, førend Pave Alexander III 8. November 1169 erklærede *Knud Hertug* for *Helgen*, og 25. Juni næste Aar foregik Skrinlæggelsen med Pomp og Pragt i *Ringsted Kirke*.

Allerede omkring 1177, da Kong *Valdemar* tog *St. Knuds Gildet* i *Visby* i sin Beskyttelse, var flere St. Knudsgilder oprettede, og i 1256 samledes 18 Ol-

dermænd for Knud Hertugs Gilderne i *Skånør*. Disse Gilder synes hurtig at være bleven ligestillede med *Byernes Edslav* som højeste Gilder, og deres Brødre fik samme Edsrettigheder ved Domstolene som Edsbrødrene. Lidt efter lidt var alle ansete Borgere i Byerne Medlemmer af Knudsgilderne, og de svækkede derved Bygildets Betydning. Men at de i alt Fald ikke altid afløste dette, fremgaar af de Stridigheder før 1256, som omtales i Skraaen for *Malmøs St. Knudsgilde*, hvorefter dette Gilde tvistedes med et *Hezlag*, d. v. s. Edslav i Byen.²⁾

Knud Hertug Gilderne har under Striden mellem Valdemarernes Efterslæggt og Biskopperne i Roskilde og Lund næppe kunnet glæde sig ved gejstlig Velvillie, og det er maaske derfor, at vi intet hører om St. Knudsgildet i København i de ældste Stadsretter, men omkring 1300 synes der at være sket en Omdannelse af Gilderne under gejstlig Paavirkning, idet de herefter fremtræder som *Knud Konges Gilder* i Stedet for Knud Hertugs, og det er maaske ogsaa fra dette Tidspunkt, at de i Købstædernes Stadsretter bliver ligestillede med eller afløser Byernes Edslav som de højeste Gilder.

Jævnsides med St. Knud Hertugs Gilder opstod ogsaa *St. Olafs* og *St. Eriks Gilder*. De dannede deres Skraaer efter St. Knuds Gilderne og krævede ligesom disse at betragtes som højeste Lav, men de vandt ikke St. Knudsgildernes Popularitet og Udbredelse.

Om det københavnske St. Knuds Gilde ved vi, at der i *Vor Frue Kirke* fandtes saavel et *St. Knud Hertugs Alter* som et *St. Knud Konges Alter*, og at det sidstnævnte i den senere Middelalder var Gildets Alter, ved hvilket dets saakaldte Skraapræst var Vikar.

23. April 1490 lejede Hr. *Thyge Mathiesson*, Vikar til *St. Knud Konges Alter*, en *St. Peders Kirkes* Gaard paa Rosengaarden, Matr. Nr. 52. 53. 136—140/1689 Klb. Kv.,³⁾ og 15. April 1510 lejede *St. Knuds Lav* af Byen en Jord paa Rosengaarden mellem de to Gader, som siden hed St. Gertrudsstræde og Mikkel Vibes Gade, syd for den Grund, som siden blev Vognmændenes Lavshus, og syd for denne havde Hr. Thyge købt en anden Grund, hvor han skulde have sin Bolig. De to Grunde var siden en Del af Matr. Nr. 61/1689 Klb. Kv.⁴⁾ Hr. *Thyge* døde i 1526, og hans og Knudsbrødrenes Aartide blev holdt for *St. Knud Konges Alter*.⁵⁾

I *Vor Frue Kirke* afholdt Kannikerne 10. Juli, St. Knud Konges Dag, en Fest ved hans Alter til Ære for ham, de Danskes fornemste Skytshelgen.⁶⁾

²⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer I Nr. 7 jfr. II p. X ffg.

³⁾ K.D. II Nr. 176.

⁴⁾ K.D. VI Nr. 6.

⁵⁾ K.D. IV Nr. 432.

⁶⁾ Rørdam. Kbh. Kirker og Kl. p. 34.

Af Skraaerne for *Danske Kompagni* fra 1447 og for Vognmandslavet fra 1478 fremgaar, at St. Knuds Gilde i alt Fald var til i disse Aar og havde højere Rang end disse to Gilder.⁷⁾

I 1533 købte Biskop *Joachim Rønno* St. Knuds Jord paa Rosengaarden, vel et Tegn paa, at Gildets Liv var endt.⁸⁾

St. Eriks Gilde, hvis Skytspatron var den myrdede Kong *Erik Plovpenning*, synes at have været et Gilde for dem, som havde Interesse i Sildefiskeriet i Sundet. Det københavnske Gilde kendes nu kun fra dets Jordegods.

29. Maj 1514 udlejede Gildets to Stolsbrødre en Jord i *Kattesund*, nemlig Matr. Nr. 175/1689 V. Kv. i *Mikkel Bryggersgade*, som siden hed *Pølsegaarden*, til *Peder Joenssøn* og Hustru *Margrete*.⁹⁾ Paa Hjørnet af *Brolæggerstræde* og *Nytorv* laa *St. Erik Konges Alters Gaard*, Matr. Nr. 146/1689 Sn. Kv., hvori *Peder Jyde* boede i 1530.¹⁰⁾ Altret var formodentlig i Vor Frue Kirke, men det omtales kun ved denne Lejlighed.

10. December 1538 henlagde *Christian III* med Forstanderens og menige Gildebrødrers Samtykke Gildets Ejendomme, af hvilke kun de to nævnte kan paavises, til *Hospitalet i Helligaands Hus*, og dets Forstander modtog Gildets Indtægt og Skraa, som nu forlængst er forsvundne.¹¹⁾ Vartovpræsten *Anders Hjøring*, som maa have set den, beretter, at Gildebrødrene omfattede ikke alene de formuende Borgere, men ogsaa Konger, kongelige Børn, Adelspersoner og Gejstlige, og at Gildet holdt sit aarlige Gildelag i sit Gildehus og støttede Brødrene og Søstrene i Liv og Død.¹²⁾ St. Eriksgildernes Skraa var allerede fra gammel Tid formet nøje efter St. Knudsgildernes.

Da Forholdene i Byen igen var kommen i Lave under Biskop *Niels Jepsen Ulfelds* Styre, indleder han en ny Kurs paa Gildevæsnets Omraade, idet Stiftelsen af *Erhvervsgilder* blev tilladt. Ejendommeligt nok blev det første af disse ikke et indfødt Borgergilde, men et *tysk Købmandsgilde*, et sikkert Tegn paa Fremmedvældets store Magt i Byens daglige Liv.

Det tyske Kompagni, som egentlig hed *Der hilgen Drevaltcheitsgilde edder Broderschaft der dudeschen Kompanye to Copenhauen*, blev stiftet af de koplüde van der Wysmer vnd van deme Sunde vnd van Stettyn, vnd vort alle de gemeyne kopman vth den dudesschen steden, altsaa af Købmænd fra Wismar, Stralsund, Stettin og andre tyske Byer, som havde bosat sig i København.

Skraaen er dateret 2. Februar 1382. Karakteristisk for Tiden indledes den

⁷⁾ C. Nyrop. Gilde og Lavsskraer I Nr. 100. Nr. 121.

⁸⁾ K.D. I Nr. 232.

⁹⁾ Hospitalets Fundatsbog p. 137. S.A.

¹⁰⁾ K.D. VI Nr.145.

¹¹⁾ Hofman. Fundatser X p. 149.

¹²⁾ Gl. Kgl. S. 8°. Nr. 3644.

med Bestemmelser om Brugen af Lavets Baldakin eller Boldek og Lys ved Brødrenes Ligfærd. Gildet har tre Adelstævner, til Pinse, Jul og Fastelavn; paa Pinsestævnet vælges de tre Oldermænd fra Wismar, fra Stralsund og fra Stettin, en fra hver By. Forinden hvert Stævne skal man mindes alle christne Sjæle og alle afdøde Brødre, afvekslende i Vor Frue Kirke og i Graabrødre Kloster. I Klostret skal de Brødre, som dør udenlands, mindes med 3 Messer, saa snart Oldermænden bliver vidende om Dødsfaldet. Hertil knytter Skraaen endnu enkelte Bestemmelser om Begravelse af afdøde Brødre og indeholder endelig en Række Regler for Brødrenes gode Opførsel ved Adelstævnerne.

Til Skraaen er gjort en Tilføjelse om, at det menige Kompagni selv bestemmer, hvorvidt en Mand kan optages i Broderskabet. Bestemmelsen er vedtaget i *København* ved Fastelavnstider i Gyldenaaret, sikkert i 1390. Hertil slutter sig nogle Vedtægter fra Høsten i samme Gyldenaar, som er fastsat af Wismars Købmænd om deres Overtagelse af Bodepladserne paa *Dragør* Fiskeleje.¹³⁾ Betegnende er Skraaens Mangel paa Vedtægter om Købmændenes indbyrdes Forhold i Handelssager, men de har formodentlig ikke været betroet til Papiret.

Kompagniet havde fra 1490 Aarene sit eget Gildehus i Psalterens Gaard, Matr. Nr. 53/1689 Str. Kv. paa Sydsiden af Amager Torv. Fra 22. August 1449 til Kompagniets Overtagelse i 1490 Aarene havde *Oluff Pederssøn Skræder* denne Gaard, og rimeligvis har Kompagniet i de første Aar lejet Huset af ham.¹⁴⁾

Graabrødre Kloster stod i et intimt Forhold til Tyske Kompagni og til Hansestæderne. Her havde de tilrejsende Deltagere i 15. Aarhundredes talrige Forhandlinger mellem Regeringen og Stæderne stadig deres Møder, og det var jo ogsaa her, at Kompagniet lod afholde Dødsmesserne for Brødrene. I 1490 Aarene var Kompagniets Oldermænd *Hans Korte* tilligemed *Oluff Skræder* Prokuratorer for Klostret.¹⁵⁾ Det er da rimeligt, at det *Trefoldighedsalter* og *Kapel*, til hvilket Kompagniet særlig var knyttet, maa søges i *Klosterkirken*.¹⁶⁾ Her fandtes ogsaa i 1530 Tyske Kompagnis Alterkalk.¹⁷⁾

Det tyske Kompagni vandt i Aarenes Løb under Hansestædernes paagaende, ofte krigeriske Fremfærd ikke Myndighedernes Bevaagenhed. I *Christoffer af Bayerns* Stadsret fra 1443 kræves saaledes, at *Oldermændene* i Tyske Kompagni, hvis Tal nedsættes til to, skal vælges med den kongelige Fogeds og Borgmestre og Raads Billigelse, og at der hertil maatte vælges en tysk Borger i Byen og en fremmed Købmand, som allerede var Brødre i Kompagniet.¹⁸⁾

¹³⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer I Nr. 89. Gyldenaaret er fejlagtigt sat til 1350.

¹⁴⁾ K.D. II Nr. 85. K.D. IV Nr. 210.

¹⁵⁾ K.D. IV Nr. 235. 236. 241. K.D. II Nr. 85.

¹⁶⁾ K.D. I Nr. 187.

¹⁷⁾ K.D. I Nr. 254.

¹⁸⁾ K.D. I Nr. 127.

Christiern I maatte 17. Maj 1455 i sin Afhængighed af Lübeck bekræfte de gamle Privilegier,¹⁹⁾ men 30. September 1475 følte han sig stærk nok til at paabyde Ophævelsen af Kompagniet, idet han henviste de Købmænd, som ønskede det, til at indtræde i det *Danske Kompagni*, og 27. August 1477 gentog han sit Paabud.²⁰⁾ Kong *Hans* gjorde et Tilbageskridt, idet han 1. Marts 1487 gav tyske Købmænd Ret til atter at slaa sig ned i Byen og holde Tyske Kompagni efter gamle Sædvaner og Privilegier og med Ret til uhindret Gudstjeneste i deres Kapel og ved deres Alter.²¹⁾ *Christiern II* søgte ad andre Veje at komme Hanseveldens til Livs. Men efter at *Frederik I* havde befæstet sin Magt, stævnede han Tyske Kompagni for Rigens Raad, der i sin Dom hævdede, at *Christiern I*'s Brev af 1475 stadig havde Gyldighed, hvorefter Tyske Kompagni var ophævet, og de tyske Købmænd, som var Borgere, stilledes paa lige Fod med danske Borgere i Danske Kompagni. Kongen tillod dog 18. August 1526, at ugifte tyske Købmænd, som ikke var københavnske Borgere, fremdeles maatte opretholde Tyske Kompagni, men Kongen forbeholdt sig dog Ret til at ændre Kompagniets Privilegier efter sit Ønske.²²⁾

Det er næppe sandsynligt, at de danske Købmænd har undladt at sikre deres Interesser gennem et Lav, naar de indvandrede og fremmede Købmænd var saa vel organiserede. Der findes da ogsaa Spor af et saadant, nemlig *Guds Legems Lav*, der i 1527 havde en Gaard i *Store Færgestræde*, Matr. Nr. 33/1689 Ø. Kv.²³⁾ Dets Gods blev i 1542 af Kong *Christian III* tillagt *Helligaandshus*, som herefter oppebar Jordskylden af Grunden.

Baade i Aalborg, Malmø og Randers fandtes der Købmandslav under Hellig Legems Navn, og der er for saa vidt intet til Hinder for, at det københavnske Lav har været af samme Art.

Paa *Nørregade*, Matr. Nr. 30/1689 Nr. Kv., laa en Bod, som 18. Februar 1374 var skænket af Henrik Knoop Arvinger til *Fakler*, som skulde bæres foran *Herrens Legeme* ved den aarlige Procession paa *Herrens Legems Dag*; Boden siges at være henlagt til *St. Peders Alter* i Vor Frue Kirkes Kor. Men dette Alter nævnes ikke senere; i Jordebogen af 1377 siges Boden at tilhøre *Guds Legems Alter*, og muligvis er *St. Peders Alter* ændret hertil. Dette Guds Legems Alter har rimeligvis været Lavets Alter. Hvad selve Boden angaar, da bærer Brevet af 1374 en senere Paategning om, at den er overgaaet til *Hellig tre Kongers Alter*, som i alt Fald ejede den i 1540.²⁴⁾

19) Lüb. U.B. IX Nr. 224.

20) K.D. I Nr. 161. 163.

21) K.D. I Nr. 175.

22) K.D. I Nr. 243.

23) K.D. VI Nr. 29.

24) K.D. IV Nr. 18. K.D. II Nr. 1. K.D. I Nr. 75. K.D. VI Nr. 68.

Guds Legems Lav bestod, som Dokumenterne viser, lige til Middelalderens Slutning, men det havde allerede tidligere faaet en mægtig Afløser i det med kongelig Støtte stiftede *Danske Kompagni*.

Christoffer af Bayerns Stadsret af 1443 nævner Danske Kompagni som bestaaende, og det er altsaa stiftet før Stadsrettens Udfærdigelse, men først i 1448 blev den ældste *Broderbog* begyndt. Fragmenter af denne Broderbog er bevarede i en meget maadelig Afskrift.²⁵⁾

Broderbogen indledes med en Gengivelse af Selskabets *Skraa, statuta societatis Haffniensis*, saaledes som den blev ændret og vedtaget 23. Maj 1447 i Overværelse af *Evert Moltke*, Hovedsmand paa Københavns Hus, Borgmestrene *Arild Kruse* og *Henrik van Laren*, adskillige Raadmænd og Borgere og Kompagniets to Oldermænd, *Hintze Hagemester* og *Bernt Wagen*. Det fremgaar af Skraaen, at Kompagniet var et Gilde med selskabelige Formaal og med aarlig Skydning til Papegøjen. Gildet havde to Oldermænd og en Lavsskriver. Oldermændene skulde i Følge Stadsretten indsættes af Fogeden paa Slottet og af Borgmestre og Raad efter Brødrenes Samtykke og Raad.

Kompagniet havde tre aarlige Adeldrikke, nemlig Jul, Fastelavn og Pinsedag, til hvilke Brødre og Søstre skulde møde i Kompagnihuset. Fritagne for at møde til Adeldrikkene var St. Knuds Gildebrødre, naar de skulde møde i deres eget Gilde, medens Brødre i Tyske Kompagni kun maatte drikke en af de aarlige Adeldrikke i deres eget Kompagni. Den, som nedskyder Papegøjen, faar en Guldring saa god som 2 rhinske Gylden; han giver alle Brødre Øl og drikker frit alle tre Adeldrikke med to frie Gæster. Majgreven har samme Ret ved Adeldrikkene. Alle Brødre, Oldermændene indbefattede, betaler selv deres Adeldrikken, men Oldermændene har to Gæster frit ved hver Adeldrik, og Lavsskriveren har sin Hustru frit. Ved Adeldrikstiderne mindes afdøde med tre Messer til hver Tid. Afdøde Brødre og Søstre følges til Graven, og der afholdes Messer og Offer for dem.

I øvrigt giver Skraaen strenge Bestemmelser for Brødrenes gode Opførsel ved Adelstævne og Papegøjeskydning. Skydningen foretoges oprindelig med Armbrøst, formodentlig i Kompagnihusets Gaard.

Skraa og Broderbog nævner ikke Kompagniets Stiftelsesdag, men Broderbogen giver dog ved nøje Undersøgelse visse Fingerpeg i saa Henseende. For 1440—50 Aarene indeholder *Broderbogen* alle Navne paa Borgmestre og Raadmænd, men for 1430 Aarene er f. Eks. Raadmand *Niels Ingvarsson*, som senest omtales 24. April 1430²⁶⁾ ikke nævnt som Broder, medens derimod den tidligere Borgmester, *Henrik van Bergen*, som levede 3. August 1441, men var død før

²⁵⁾ K.D. VI Nr. 207.

²⁶⁾ K.D. II Nr. 39.

15. Juni 1443, nævnes i 1448 blandt de afdøde Brødre.²⁷⁾ Stiftelsestiden falder altsaa mellem 24. April 1430 og 15. Juni 1443. Da imidlertid Kong *Erik af Pommern* heller ikke nævnes blandt Brødrene, medens Kong *Christoffer af Bayern* i 1448 nævnes blandt de afdøde Brødre og Unser genedige Frau die *Könninginn* (Dorothea) blandt de levende, er det vel sandsynligst, at *Stiftelsesdagen er senere end Opsigelsesbrevet til Kong Erik 23. Juli 1439.*

De i Broderbogen indtegnede Navne angaar Borgere fra Stiftelsesdagen til omkring 1480, vistnok med en Lakune i 1460—70 Aarene og med en enkelt indføjet Note om Optagelsen af *De hertuginn Sophia*, der maa være Kong *Frederik I's* Dronning. Det vides, at Byen i 1527 betalte 100 Mk. for en „Kost“ i Danske Kompagni, der vor naadige Herre Konning *Frederik* med hans Naade Fyrstinde Dronning *Sophie* og flere Herrer og Fruer var til.²⁸⁾

Det fremgaar ikke af Kompagniets Skraa, hvilken Helgen der var Gildets Patron, men af senere Tilføjelser til Skraaen ses det, at i 1515 blev det besluttet af Borgmestre og Raad med alle Lavsbrødres Samtykke, at By- og Fogedsvende ved Adeldrikkene til Jul og Fastelavn skulde holde *Lys St. Søren* til Lov, Hæder og Ære ved hans Billede, som stod i Gildesalens nørre Ende, hvor Borgmestre og Raad sad.²⁹⁾ Randers Købsvendes Hellig Legems Gilde afholdt ogsaa en *St. Søren*s Messe paa *St. Søren*s Dag, og Ribe Skippergilde var et Købmandsgilde, helliget *St. Søren*.³⁰⁾ Dette kan da tyde paa, at ogsaa Danske Kompagni var et *St. Søren*s Gilde, hvis Alter har været det *St. Søren*s Alter i Vor Frue Kirke, som kun omtales en enkelt Gang, 8. Oktober 1528.³¹⁾

Danske Kompagni holdt ikke Adeldrik ved Trinitatis, og intet Sted kan der paavises en Forbindelse mellem Kompagniet og et Hellig Trefoldigheds Alter. Kompagniets Navn *Hellig Trefoldigheds Lav*, som først nævnes i 1542, og som er bevaret til Nutiden, maa derfor antages at være indført efter Reformationen.³²⁾

Kompagnihuset laa i *Kompagnistræde* med Agterudgang til Brolæggerstræde; det omfattede Matr. Nr. 64. 65. 111 C/1689 Sn. Kv.³³⁾ Det ældste Kompagnihus synes at have ligget inde paa Grunden, og først i 1591—92 blev Façadebygningen til *Kompagnistræde* tilføjet. Øst og vest for denne laa allerede tidligt Lejeboder, af hvilke den østlige blev udlejet af Kompagniet 30. Juni 1459.³⁴⁾

27) Rep. Nr. 7191. K.D. IV Nr. 47. K.D. VI Nr. 207.

28) K.D. I Nr. 232 p. 341.

29) K.D. VI Nr. 217.

30) Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer I Nr. 93. 107.

31) K.D. IV Nr. 417.

32) K.D. VI Nr. 94.

33) K.D. I Nr. 148. K.D. IV Nr. 800. Nielsen. Kbh. H. o. B. IV p. 290.

34) K.D. IV Nr. 80. K.D. I Nr. 148.

Danske Kompagni var utvivlsomt kun et religiøst og selskabeligt Broderskab med de Formaal, som Skraaen angiver. Medlemmerne var ligesom i de ældre St. Knuds og St. Eriks Gilder Borgere og deres Hustruer, undtagelsesvis ogsaa udenbys boende. Det rummede ligesom disse Gilder ikke hele Borgerskabet, men fortrinsvis Købmandsstanden, altsaa Borgerskabets mest velhavende og ansete Del. Samfundets Spidser, lige fra Kongen og Dronningen, Adelsmænd og Kaniker til Byens Borgmestre og Raadmænd, var ogsaa Medlemmer. Men de fag-

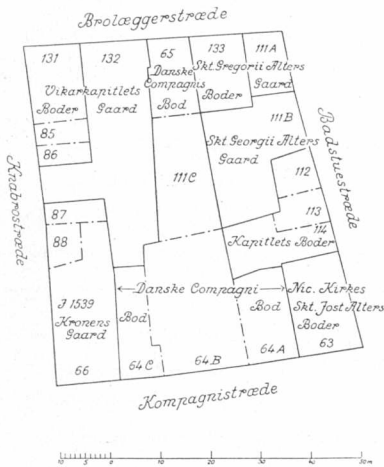

Fig. 50. Danske Kompagnihus' Grund.

lige Interesser varetoges af Medlemmernes særlige Lav, af hvilke Købmænds- og Kræmmerlavene var de fornemste.

De lavere Erhverv og Haandværk var ikke helt vel farne under Biskoppernes Regimente i København, idet de ikke kunde søge Ly i de højeste Lav. Men selve Stadsretten viser, at der dog ogsaa i de ældre Tider har været en vis Organisation, thi den, som var født i Staden, og som vilde udøve sit Haandværk som Skomager, Skinder o. s. v., skulde betale 1 Øre til Slotsfogeden og 1 Øre til Staden for sit *Skilt*. Skomagerne maatte frit købe deres Huder og Skind, men enhver maatte gøre Barnesko. Enhver Bager maatte, uhindret af de andre Bagerer, bage Brød, saa ofte han vilde. Ogsaa i

Skatteydelseerne til Biskoppen optræder Erhvervene kollektivt. Købmangere leverer Kød hver Søndag, Skomagere hver et Par Sko til St. Nicolaj Dag og Læder til Biskoppens og Borgens Forbrug, og Bagerne Brød en Gang om Ugen samt Svineæde til Borgens Svin.³⁵⁾

Bagerne var i Grunden vanskeligst stillede, idet *St. Knuds Gilderne* 7. September 1256 paa et Møde i *Skånør* vedtog, at *Bagere udelukkedes* fra at være Medlemmer af Gildet, og *Eriks Gilderne* sluttede sig i 1266 hertil. Dette Forbud synes at have staaet ved Magt langt hen i det 14. Aarhundrede.³⁶⁾

Saaledes var Forholdene omkring 1377. Hvor tidligt de blev ændrede for de lavere Erhverv, ved vi ikke saa nøje, men i alt Fald under Biskop *Niels Jepsøn Ulfelds* Efterfølger, Biskop *Peder Jepsøn Lodehat*, begyndte det at lysne. Det er paafaldende, at det er de forfulgte Bagere, som er de første.

I 1403 oprettede Københavns *Bagersvende* med Lov og Gunst af Borgmestre og Raad og Fuldbyrd og Tilladelse af Oldermænd og menige Brødre i Bager-

³⁵⁾ K.D. I Nr. 33. 76.

³⁶⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskr. I Nr. 7. 10. 11. 12. 14.

gilde og Selskab deres eget Broderskab og Lav, alle Guds Helgene og Jomfru *Sancte Karine* til Lov og Ære. Hvert Aar lod de holde to Messer i *St. Karine Kapel* i Vor Frue Kirke, den første paa Torsdagen efter Pinsedag og den anden paa St. Knuds Dag efter Jul, d. v. s. St. Knud Hertugs Dag, 7. Januar. Skraaen fastslaar, at Brødrene skal staa hverandre bi i Nød og Sygdom og Død og giver iøvrigt Bestemmelser for deres indbyrdes Forhold i og udenfor Gildestævne. Ingen maa klage over sin Broder for Fogeden, men kan Gildet ikke selv forlige Sagen, skal den indankes for Bagerlavets Oldermænd.³⁷⁾ Det fremgaar tydeligt af Svendelavets Skraa, at selve Bagerlavet allerede var oprettet i 1403, men dets Skraa kendes ikke, saa lidt som Bagernes middelalderlige Lavshus.

Ligesom Bagerlavets Skraa er tabt, er der andre af Erhvervsgildernes ældste Skraaer, som er forsvundne, sikkert fordi de af Biskopperne udstedte Skraaer ikke kunde stadfæstes af Kongerne, men maatte erstattes med nye. Fra de sidste Dage af Bispevældets Tid er der dog i Afskrift bevaret endnu en Erhvervsskraa, nemlig *Skrædernes og Overskærernes Skraa* fra 1415.

Skræderne dannede med Biskop Peders og med Borgmestre og Raads Tiladelse et Broderskab, den *hellige Trefoldighed* til Ære. Broderskabets Alter var utvivlsomt *Hellig Trefoldigheds Alter* i *Graabrødre Klosterkirke*, som ogsaa Tyske Kompagni søgte, idet Vor Frue Kirke og St. Nicolaj Kirkes tilsvarende Altre er yngre.

Skraaen giver først Bestemmelser om de betydelige Indgangspenge, nemlig 3 Mk. Vox og 4 Sk. grot, samt 2 Tdr. dansk Øl, 10 nye Bægere, 2 Fade Saltmad, 2 Fade Smør, 2 Oste og Brød dertil, som maatte betales ved Indtræden i Lavet. Dernæst nævnes Lavsprøven, 1 Par Klæder, som Skræderen skal skære og færdiggøre paa Oldermændens Bord, og Overskæreren skal aflægge en tilsvarende Prøve. Den, som vil bruge begge Embeder, skal gøre Fyldest i dem begge. Paa vanlig Vis skal Lavet begrave døde Brødre og Søstre og gaa i Procession med Lavs Lys paa Hellig Legems Dag. Iøvrigt giver Skraaen Regler for Brødrenes indbyrdes Forhold, men den foreligger kun i en desværre ikke god og ikke fuldstændig Afskrift, fejltagtigt dateret 1275. Kong Hans fornyede og ændrede Skraaen 15. April 1493, men denne ændrede Skraa er gaet tabt.³⁸⁾

Fig. 51. Bagerlavets Segl.

Fig. 52.

Skræderlavets Segl.

³⁷⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 3.

³⁸⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 7.

Skræderlavet købte i 1512 en Byens Jord i *Brolæggerstræde*, Matr. Nr. 117/1689 Sn. Kv. lige overfor Agterudgangen af Danske Kompagni.³⁹⁾ Her byggede det sit *Lavshus*, som forblev i Lavets Eje lige til den store Ildebrand i 1728.

Ved Byens Overgang til Kongemagten i 1416 fik Haandværkerne en lovbestemt Ret til at holde deres egne Lav. Dette kom ganske vist ikke til Udtryk i den ændrede Stadsret af 1294, som kaldes *Erik af Pommerns Stadsret*, men i Privilegiet af 15. Februar 1422 fastslog Kongen, at alle Embedsmænd, d. v. s. Haandværkere, skulde bjerge sig og nære sig af deres Embede, d. v. s. Haandværk, Borgere og Bymænd af deres Købmandskab og Brygning, Bagere af deres Bagning, Sudere af deres Skogerning, Smede af Smedegerning, Guldsmede af deres Haandværk, Skrædere, Kræmmere, Skindere af deres Haandværk og saa fremdeles, og at Borgmestre og Raadmænd i København sammen med Fogeden skulde paase, at alt gik rigtigt til.⁴⁰⁾

Denne Opregning nævner sikkert de fleste af de Lav, som paa den Tid fandtes i Byen, og som vel var bleven oprettede under de sidste to Biskoppers Herredømme og med deres Tilladelse, men deres ældste Skraaer er, ligesom Bagerlavets, gaet tabt.

Der er i alt Fald intet levnet os, som kan tyde paa, at Kong Eriks Lovgivning er bleven efterfulgt af en ny opløstrende Lavsdannelse. Fra Kongens Regeringstid er der kun bevaret en enkelt ny københavnsk Skraa.

Kong *Erik* og Dronning *Philippa* gav i 1429 i Overværelse af Hr. *Esge Brok*, Høvedsmand paa Københavns Slot, og Borgmestre og Raad det københavnske *Guldsmedelav* en Skraa. Lavet havde *St. Eligius* eller *St. Loyge* til Patron. Skraaen, som er skrevet paa Plattysk, giver Bestemmelser om, at enhver Guldsmed i København skal arbejde med lodigt Sølv og godt Guld, og om Svendeforhold og Brødrenes Forhold ved Stævne og udenfor. *St. Loyges* Dag, 1. December, maa der ikke arbejdes; Dagen forud, *St. Andreas* Dag, var Lavets Stævnedag.⁴¹⁾

Kong *Hans* fornyede 27. Oktober 1496 Lavets Artikler og bestemte, at den Guldsmed, som vilde nedsætte sig i København, selv skulde eje 5 Mk. Sølv og Værktøj til 1 Mk. Værd, og at han skulde give Indgangspenge og Kost og Penge til *St. Loyes* Messe. Ingen Guldsmed maatte gøre ringere Sølv end 14 lodigt og ikke ringere Guld end det, han fik overleveret, undtaget Lodningen. Oldemanden og to Lavsbrodre skal hver 14. Dag eller i det mindste hver Maa- ned undersøge og eventuelt kassere Guldsmedens Arbejder, og den kongelige Møntmester og to Guldsmede med ham, eller tre Guldsmede, hvis Møntmesteren

³⁹⁾ K.D. I Nr. 192. K.D. II Nr. 308.

⁴⁰⁾ K.D. I Nr. 112.

⁴¹⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 15.

har Forfald, skal paa alle Markeder probere Varerne og efterse, at de er forsynede med Byens og Mesterens Stempler.

Ingen kan blive Guldsmed, uden han er ægte og ret efter den hellige Kirkes Sædvane, har udstaaet sine Læreaar og har sit Lærebrev; ogsaa hans Hustru skal være ægte, ret og uberygtet. Ingen Guldsmedsvend maa nedsætte sig, uden han har tjent et Aar eller to hos en Guldsmed eller to i Byen og gjort sit Svendestykke i Oldermands Hus. Han skal æske Lavet til Paaske og til Mikkelsdag, og han skal gifte sig inden Aar og Dag. Iøvrigt giver Skraaen nøje Regler for Mestres, Svendes og Drenges Arbejde og for indbyrdes Strid. Lavet holder i 1496 to aarlige Stævner, nemlig Dagen efter St. Hans Dag og St. Loyes Dag.⁴²⁾

Christiern II gav 1. September 1515 nye Bestemmelser om Guldsmedearbejdes Lødighed, Stempling og Salg og henviste samtidig alle Guldsmede i de sjællandske Købstæder til Lavet i København.⁴³⁾

Skomagere fandtes allerede tidligt i stort Antal i Byen. Jordebogen af 1377 nævner de danske Skomageres Boder i Saltboderne, Matr. Nr. 240—243/1689 Klb. Kv. og tyske Suderboder i Tyskemannegade; den opregner ialt 16 Skomagere, men kun 9 Bagere, 9 Smede og 6 Skrædere. Som ved de øvrige Lav er den ældste Skomagerlavsskraa ikke bevaret, men 4. December 1434 var Lavet i alt Fald til, thi paa denne Dag skænkede Kanniken Hans Cortssøn sin Gaard i Tyskemannegade, Matr. Nr. 169/1689 Sn. Kv., til et af ham oprettet Alter i Vor Frue Kirke, viet til den hellige Jomfrue Maria, Evangelisterne Marcus og Lucas og St. Anianus Biskop. Hans Cortssøns Moder var Søster til Kirstine, som var gift med den Maas Skomager, som boede i Gaarden i 1377, og Gaarden siges da at ligge i Sudærwra, d. v. s. i Skomagerkrogen. Hans Cortssøn var altsaa selv af Skomagerslægt, og han stiftede ikke alene en Aartide og aarlig Messe for Altret for sig selv og sine Forældre, men han fik ogsaa Skomagerlavet til at give 2 Mark Sølv aarlig, for at Altrets Vikar skulde afholde 4 ugentlige

Fig. 53. Skomagerlavets Segl.

⁴²⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 57.

⁴³⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 94.

Messer og møde frem i Koret med de andre evige Vikarer. Efter Hans Cortsøns Død skulde Skomagerlavet have Præsentationsret til Altret.⁴⁴⁾

Blandt Altrets Helgene var *St. Anianus Biskop* særlig dyrket af Skomagere og sandsynligvis i Tiden omkring 1434 Lavets Patron. Af et senere Signet ses, at Kong *Hans* i 1483 fastsatte et Segl for Skomagerlavet med Billeder af *St. Crispinus* og *St. Crispinianus*, de sædvanlige Skomagerhelgene.⁴⁵⁾ Muligvis har Lavet samtidig foretaget et Skifte af Skytspatron.

Kong *Hans* blev iøvrigt meget fortørnet paa Landets Skomagere, som han anklagede for at sætte og gøre uredeligt Køb paa Sko. 21. November 1507 ophævedes alle Skomagerlav, og der blev indført fuld Næringsfrihed.⁴⁶⁾ Dette varede dog kun et Aarstid eller to. 4. Oktober 1509 fik *Skomagerne* i København nye Lavsartikler af Kongen i samme Form som de øvrige Skomagerlav i Riget.⁴⁷⁾

11. September 1517 solgte Kapitlet *St. Aniani* Altergaard til *Skomagerlavet*. Lavets Messer var da nedsat til to. Kirken var den Gang i Trang, og det kneb med Midlerne til at fuldføre det kobbertækte Spir, som man var i Færd med at opsætte paa Taarnet.⁴⁸⁾

Under *Christoffer af Bayerns* Regering fik *Skinderne og Buntmagernes Lav* en Skraa, om det var Lavets ældste, vides ikke. Den blev stadfæstet 2. Juni 1495 af Kong *Hans*. Lavet var et *Mariægilde* med Gudstjeneste i *Graabrødre Klosterkirke*. Brødrene havde de sædvanlige Pligter overfor de døde. Den, som begærede at optages i Lavet, skulde aflægge Lavsprøve paa Oldermændens Værksted og betale Indgangskost. Skraaen giver iøvrigt Bestemmelser for Gildestævne. Skraaen blev med enkelte Tilføjelser paany stadfæstet af *Christiern II* 17. Maj 1515.⁴⁹⁾

Kødmangerne eller *Slagterne* var paa Grund af deres Virksomhed stedse samlede paa bestemt afgrænsede Lokalteter, *Kødmangerboder*, og som Følge deraf maa de ogsaa i tidlig Tid have haft et vist Fællesskab. De ældste Kødmangerboder laa paa Byens Grund i *Tyskemannegade* paa det østlige Hjørne af Badstuestræde, Matr. Nr. 173—175 og 92—98/1689 Sn. Kv., som helt op imod vore Dage svarede Jordskyld til Byen. De nævnes her allerede 8. Januar 1357 i et Skøde paa en Genbogrund.⁵⁰⁾ 12. Marts 1408 skænkede Biskop *Peder Jenssøn Lodehat* til Vor Frue Kirke Jordskylden af 12 nye *Kødmangerboder*,

⁴⁴⁾ K.D. IV Nr. 41. K.D. II Nr. 48. 57.

⁴⁵⁾ Nyrop. Kbh. Skomagerlav 1509—1909 p. 12.

⁴⁶⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 93.

⁴⁷⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 70.

⁴⁸⁾ K.D. II Nr. 217.

⁴⁹⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 54. Nr. 79.

⁵⁰⁾ K.D. IV Nr. 15.

carnificium, i Bjørnebrogade, nu Købmagergade, nemlig Matr. Nr. 1—14/1689 Kbm. Kv. og 1—10/1689 Rbg. Kv. samt Trinitatis Kirkes Grund. Allerede 29. November 1407 udstedte Biskoppen det første Skøde paa en af disse Boder.⁵¹⁾ I *Stadsretten af 1443* blev Kødmanagerbodernes Tal sat til 25, et Tal, som synes at være fremkommet ved Deling af de oprindelige 12 Grunde.

Kødmanagerlavet er sikkert lige saa gammelt som Bagerlavet, men den ældste Skraa er nu tabt. De ældste bevarede „Artikler“ for *Kødmanagerne* er udstedt af *Christiern I* 20. April 1451. De indeholder visse Privilegier og Friheder, som Kongen tilstaar Kødmanagerne, og efter hele Sammenhængen forudsætter de et Lavs og en Lavsskraas Tilstedeværelse. Kødmanagerne faar Eneret paa Salg af fersk Kød fra St. Nicolaj Dag, 6. December, til St. Johannes Døbers Dag i Midsommer, 24. Juni, og kun disse maa have fersk „Masszvineflæsk“, d. v. s. Fedesvineflæsk, fersk Kød i Stykker, Lammekød i Fjerdinger eller andet Kød helt eller i halve Stykker til Salg.

Borgerne maa slaa sig sammen to, fire eller flere om at købe en Okse eller Ko til deres egen Kost. Den Mand, som køber nogle Lam til sit eget Behov, maa sælge noget deraf til sin Nabo til samme Pris, som han selv har betalt.

Kødmanagerne maa uhindrede ride paa Landsbygden og købe Øxen, Køer, Grise, Faar og Fedesvin til deres Embeds Nytte og Behov.

Ingen skal være Broder i deres Embede, uden han vel kan sit Embede og er en uberygtet Dannemand, og hans Hustru en uberygtet Dannekvinde. Og ingen skal bruge sit Embede, uden han bor i de gamle Kødmanagerboder, som har været af Arild, og som de nu bor i. Ingen maa slagte i København uden forskrevne Kødmanager og andre, som er Borgere.⁵²⁾ En middelalderlig *Skraa*, vistnok fra 1496, men i Resens Afskrift fejlagtig dateret 1596, giver Bestemmelser om Indgang i Lavet, om Brødrenes Forhold ved Gildestævne i Lavshuset og i deres Erhverv. Skraaen savner Oplysninger om Lavshusets Beliggenhed og mærkeligt nok om Lavets Patron og om Hjælp til de syge og Messer for de afdøde Brødre.⁵³⁾

Remsnider og Pungmagerlavet fik 3. April 1460 Bekræftelse paa en af Lavet

Fig. 54. Skinder- og Buntmagerlavets Segl.

Fig. 55.
Kødmanagerlavets
Segl.

⁵¹⁾ Acta pontif. II Nr. 1123. K.D. I Nr. 97.

⁵²⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 30.

⁵³⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 58.

selv udarbejdet Skraa. Godkendelsen blev givet paa Raadhuset af Hovedsmanden paa Slottet, Hr. *Joachim Griis*, og af Borgmestre og Raad. Skraaen indeholder de sædvanlige Bestemmelser om Indgang til Lavet med særlige Lavsprøver for Remsnidere og for Pungmagere, om Messer og Vigilier for afdøde Brødre, men Lavets Patron og Alter navngives ikke. Skraaen slutter med nogle senere Tilføjelser fra Tiden omkring 1500.⁵⁴⁾

4. August 1514 kaldes Lavet *Remsnider, Pungmager og Taskemager Lav* og faar paa denne Dag godkendt en ny *Skraa*. Først udtaler Borgmestre og Raad, at Lavet har Privilegium til at bruge barket sømsk og allunet Læder og til at fremstille Handsker deraf, og gentager derefter i noget udvidet Form den tidligere *Skraa*. Den nye *Skraa* fastlægger Dagene for de fire aarlige Adelstævner i Oldermands Hus til Søndag efter Paaskemarked, St. Knud Konges Dag, 10. Juli, Søndag efter Mikkelsdag og 14 Dage før Fastelavn. Paa disse Dage skal Oldermænd og Stolsbroderen bese hver Broders Gerning, d. v. s. Arbejde, og den, som ikke har udført sin Gerning retfærdigt, skal bøde i Lavet efter alle Brødres Dom, og dette skal overværes af en Raadmand, som Borgmestre og Raad udvælger. Den sidst indtraadte Broder skal bl. a. være pligtig at tænde Lys i Lavets Krone paa følgende Højtidsdage: Paaskedag, Juledag, Pinsedag, Hellig Legems Dag, Vor Herres Opfarelses Dag, Alle Helgens Dage, samt paa alle Aposteldage og alle Jomfru Marie Dage. Og de Brødre, som tilsiges af Oldermænd eller Stolsbroder, skal bære Lavets Stage eller Lys i Processionen paa Hellig Legemsdag. Lavet var saaledes stærkt knyttet til Kirken, men *Skraaen* nævner ikke Lavets Patron.⁵⁵⁾

I 1464 oprettede *Christiern I's* Persefant eller Vaabenherold *Christian Siælland* og en Del Hoftjenere et religiøst *Broderskab, Gud i Himmerig, Jomfru Maria og Jomfru Sancte Katherine til Lov, Hæder og Ære. St. Katherine Gildet* blev godkendt af Kongen 2. Februar 1464.

2. Januar 1517 stadfæstede Biskop *Lage Urne* en Guds Legems Messe, som *St. Karine Gildets* Brødre og Søstre sammen med *St. Nicolaj Menighed* havde oprettet for *St. Karine Alter* i denne Kirke, og 2. Februar 1518 føjede *Christiern II* sin Stadfæstelse dertil.⁵⁶⁾

Vognmandslavet lod 5. November 1518 Borgmestre og Raad stadfæste den *Skraa*, som Lavet selv havde sammensat og vedtaget i 1478, og som formodentlig

Fig. 56.
Remsnider- og Pung-
magerlavets Segl.

⁵⁴⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 33.

⁵⁵⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 77.

⁵⁶⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer I Nr. 28. 44. 45.

var Lavets første Skraa. Skraaen nævner først, at næst Gud og Jomfru Maria er *St. Peder Apostel Lavets Patron*, og hans Tjeneste holdes for *St. Peders Alter i St. Peders Kirke*. St. Peders Dag i Midsommer, 1. August eller en bekvem Dag før eller efter lader Lavet holde Messe for Altret og Sjælemesse for Lavssødskende. Adeldrik holdes St. Pedersdag, Fastelavn og Pinsedag, men sidstnævnte Dag er de Brødre, som tillige er i Knudsgildet, fritagne. Iøvrigt giver Skraaen Regler for Optagelse i Lavet, hvortil kræves Borgerskab i Byen, og Regler for Brødrenes indbyrdes Forhold i Erhvervet og ved Adelstævne.

Vognmænd, som ager lange Ægter, og som ikke er i Lavet, skal deltage i Kongens og Byens Ægter ud af Byen efter ret Mandtal ligesom Lavbrødrene.

Tørv, Ler og Sand maa kun graves paa de Steder paa Byens Mark, som Borgmestre og Raad anviser Oldermændene. Hver Fredag skal Oldermændene sende saa mange Vogne i hver Gade, som Behov gøres, for at age Møg af By, hvor det ligger skuffet i Hobe paa Gaden. Skraaen fastsætter Takster for Kørslen, og det forbydes at have hemmelige Aftaler indbyrdes.⁵⁷⁾

I de gejstlige *Kalentegilder* eller Broderskaber havde ogsaa Lægfolk, Mænd og Kvinder, Adgang sammen med Kirkens Mænd, sædvanlig mod et Indgangsoffer i Gods eller Penge. Gilderne afholdt Møder med religiøse Formaal, Bøn og Sang, paa Maanedens første Dag, som i den romerske Tidsregning kaldtes *Calendæ*. De afholdt Sjælemesser for afdøde Brødre og Søstre ved Gildets Alter.

Det *københavnske Kalentegilde* var viet til *St. Johannes Evangelist*. Gildets Skraa kendes ikke, ej heller dets Oprettelsestid, men det kan godt være temmelig gammelt. Det kendes kun fra Vikarerne ved dets Alter i Vor Frue Kirke og fra dets Jordegods. Tidligst nævnes *St. Johannes Evangelistes Alter* 6. Juni 1482, da den evige Vikar *Ebbe Jensen* var dets Kapellan, og næste Gang 2. Maj 1496 i Jordebogen, som oplyser, at Gildet den Gang havde en Jord, Matr. Nr. 15. 16. 59. 60/1689 Ø. Kv. paa Hjørnet af Østergade og Integade i Leje af Byen, og at Anders Mwssens (Nielssøns) Gaard stod paa denne Jord;⁵⁸⁾ den er afhændet fra Gildet før Reformationstiden.

Iøvrigt var følgende Gaarde og Boder henlagt til Gildet eller til dets Alter. Paa *Købmagergade* laa Matr. Nr. 6/1689 Rbg. Kv., der nævnes 2. Maj 1496 og 13. April 1512 som tilhørende Kalentealter, men 24. November 1570 som en *St. Johannes Evangelistes Alters Gaard*,⁵⁹⁾ og Matr. Nr. 92/1689, der først nævnes 15. Februar 1538 og 1581 som henlagt til *St. Johannes Evangelistes Alter*.⁶⁰⁾ Paa *Nørregade* laa Matr. Nr. 235/1689 Kl. Kv., som vistnok kort før

⁵⁷⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer I Nr. 121.

⁵⁸⁾ K.D. IV Nr. 173. K.D. I Nr. 185.

⁵⁹⁾ K.D. I Nr. 185. K.D. IV Nr. 319. Langeb. Dipl. 24. Novbr. 1570. R.A.

⁶⁰⁾ K.D. VI Nr. 57. K.D. I Nr. 362.

1496 er skænket til Kalente Alter af Vikaren *Peder Olsson*, og som brugtes som Gildehus; 18. Oktober 1530 kaldes den St. Johannes Evangelistes Alters Gaard.⁶¹⁾ I *Studiestræde* havde St. Johannes Evangelistes Alter i 1581 en Gaard, Matr. Nr. 64—66/1689 Nr. Kv. og nogle Boder, Matr. Nr. 67. 181—186/1689 Nr. Kv. paa Hjørnet af *Larsbjørnsstræde*; Boderne kaldes 28. April 1529 *Calendarum Alters Boder*.⁶²⁾

I September 1531 maatte Vor Frue Kirkes Kapitel overlade Kalentelavets Sølvklenodier, ialt 241 Lod Sølv, til Borgmestre og Raad paa Grund af Stadens store Nød og Trang, nemlig en Bolle med sit Laag, som vejede 33 Lod, og en stor Sølvstob med Sankt Hans Billede paa Laaget, 8 andre Stobe og 2 Skaale.⁶³⁾

Fig. 57.
Bartskeerlavets Segl.

Som de øvrige gejstlige Gilder blev Kalentegildet ophævet ved Reformationen.

Bartskeerlavet var i Følge sit endnu bevarede Segl viet til *St. Cosmas* og *St. Damianus*.⁶⁴⁾ Lavets ældste Skraa er tabt; den siges at være fra 1501 eller 1506 og bekræftet af *Christiern II* i 1515.⁶⁵⁾ Lavet var et lukket Lav, og dets Brodertal var, som det fremgaar af den yngre Skraa fra 1577, oprindeligt kun 6.⁶⁶⁾

Smedelavet fik en Skraa, som det havde ladet skrive „til deres og deres Efterkommeres Forbedring“, stadfæstet af Kong *Hans* 15. April 1512. I Udtrykket synes at ligge, at Skraaen var en Ændring af en tidligere og ringere. En saadan kendes ganske vist ikke, men det er usandsynligt, at dette gamle Haandværk ikke havde dannet sit Lav før 1512. Smedenes Adeldrik skulde holdes Søndagen næst for *St. Andreas* Dag, 30. November, og Brødre og Søstre skulde holde to Messer for *St. Eligius*, der var Lavets Patron. Skraaen indeholder Bestemmelser for de afdøde Brødres og Søstres Begravelser, for Adeldrik og for Brødrenes Lavsprøver, som var forskellige for Grovsmede, Kleinsmede og Knivsmede, og for disse tre Arter Smedes indbyrdes Forhold i Erhvervet.⁶⁷⁾

10. December 1515 udi *Danske Kompagni* holdt Borgmester *Hans Claussøn* Stævne med *Tømmermændene* og alle *St. Andreae Gildebrødre*, og da blev der samtykt en *Skraa* af alle *Tømmermænd* og alle *St. Andreae Gildebrødre*, som

⁶¹⁾ K.D. I Nr. Nr. 185. K.D. IV Nr. 432.

⁶²⁾ K.D. I Nr. 362. K.D. VI Nr. 34.

⁶³⁾ Rørdam. Kbh. K. og Kl. Tillæg Nr. 133. 135.

⁶⁴⁾ Nyrop. Tidsskr. for Kunstind. 2 V p. 39.

⁶⁵⁾ O. Nielsen. Kbh. H. o. B. IV p. 460.

⁶⁶⁾ K.D. II Nr. 460.

⁶⁷⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraer II Nr. 75.

5. December forud var godkendt af Borgmestre, Raad og Byfoged paa Københavns Raadhus, St. Andreas Apostel til Lov, Hæder og Ære, paa det, at St. Andreae Gilde ej skulde nederlægges.⁶⁸⁾

Brødrene skulde i Følge Skraaen være Borgere i Byen. Vilde nogen være fuld Hovedsmand for en Bygning, altsaa Mester, da skulde Oldemand og Stolsbrødre følge ham ind paa Raadhuset for Borgmestre og Raad og bevise hans Duelighed med deres Ed. Han skulde siden sværge at ville overholde Skraaen, give 1 Td. Øl til Lavet og 1 Mk. Vox til St. Andreae Gilde. Iøvrigt fastsætter Skraaen Bestemmelser for Tømmermands Løn og Arbejde, for Adeldrik i Oldermænds Hus og for Brødrenes Forhold indbyrdes og ved Brødres og Søstres Død. Tømmermændene kunde holde Stævne for sig selv. Alle St. Andreae Gildebrødre behøvede altsaa ikke at være til Stede ved Lavets Møder.

Tømmermændene var som alle Bygningshaandværkere længe frie Folk, som ingen Lavstvang var underkastede, og Tømmermandslavet, der dannedes ret sent, var det første Bygningshaandværkerlav i Byen. Snedkere og Murere synes overhovedet ikke at have underkastet sig Lavstvang i København i Middelalderen; den ældste *Snedkerskraa* er fra 1554 og den ældste *Murerskraa* fra 1623.

Det er øjensynligt, at Tømmerne ikke var de eneste Brødre i St. Andreae Gilde, som maa opfattes som et religiøst Broderskab. Det ligger da nær at antage, at de andre Brødre var de øvrige Bygningshaandværkere. Som selskabeligt Gilde er St. Andreae Gilde vistnok holdt i Live, lige til Tømmermændene fik deres næste Lavsskraa 12. Oktober 1575, thi i denne blev det fastsat, at Tømmermænd fremtidig skulde være et Lav for sig selv.⁶⁹⁾

Et religiøst Broderskab, *St. Antonigildet*, omtales i Præsten *Peder Pederssøn Tollers* Testamente af 22. April 1521, hvori han betænker dette Gilde med 1 Dug, 1 Tinstob og 1 Haandklæde.⁷⁰⁾ Det er uvist, om Gildet havde St. Antoni Alter i Vor Frue Kirke eller Altret af samme Navn i St. Nicolaj Kirke som sit Alter, eller om det ikke snarere stod i Tilknytning til *Antoniiklostret i Præstø*. Dette sidste ejede nogle Grunde i København, bl. a. Matr. Nr. 252 C—254/1689 Kbm. Kv. i det Stræde, som har bevaret Klosters Navn til vore Dage.

Endnu et lille religiøst Gilde eller Broderskab eksisterede i København ved Middelalderens Slutning, nemlig *St. Niniani Gilde*, der var stiftet af nogle indvandrede Skotter, fornemmelig Vævere, med et Alter i Vor Frue Kirke, viet St. Ninianus, Glasgows Skytshelgen. Skraa og Stiftelsestid er ubekendt, men det maa skrive sig fra *Christiern II's* eller *Frederik I's* Dage. I 1539 blev Gildets Ejendom overgivet til *Helligaandshus*, som derefter altid skulde have to Senge beredte til

⁶⁸⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 81.

⁶⁹⁾ K.D. II Nr. 432.

⁷⁰⁾ K.D. IV Nr. 375.

syge Skotter, ligesom ogsaa Bøderne, der indkom i Skotternes Gæsteherberg, skulde tilfalde Hospitalet.⁷¹⁾

Da *Københavns* Borgerskab efter Byens Overgivelse i 1524 ønskede at erhverve det ødelagte *Serreslevs* Jord, var det gennem Oldermændene for samtlige *Byens Lav*, at det 17. Februar 1525 opfordrede Borgmestre og Raad til at henvende sig til Kongen og til Roskilde Biskop om denne Sag. Derved faar man oplyst, at Byen den Gang havde følgende 14 Lav: *Købmands Lavet, Kræmmer Lavet, Brygger Lavet, Guldsmede Lavet, Bager Lavet, Smede Lavet, Skomager Lavet, Skræder Lavet, Remsnider og Pungmager Lavet, Kødmander Lavet, Bardskær Lavet, Buntmager og Skinder Lavet, Vognmands Lavet og Drager Lavet.*

Denne Rækkefølge er ikke tilfældig, idet den med faa Undtagelser følges uforandret ned i Tiden, og den er saa at sige en Lavenes Rangforordning, vistnok fremkaldt med Hensyntagen dels til Lavets sociale Anseelse, dels til dets Ælde.⁷²⁾

Sammenholder man dette dels med *Erik af Pommerns* Forordning af 1422, dels med de i det foregaaende omtalte Skraaer, vil det ses, at Kongen opgiver, at Borgere og de, som ikke har Embede, d. v. s. Haandværk, skal bjærge sig med Købmandskab og Brygning. *Brygningen* er altsaa siden da bleven forbeholdt et særligt Lav. Købmands Lavets Oldermænd i 1525, *Herman Rolingh* og *Hans van Ryen*, nævnes ogsaa som Oldermænd i *Tyske Kompagni*, og *Kræmmer Lavet* er formodentlig identisk med *Hellig Legems Gilde*.

Købmands Lavet kaldes i en senere Skraa for *Klædebo* eller *Vantsnider Lavet*, og det siges, at det stedse har været det højeste af Lavene i Byen og adskilt fra Kræmmer Lavet.⁷³⁾

Det i 1525 sidst anførte Lav, *Drager Lavet*, har ikke efterladt sig nogen middelalderlig Skraa. Det omfattede siden *Kærredragere* og *Stangdragere*, som losede Skibe og flyttede Fade og Tønder og andre svære Vægte paa Kærre eller ved Bærestang. Det stod i social Henseende omtrent paa lige Fod med de saakaldte *Pligtsfolk, Arbejds mændene*.⁷⁴⁾

4. December 1526 *ophævede Frederik I alle Gilder og Lav* i Riget, fordi de ofte havde givet Anledning til stor Tvedragt og Ulydighed blandt Almuen, men alle i Byen skulde være i Gilde og Lav med Borgmestre og Raad. Enhver Embedsmand, d. v. s. Haandværker, som vilde flytte til en By, skulde give en rhinsk Gylden til Byen for at have Lov til at drive sit Haandværk, og han maatte ikke besværes med nogen Gildekost; dog skulde de øvrige Haandværkere i Byen undersøge, om han var god nok til sit Haandværk. Købmænd, men ingen Haand-

⁷¹⁾ K.D. II Nr. 290.

⁷²⁾ K.D. I Nr. 233.

⁷³⁾ K.D. II Nr. 559.

⁷⁴⁾ K.D. II Nr. 688.

værkere maatte vælges til Borgmester eller Raadmænd. Hver Valborgs Dag skulde Borgmestre og Raad i menige Borgeres Nærværelse sætte Salgsprisen paa Haandværkernes Varer, alt efter Prisen paa Raavarerne, paa Øl og Brød, Korn og Humle og alt andet Købmandskab.⁷⁵⁾

Denne Forordning bragte Forvirring ind i alle Livsforhold i Middelalderens sidste Aarti, og den bragte sikkert mange Lav ud af Afhængighedsforholdet til den katholske Kirke, men den bragte ikke Lavene til endeligt Ophør.

De verdslige Gilders Skraa deles sædvanlig i Vedtægter for Forholdet overfor Gildets Patron, d. v. s. Helgen, og hans Alter og overfor *syge og afdøde* Lavssødskende, Vedtægter for *Gildets Bestyrelse* og *Adeldrik* og Vedtægter for *Gildebrødrenes indbyrdes Forhold* i deres Erhverv. I de *gejstlige og religiøse Gilder eller Broderskaber* bortfalder det sidste Afsnit.

Den indre Styrelse af Gilderne er stedse dannet i samme Form, selv om Betegnelsen for Gildets Embedsmænd kan variere. Efter sin Størrelse ledes Gildet af en eller to *Oldermænd*, udpegede af Brødrene og, efter *Christoffer af Bayerns Stadsret*, godkendte af Slotsfoged, Borgmestre og Raad. Oldermannen valgtes for et, undertiden for to Aar, og han ifaldt en Bøde, hvis han undslog sig for Valget. Han ledede Lavet baade paa det økonomiske og paa det faglige Omraade og havde Forsædet ved de almindelige Lavsmøder, der ofte kaldtes fastende eller ædru Stævner, saavel som ved Gildestævne. Han havde Nøglen til Lavets Skrin, hvori dets Skraa og Værdisager var opbevarede.

Til Hjælp havde Oldermannen en eller to *Stolsbrødre*, i nogle Lav kaldt *Bisiddere* eller *Lensmænd*. De dannede det samlede Forsæde ved Gildestævnet og optraadte som Domstol i Brødrenes indbyrdes Tvistigheder, som efter *Skraaen* skulde afgøres indenfor Lavet og efter dets Traditioner, og som kun i tvingende Tilfælde og med Oldermannens Samtykke maatte indankes for Domstolene.

De store, og navnlig de ældre Gilder havde deres egen *Skraaprest*, underlagt Oldermannen. Præsten holdt Gudstjenesten for Lavets Alter, læste Messer og Aartider for de afdøde Brødre og Søstre og forestod i det Hele Lavets religiøse Virksomhed ved Gildestævnerne. Ofte kunde han tillige være Lavsskriver, hvis der ikke, som i Danske Kompagni, var udvalgt en skrivekyndig Lægmand hertil.

Sædvanligvis overværede en af Raadet valgt *Raadmand* Lavsstævnerne som *Bisidder*.

Den, som vilde *optages* i Lavet, skulde være ægte født, være Borger i Staden og betale sine Igangs- eller Indgangspenge til Lavet, foruden Indgangskosten, og han maatte bevise sin Dygtighed til Arbejdet ved at aflægge Lavsprøve hos Oldermannen, om mulig paa Oldermannens Bord. Han skulde rette sig efter Lavets Regler og Tradition, bistaa trængende og syge Brødre og Søstre, deltag

⁷⁵⁾ Nyrop. Gilde- og Lavsskraaer II Nr. 97.

i Vagten over de døde og i deres Ligfærd og give sit Bidrag til Aartiderne for dem og til Opretholdelse af Messerne for Lavets Alter. Ved Processionen paa Hellig Legems Dag deltog sædvanlig alle Lavsbrødrene med tændte Lys.

Gildestævnerne blev forberedt af Lavets *Gerdemænd* eller Skaffere, som var to eller flere, udtagne blandt Lavsbrødrene, alt efter Lavets Størrelse. De sørgede for, at Medlemmerne leverede Naturalier til Maaltidet, fra 2 til 6 Retter Kød, og dertil Mjød og Øl, kun undtagelsesvis Vin, eller Penge til Indkøb af Kosten. Endvidere stod de for Gildesalens Udstyr og Belysning, om Sommeren for dens Udsmykning med Majløv.

Brødrene skulde møde velklædte, men vaabenløse, idet deres Vaaben skulde henlægges udenfor Gildesalen. De kunde medbringe et i Skraaen nærmere fastsat Antal af *Gæster*, ogsaa *Søstre*, af deres Husstand. Lavets Oldermænd og Embedsmænd havde sædvanlig Ret til, at de selv og deres Gæster beværtedes frit.

Oldermænd, Stolsbrødre og Bisiddere, samt andre fremragende Brødre præsiderede ved Bordenden, bag hvilken Væggen kunde være smykket med Lavshelgenens Billede, omgivet af tændte Voksllys som St. Søren's Billede i Danske Kompagni. Brødrene og deres Gæster fik anvist bestemte Sæder efter deres Værdighed og Alder i Lavet.

Naar *Oldermænden* havde *aabnet Lavsskrinet* foran sin Plads, var Stævnet aabnet. Gildestævnet blev sædvanlig indledet med religiøse Sange, bl. a. til Lavshelgenens Ære, og de blev afsunget staaende.

Skraaen indeholder mangfoldige Regler og Forbud, der skulde iagttages ved Gildet. Oldermændens Tale maatte ikke afbrydes med Ulyd, og hans Paabud skulde efterkommes. Ingen maatte tale til Forsamlingen uden Oldermændens Tilladelse. Der var bestemte Regler for Tildrikningen af Brødrene. Ingen maatte bruge Skældord eller Vold mod en Broder. Drukkenskabsforseelser straffedes, og ingen maatte spilde mere Øl, end han kunde dække med sin Haand. Overtrædelser blev straffet med Bøder til Lavet, sædvanlig fastsat til visse Tønder Øl eller Mark Vox.

Skraaens faglige Del omfattede dels *Lavsprøverne* ved Indtræden i Lavet og dels Kontrollen, som blev udøvet af Oldermænden og særlig udpegede Mestre, hvorved Brødrenes Arbejder blev undersøgt, godkendt eller kasseret. Desuden fastsatte Skraaen Arten og Omfanget af Lavets Rettigheder. Skraaen kunde ogsaa indeholde Bestemmelser for Lærlinges og Svendes Antagelse og Arbejde eller Prisansættelser for visse Præstationer. *Overtrædelser*, som blev *paadømt af Lavets egen Domstol*, blev belagt med Bøder eller med Udstødelse af Lavet. Oldermænden forsynede underskrevne Dokumenter med Lavets Segl, eller dersom dette savnedes, med sit eget.

Lavenes stærke Hævdelse af deres egen Jurisdiktion overfor dens Medlem-

mers Tvistigheder og Forseelser er i fuld Samklang med det Krav, som Byernes *ældste Edslav* stillede om *eget Ting* og *egen Ret*, *jus mercatorum* eller *jus civile*, i Købstaden, uafhængigt af Herredstinget. Hvad enten man vil opfatte Lavene som udskilte af de gamle Edslav eller som Nyskabninger, dannede efter deres Forbillede, bliver denne Lighed paafaldende og karakteristisk. Dette Jurisdiktionskrav fremmede i høj Grad Lavenes egoistiske Indstilling, saa at de kom til at virke som Indkapslinger i Samfundet, der reagerede skarpt mod alle Indgreb udefra, og som i Tide og i Utide søgte at hævde sig mod Angreb fra beslægtede Lav, hvor Grænsen mellem Virksomhedsomraaderne ikke var trukket tilstrækkelig skarpt. Lavene kunde ogsaa søge at tvinge Priserne paa deres Varer op i et Niveau, der generede Køberne, og for at opnaa Prisstigningen søgte Lavene at kæmpe mod Markederne, fordi disse bød dem Konkurrencen og det frie Salg. Baade Stridighederne og Prispolitikken medførte jævnlige Indgreb i Lavene fra Borgmestre og Raad og fra Kongemagten, ja medførte, som vi har set, i 1526 endogsaa, at Frederik I ophævede alle Lav. Haandværkerlavene vegeterede, indtil de efter Reformationen genopstod i delvis nye Former, medens det religiøse Gildevæsen efter 1536 gik sin Død imøde.

TIDSBILLEDER

KIRKELIGE STRIDIGHEDER

OMKRING 1464 rejse Kirkeværger og Sognemænd ved *St. Nicolaj Kirke* en Strid med Kapitlet om Betalingen af Tienden af *Sildefisket* og andet Fiske om Høsten. Sognemændene ønskede, at den skulde tillægges Kirken og ikke Kapitlet.

Sagen gik til Biskop *Oluf Mortensson Badens* og *Roskilde Kapitels* Afgørelse, og 28. Februar 1464 afsagdes *Dommen*, at denne Tiende fra Arilds Tid havde været udredet til Kapitlet, ikke alene af *St. Nikolaj Sogn*, men af alle københavnske Sogne, og at den fremdeles skulde ydes.¹⁾ Senere blev *Dommen* af Kapitlet forelagt Pave *Innocens VIII* til Stadfæstelse, og Paven udpegede 12. Juni 1487 Prior *Christiern Torkildsson* ved *Helligaandsklostret* i København og *Ærkedegnen* i Roskilde til at undersøge og paa hans Vegne træffe Afgørelse i Sagen. De bekræftede *Dommen*, som derved blev inappellabel, 14. September 1487.²⁾ I Biskoppens Jordebog af 1377 nævnes *Sildetienden* blandt *Biskoppens* Indtægter, men som flere andre af disse Afgifter maa den senere være bleven overført til *Kapitlet*.³⁾

I 1473 opstod en lignende Strid i *St. Clemens Sogn*, hvor Sognemændene streedes med *Kapitlet* om en Trediedel af Sognets Korntiende. Kannikerne hævdede, at det Præbende, som Kanniken Hr. *Ketil* i Øjeblikket besad, var dannet ved Inkorporation, Forening og Annekering af *St. Clemens Kirke* med alle dens Indtægter og Tilliggender, og at Hr. *Ketil* og hans Forgængere i over 200 Aar havde besiddet Præbendet frit, fredeligt og ukæret. Men Sognemændene paa-stod, at Korntienden ikke som Helhed burde ydes aarligt til Sognepræsten og Kapitlet, men at en Trediedel burde være til Raadighed for Kirkens Byggefond og anvendes af Kirkeværgerne til Kirkens Fornødenhed i Overensstemmelse med den sædvanlige Ret i Roskilde Bispedømme, hvorefter Tienden deltes med en Trediedel til Biskoppen, en Trediedel til Sognepræsten og en Trediedel til Kirken og dens Byggefond.

¹⁾ K.D. IV Nr. 93.

²⁾ K.D. IV Nr. 194.

³⁾ K.D. I Nr. 76.

Kannikerne fremlagde som Modargument Ærkebiskop Absalons beseglede Breve af 1185 og 1187, hvorefter Sognemændenes Trediedel blev skænket til Vor Frue Kirkes Byggefond, og paa Roskilde Vintersynode sluttede Biskoppen og Roskilde Kapitel sig 5. Oktober 1473 til Kannikernes Standpunkt.⁴⁾

En ejendommelig Tvist mellem en Borger og en Kirkens Mand opstod Nytaarsaften 1479, da Raadmand *Esbern Jøpsson* Skriver blev Uvenner med Vikaren ved Vor Frue Kirkes *St. Mikkel's Alter*, Hr. *Morten Mogensson*.

Efter Hr. Mortens Forklaring var han Nytaarsaften efter Sædvane kommen til Esbern Skrivners Gaard for at spise til Aften sammen med Esbern og hans Husfolk, thi han spiste jævnlig Aftensmad og Middagsmad hos ham.

Da Folkene havde spist, begyndte de en Juleleg i Esberns Stue, og efter at Hr. Morten og Esbern en Tid lang havde set til, begyndte de ogsaa at tage Del i Legen. Men det varede ikke længe, førend der opstod Uenighed imellem dem. Esbern blev ubehersket vred, lagde Præsten op paa et Bord og lod sine Husfolk prygle ham, samtidig med at han selv paa usømmelig Maade og i hele Husstandens Nærværelse slog ham voldsomt og skaanselsløst over Ryggen med knyttet Haand. Da Hr. Morten forstod, at Esbern var ophidset og vred, vilde han gaa hjem, men Esbern sagde: „Hvis Du forlader mit Hus, skal Du aldrig mere faa en glad Time her.“ Og dette kom ogsaa til at slaa til.

Dagen efter Overfaldet, altsaa paa Nytaarsdag, gik Hr. Morten til Dekanen, Magister *Jesper Henriksson*, og klagede sin Nød. Dekanen greb dog ikke straks ind, men først nogen Tid efter førte han Sagen paa Tale overfor Esbern Skriver og sagde blandt andet, at han paa Grund af sit Overgreb burde udelukkes fra Nadveren. Da imidlertid Esbern bad for sig, gav Dekanen ham sin Absolution uden den fornærmede Parts Vidende og Samtykke.

Ved Paasketid havde Forholdene jævnet sig saa vidt, at Hr. Morten igen kunde komme i Esberns Hus, dog maatte han nu ikke mere faa sit eget Fad, men spiste af Fad sammen med Folkene.⁵⁾

Om Esbern Skrivners Opførsel Nytaarsaften kun var et tilfældigt Udslag af ondsindet Drukkenskab, eller om han ogsaa i ædru Tilstand bar Nag til Hr. Morten, fordi *St. Mikkel's Alter* var i Besiddelse af hans Hustrus Arvegods, kan ikke udredes, men nu rejste han i alt Fald Krav paa en Gaard i *Bennikestræde* (Brolæggerstræde), Matr. Nr. 122/1689 Sn. Kv., og to Boder i *Hyskenstræde*,

⁴⁾ K.D. IV Nr. 125.

⁵⁾ K.D. IV Nr. 174.

Matr. Nr. 18/1689 Sn. Kv., som hans Hustrus Fader *Jes Ebbesson* i 1442 havde skænket til Altret, da han stiftede det.⁶⁾

Biskop *Oluf Mortensson* overdrog nu 28. Juni 1480 Universitetets Rektor, Dr. *Erik Nielsson Rosenkrands*, og Magister og Licentiat i kanonisk Ret *Christiern Pedersson* af Johanniterordenen at undersøge Sagen mellem Hr. Morten og Raadmand *Esbern Skriver*, idet Biskoppens Official ønskede yderligere Bevisligheder tilvejebragt.⁷⁾ Denne Undersøgelse strakte sig over Sommeren og Efteraaret, men Københavns Kapitel blev utaalmodigt og appellerede 27. Oktober Sagen til *Ærkebiskoppen*, som dog ikke straks optog den til Behandling.⁸⁾

Esbern Skriver søgte at fremme sin Sag ad andre Veje. En Gang havde han saaledes taget Dronning *Dorotheas* Kapellan Hr. *Hans Wegge* afsides og havde sagt til ham: „Jeg saa gerne, at Du fik *St. Mikkels Alter* o. s. v. Arbejd derfor ved dine Venner hos den højlovlige Dronning, saa at hun foretager Henvendelse til mig og Hr. Mortens Prokuratorer.“ Det lykkedes ogsaa *Hans Wegge* at faa Dronningen til at kalde de stridende Parter sammen og forelægge Mæglingsforslag for dem. Men Kongen fik Nys om Sagen, fandt, at disse Forhandlinger stred mod Kirkens Friheder, og vilde selv fælde Dom. 29. November 1480 blev der nedsat et *Retterting*, hvor Kapitlet fremlagde *Stiftelsesbrevet paa St. Mikkels Alter*, og i Henhold til dette, samt fordi *Esbern Skriver* stedse havde betalt Afgifterne til Altret, forinden han kom i Strid med Hr. Morten, skulde Alterstiftelsen fremdeles staa ved Magt, og Boden og Grunden i Hyskenstræde, saavel som Gaarden med Bryggekedel i Bennikestræde skulde forblive ved Altret, og Hr. Morten skulde fremdeles være dets Præst.⁹⁾

Paa Grundlag af denne Voldgiftsdom samledes et Seksmands Nævn, som skulde gennemføre, at *Esbern Skriver* straks overleverede alle *Breve* paa *St. Mikkels Alter* og alle Altrets Ornament, Klæder og Klenodier, som han eller hans Hustru havde, og Nævnet bekræftede 23. Januar 1481 Udførelsen af deres Hverv med deres Segl. Hermed var Sagen dog ikke sluttet, og 21. April 1481 maatte der optages et Notarialinstrument af Nævnets forseglede Brev,¹⁰⁾ thi *Esbern Skriver* var paany gaaet i Leding. I Fastetiden havde han bortfjernet Bryggekedlen fra Gaarden i *Bennikestræde*, og han krævede de Altret tilkommende Afgifter af Gaard og Bod betalt til sig, saaledes at Hovedsmanden paa Københavns Slot, *Erik Pedersson*, efter Anmodning af Dekanen, *Magister Jesper Henriksson*, i et 8. Maj 1481 notarialiter bekræftet Dokument maatte nedlægge For-

⁶⁾ K.D. IV Nr. 174.

⁷⁾ K.D. IV Nr. 144.

⁸⁾ K.D. IV Nr. 147.

⁹⁾ K.D. IV Nr. 149. 159. 165.

¹⁰⁾ K.D. IV Nr. 150.

bud mod disse Ulovligheder.¹¹⁾ Allerede 26. Marts 1482 var det galt igen. Boderne i *Hyskenstræde* var bleven ledige og kunde ikke besættes med nye Lejere, fordi Esbern Skriver havde taget Nøglerne til sig. Hr. *Morten* bad ved et Møde i *Graabrødre Kloster* Esbern Skriver om at overlevere Nøglerne, thi de to Smaahuse ved Stranden stod nu ledige, fordi han havde bemægtiget sig Nøglerne; han tilføjede, at nu var Hr. *Erik Nielsson Rosenkrans*, som havde afløst Mag. Jesper Henrikssøn som Dekan, bemyndiget til at udleje dem for Altret. Esbern svarede, at Hr. *Morten* havde ikke leveret ham Nøgler, og han kunde ingen faa af ham. Hr. *Morten* henviste derefter til Kongens Rettertingsdom, hvortil Esbern synlig ilde berørt svarede: „Ikke desto mindre tilhører Huset mig, og jeg henholder mig til Københavns Byting.“¹²⁾ 4. April 1482 i Paasken nægtede nu Sognepræsten ved Vor Frue Kirke, Kanniken *Simon Laurensen*, efter Dekanens Paabud Esbern Skriver Adgang til Nadver, indtil han havde tilfredsstillet Gud og Kirken. Forinden dette skete, havde Hr. *Simon* foreholdt Esbern hans Helligbrøde og uhyre Synder, og hertil havde Esbern svaret, at han desuagtet vilde gaa til Herrens Bord for at modtage Nadveren, og det vilde han gøre paa sin egen gode Samvittighed, og hvis Hr. *Simon*, hans Sognepræst, vilde nægte ham det, vilde beklage sig og tale derom overalt, indtil han opnaaede det. Og han tilføjede, at Kapitelherrerne arbejdede paa hans Ødelæggelse og vilde skille ham ved Gods, Ære og Liv.¹³⁾

Esbern Skriver klagede derefter til Biskop *Oluf Mortensson*, og denne lod 26. April Generalofficialen udfærdige en Stævning til Parterne om at møde i *Roskilde* 24. Maj til sædvanlig Tingtid, for at det kunde blive afgjort, om Sagen burde afgøres af *Ærkebiskoppen* i Henhold til den tidligere Indankning, eller om den kunde behandles, som om denne Indankning ikke var sket.¹⁴⁾

Men Kapitlet var misfornøjet med denne Ordning og foranledigede straks, at *Ærkebiskoppen* 4. Maj skarpt forbød Officialen i *Roskilde* at beskæftige sig med Sagen paa det til 24. Maj indvarslede Møde, og bestemte udtrykkelig, at han selv ønskede at afsige Kendelse i Hr. *Mortens* og *Esbern* Skrivers Sag.¹⁵⁾

Men *Mødet* 24. Maj blev *desuagtet afholdt i Roskilde*, og ved den Lejlighed gav *Officialen Esbern Skriver* Tilladelse til at nyde *Nadveren* i *København* eller, hvis dette nægtedes ham, i *Roskilde*, og Hr. *Simon* gik ikke fri for *Bebrejdelser* for sin *Optræden*. *Forhandlingerne* fik dog en brat Afslutning ved, at Hr. *Simon* fremlagde *Ærkebiskoppens* Brev og henskød Sagens Afgørelse til denne.¹⁶⁾

¹¹⁾ K.D. IV Nr. 151.

¹²⁾ K.D. IV Nr. 160.

¹³⁾ K.D. IV Nr. 120. Brevet fejltagtigt dateret 1472 i St. f. 1482.

¹⁴⁾ K.D. IV Nr. 161.

¹⁵⁾ K.D. IV Nr. 162. 163.

¹⁶⁾ K.D. IV Nr. 166.

Dette var et alvorligt Slag for Raadmand Esbern Jepsøn Skriver. Paa et Møde i *Graabrødre Kloster* udtalte han, at hans Modstandere søgte at trække Sagen i Langdrag og forhale den, og kun tragtede efter at volde ham Udgifter. Derfor optog han et Notarialvidnesbyrd om, at han agtede at indanke sin Sag for Pave *Sixtus IV.*¹⁷⁾

31. Maj 1482 fulgte saa Dekanen *Erik Nielssøn Rosenkrans'* i skarpe Ord affattede *Klage* til Ærkebiskoppen over den Tilladelse, som Officialen havde givet Esbern Skriver til at modtage Alterens Sakramente.¹⁸⁾ Næste Dag beskikkede Hr. *Morten* Dekanen som sin Forsvarer.¹⁹⁾ Nu indtraadte Sagen i sit sidste og afgørende Stadium. 4. Juni beskikkede Ærkebiskoppen et Nævn af fire høje Gejstlige, som skulde forhøre Parterne, og samtidig indstævnedes han gennem alle Notarer i København *Esbern Skriver* til at møde i *Lund* 15 Dage efter Stævningen. Hans Appel til Paven var betydningsløs, thi faa Aar forinden havde Pave *Sixtus IV* bekræftet den Ret, som tidligere var tilstaaet *Christiern I*, at alle kirkelige Sager i første Instans skulde behandles indenfor Landets Grænser.²⁰⁾

Esbern Skriver var ikke i Byen, da Stævningen læstes, og den blev derfor opslaaet paa *Vor Frue Kirkes Dør* ved Højmessetid.²¹⁾

21. Juni 1482 blev Sagen endelig ordnet paa Lundegaard for en gejstlig Domstol under Ærkebiskop *Jens Brostrups* Forsæde, idet der blev indgaaet et Forlig, hvorefter Godset skulde tilfalde *St. Mikkels Alter*, men *Esbern Skriver* og hans Hustru *Anna* skulde for Livstid beholde de to Gaarde i Leje af Altret for 4 løde Mark rede Penge i aarlig Landgilde. Altrets Vikar skulde til evig Tid lade sige 3 Messer for Altret og holde en Aartid i Kannikekoret for *Jes Ebbessøns* Sjæl, for hans Arvingers, for *Esbern Skrivers*, hans Hustrus og deres Forældres Sjæle. „Og dermed skal al Uvillie, Tvedragt, Kost og Tæring paa begge Sider være aflagt, og lagde vi deres Hænder sammen i Villie og Kærlighed, ubrødelige at holde til Ende.“²²⁾

Sognepræsten i *Ballerup*, *Jens Unger*, som tillige var evig Vikar ved et af *Vor Frue Kirkes* Altre, skødede 8. Februar 1476 sin Gaard til *St. Peders Kirke*, og Kirkeværgerne modtog Gaven paa Kirkens Vegne. Den blev overdraget i Henhold til et tidligere udstedt, nu ikke bevaret Gavebrevs nærmere Bestem-

17) K.D. IV Nr. 167.

18) K.D. IV Nr. 168.

19) K.D. IV Nr. 169.

20) K.D. IV Nr. 170. 171. S.R.D. VIII p. 427.

21) K.D. IV Nr. 172. 173.

22) K.D. IV Nr. 175.

melser og blev vist først virkelig overtaget af Kirken ved Giverens Død.²³⁾ Gaarden, som Jens Unger havde købt 12. Marts 1453 af *Michel Esbernsson*, Sognepræst i Slangerup,²⁴⁾ laa tæt nord for Kirken, bag ved Poul Jude Suders Gaard, Matr. Nr. 40/1689 Nr. Kv., blev siden sammenlagt med Matr. Nr. 42/1689 Nr. Kv.

26. Maj 1477 udfærdigede Hr. *Jens Unger*, der var sund i Sindet, men noget træt i Legemet, sit *Testamente*, for til Christi Ære og Pris og sin Sjæls Salighed at bringe sit Bo i Orden.

Først gav han til *St. Peders Kirke* og Alter, hvor han havde udvalgt sin Grav, sin ovennævnte Gaard. Af Gaarden skulde der aarlig udredes 1 lødig Mark Penge til Præsten eller Besidderen af Altret for at læse en ugentlig Messe for Altret til evig Tid og aarlig 1 Skilling grot til de *evige Vikarer* til en evig Aartide for alle troende afdødes Sjæle og for hans Forældres og hans egen Sjæl og 1 Skilling grot aarlig til Kirkens Byggefond. Men de Penge, som Gaarden yderligere maatte give, skulde hensættes til Kirkens Fest, eller, om nødvendigt, til Gaardens Forbedring.

Han overdrog Vikarerne at udføre disse Bestemmelser og at tilse deres Efterlevelse, saaledes at de selv skulde overtage Hvervet, hvis Kirkeværgerne viste sig ligegyldige eller efterladende.

Han testamenterede sin ærværdige Fader, Hr. *Biskoppen* af *Roskilde*, et Par Stude af de bedste. Til sin *Kirke* i *Ballerup* gav han en Hest, og ligesaa til Kirken i *Maaløv*. Til *Graabrødre Kloster* i København en stor Stud. Til *Helligaandsklostret* sammesteds en Hest og til de Syge en Seng, det vil sige en Hovedpude, en Dyne og to Lagner. Til de Syge i *St. Jørgens Hospital* et Pund Byg. Til *Peblingene* og *andre Fattige* en Badstuegang. Til Hr. *Jakob Kaare* en graa Hest, Til Vikaren Hr. *Jens Hermansson* en Fole og til hans Tjenestekvinde en Kvie. Til Vikaren Hr. *Jakob Jensen* ligeledes en Fole og til hans Tjenestekvinde en Kvie. Til hver af *Henrik Bagers* Sønner en Kvie. Til *Oluf Jenssøn* et Pund Malt og til hans Tjenestekvinde *Botilde* en Kvie og fire Faar. Til hver af *Sognekirkerne* i *København* tre Skilling. Til *Peblingen Peder Nielsøn*, for at han kan komme til sin Skole, en Fole. Til *Botilde Organist* fire Faar.

For dette og andet Gods, ham tilhørende, indsatte han *Vikarerne* som Testamenteksekutorer med Ret til at foretage Ændringer i Fordelingen, og han tilbagekaldte alle sine tidligere Testamenter, sidste Villier og Gaver, som stred mod dette Testamente.²⁵⁾

Omtrent 1480—81 døde Hr. *Jens Unger*, men til Trods for de detaillerede

²³⁾ K.D. IV Nr. 123. 134.

²⁴⁾ K.D. IV Nr. 60.

²⁵⁾ K.D. IV Nr. 137.

Bestemmelser i Testamentet opstod der alligevel en voldsom Strid mellem Vikarerne og den afdødes Broder, Raadmand og Notar i København *Peder Unger*.

Han synes først at have klaget til Kirkens Kapitel, dernæst til Biskoppens Official i Roskilde og sluttelig faaet udvirket, at Ærkebiskoppen nedsatte en Kommissionsdomstol, bestaaende af Universitetets Rektor, Dr. *Tileman Slecht*, og Dr. *Christiern Pederssøn* af Johanniterordenen. Hans første bevarede Klagemaal til Kommissionsdomstolen er af 20. Juni 1481, saaledes at Dødsfaldet og den første Indankning maa være en Del ældre.

Peder Ungers første Klagepunkt var, at *Vikarerne uberettiget* havde bemægtiget sig en *Breviarbog*, som han havde købt sammen med sin afdøde Broder Hr. Jens Unger for 30 Mk. Penninge. Medens Hr. Jens Unger laa paa sit Sygeleje, havde Vikaren Hr. *Jakob Jenssøn* ofte besøgt ham og læst Tidebønner med ham. Da havde han set Hr. Jens Ungers Breviarbog paa Bordet, og han bad den Syge, om han maatte tage den hjem til sig. Den Syge svarede, at han paa ingen Maade kunde undvære Bogen, men gav ham for en Gangs Skyld Lov til at laane den, naar han bragte den tilbage, saa snart Tidebønnerne skulde læses, og derefter tog han, stadig uden den Syges Vidende, Bogen med sig, naar de havde læst Tidebønnerne sammen af den. Men da han saa, at den Syge laa paa sit Yderste, beholdt han Bogen og leverede den ikke mere tilbage.

Peder Unger var den Gang forhindret i at komme til København, men han sendte Bud for at kræve Bogen udleveret. Hr. Jakob svarede, at Hr. Jens havde givet ham Bogen, men han vilde straks have leveret den tilbage, hvis Arvingerne stærkt krævede dette. Straks efter skrev dog Hr. *Jakob Jenssøn*, kaldet Munk, og Hr. *Jens Hermanssøn* til *Peder Unger*, at Bogen ikke vilde blive tilbagegivet.

Hr. *Jakob Jenssøn* indrømmede, at da Hr. *Jens Unger*, salig Ihukommelse, blev syg og ligesom blev gjort fremmed for sine Brødre, kom han, rørt af Medlidenhed, ofte til ham og læste Tidebønner med ham af Breviaret, og ved en Dag at gennemse Breviaret, som den afdøde Vikar havde til Laan af Kapitlet, bad han ham om at maatte laane Bogen for at afskrive de nye Historier, som Synoden allerede for længe siden havde paalagt os at læse, og han gav sin Tilladelse dertil, naar jeg kun tog den med mig til de kanoniske Bedetimer, „og dette gjorde jeg, saalænge der var Livshaab i ham. Men tilsidst, da den Syge kæmpede sin Dødskamp, forblev Bogen i mit Hus, naar jeg efter Sædvane besøgte ham. Da det stod fast, at han allerede længe forinden i sit Testamente havde givet den til Vikarerne for visse Tjenester, spurgte jeg vor Prior, Hr. *Jens Hermanssøn*, salig Ihukommelse, hvad der skulde gøres med Bogen, og han bestemte efter sine Brødres Raad, at den skulde blive hos mig, for at ikke *Peder Unger* skulde sætte sig i Besiddelse af den. Og saaledes har jeg ikke be-

mægtiget mig hans Bog eller tilbageholdt den med Vold, men Genstanden er kommen tilbage til sin rette Ejermand, nemlig Vikarernes Kapitel, fra Lejeren med Rette til Ejeren, og at det har været saaledes, er sandt.“

Et andet af *Peder Ungers* Klagepunkter var, at *Vikarerne* „i skændig Frækhed, ligesom med Klørne skrabende Føde til sig mod guddommelige og menneskelige Love“ havde bemægtiget sig et Foldebord med aflaaet Skuffe, som var testamenteret dem, uden at underrette Arvingerne, hvorved *Peder Unger* blev afskaaret fra at undersøge, om der ikke i Skuffen var Guld, Sølv eller Penninge, som tilkom ham som Arv.

Et tredie Klagepunkt var, at Hr. *Jakob* ved Sagsanlæg for Officialen i Roskilde havde faaet beslaglagt en Plag, som *Peder Unger* erklærede var hans, og som han havde villet sætte paa Stald hos en Bonde Vinteren over. Men Dommen gik ud paa, at Hesten henhørte under Broderens Testamente, og den blev udlagt til Vikarerne. Hr. *Jakob* havde ogsaa stævnet Bonden og faaet ham dømt til at betale 2 Mk. i Sagsomkostninger. *Peder Unger* forlangte nu Hestens Værdi, 8 Mk., godtgjort tilligemed de 2 Mk., som han havde refunderet Bonden, og samtidig beklagede han sig i voldsomme Ord over, at Vikaren i Retten i Roskilde offentlig havde beskyldt ham for at skrive falske Breve.

Indlægene i Sagen fra begge Sider strømmer over med de groveste Beskyldninger og Skældsord, og Tonen kan stemples med *Peder Ungers* Erklæring om Vikarerne, at „de havde paaført ham større Tab af Ære og Velfærd, end han vilde udholde for 100 rhinske Gylden.“²⁶⁾

25. Oktober 1482 faldt *Dommen*, som gav Kapitlet fuldt ud Medhold i Spørgsmaalet om Breviaret; de andre Klager omtales ikke. *Peder Unger* maatte betale Sagens Omkostninger.²⁷⁾ *Breviaret* forblev i *Vikarkapitlets* Eje, og det blev senere, 3. Marts 1483, efter Biskop *Oluf Mortenssøns* Opfordring, udlaant eller udlejet til Sognepræsten Hr. *Peder i Lyngby*, i hvis Sogn Bispeborgen Hjortholm laa, for at han kunde benytte det ved Udarbejdelsen af den „Forbogh“, som han havde paabegyndt.²⁸⁾

²⁶⁾ K.D. IV Nr. 152. 156. 157.

²⁷⁾ K.D. IV Nr. 178.

²⁸⁾ K.D. IV Nr. 182.

KONGEHUSETS FORHOLD TIL
FRU BIRGITTE THOTT AF HAMMARSTAD
OG TIL FRU BIRGITTE THOTT
AF VALLØ

Kong *Christiern I* foretog under meget ejendommelige Forhold en *Godserhvervelse*, som ogsaa angik *København*.

Herren til Vallø, Hr. *Oluf Axelsson Thott*, havde erhvervet dette Gods gennem sit første Ægteskab med den tidligere Ejers Datter, Fru *Karine Jensdatter Falk*. Hun var død maaske allerede før 1420, og der var en Datter *Birgitte Olufsdatter* i dette Ægteskab. I 1446 havde hun ægtet den svenske Ridder Hr. *Erngisle Nielsson* af Slægten *Natt och Dag*, som ejede *Hammarstad* i Södermanland.

Omkring 1430 var Hr. *Oluf Axelsson* indtraadt i sit andet Ægteskab med Fru *Johanne Nielsdatter Brok* af *Vemmetofte*, men i dette Ægteskab var der ingen Børn. Fru *Johanne Nielsdatter* var død i 1456, rimeligvis nogle Aar før.

I tredie Ægteskab med Fru *Anne Jensdatter Present* var der 2 Sønner og 4 Døtre. Kun to af disse Børn naaede Ægteskabsalderen, og kun den ene, der ligesom Hr. *Olufs* ældste Datter hed *Birgitte Olufsdatter*, overlevede Moderen og døde som Enke efter Hr. *Niels Eriksson Rosenkrans*.

Hr. *Oluf Axelsson* ønskede ikke, at den ældste Datter, Fru *Birgitte* af *Hammarstad*, skulde have sin Mødreneary udbetalt i Valløgodset, og han enedes derfor med hende og *Erngisle* om at udlægge hendes Gods i Sverige og i Halland, samt at betale *Erngisle* 1200 rhinske Gylden, fordi det udlagte Jordegods ikke var tilstrækkelig Fyldest for hendes Arv.

Erngisle tilskødede derefter paa Sjællandsfar Landsting paa egne og Hustrus Vegne Hr. *Oluf Axelsson* al den Rettighed, de havde i Vallø og Vallø Gods. Derpaa blev Hr. *Oluf* 9. Maj 1461 indført i Vallø Hovedgaard, „sat paa Gildebænk og overantvordet Nøgler, Laas og Gaard med Valløby og alle de andre Gods, som dertil liggendes ere i Danmark, ihvor som helst de ligger.“

Faa Aar efter, 16. September 1464, døde Hr. *Oluf Axelsson* paa Gulland, hvor han var dansk Lensmand. Han efterlod sin Enke *Anne* og Børn af de to

Ægteskaber, blandt hvilke Birgitte var gift paa Hammarstad og den yngste, Birgitte, var et umyndigt Barn.

Snart efter blev Olufs Broder, Hr. *Iver Axelssøn Thott*, dansk Lensmand paa Gulland, men han og en anden Broder, *Erik Axelssøn*, blev indgiftede i de ledende svenske Slægter og tonede stedse tydeligere svensk Flag. I 1467 opsagde Hr. Iver endogsaa sin Troskab mod Kongen. At denne derfor var yderlig forbitret paa Slægten, er let forstaaeligt.

Nu mente Fru *Birgitte af Hammarstad*, at Tidspunktet var inde, da hun kunde fiske i rørte Vande. Hun fremlagde et *falsk Brev*, hvorefter hun kun havde faaet Afdrag paa sin Mødrenearv i Vallø. Desuden havde hun sin Fædre-arv til Gode, thi Skiftet efter Hr. Oluf var endnu ikke paabegyndt. Hun fik *Kongen* til at købe disse hendes *Krav*, og han gjorde *Indførsel* ikke alene i hendes, men ogsaa i hendes unge Søster Jomfru *Birgitte Olufsdatters* Arveparter i *Vallø Gaard og Gods*,¹⁾ og han overlod det saaledes overtagne til Dronning *Dorothea*.

Kongen formindskede saaledes Omfanget af de øvrige Arvingers Gods, men han berøvede dem ikke hele deres Ejendomsret; Oluf Axelssøns Enke *Anne Jensdatter* var gennem hele Kong Christierns Ejertid i Besiddelse af *Dele af Vallø-godset* og boede i alt Fald til Tider paa *Vallø Gaard*.²⁾

Til det Vallø Gods, som Kongen lod udlægge til Dronning *Dorothea*, hørte ogsaa to københavnske Gaarde, nemlig Matr. Nr. 25—32, Del af 33/1689 Kbm. Kv. paa det østlige Hjørne af *Købmagergade* og *Østergade* og Matr. Nr. 40—45/1689 Str. Kv. paa det østlige Hjørne af *Amager Torv* og *Hyskenstræde*.

Gaarden paa Hjørnet af *Købmagergade* ejedes i Jordebogen af 1377 af Ridderen *Henning Podebusk* og kom siden i Hr. *Benedikt Pogwischs* Besiddelse. Hr. *Oluf Axelssøn* erhvervede Gaarden 4. Marts 1441 af dennes Søn *Hemming Pogwisch*,³⁾ og den hørte saaledes ikke til det Vallø-gods, som Hr. Oluf fik med sin første Hustru. Dronning *Dorothea* overlod paany denne Gaard tillige med andet Gods til Fru *Birgitte af Hammarstad*.⁴⁾

Gaarden paa Hjørnet af *Hyskenstræde* ejedes i 1377 af en adelig Fru *Alike*. Det vides ikke, hvorledes dens senere Ejendomsforhold har været, førend den kom i *Falkslægtens* og derefter i Hr. *Oluf Axelssøns* Eje.

For en Fuldstændigheds Skyld skal nævnes, at Hr. *Oluf Axelssøn* ejede endnu en Gaard i København, nemlig Matr. Nr. 176/1689 Sn. Kv. paa *Vimmelskaftets* Sydside. Den var ikke indbefattet i Fru *Birgitte af Hammarstads* Salg til Kon-

¹⁾ Huitfeld. Danm. R. Kr. p. 898.

²⁾ Erslev. Rep. II Nr. 2614, 3494, 3520, 4015, 4388.

³⁾ Postgaardens Sk. R.A.

⁴⁾ Thiset. Adel. Brevkister p. 153.

gen, men tilhørte hans anden Hustrus, *Johanne Nielsdatter Broks* Bo, som først blev sluttet 22. Oktober 1472.⁵⁾ Denne Gaard var i 1377 *Bothulphus Awessons* Stenhusgaard, men blev kort efter solgt til *Biskoppen af Roskilde*.⁶⁾ Den næste kendte Ejer er *Marine Nielsdatter, Niels* (Jens) *Widers* Enke, som 21. September 1441 skænkede Gaarden til *Hellig Tre Kongers Alter* i Vor Frue Kirke.⁷⁾ Men 7. April 1445 erklærede Hr. *Oluf Axelsson*, at han havde overtaget alt hendes Gods, Indbo, Klæder og Penge, som var i Gaarden, og havde fuldbyrdet hendes Testamente. Han gav 23. April 1445 andet Gods til Altret og overtog Gaarden.⁸⁾ Da Skiftet sluttede 22. Oktober 1472, blev Gaarden efter *Johanne Nielsdatter Brok* udlagt til hendes Arving *Lave Eskesson Brok* til Estrup.

I Februar 1469 døde Hr. *Erngisle Nielsson*, og Fru *Anne Jensdatter* indsendte derpaa til det svenske Rigsraad en Genpart af det Brev, som havde været Grundlaget for Kong *Christierns* Indførsel i Valløgodset, hvilket foranledigede at Hr. *Olufs* Brødre Hr. *Iver* og Hr. *Aage*, som havde beseglet det ægte Brev af 1461, 9. September 1470 aflagde et edeligt Vidnesbyrd om, at Hr. *Erngisle Nielsson* paa Sjællands Landsting havde solgt sin Hustrus Andel i Vallø til Hr. *Oluf*.⁹⁾ Sagen ses ikke at være bleven forfulgt yderligere paa dette Tidspunkt, men Fru *Birgittes* Godsgriskhed drev hende til at fortsætte med Falsknerierne. Hun forfærdigede nu et *falsk Morgengavebrev*, som gav hende mere Gods end det ægte, og 28. August 1472 anklagede hendes Svigersøn *Erngisle Gedde*, der var gift med hendes Steddatter af *Erngisle Nielssons* første Ægteskab, hende aabenbart for Rigens Raad for at have lavet falske Dokumenter, navnlig Morgengavebrevet. Fru *Birgitte* benægtede dette, og et Nævn af Rigsraader, „som alle skrive kunde“, erklærede Dokumenterne for ægte. Derefter fremførte *Erngisle Gedde* hendes tidligere Skriver *Jep Pedersson*, som nu var i hans Brød, og han erklærede at have skrevet et Morgengavebrev og andre Godsbreve for hende, og Sagen blev optaget til yderligere Granskning af Rigsraadet. Paa sit Dødsleje tilstod Skriveren ydermere, at han havde eftergjort mange gode Mænds Signeter og kastet en Haandfuld af dem i Hammarstad Aa. Under disse Forhold fandt Fru *Birgitte* det raadeligst at flygte til Danmark, hvor hun fandt en venlig Modtagelse hos Kongeparret.

I 1479 tiltraadte nu Fru *Anne Jensdatter* selv en Rejse til Sverige og fremlagde Afskrifter af to falske Breve angaaende Vallø for *Sten Sture* og for det svenske Rigsraad. Paa Møder i *Jönköping* 10. September 1479 og i *Vadstena*

⁵⁾ Rep. III Nr. 3146.

⁶⁾ K.D. I Nr. 75. 76.

⁷⁾ K.D. II Nr. 58.

⁸⁾ K.D. II Nr. 67.

⁹⁾ Erslev. Rep. II Nr. 2793. P. V. Møller. Hallands Hist. I p. 141.

12. Oktober 1479 fremstod Hr. *Iver Axelsson* paa egne og paa sin Broder *Eriks* Vegne og aflagde Ed paa, at Brevene var falske.¹⁰⁾

I Danmark var Fru *Birgitte af Hammarstad* fremdeles i venskabeligt Forhold til Kongeparret. *Dronningen* overlod hende sine Rettigheder i den ene Gaard i *København*, i sin Gaard i *Køge* og i en Gaard i *Ringsted*, og hun tilbagegav hende af det overdragne Valløgods Landgods til 9 Pund Korns Værdi, for at Fru *Birgitte* kunde stifte en Sjølemesse for sig selv ved *St. Dionysii Alter* i Vor Frue Kirke.¹¹⁾ I Familiens Kreds og blandt Adelen voksede derimod Harmen mod Fru *Birgitte*. Da Kong *Hans* i 1483 skulde have sin Haandfæstning udstedt af Rigsraadet, blev der optaget en Bestemmelse om, at Kongen, *Dronningen* og deres Slægt ikke maatte købe eller pante Gods af Ridderskabet, og at Jomfru *Birgitte Olufsdatter* i Henhold hertil nu straks skulde have Vallø med alle tiliggende Gaarde og Gods, *Købstadgods*, Pantegods, Møller og Landboer, saaledes som hendes Fader og Moder havde ejet det, og at Fru *Birgitte* i *Hammarstad* skulde udrede Erstatningen herfor til *Dronning Dorothea*.¹²⁾

Det ser ud til, at Kong *Hans* og hans Moder, *Dronning Dorothea*, nogenlunde omgaende har efterkommet Haandfæstningens Krav; i 1484 skriver *Birgitte Olufsdatters* Fæstemand og senere Husbond *Niels Eriksson Rosenkrans* sig til Vallø, og næste Aar kan det ses, at de *københavnske Gaarde* er i hans Værge.¹³⁾ Men det Gods, som var skænket til *St. Dionysii Alter*, var det ikke let at tilvejebringe. Det synes, som der af de 9 Pund Korns Gods kun er overdraget Land til 1 Pund Korn. Sagen var, at Godset, formentlig af Altret, var bleven bortsolgt eller mageskiftet. 11 Gaarde i Eskebjerg var saaledes overdraget til Hr. *Poul Laxmand* og maatte tilbagekøbes af Kong *Hans* 15. December 1496.¹⁴⁾ Men længere kom man ikke i Kong *Hans*' Levetid.

Man skulde synes, at Fru *Birgitte af Hammarstad* under disse Forhold var kommen i Unaade, men tværtimod fik hun overdraget *Dronningholm* Slot og Len omtrent samtidig med, at *Dronning Dorothea* maatte slippe sin Part i Valløgodset. Der foreligger intet om, at Fru *Birgitte* har betalt *Dronningen* den i Haandfæstningen krævede Erstatning. Fru *Birgitte* døde inden Aarhundredets Udgang, og hendes Slægt, hvoriblandt ogsaa var hendes yngre Halvsøster, Fru *Birgitte Olufsdatter* Hr. *Niels Eriksson Rosenkrans*, arvede hende, men de synes at have glemt Erstatningen til *Dronning Dorothea*.

I Kong *Christiern II's* Haandfæstning af 22. Juli 1513 blev der indsat en

¹⁰⁾ P. Mørner. Bidrag till Hallands Historia I p. 113.

¹¹⁾ Thiset. Adelige Brevkister p. 153. Heise. Familien Rosenkrantz II p. 65.

¹²⁾ Huitfeld. Danm. R. K. p. 971.

¹³⁾ Erslev. Rep. II Nr. 5523. K.D. IV Nr. 187.

¹⁴⁾ Erslev. Rep. II Nr. 8266.

Bestemmelse om, at Kongen skulde erstatte Jomfru *Birgitte Olufsdatter* de 8 Læster Korns Jordegods, som endnu resterede i Kong *Hans'* Tilbagelevering af Dronning *Dorotheas* Part af Valløgodset; Kongen opfyldte Kravet og overgav Godset til hendes Husbond *Niels Eriksson Rosenkrans*. Men efter dennes Død 2. November 1516 pustedede *Sigbrit* og hendes Hjælpere, især Tolderen *Hans Barthomæussøn*, til Ilden og opfordrede Kongen til at inddrage det paany, rimeligvis fordi *Birgitte* og hendes Medarvinger ikke havde udredet Erstatning til Kongen af Fru *Birgitte* af Hammarstads Arv. Tilsidst gav Kongen i 1521 efter for Opfordringerne og inddrog de 8 Læsters Gods, men krævede tillige, at Fru *Birgitte* sal. *Niels Rosenkrans* skulde give ham Skøde paa de to Gaarde i *København* paa Hjørnet af *Hyskenstræde* og paa Hjørnet af *Købmagergade*.¹⁵⁾

17. Marts 1523 klagede Fru *Birgittes* Søn *Oluf* rent ud fra *Kolding* til *Christiern II* over, at han med *Sigbrits* Hjælp voldelig uden al Dom og Ret tog dette Gods fra hans Moder og fra ham selv og hans Søkende, men han tilføjede, at han frygtede for sin Hals, hvis han begav sig til *København*.¹⁶⁾

Det var først Kong *Frederik I*, som 18. August 1525 restituerede Godset, der foruden de to københavnske Gaarde bestod af 11 Gaarde i *Eskebjerg*, 7 Gaarde i *Hørby* og 1 Mølle i *Ørslev* i *Løve Herred*.¹⁷⁾

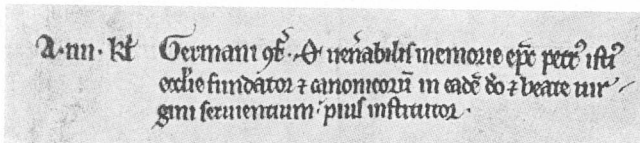

Fig. 58. Vor Frue Kirkes Gavebogs Indførsel, at Biskop Peder er Kirkens Grundlægger og Kannikernes fromme Indstifter.

¹⁵⁾ K.D. IV Nr. 379.

¹⁶⁾ Heise. Fam. Rosenkrantz II. Dipl. Nr. XLVII.

¹⁷⁾ Kong Fred. I. Danske Reg. p. 18.